

KPP

Monografie

Problemy współczesnego świata. Zagadnienia wybrane

Redakcja naukowa:
Elżbieta Żywucka-Kozłowska
Adrianna Szczechowicz
Karolina Rzeczkowska

Olsztyn 2018

Redakcja naukowa dzieła:

dr Magda Dziembowska

dr Robert Dziembowski

dr Agata Opalska-Kasprzak

Recenzenci:

dr hab. Kazimiera Juszka, prof. UP w Krakowie

prof. dr hab. Don Artur J. Katolo

Projekt okładki:

dr Agata Opalska-Kasprzak

Skład:

Monika Ćwikła, mgr Karolina Rzeczkowska

Korekta autorska.

Kortowski Przegląd Prawniczy Monografie (KPP Monografie)

ISBN: 978-83-65992-14-7

Słowo wstępne

Zdecydowana większość problemów, z jakimi zмага się aktualnie polskie społeczeństwo, przybiera szerszy niż tylko regionalny wymiar. Najczęściej problemy te odnoszą się do całej ludzkości, a ich skala ma charakter ponadpaństwowy. Część z tych problemów pojawiła się dopiero w XX lub XXI wieku, zaś we wcześniejszym okresie – z uwagi na powiązanie z szybkim rozwojem cywilizacyjnym, ekonomicznym oraz technologicznym – była nieznana. Pozostała część problemów, mimo że znana jest ludzkości już od zarania dziejów, to jednak wciąż utrzymuje się jako jeden z największych i najistotniejszych współczesnych dylematów.

Niniejsza monografia pt. „Problemy współczesnego świata. Zagadnienia wybrane” stanowi wynik efektywnej współpracy młodych adeptów prawa, będących członkami Koła Naukowego Psychiatrii Sądowej, działającego pod przewodnictwem pracowników naukowych Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie. Poszczególne opracowania mają na celu nie tylko zwrócenie uwagi na zagrożenia i problemy cywilizacyjne, ale przede wszystkim stanowią próbę analizy i oceny instrumentów prawnych regulujących poruszane kwestie.

Publikacja została uporządkowana w trzech rozdziałach, z których każdy stanowi odrębne ujęcie dylematów związanych z funkcjonowaniem współczesnego porządku prawnego.

W pierwszej kolejności zaprezentowano prawno-porównawcze rozważania z pogranicza prawa i etyki, odnoszące się do kary śmierci i eutanazji. Wprawdzie istnieje już szereg opracowań w tym zakresie, jednakże tematyka ta nieustannie stanowi ogromne wyzwanie nie tylko dla prawników, ale także dla psychologów, socjologów, filozofów i przedstawicieli innych dziedzin nauki. Przyczynkiem ponownego podjęcia tej problematyki jest potrzeba nieustannego monitorowania rozwiązań funkcjonujących w innych porządkach prawnych, ponieważ o ile w Polsce rozwiązania te nie są aprobowane przez ustawodawcę, to już ustawodawstwa innych krajów dopuszczają stosowanie kary śmierci, głównie jako eliminację ze społeczeństwa najgroźniejszych jednostek, a także eutanazję, w wielu krajach dozwoloną i usprawiedliwioną współczuciem dla osób nieuleczalnie chorych, zaś w Polsce uregulowaną pod względem prawnym-karnym w kategoriach zabójstwa.

Drugi z wyodrębnionych zbiorów łączy nierozzerwalnie związane ze sobą dziedziny nauki – prawo i psychologię. Wszystkie zawarte w tym rozdziale artykuły, mimo swych istotnych odmienności, oscylują wokół przemocy i agresji, będących jednymi z najpoważniejszych dewiacji społecznych. Zarówno przemoc, jak i agresja są zjawiskami niezwykle złożonymi, wielowątkowymi i wielowymiarowymi, zaś różnorodność ich powiązań i uwikłań sprawia, że w literaturze nie ma zgody ani co do definicji, ani też koncepcji i przyczyn tych zjawisk. Stąd też w ramach omawianego zbioru zaprezentowano zarówno omówienie kwestii teoretycznych, jak i odnoszących się do konkretnych patologii uwarunkowanych lub skutkujących agresją i przemocą.

Ostatni ze zbiorów jest najszerzy pod względem zakresu omawianych problemów. Porusza zagadnienie narkomanii, nielegalnej adopcji, przestępczości nieletnich i młodocianych, problemów środowiskowych w ujęciu prawno-porównawczym oraz funkcjonowania kar w ujęciu historyczno-prawnym. Każdy z omawianych problemów jest ważki i aktualny, a jednocześnie ponadczasowy.

Prezentując niniejszą publikację, redaktorzy mają nadzieję, że rozważania podjęte przez studentów i doktorantów będą stanowić dla czytelników inspirację do podjęcia pracy naukowej. Wyrażają jednocześnie wdzięczność recenzentom za krytyczne spojrzenie na monografię.

dr hab. Elżbieta Żywucka-Kozłowska
dr Adrianna Szczechowicz
mgr Karolina Rzeczkowska

Spis treści

ROZDZIAŁ I ETYCZNE DYLEMATY PRAWA

Mateusz Tubisz

Kara śmierci w Polsce i na świecie 1

Kinga Jankowska

Kara śmierci w Japonii – dawniej i dziś..... 11

Magda Krasowska-Lis

Eutanazja w ujęciu prawnoporównawczym..... 20

ROZDZIAŁ II PSYCHOLOGICZNE DYLEMATY PRAWA

Monika Ćwikła

Czynniki determinujące agresję i przemoc – podobieństwa i różnice 27

Karolina Rzeczkowska

Metody zwalczania agresji wobec funkcjonariuszy Policji w świetle opinii społecznej 37

Richard Lemonnier

Hazard a przemoc 50

Maja Ściechowicz

Rodzinne uwarunkowania zachowań agresywnych 56

Adam Rzeczkowski

Następstwa pourazowego stresu bojowego u żołnierzy misji wojskowych 66

Sebastian Drzewucki

Bezpieczeństwo jako termin uniwersalny..... 73

ROZDZIAŁ II KRYMINOLOGICZNE DYLEMATY PRAWA

Marta Hołuj

Gry komputerowe i telewizja, a przestępczość nieletnich i młodocianych – aspekty prawne i psychologiczne..... 79

Karolina Seredocha

Narkomania wśród nieletnich – aspekt medyczno-społeczny oraz kryminologiczny 87

Ilona Oryl

Przestępczość narkotykowa. Perspektywa przyszłości 99

Milena Powirska

Przestępstwo nielegalnej adopcji w prawie polskim 109

Monika Ćwikła

Najsurowsze kary w rzymskim prawie karnym – wybrane aspekty 121

Milena Gwara

Ochrona środowiska w polskim i słowackim prawie karnym – studium porównawcze 128

Informacje o autorach 135

Mateusz Tubisz

KARA ŚMIERCI W POLSCE I NA ŚWIECIE

Wprowadzenie

Kara śmierci to najwyższy, najstarszy oraz najbardziej surowy wymiar kary, stosowany od początku istnienia prawa polegający na pozbawianiu życia przestępców, przy użyciu zróżnicowanych metod egzekucji¹. Inaczej nazywana karą główną bądź karą ostateczną. Podstawową kategorią filozofii kary śmierci jest życie ludzkie². Kara śmierci towarzyszy człowiekowi od początków jego istnienia. Znana już była bowiem w starożytności i do dziś jest stosowana w ustawodawstwach wielu państw na całym świecie. Wymierzana jest za różnego rodzaju przestępstwa, w niektórych przypadkach nawet za wykroczenia. Główną ideą, która przyświeca aprobachie stosowania tej kary jest eliminacja ze społeczeństwa najgroźniejszych jednostek, przestępców, jak również osób niewygodnych aktualnej władzy. Niegdyś bardzo często egzekucje odbywały się publicznie, tworząc spektakl dla okolicznych mieszkańców, by z jednej strony dostarczyć „rozrywki”, z drugiej zaś spełniać funkcję stricte prewencyjną, aby wszyscy mieli świadomość tego, co może ich spotkać w przypadku popełnienia podobnego czynu zabronionego. Aktualnie coraz mniej państw stosuje przedmiotową karę ze względu na rozprzestrzeniającą się w regulacjach prawnych przyrodzoną i niezbywalną godność każdego człowieka, akceptacji zakazu stosowania tortur oraz zasady humanitaryzmu. Jednak nie zmienia to faktu, iż wciąż istnieją porządki prawne, w których dopuszczalne jest stosowanie kary śmierci.

W dzisiejszych czasach budzi ona wiele kontrowersji, inicjuje burzliwe dyskusje, Jednocześnie prowadząc do społecznego poruszenia i niekończących się argumentów „za” i „przeciw”. Aby przybliżyć istotę kary śmierci, należy dokonać wieloaspektowej prawnej analizy, zwracając przy tym szczególną uwagę na historię polskiego ustawodawstwa karnego, na międzynarodowe akty prawne w tym zakresie, nadto przedstawiając korelację między karą śmierci a systemami religijnymi, które mają niebagatelny wpływ na jej postrzeganie, będąc często źródłem prawa w niektórych państwach.

Istnieje grupa państw, w których czyny homoseksualne zagrożone są karą śmierci. Należy do niej 7 państw: Mauretania, Sudan, Nigeria (12 północnych stanów), Somalia (południowa część), Iran, Arabia Saudyjska, Jemen. Natomiast spornym pozostaje, czy do tej grupy zaliczyć można Zjednoczone Emiraty Arabskie³.

Kara śmierci po wielu wiekach stosowania została zniesiona w Polsce od 1 września 1998 roku wraz z wejściem w życie obowiązującego Kodeksu Karnego z 1997 r.

¹ J. Warylewski, *Kara – podstawy filozoficzne i historyczne*, Gdańsk 2007, s. 125.

² T. Tabaszewski, *Kara śmierci: problem etycznej dopuszczalności sankcji głównej za morderstwo*, Warszawa 2012, s. 286.

³ P. Andruczyk, M. Ostrowski, *Kara śmierci za stosunek homoseksualny [w:] Meandry kary śmierci*, red. E. Żywucka-Kozłowska, K. Szczechowicz, Szczecin 2014, s. 5.

Kara śmierci w polskim prawie

Bez wątpienia, analizując historię kary śmierci w Polsce, można wysnuć wniosek, że jest ona historią jej znoszenia⁴. Nie jest prostym zadaniem zrekonstruować karę śmierci w dawnym polskim prawie karnym ze względu na brak precyzyjnego uregulowania w ówczesnych aktach prawnych. Jednak przyjmuje się, iż kara śmierci początkowo w VI-VII wieku funkcjonowała jako krwawa zemsta i była praktykowana na podstawie prawa zwyczajowego⁵. Jednak z czasem przekształciła się w dozwoloną przez prawo i autoryzowaną przez państwo jawną i legalną zasadę postępowania⁶. W ten sposób nastąpiło przekształcenie krwawej zemsty w kodyfikowaną formę dolegliwej represji usystematyzowanej przez władzę i organy państwowe.

W epoce średniowiecza kara śmierci paradoksalnie stosowana była rzadko. Wykonywano ją publicznie, aby skutecznie spełniała m.in. funkcję odstrasżającą, wychowawczą i prewencyjną. Karą śmierci zagrożone były przestępstwa majątkowe oraz przestępstwa przeciwko państwu i panującemu⁷. Do pierwszej grupy zaliczano rozbój, kradzież, podpalenie, zabójstwo, gwałt czy cudzołóstwo. Natomiast do drugiej można przyporządkować: bunt, fałszerstwo monety, czy uchylanie się od obowiązku służby wojskowej⁸.

Z kolei po odzyskaniu niepodległości pierwszy polski kodeks karny z 11 lipca 1932 roku wydany w formie rozporządzenia przewidywał w art. 37, iż kara śmierci jest karą zasadniczą, a w art. 38, że wykonuje się ją przez powieszenie skazanego⁹. Owa kara przewidziana była za zabójstwo, zamach na niepodległy byt państwa, zamach na życie lub zdrowie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej, typ kwalifikowany zdrady wojennej oraz za akcję dywersyjną w czasie wojny¹⁰. Warto wskazać, że na mocy kodeksu karnego z 1932 roku na karę śmierci można było skazać sprawcę, który ukończył 17 lat w chwili popełnienia czynu zabronionego.

Kolejny kodeks karny z 1969 roku określał karę śmierci jako karę o charakterze wyjątkowym, przewidzianą za najcięższe przestępstwa. Ponadto znacznie zawężono zakres możliwości jej stosowania, ponieważ nie obejmowała swoim zakresem osób mających poniżej 18 lat w chwili popełnienia czynu oraz kobiet ciężarnych. Co ciekawe, pojęcie czasowe „kobiety ciężarnej” interpretowano bardzo szeroko¹¹. W związku z tym kobieta mogła uwolnić się od kary śmierci zachodząc w ciążę w czasie oczekiwania na wykonanie egzekucji, np. poprzez współżycie ze strażnikiem więziennym lub osobą z personelu medycznego. W latach 1964-1969 orzeczono karę śmierci w 33 przypadkach, w latach 1970-1975 już w 78, co oznacza ponad podwójny wzrost egzekucji przy jednoczesnej stabilizacji ogólnej liczby skazań w Polsce¹². W latach 1977-1988 zapadło 116 wyroków śmierci, z czego 81 wykonano¹³.

Ostatni wyrok śmierci wykonano w Polsce 21 kwietnia 1988 roku o godz. 17:10 w Rejonowym Areszcie Śledczym w Krakowie przy ul. Montelupich. Powieszono wówczas Andrzeja Czabańskiego (znanego również pod imieniem Stanisław), którego Sąd Wojewódzki w Tarnowie uznał za

⁴ W. Cieślak, A. Grześkowiak, V. Konarska-Wrżosek, J. Kulesza, B. Kunicka-Michalska, S. Lelental, A. Marek, M. Malezini, T. Oczkowski, J. Raglewski, A. Sakowicz, Z. Sienkiewicz, J. Skupiński, G. Szczygieł, M. Szewczyk, L. Wilk, W. Wróbel, *Kary i inne środki reakcji prawnokarnej*, Warszawa 2016, s. 399.

⁵ B. Hernik-Pikulska, *Kara śmierci: studium socjologiczne*, Kraków 2006, s. 74.

⁶ H. Gajewski, *Kara śmierci w polskim prawie do połowy IV wieku*, Warszawa 2016, s. 48.

⁷ M. Kober, *Sposoby wykonywania kary śmierci w dawnych wiekach*, „Prawo i Życie” 9/2000, s. 71.

⁸ H. Gajewski, *Kara śmierci w polskim prawie do połowy IV wieku*, Warszawa 2016, s. 67.

⁹ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r. - Kodeks karny - Dz.U. 1932 nr 60 poz. 571, art. 37 i art. 38.

¹⁰ B. Hernik-Pikulska, *Kara śmierci: studium socjologiczne*, Kraków 2006, s. 86.

¹¹ Tamże, s. 94.

¹² Tamże, s. 96.

¹³ Tamże, s. 102.

winnego zgwałcenia i zamordowania kobiety oraz usiłowania zabójstwa dwóch córek zamordowanej, którym finalnie na szczęście udało się uciec¹⁴.

Zatem kary śmierci nie wykonuje się w Polsce od 1988 roku, z racji tego, iż Sąd Najwyższy rozpoczął konsekwentne zamienianie wyroków stracenia na 25 lat pozbawienia wolności, na podstawie art. 30 par 3 k.k. z 1969 roku¹⁵. Natomiast w 1995 roku wprowadzono ustawową zmianę Kodeksu karnego, która zawieszała wykonywanie kary śmierci na czas 5 lat, tj. wprowadzono swoiste moratorium w tej materii. Całkowite wycofanie kary śmierci z polskiego ustawodawstwa dokonał uchwalony 6 czerwca 1997 roku Kodeks karny, który zaczął obowiązywać od 1 września 1998 roku¹⁶. Od tego momentu kara śmierci została zastąpiona karą dożywotniego pozbawienia wolności.

Kara śmierci w świetle uregulowań międzynarodowych

Fundamentem europejskiego porządku prawnego jest niewątpliwie Europejska Konwencja Praw Człowieka i Podstawowych Wolności. W początkowym brzmieniu z dnia 4 listopada 1950 roku, Konwencja nie zawiera zakazu stosowania kary śmierci, z racji tego, iż brak jest jakiegokolwiek zapisu na ten temat. Polska ratyfikowała Europejską Konwencję Praw Człowieka i Podstawowych Wolności w dniu 15 grudnia 1992 roku¹⁷. Zakaz stosowania kary śmierci do porządku konwencyjnego został wprowadzony Protokołem Dodatkowym nr 6, tzw. umową międzynarodową z dnia 28 kwietnia 1983 r. („Art. 1 - Znosi się karę śmierci. Nikt nie może być skazany na taką karę ani nie może nastąpić jej wykonanie.”)¹⁸. Postanowienia Protokołu wiążą Polskę – Protokół nr 6 został ratyfikowany w dniu 18 października 2000 roku¹⁹. Natomiast zdanie drugie art. 1 Protokołu nr 6 stanowi: „Państwo może przewidzieć w swoich ustawach karę śmierci za czyny popełnione podczas wojny lub w okresie bezpośredniego zagrożenia wojną”. Tak więc unaocznione jest tutaj wyłączenie na wypadek konfliktu zbrojnego. Natomiast całkowite zniesienie kary śmierci, również w czasie wojny, przewiduje Protokół Dodatkowy nr 13 do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, tj. umowa z dnia 3 maja 2002 roku, która weszła w życie 1 lipca 2003 roku i została implementowana przez polskie ustawodawstwo.

Kolejnym niezmiernie istotnym europejskim aktem prawnym jest Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych z 1966 r.²⁰, który został ratyfikowany przez Polskę w 1977 roku. Możemy znaleźć odniesienie w art. 6 ust. 2, który mówi, iż "w krajach, w których kara śmierci nie została zniesiona, wyrok śmierci może być wydany jedynie za najcięższe zbrodnie"²¹. Zatem owy pakt wprost dopuszcza stosowanie kary śmierci w wypadkach wymienionych w powyższym artykule.

Ważnym dokumentem regulującym kwestię zniesienia kary śmierci jest II Protokół Fakultatywny do Międzynarodowego Paktu Praw Politycznych i Obywatelskich w sprawie zniesienia kary śmierci, który został przyjęty przez Zgromadzenie Ogólne Organizacji Narodów Zjednoczonych w dniu 15 grudnia 1989 r. Wszedł on w życie dnia 11 lipca 1991 r., zaś w stosunku do Polski wszedł w życie z dniem 3 lipca 2014 r. Z kolei jego stronami jest 81 państw.

Ponadto państwa członkowskie Unii Europejskiej w 2000 roku przyjęły tzw. Kartę Praw Podstawowych, która w art. 2 również zakazuje stosowania kary śmierci. Karta ta została później

¹⁴ <http://niesamowitahistoria.pl/powieszony-zbrodniarz-ostatnia-egzekucja-polsce> (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).

¹⁵ P. Kacprzycka, Kara śmierci w Polsce – dawniej i dziś [w:] Meandry kary śmierci, red. E. Żywucka-Kozłowska, K. Szczechowicz, Szczecin 2014, s. 57.

¹⁶ B. Bartusiak, Kara śmierci w świetle sporu o racjonalizację kary, Warszawa 2011, s. 194.

¹⁷ Dz.U. 1993 nr 61 poz. 284.

¹⁸ <http://jacekczabanski.pl/?p=179> (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).

¹⁹ Dz.U. 2001 nr 23 poz. 266.

²⁰ Dz.U. 1977 nr 38, poz. 167.

²¹ <http://jacekczabanski.pl/?p=179> (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).

inkorporowana do Konstytucji UE, która jak wiadomo, nie została ostatecznie przyjęta. Obecnie, Karta Praw Podstawowych stanowi deklarację do Traktatu zmieniającego Traktat o Unii Europejskiej oraz Traktat o Wspólnocie Europejskiej, a jej moc wiążąca pozostaje kwestią – w stosunku do Polski – nieprzesądzoną²².

Kara śmierci w systemach religijnych

Każda religia postrzega życie jako fundamentalną i nierozzerwalną wartość każdego człowieka. Wydawać by się mogło, iż w niniejszym opracowaniu wystarczyłoby wskazać na wyłącznie prawne ujęcie kwestii kary śmierci. Jednak niezmiernie ważnym jest przedstawienie również aspektu religijnego, ponieważ źródłem kary śmierci nie są wyłącznie przepisy prawa powszechnego, lecz także prawo boskie. Oddziałuje ono sukcesywnie na aksjologiczny stosunek wiernych do zagadnień kary śmierci. Ponadto w oparciu o zapisy w różnych księgach religijnych są dokonywane wyroki śmierci, a których nie znajdziemy w systematyce prawa, tj. Stary Testament czy Koran.

Rozważania należy rozpocząć od Islamu, którego liczba wyznawców na całym świecie wynosi 1,2 mld, a to plasuje go na drugim miejscu – zaraz po chrześcijaństwie – pod względem liczby wyznawców²³. Sztandarową zasadą islamu jest ochrona życia: „Jeżeli jakiś człowiek zabija innego człowieka to tak, jak gdyby zabił wszystkich ludzi, jeżeli natomiast jakiś człowiek utrzyma innego przy życiu, to tak, jakby utrzymał przy życiu całą ludzkość”²⁴. Tak więc co do zasady Koran zakazuje zabójstw, jednak wyjątkiem jest kara śmierci, która może zostać orzeczona w uzasadnionych przypadkach, tj. morderstwo, zdrada małżeńska, homoseksualizm, picie alkoholu, zażywanie narkotyków²⁵. Kary za wymienione przestępstwa wymierzane są w imię Boga, a de facto to sędzia decyduje się na wymierzenie takowej kary na podstawie przyznania się oskarżonego do popełnienia danego czynu bądź na podstawie zeznań świadków²⁶. Możliwe jest również wymierzenie kary śmierci za cudzołóstwo, ale pod warunkiem, iż co najmniej jedna strona przyzna się do zarzucanego jej czynu. W przeciwnym razie wymagane jest potwierdzenie tego zdarzenia od minimum czterech świadków, co w praktyce stwarza ogromne trudności dowodowe dla osoby chcącej taką okoliczność udowodnić. Co ważne, osobie, która sprzeniewierzyła się zasadom tej religii grozi kara śmierci. Przestępstwo to jest zaliczane do kategorii „prawa Boskiego”²⁷.

Kolejną religią jest chrześcijaństwo, które liczy około 1,855 mld wyznawców, co daje 1/3 ludności świata. Wśród chrześcijan około 1,040 mld stanowią katolicy, 570 milionów – protestanci, 175 milionów – prawosławni, zaś 70 milionów to anglikanie. Wyznawcy chrześcijaństwa zamieszkują Europę, obie Ameryki, Australię oraz Afrykę²⁸. W Starym Testamencie wymienione zostały liczne czyny, których popełnienie winno być karane karą śmierci, m.in. pobicie rodziców, czar, sodomia, cudzołóstwo, czy nieprzestrzeganie szabatu. Jednak należy stwierdzić, iż obecnie stosowanie kary śmierci dopuszczalne jest w wyjątkowych przypadkach. Chodzi tutaj przede wszystkim o władzę publiczną, na którą Kościół katolicki nakłada obowiązek wymierzania kar odpowiednich do ciężaru przestępstwa. Jednocześnie podkreśla, że tam gdzie to możliwe władza powinna ograniczać się do stosowania bezkrwawych środków obrony obywateli²⁹.

²² <http://jacekczabanski.pl/?p=179> (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).

²³ B. Kaczorowski, *Religie świata: wierzenia, bogowie, święte księgi*, Warszawa 2008, s. 382.

²⁴ M. Klocker, *Etyka wielkich religii. Mały słownik*, Warszawa 2002, s. 25-26.

²⁵ K. Jankowska, M. Jankowska, *Kara śmierci w systemach religijnych [w:] Meandry kary śmierci*, red. E. Żywucka-Kozłowska, K. Szczechowicz, Szczecin 2014, s. 33-34.

²⁶ S. Hossein Nasr, *Istota islamu. Trwałe wartości dla ludzkości*, Warszawa 2010, s. 134.

²⁷ K. Jankowska, M. Jankowska, *Kara śmierci w systemach religijnych [w:] Meandry kary śmierci*, red. E. Żywucka-Kozłowska, K. Szczechowicz, Szczecin 2014, s. 34.

²⁸ Tamże, s. 36.

²⁹ *Katechizm Kościoła Katolickiego*, Poznań 2002, s. 524-525.

Następnym systemem religijnym jest buddyzm, który na całym świecie liczy ok. 500 milionów wyznawców, co w przeliczeniu daje około 7% całej populacji. Religia ta dominuje przede wszystkim w Nepalu, Kambodży, Bhutanie, Tajlandii, Laosie, Sri Lance. Buddyści spotykani są też w Japonii, Korei Południowej, Mongolii, Malezji i Chinach³⁰. Kara śmierci w buddyzmie jest stanowczo odrzucana, gdyż o sprawiedliwości nie powinni decydować ludzie na ziemi. Jednak z historycznego punktu widzenia w buddyjskich państwach Azji Południowej wymierzana była kara śmierci. Egzekucje przeprowadzano przy użyciu słoni, tzw. łamanie słoniem. Zwierzęta te były specjalnie trenowane do miażdżenia, rozrywania i rozczłonkowywania skazańców przed szeroką publicznością. Również w krajach hinduistycznych (tj. Indie) stosowana były podobne metody wykonywania kary śmierci. Warto zwrócić uwagę na fakt, iż wymierzana kara przy użyciu zwierząt była „widowiskowa” oraz pełniła funkcję odstraszającą.

Ostatnią przedstawioną religią jest judaizm, którego głównymi wyznawcami są przede wszystkim Żydzi. Obecnie wyznawców na całym świecie jest ok. 15 mln ludzi – najwięcej w Stanach Zjednoczonych 6 milionów, natomiast w samym Izraelu jest ich 3,5 milionów³¹. Tora – najważniejszy objawiony tekst judaizmu – wprost oponuje za stosowaniem kary śmierci za morderstwo. W Bereszit (tj. Księga Rodzaju, 9:6) czytamy: „Kto rozlewa krew człowieka – tego krew będzie rozlana przez człowieka. Bo (Bóg) człowieka uczynił według istoty Boga”. Ponadto ustawodawstwo izraelskie przewiduje karę śmierci za następujące przestępstwa: zbrodnia zabójstwa, zbrodnie wojenne, zbrodnie przeciw ludzkości, a także zdradę w czasie wojny³². W historii wykonano tylko jedną karę śmierci – na Adolfie Eichmannie, któremu postawiono zarzut zbrodni przeciwko narodowi żydowskiemu. Prokurator podkreślał, że sprawca był winny śmierci tysięcy Żydów w obozach zagłady w Auschwitz, Treblince, Sobiborze, Chełmnie i Majdanku. Adolf Eichmann został uznany za winnego zarzucanych mu zbrodni wojennych podczas II wojny światowej i został skazany na karę śmierci. Egzekucję przez powieszenie wykonano 31 maja 1962 roku³³.

Metody egzekucji

Dawniej wykonywanie kary śmierci zazwyczaj należało do osoby nazywanej katem, której podstawowym zadaniem było torturowanie podejrzanych i karanie skazanych³⁴. Do najbardziej rozpowszechnionych metod wykonywania kary śmierci zaliczyć można:

- Ukamienianie – bez wątpienia jest najstarszą metodą egzekucji. O pierwszym przypadku w historii możemy przeczytać już w Nowym Testamencie. Po raz pierwszy tego typu egzekucja została wykonana na Apostole Szczepanie i udokumentowana jest w Dziejach Apostolskich. Grupowy charakter egzekucji chronił biorące w niej udział osoby przed zemstą ze strony krewnych kamienowanego³⁵. Jednakże ukamienianie wykonywane jest również współcześnie w wielu krajach muzułmańskich m.in. w Iranie, Somalii, Pakistanie, Afganistanie, Nigerii oraz Arabii Saudyjskiej³⁶.
- Ukrzyżowanie – sposób egzekucji, którzy znali już Persowie, Rzymianie i Kartagińczycy. Ukrzyżowaniu zwykle towarzyszyło biczowanie różgami bądź kijami. Następnie do krzyża

³⁰ K. Banek, Słownik wiedzy o religiach, Warszawa 2007, s. 145.

³¹ K. Jankowska, M. Jankowska, Kara śmierci w systemach religijnych [w:] Meandry kary śmierci, red. E. Żywucka-Kozłowska, K. Szczechowicz, Szczecin 2014, s. 39.

³² Tamże, s. 39.

³³ <http://www.polskieradio.pl/39/156/Artykul/615654,Adolf-Eichmann-morderca-milionow-Zydow> (dostęp on-line: 6 września 2017 r.).

³⁴ H. Zaremska, Niegodne rzemiosło. Kat w społeczeństwie Polski XIV-XVI w., Warszawa 1986, s. 33.

³⁵ H. Grajewski, Kara śmierci w prawie polskim do połowy XIV wieku, Warszawa 1956, s. 204.

³⁶ N. Dębska, K. Chmielewski, Kara śmierci – metody egzekucji [w:] Meandry kary śmierci, red. E. Żywucka-Kozłowska, K. Szczechowicz, Szczecin 2014, s. 17.

przybijano skazanego używając gwoździ o długości około 15 cm i średnicy około 1 cm, którymi przybijano stopy i nadgarstki. Czasem – ze względów czysto oszczędnościowych – przywiązywano go do krzyża powrozami. W większości wypadków bezpośrednią przyczyną zgonu skazańca było uduszenie, wycieńczenie, odwodnienie, czy wykrwawienie w wyniku urazów³⁷. Jeśli ramiona odchylone były na boki i z zastosowaniem podpórki pod stopy to cierpienia skazanego mogły trwać wiele godzin, a nawet dni. Zwłoki pozostawały na krzyżu, aż do ich rozkładu i zjedzenia przez dzikie zwierzęta³⁸.

- Ścięcie mieczem, szablą lub toporem – metoda ta polegała na ścięciu głowy skazanego przy użyciu miecza, szabli lub topora. Stosowana najczęściej za rabunek, zgwałcenie, bigamię, stręczycielstwo, nekrofilie, kazirodztwo, homoseksualizm oraz zabójstwo³⁹. Aktualnie owa metoda praktykowana jest w Arabii Saudyjskiej i Jemenie⁴⁰. Później ścięcie mieczem, szablą i toporem zostało zastąpione gilotyną, która okazała się w praktyce rozwiązaniem dużo prostszym oraz wydajniejszym⁴¹.
- Ścięcie na gilotynie – gilotyna uznawana była za najbardziej humanitarny sposób wykonywania kary śmierci ze względu na minimalizację cierpień skazańcom⁴². Przeciwnicy tej metody opowiadali się za tym, iż podczas wykonywania egzekucji brak jest odpowiedniego budowania napięcia oraz dramaturgii egzekucji. Z kolei zwolennicy zdefiniowali gilotynę jako „ludową sprawiedliwość”⁴³. Warto zwrócić uwagę, iż rola kata zdecydowanie zmalała z racji tego, iż nie musiał on wykonywać tylu zadań co przy ścięciu mieczem, szablą, czy toporem, tj. ostrzenie narzędzia po każdej wykonanej egzekucji⁴⁴.
- Powieszenie – dawniej wykonywano tę karę na gałęzi drzewa i stosowano ją najczęściej za kradzież. Wraz z upływem czasu udoskonalano technikę, dodając zapadnię. Na podstawie opinii medyków sądowych obecnie najczęstszą przyczyną śmierci jest uciśnięcie tętnic szyjnych wraz z kręgowymi. W takiej sytuacji bardzo szybko dana osoba traci przytomność, całkowicie tracąc możliwość „rozmyślenia się”⁴⁵. Polski kodeks karny z 1932 r.⁴⁶ przewidywał wykonanie kary śmierci przez powieszenie za pięć przestępstw: zamach na niepodległy byt państwa, zamach na życie lub zdrowie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej, typ kwalifikowanej zdrady wojennej, akcja dywersyjna w czasie wojny oraz zabójstwo⁴⁷. Istniała możliwość zamiany kary na ścięcie mieczem lub toporem chociaż następowało to zazwyczaj w wyjątkowych sytuacjach⁴⁸.
- Utopienie – metoda wykonywana zazwyczaj wobec kobiet, w miastach leżących nad głębokimi rzekami. Potocznie nazywana karą worka z racji tego, iż polegała na zaszyciu w worku skazanego, a następnie wrzucenie go żywcem do danego zbiornika wodnego. Innym sposobem było związanie skazanemu rąk i nóg, wrzucając go następnie do wody. Warto

³⁷ A. Paciorek, Nowy komentarz biblijny – Ewangelia według świętego Mateusza, Edycja św. Pawła 2008 cz. 2, s. 669.

³⁸ J. Warylewski, Kara – podstawy filozoficzne i historyczne, Gdańsk 2007, s. 174.

³⁹ Tamże, s. 143.

⁴⁰ M. Mitera, Kara śmierci w świetle doświadczeń współczesnych systemów prawnych, Warszawa 1998, s. 41.

⁴¹ N. Dębska, K. Chmielewski, Kara śmierci – metody egzekucji [w:] Meandry kary śmierci, red. E. Żywucka-Kozłowska, K. Szczechowicz, Szczecin 2014, s. 18.

⁴² D. Gerould, Historia gilotyny, Gdańsk 1996, s. 127.

⁴³ M. Mitera, Kara śmierci w świetle doświadczeń współczesnych systemów prawnych, Warszawa 1998, s. 29.

⁴⁴ N. Dębska, K. Chmielewski, Kara śmierci – metody egzekucji [w:] Meandry kary śmierci, red. E. Żywucka-Kozłowska, K. Szczechowicz, Szczecin 2014, s. 18.

⁴⁵ <http://www.biomedical.pl/psychologia/smierc-przez-powieszenie-okiem-medyka-sadowego-3071.html> (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).

⁴⁶ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r., - Kodeks karny - Dz.U. 1932 nr 60 poz. 571.

⁴⁷ M. Mitera, Kara śmierci w świetle doświadczeń współczesnych systemów prawnych, Warszawa 1998, s. 84-85.

⁴⁸ B. Hernik-Pikulska, Kara śmierci. Studium socjologiczne, Kraków 2006, s. 76.

zwrócić uwagę na fakt, iż praktykowane były również egzekucje topienia w bagnie, która stanowiła okrutną i męczeńską śmierć, trwającą nawet do kilku minut⁴⁹.

- Krzesło elektryczne (elektrokucja) – ten nowy i szybki sposób na wykonanie kar śmierci po raz pierwszy został przetestowany 19 maja 1890 roku. Skazanego przywiązuje się do dębowego krzesła, a na jego ciele umieszcza się dwie elektrody. Kolejno kat opuszcza dźwignię uruchamiającą krzesło elektryczne z energią 1700-2400 wolt. Obligatoryjnym warunkiem, jest również obecność co najmniej jednego lekarza, który odpowiedzialny jest za stwierdzenie zgonu u skazanego. Podczas wstrząsu elektrycznego ludzki mózg zostaje ugotowany, a na sali egzekucyjnej czuć zapach spalonego mięsa⁵⁰. Mimo, iż zazwyczaj egzekucja przebiega bardzo szybko, dawniej cieszyła się ogromną popularnością o czym świadczyć może chociażby fakt, iż w niektórych stanach USA sprzedawano bilety dla publiczności⁵¹. Na przestrzeni lat zdarzały się liczne przypadki źle przeprowadzonych egzekucji, co doprowadziło w końcu do stopniowego zastępowania krzesła zastrzykiem truciźny. Jednak w Stanach Zjednoczonych nadal wykonywane są egzekucje z użyciem krzesła elektrycznego - ostatnia miała miejsce w styczniu 2013 roku⁵².
- Komora gazowa (zagazowanie) – metoda stosowana od początku XIX wieku i uchodziło za bardziej humanitarną od swoich poprzedników. Egzekucja polegała na umieszczeniu skazańca w szczelnym pomieszczeniu, tj. komora gazowa. Kolejno rozpuszczano cyjanek w kwasie siarkowym, co skutkowało wytworzeniem się śmiertelnie niebezpiecznego gazu. Podczas tego przedsięwzięcia istniało wysokie ryzyko przedostania się gazu na zewnątrz w przypadku chociażby minimalnego rozszczelnienia ścian komory. Ponadto wiele państw zrezygnowało z tej metody – zastępując ją zastrzykiem z truciźną lub krzesłem elektrycznym – uzasadniając to wysokimi kosztami przeprowadzanej egzekucji oraz ponadprzeciętnymi wydatkami w kwestii eksploatacji komory gazowej⁵³. W dodatku przedmiotowa metoda wykonywania kary śmierci jest częstokroć krytykowana przez to, że osoba skazana narażona jest na cierpienie trwające zazwyczaj kilka minut.
- Rozstrzelanie – metoda polegająca na zabiciu skazanego przy użyciu broni palnej. Obecnie stosowana jest w Chinach i Białorusi, zaś w Nigerii rozstrzelanie odbywa się wśród licznej publiczności. Natomiast w Polsce Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 13 grudnia 1927 r. o wykonaniu wyroków śmierci, wydanych przez sądy karne powszechne⁵⁴ nakazywało, aby egzekucje przeprowadzone były w ciągu dwudziestu czterech godzin od momentu ogłoszenia wyroku. Rozstrzelanie było metodą wykonywania wyroków na żołnierzach skazanych przez sądy wojskowe oraz w odniesieniu do osoby cywilnej skazanej przez sąd powszechny w trybie doraźnym na obszarze objętym stanem wojny lub stanem wyjątkowym, o ile taką dyspozycję zarządził minister sprawiedliwości w porozumieniu z ministrem spraw wojskowych⁵⁵.
- Zastrzyk z truciźną (otrucie) – polega na wstrzyknięciu skazanemu dawki truciźny, która jest obecnie najpopularniejszą metodą stosowaną w Stanach Zjednoczonych. Po raz pierwszy

⁴⁹ N. Dębska, K. Chmielewski, Kara śmierci – metody egzekucji [w:] Meandry kary śmierci, red. E. Żywucka-Kozłowska, K. Szczechowicz, Szczecin 2014, s. 19.

⁵⁰ Tamże, s. 20.

⁵¹ J. Warylewski, Kara – podstawy filozoficzne i historyczne, Gdańsk 2007, s. 163-164.

⁵² http://uwm.edu.pl/kpp/files/numery_kpp/kpp3_2016.pdf (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).

⁵³ N. Dębska, K. Chmielewski, Kara śmierci – metody egzekucji [w:] Meandry kary śmierci, red. E. Żywucka-Kozłowska, K. Szczechowicz, Szczecin 2014, s. 20.

⁵⁴ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 13 grudnia 1927 r. o wykonaniu wyroków śmierci, wydanych przez sądy karne powszechne (Dz. U. 1927 nr 112 poz. 947).

⁵⁵ N. Dębska, K. Chmielewski, Kara śmierci – metody egzekucji [w:] Meandry kary śmierci, red. E. Żywucka-Kozłowska, K. Szczechowicz, Szczecin 2014, s. 20-21.

zastosowano zastrzyk z trucizny w 1977 r. w stanie Oklahoma⁵⁶. Skazany przypinany jest do łóżka za pomocą sztywnych pasów, aby pozbawić go możliwości jakiegokolwiek ruchu, kolejno podawane są mu środki uspokajające, paraliżujące, a na samym końcu środek trujący, który powoduje natychmiastowe zatrzymanie akcji serca. Zastrzyk wstrzykiwany jest dożylnie przez lekarza, na którym spoczywa późniejszy obowiązek stwierdzenia zgonu skazanego. Co do zasady tego rodzaju egzekucja jest bardzo skuteczna, a dzięki środkom znieczulającym skazany umiera szybko i bezboleśnie⁵⁷. Jednak wstrząsającym przypadkiem jest egzekucja Clayтона Lockett'a, która miała miejsce w dniu 29 kwietnia 2014 roku w stanie Oklahoma. Wówczas podano skazanemu nietestowane środki trujące, które nie doprowadziły do natychmiastowej śmierci skazanego, który cierpiał przez około 40 minut zanim zmarł⁵⁸.

Dane statystyczne

Współcześnie zwolenników zniesienia kary śmierci określamy abolicjonistami, zaś tych, którzy opowiadają się za jej stosowaniem — retencjonistami (lub rygorystami)⁵⁹. Spory istniejące pomiędzy tymi dwoma grupami społecznymi unaoczniają skomplikowaną naturę tego problemu, tj. jego złożoność pod względem prawnym, aksjologicznym i religijnym. Obecnie zauważalna jest tendencja większości państw na świecie do rezygnowania i potępienia tego sposobu karania, czego przejawem jest nowelizacja kodeksów karnych, w których eliminowane są zapisy dotyczące kary śmierci.

Na potwierdzenie tej tezy warto zwrócić uwagę na dane organizacji Amnesty International, które ukazują, że od 1990 roku ponad 40 krajów całkowicie zniosło ten rodzaj kary. Tym samym nie stosuje się jej już w 89 państwach. Z kolei w 10 krajach istnieje możliwość skazania na śmierć wyłącznie w wyjątkowych przypadkach (np. za zbrodnie wojenne), a w 29 – mimo że zachowały się przepisy prawne zezwalające na karę śmierci – w rzeczywistości się jej nie stosuje. Egzekucje na przestępcach nadal wykonywane są w 69 państwach i regionach (np. w niektórych stanach USA), jednak zarówno liczba obszarów, jak i samych egzekucji z roku na rok się zmniejsza. Natomiast przełomowy wydaje się być 2015 rok, bowiem od tej daty liczba wykonań kary śmierci na świecie diametralnie wzrosła – aż o 54% – osiągając najwyższy poziom od ponad ćwierć wieku.

Aktualnie zwolennicy stosowania kary śmierci w Polsce niemal dwukrotnie przeważają nad przeciwnikami, mimo iż obecnie kara śmierci nie występuje w katalogu kar w polskim porządku prawnym. Raport Agencji SW Research z 2016 r. wskazuje zaś, że za przywróceniem w Polsce tej kary jest prawie połowa respondentów (45 %). Przeciwnego zdania jest co trzeci. Więcej wśród zwolenników jest 53% mężczyzn i 37% kobiet. Opowiadają się za nią osoby w wieku 25–34 lat (53 proc.), o najniższym wykształceniu, tj. Zasadniczym zawodowym lub średnim (62 proc.) oraz mieszkańcy wsi (51 proc.)⁶⁰. Szczególnymi zawodami popierającymi przedmiotowe obostrzenie są wykwalifikowani robotnicy, pracownicy fizyczno-umysłowi oraz rolnicy.

Natomiast przeciwnicy orzekania kary śmierci to głównie respondenci najmłodsi (w wieku 18–24 lata) oraz najstarsi (mający 65 lat i więcej), uczniowie i studenci oraz osoby z wyższym wykształceniem, a spośród wyróżnionych ze względu na status zawodowy – pracujący na własny rachunek poza rolnictwem oraz stanowiący kadrę kierowniczą i inteligencję⁶¹. Jednocześnie należy podkreślić, iż jest to podział statystyczny, a więc warto wstrzymać się od wszelkim prób

⁵⁶ M. Mitera, *Kara śmierci w świetle doświadczeń współczesnych systemów prawnych*, Warszawa 1998, s. 41.

⁵⁷ N. Dębska, K. Chmielewski, *Kara śmierci – metody egzekucji* [w:] *Meandry kary śmierci*, red. E. Żywucka-Kozłowska, K. Szczechowicz, Szczecin 2014, s. 21.

⁵⁸ <http://www.deathpenaltyinfo.org/node/5760> (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).

⁵⁹ A. Mazurek, *Kara śmierci: historia, prawo etyka*, Lublin 2006, s. 5.

⁶⁰ <http://www.pokojadwokacki.pl/winni-na-kzeslo-elektryczne-adw-joanna-parafianowicz/> (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).

⁶¹ https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2007/K_051_07.PDF (dostęp on-line: 6 września 2018 r.), s. 4.

generalizacji, gdyż zarówno znajdzie się pracownik fizyczny, który będzie przeciwko karze śmierci, jak i dyrektor prestiżowej spółki, który będzie aprobował za taką karą.

Zakończenie

Kara śmierci to stały temat dyskusji w wielu środowiskach, nie tylko naukowców, ale również w środowiskach prawniczych, nauczycielskich, lekarskich oraz w różnych kręgach wyznaniowych. Zaś sama kara śmierci wciąż pozostaje przedmiotem badań wielu dyscyplin naukowych⁶². Polskie prawo karne przez wiele lat przewidywało wykonywanie egzekucji w różnorodnych formach, zaś do najpopularniejszych należało powieszenie i rozstrzelanie. Obecne polski kodeks karny za najwyższą karę przewiduje dożywotnie pozbawienie wolności, całkowicie eliminując karę śmierci. Co więcej, zobowiązania międzynarodowe nie pozwalają w obecnym stanie prawnym na przywrócenie przez Polskę kary śmierci lub czynią to procesem niezwykle trudnym i ryzykownym⁶³. Zatem nic nie wskazuje na to, aby Polska zdecydowała się na wypowiedzenie umów międzynarodowych po to, by promulgować wejście w życie przepisów zezwalających na możliwie najwyższej karę jaką jest kara śmierci. Jedynym wskaźnikiem przemawiającym za odrębnym zdaniem jest większościowe poparcie dla stosowania tego rodzaju środka wśród społeczeństwa. Z kolei porządki prawne innych państw na świecie nie posiadają jednego identycznego uregulowania w przedmiotowej sprawie. Z roku na rok zmieniają się przepisy dotyczące kary śmierci na całym świecie, naukowcy sukcesywnie dostarczają nam najnowsze wyniki badań, do władzy państwowej dochodzą coraz częściej nowe ugrupowania polityczne, a temat kary śmierci jest bliski każdemu człowiekowi. Świadczy to o tym, że kara śmierci była, jest i będzie przedmiotowej wielu dyskusji i badań naukowych.

BIBLIOGRAFIA

Literatura

1. Andruczyk P., M. Ostrowski, *Kara śmierci za stosunek homoseksualny* [w:] *Meandry kary śmierci*, red. E. Żywucka-Kozłowska, K. Szczechowicz, Szczecin 2014.
2. Banek K., *Słownik wiedzy o religiach*, Warszawa 2007.
3. Bartusiak B., *Kara śmierci w świetle sporu o racjonalizację kary*, Warszawa 2011.
4. Chmielewski K., Dęska N., *Kara śmierci – metody egzekucji* [w:] *Meandry kary śmierci*, red. E. Żywucka-Kozłowska, K. Szczechowicz, Szczecin 2014.
5. Cieślak W., Grześkowiak A., Konarska-Wrzosek V., Kulesza J., Kunicka-Michalska B., Lelental S., Marek A., Melezini M., Oczkowski T., Raglewski T., Sakowicz A., Sienkiewicz Z., Skupiński J., Szczygieł G., Szewczyk M., Wilk L., Wróbel W., *Kary i inne środki reakcji prawnie karnej*, Warszawa 2016.
6. Dziurkowski D., *Problem kary śmierci – historia i współczesność*, Częstochowa 2015.
7. Gajewski H., *Kara śmierci w polskim prawie do połowy IV wieku*, Warszawa 2016.
8. Gerould D., *Historia gilotyny*, Gdańsk 1996.
9. Grajewski H., *Kara śmierci w prawie polskim do połowy XIV wieku*, Warszawa 1956.
10. Hernik-Pikulska B., *Kara śmierci: studium socjologiczne*, Kraków 2006.
11. Hossein Nasr S., *Istota islamu. Trwałe wartości dla ludzkości*, Warszawa 2010.

⁶² D. Dziurkowski, *Problem kary śmierci – historia i współczesność*, Częstochowa 2015, s. 83.

⁶³ B. Bartusiak, *Kara śmierci w świetle sporu o racjonalizację kary*, Warszawa 2011, s. 206.

12. Jankowska K., Jankowska M., *Kara śmierci w systemach religijnych* [w:] *Meandry kary śmierci*, red. E. Żywucka-Kozłowska, K. Szczechowicz, Szczecin 2014.
13. Kacprzycka P., *Kara śmierci w Polsce – dawniej i dziś* [w:] *Meandry kary śmierci*, red. E. Żywucka-Kozłowska, K. Szczechowicz, Szczecin 2014.
14. Kaczorowski B., *Religie świata: wierzenia, bogowie, święte księgi*, Warszawa 2008.
15. Katechizm Kościoła Katolickiego, Poznań 2002.
16. Klocker M., *Etyka wielkich religii. Mały słownik*, Warszawa 2002.
17. Kober M., *Sposoby wykonywania kary śmierci w dawnych wiekach*, „Prawo i Życie” 9/2000.
18. Mazurek A., *Kara śmierci: historia, prawo etyka*, Lublin 2006.
19. Mitera M., *Kara śmierci w świetle doświadczeń współczesnych systemów prawnych*, Warszawa 1998.
20. Paciorek A., *Nowy komentarz biblijny – Ewangelia według świętego Mateusza*, Edycja św. Pawła 2008 cz. 2.
21. Tabaszewski T., *Kara śmierci: problem etycznej dopuszczalności sankcji głównej za morderstwo*, Warszawa 2012.
22. Warylewski J., *Kara – podstawy filozoficzne i historyczne*, Gdańsk 2007.
23. Zaremska H., *Niegodne rzemiosło. Kat w społeczeństwie Polski XIV-XVI w.*, Warszawa 1986.

Akty prawne

1. Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2. - Dz. U. 1993 nr 61 poz. 284.
2. Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r. - Dz. U. 1977 nr 38 poz. 167.
3. Protokół Nr 6 do Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, dotyczący zniesienia kary śmierci, sporządzony w Strasburgu dnia 28 kwietnia 1983 r. - Dz.U. 2001 nr 23 poz. 266.
4. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r. - Kodeks karny. - Dz.U. 1932 nr 60 poz. 571.
5. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 13 grudnia 1927 r. o wykonaniu wyroków śmierci, wydanych przez sądy karne powszechne - Dz.U. 1927 nr 112 poz. 947.

Źródła internetowe

1. https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2007/K_051_07.PDF.
2. <http://www.deathpenaltyinfo.org/node/5760>.
3. <http://jacekczabanski.pl/?p=179>.
4. http://uwm.edu.pl/kpp/files/numery_kpp/kpp3_2016.pdf.
5. <http://www.pokojadwokacki.pl/winni-na-krzeslo-elektryczne-adw-joanna-parafianowicz/>.
6. <http://www.polskieradio.pl/39/156/Artykul/615654,Adolf-Eichmann-morderca-milionow-Zydow>.

mgr Kinga Jankowska

KARA ŚMIERCI W JAPONII – DAWNIEJ I DZIŚ

*„Kara śmierci nie może być pożyteczna,
Gdyż daje ludziom przykład okrucieństwa.”
Cesare Beccaria¹*

Kara śmierci (łac. poena mortis) sięga czasów starożytności. Jej rozwój nierozzerwalnie związany jest z ewolucją prawa poczynając od norm zwyczajowych, a następnie we wczesnych jego kodyfikacjach². Charakter społeczny niniejszej kary dotyczył pierwszych wieków jej istnienia. Natomiast sposób w jaki wykonywano karę śmierci to nic innego jak zbiorowy samosąd, któremu towarzyszyła publiczność. Toteż pokusić można się o stwierdzenie, iż uprzednio nie było mowy o funkcji prewencyjnej, lecz główną rolę pełniła represja i kara wobec sprawcy. Zaakcentować należy również fakt, że sprawca odpowiadał wyłącznie za skutki swoich poczynań. Zwierzęta czy przedmioty nieożywione także określano mianem sprawcy³. Ponadto kara pozbawienia życia sprawcy traktowana była jako forma zadośćuczynienia czy pozyskania przebaczenia. Zatem nie budziła jakichkolwiek obiekcji moralnych, a przewidywana była za najcięższe czyny zabronione⁴. Przez kolejne stulecia zmieniało się nie tylko samo podejście do kary śmierci ale także mechanizm jej wykonywania. Niezmiennie jednak wzbudzała i wzbudza wiele emocji tudzież kontrowersji ze względu na jej nieodwracalność.

XX wiek zapisał się w kartach historii jako okres w którym zaobserwowano tendencję do znoszenia kary śmierci. Przyczyn w ograniczeniu kary śmierci należy doszukiwać się w kodyfikacjach karnych a także powstałej w 1977 roku organizacji Amnesty International. Ogólnosiwiatowy ruch ludzi działający na rzecz praw człowieka stanowczo opowiada się za zniesieniem kary śmierci na całym świecie. Między innymi to właśnie dzięki Amnesty International do chwili obecnej 140 państw zrezygnowało ze stosowania najokrutniejszej, upokarzającej i uwłaczającej kary jaką jest kara śmierci. Zatem stanowi to dwie trzecie państw świata⁵. Zaznaczyć należy, że ukazane statystyki zawierają również państwa, które to zaniechały stosowania kary śmierci, lecz nadal została ona zachowana w regulacjach prawnych. Co oznacza, iż przepisy przewidują sposobność wykonywania opisywanej kary. Powrót do praktyki w stosowaniu kary śmierci po dwudziestomiesięcznej przerwie wpisał się w dzieje kraju kwitnącej wiśni. Rozczarowujące oraz niepokojące zjawisko nastąpiło w 2012 roku w skutek przeprowadzenia egzekucji aż na siedmiu więźniach⁶.

¹ C. Beccaria, *O przestępstwach i karach*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2014, s.151.

² M. Powirska, *Kara śmierci w dziejach antyku*, [w:] red. E. Żywucka- Kozłowska, K. Szczechowicz, *Meandry kary śmierci*, Volumina, Szczecin 2014, s.79.

³ W. Bojarski, *Kara śmierci w prawach antycznych*, [w:] *Kara śmierci w starożytnym Rzymie*, H. Kowalski, M. Kuryłowicz (red.), Lublin 1996, s.9.

⁴ T. Ślipko, *Kara śmierci. Za czy przeciw*, Petrus, Kraków 2009, s.94.

⁵ Amnesty International, *Kara śmierci*, <https://amnesty.org.pl/subjects/kara-smierci/> (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).

⁶ U. Muszyńska, *Kara śmierci w Japonii- historia, podstawy prawne i procedura egzekucyjna* [w:] *Prawo życia i śmierci. The Law of Life and Death*, M. Sadowski, A. Spychalska, K. Sadowska, Wrocławskie Studium Erazmiańskie. Studia ErasmianaWratislaviensia, zeszyt VII, Wrocław 2013, s.176.

Kary śmierci stosowane w różnych okresach istnienia Japonii

Japonia jest jednym z nielicznych krajów, który może poszczycić się długowieczną praktyką, mimo występowania okresów abolicji. Już od IV wieku, uzależnienie Japonii od chińskiego wymiaru sprawiedliwości wzrastało⁷. Z biegiem czasu kraj kwitnącej wiśni przejął od Chin karę pozbawienia życia zawartą w systemie kar. Owy system kar dzielono natomiast na kary zwyczajne oraz nadzwyczajne. W zakres kar zwyczajnych wchodziły takie kary jak chłosta, wygnanie, pozbawienie wolności, okładanie kijem a przede wszystkim śmierć⁸. Zaś mechanizm wykonywania kary śmierci polegał na powieszeniu lub ścięciu sprawcy⁹. Lata 710 - 794 zwane okresem Nara to znaczne ograniczenie egzekwowania kary śmierci, aż do okresu Heian, (810-1156), który w dziejach zasnął precedensem na skale światową, bowiem kara śmierci nie była wykonywana przez blisko 300 lat¹⁰. Zaakcentować należy, iż mimo ciągłego wpływu Chin wobec Japonii w szczególności na kształt prawa karnego w okresie Heian nie dokonano ani jednej kary śmierci w Japonii, przy czym w tym samym okresie w Chinach przewidywano ponad 200 różnorodnych form jej wykonywania. Okres 300- letniej abolicji zakończył się egzekucją Tameyoshi Minamoto w roku 1156. Co ciekawe była to pierwsza na świecie abolicja¹¹.

Powszechność stosowania kary śmierci charakteryzuje okres Kamakura (1192-1333). Pozbawienie życia sprawcy miało na celu wymierzenie sprawiedliwości, przy czym metody wykonywania były coraz bardziej okrutniejsze¹². Najpopularniejsze z nich to spalenie, ukrzyżowanie i ugotowanie¹³. Kolejną z cech wyróżniającą okres Kamakura była zależność mechanizmu egzekwowania kary śmierci zależnej od społecznego statusu jednostki (sprawcy, ofiary). Do skomplikowanych sposobów wykonania kary zaliczano nie tylko jak uprzednio ukrzyżowanie, ugotowanie czy spalenie ale również powieszenie oraz ścięcie głowy. U. Muszyńska zwraca uwagę na karę śmierci dokonywaną na japońskich wojownikach – samurajach. Przeprowadzenie tejże kary mogło nastąpić w postaci rytuału określanego mianem *seppuku* bądź *harakiri*¹⁴. Z upływem lat zmieniło się postrzeganie rytuału. Bowiem akt ten przybrał formę buntu względem zwierzchników lub zmianom, a także rozpoznawany był jako honorowe samobójstwo samuraja. Pomimo to, nadal była to kara stosowana w tym kraju. Często egzekwowana na rozkaz cesarza z równoczesną sposobnością oczyszczenia z winy wojownika, dodatkowo z pominięciem pozbawienia go życia w hańbiący dla niego sposób jakim było powieszenie. Samuraj podejmujący się utraty życia w trakcie obrzędu zyskiwał jeszcze więcej. Po śmierci był on oczyszczany ze wszelkich wcześniej przypisanych mu zarzutów. Oprócz tego kara także była obmywana z hańby, nie zapominając, iż wykonywana w taki sposób wówczas nie była karą hańbiącą. W trakcie rytuału obecny był sekundant oraz goście. Mechanizm był prosty, gdyż *seppuku* sprowadzał się do rozcięcia przez samuraja brzucha, przy czym on sam znajdował się w pozycji klęczącej. Albowiem Japończycy wierzyli, że to właśnie w brzuchu tkwi dusza człowieka. Napisanie ujmującego wiersza, w którym to wojownik ukazuje kwintesencje życia było formą przygotowania się na karę śmierci. Po napisaniu swej twórczości następowało samodzielne wykonanie cięcia. Pierwsze cięcie następowało z lewej strony na prawą, drugie ku górze, czyli krtani. Taka kolejność nie była bez znaczenia, ponieważ drugie cięcie miało na celu uwolnienie duszy. Także wzór cięć odzwierciedlał

⁷ M. Kenzou, *Shikeihaishi no kenkyuu*, tłum. U. Muszyńska, Wrocław 2013, s.26.

⁸ P. Schmidt, *Capital punishment in Japan*, tłum. U. Muszyńska, Wrocław 2013, s.10.

⁹ Ibidem.

¹⁰ Ibidem, s.11.

¹¹ I. Ryousuuke, *Nihon housei-shigaiyou*, tłum. U. Muszyńska, Wrocław 2013, s.75-76.

¹² P. Schmidt, *Capital...op. cit.*, s.10.

¹³ Ibidem, s.13.

¹⁴ U. Muszyńska, *Kara...op. cit.*, s.178.

literę *L* lub *T*. Oczywistym jest, że drugie cięcie zależne było od posiadanych sił samobójcy, zaś narzędziem dokonania był mały sztylet o nazwie *tanto*. Rola sekundanta polegała na umiejętnym odcięciu głowy samuraja, tak aby zawisła ona na skórze, co uniemożliwiało jej potoczenie się po podłożu. Toteż niecałkowite odcięcie głowy miało skrócić męki sprawcy¹⁵. Zaś całkowite odcięcie głowy, stanowiło ujmę dla samobójcy. Niewątpliwie odpowiedni dobór sekundanta był ważny.

Okres Muromachi (1392-1490) rozświetlił się jako jedna z epok wykonywania kary śmierci najokrutniejszymi metodami w porównaniu do uprzednich stuleci. Wśród nich literatura przedmiotu wyszczególnia:

- ukrzyżowanie głową w dół,
- przebijanie włócznią,
- piłowanie,
- rozczłonkowanie przez woły,
- palenie,
- gotowanie,
- wieszanie,
- oraz inne¹⁶.

Co więcej, kara śmierci przewidziana była za drobne przestępstwa. Możliwość jej skierowania dotyczyła zarówno sprawcę i jego rodzinę a nawet sąsiadów. Surową praktykę stosowano do początku okresu Meiji (1868-1911). *ShintrusuKoryoto* pierwszy znormalizowany kodeks japoński, który wszedł w życie w roku 1871. Nowoczesność kodeku miała przede wszystkim odstąpić od pierwotnych tradycji prawnych, czego efektem było zmniejszenie liczby przestępstw zagrożonych karą śmierci. Ograniczeniu poddano również formy wykonywania kary, bowiem stosowano tylko powieszenie bądź ścięcie¹⁷.

Kolejny a zarazem nowy kodeks karny przyjęto w roku 1880. Jak słusznie zauważa J. Izydorczyk ustawodawca wówczas wzorował się na prawie francuskim¹⁸. Dokładnie 24 kwietnia 1907 roku przyjęto aktualnie obowiązujący japoński kodeks karny. Tym razem ustawodawcy za przykład posłużyło pruskie prawo¹⁹. W okresie powojennym również Stany Zjednoczone Ameryki wpływały na japoński system prawa. Pomimo to, nie zaobserwowano znaczących zmian. Wobec tego, kara śmierci istnieje do dziś z wyłączeniem przerw mających miejsce w latach 1989-1993 oraz 2010-2012²⁰.

Obecny stan prawny

Konstytucja Japonii z 1946 roku nie wskazuje wprost na karę śmierci jako jednej z kar zawartych w systemie kar, które występują na terytorium Japonii. Mimo to, Sąd Najwyższy w Japonii w roku 1948 klarownie orzekł, iż ową karę należy zaliczyć do kar konstytucyjnie uzasadnionych, nie naruszających jakichkolwiek zakazów konstytucyjnych, gdyż wynika to z treści art.31 ustawy zasadniczej brzmiącej następująco: „Nikt nie może być pozbawiony życia lub wolności, jak również nie można mu wymierzyć żadnej innej kary za przestępstwo, inaczej niż w trybie ustalonym ustawą”²¹. Bezspornie przepis ten jest przyzwoleniem na wykonywanie kary

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ P. Schmidt, *Capital...* op. cit., s.14.

¹⁷ Ibidem, s.21.

¹⁸ J. Izydorczyk, *Japoński kodeks karny*, Prokuratura i Prawo, 2008, nr 5, s.131.

¹⁹ Ibidem.

²⁰ U. Muszyńska, *Kara...* op. cit., s.180.

²¹ *Konstytucja Japonii*, tłum. T.Suzuk, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2014, s.64.

śmierci. Prócz tego, uregulowana kara śmierci w Kodeksie karnym z 1907 roku, potwierdza, iż jak najbardziej jest to kara konstytucyjnie uzasadniona²².

Przepis art.9 k.k. wyodrębnia kary stosowane w Japonii. Na system kar składa się również kara śmierci. Zaś przepis art.11 k.k. normalizuje jej wykonanie. Metoda egzekwowania kary w porównaniu do przeszłości jest jedna - powieszenie. Natomiast osoba skazana na karę śmierci ma obowiązek pozostawać w więzieniu aż do czasu wykonania kary²³. Warty podkreślenia jest fakt, że osoba poniżej 18 lat nie może zostać skazana na karę śmierci. Kodeks karny wskazuje na 12 przestępstw zagrożonych karą pozbawiania życia. Nie jest to jednak katalog zamknięty, co akcentuje U. Muszyńska. Kolejne przestępstwa za które przewidziana jest kara śmierci uregulowano w odrębnych aniżeli kodeks karny przepisach prawa²⁴. Toteż kara śmierci grozi między innymi za:

- insurekcje²⁵,
- podżeganie do obcej agresji²⁶,
- pomoc dla wroga²⁷,
- podpalenie zamieszkałych budynków²⁸,
- spowodowanie zniszczeń w wyniku eksplozji²⁹,
- uszkodzenia budynków zamieszkałych przez powódź³⁰,
- przewrócenie pociągu³¹,
- zabójstwo³²,
- rozbój ze skutkiem śmiertelnym³³.

Do roku 2012 kara śmierci przewidziana była łącznie za 18 typów przestępstw. Obecnie liczba ta wynosi 19 przestępstw, które to są zagrożonych karą śmierci. Albowiem katalog poszerzyła przestępczość zorganizowana³⁴. W praktyce opisywana kara przewidziana jest wobec sprawcy, który dopuścił się pozbawienie życia innego człowieka.

Japoński Kodeks postępowania karnego z 10 lipca 1948 roku poprzez przepisy art. 475-479 reguluje wykonanie kary śmierci³⁵. Zgodnie z art. 475 to minister sprawiedliwości wydaje polecenie dotyczące wykonania egzekucji na skazanym. Przy czym termin ten nie może przekroczyć 6 miesięcy od daty uprawomocnienia się wyroku³⁶. Termin wówczas na przeprowadzenie egzekucji wynosi 5 dni. Miejscem pobawienia życia sprawcy jest więzienie, w którym to wcześniej osadzono go. Podkreślić należy, że dzieje się to bez obecności osób trzecich³⁷. Zgodnie z art.479 Kodeksu postępowania karnego dopuszczalne jest wyłączenie dokonanie pozbawienia życia sprawcy. Pierwsze z nich dotyczy osoby niepoczytalnej, zaś druga okoliczność odnosi się kobiety będącej w ciąży. W obydwu sytuacjach minister sprawiedliwości odpowiadający

²² U. Muszyńska, *Kara...* op. cit., s.180.

²³ Kodeks karny Japonii z dnia 24 kwietnia 1907 roku, <https://translate.google.pl/translate?hl=pl&sl=en&u=http://www.japaneselawtranslation.go.jp/> (dostęp on-line: 6 września 2018 r.), art.11.

²⁴ U. Muszyńska, *Kara...* op. cit., s.181.

²⁵ Kodeks karny Japonii z dnia 24 kwietnia 1907 roku, <https://translate.google.pl/translate?hl=pl&sl=en&u=http://www.japaneselawtranslation.go.jp/> (dostęp on-line: 6 września 2018 r.), art.77.

²⁶ Ibidem, art.81.

²⁷ Ibidem, art.82.

²⁸ Ibidem, art.108.

²⁹ Ibidem, art.117-118.

³⁰ Ibidem, art.119.

³¹ Ibidem, art.126.

³² Ibidem, art.199.

³³ Ibidem, art.240.

³⁴ U. Muszyńska, *Kara...* op. cit., s.182.

³⁵ J. Izdorczyk, *Japoński kodeks postępowania karnego*, Prokuratura i Prawo, 2007, nr.4, s.119.

³⁶ Japoński kodeks postępowania karnego z dnia 10 lipca 1948 roku, www.japaneselawtranslation.go.jp/ (dostęp on-line: 6 września 2018 r.), art.475.

³⁷ Ibidem, art.476-477.

za wydanie polecenia wykonania kary śmierci obligatoryjnie zawiesza przeprowadzenie egzekucji do chwili przywrócenia stanu świadomości umysłowej lub urodzenia dziecka³⁸.

Procedura egzekucyjna i jej statystyki

W Japonii kara śmierci wykonywana jest w 7 aresztach znajdujących się w Fakuaka, Tokio, Hiroshima, Miyagi, Nogaya, Oska oraz Sapporo³⁹. Wynika to z faktu, iż tylko w wymienionych powyżej aresztach istnieją odpowiednio przystosowane do egzekucji sale. Niegdyś wszystkie informacje odnoszące się do procesu egzekucyjnego były ściśle tajne. Przełomem stało się wydanie książki w roku 1971, której autorem był urzędnik aresztu w Tokio. Jej treść opisywała dokładnie całą procedurę egzekucyjną, nie pomijając również tego co dzieje się przed samym jej wykonaniem. Skazany otrzymywał wiadomość o przeprowadzeniu egzekucji 24h przed jej zaplanowanym wykonaniem. Po dostarczeniu rozkazu należało odseparować więźnia od pozostałych współtowarzyszy do jednoosobowej celi. Przez cały okres pozostawał on pod czujnym okiem jednego ze strażników. Czas ten miał zostać spożytkowany przez skazanego na ostatnie pożegnania czy też napisanie pożegnalnego listu. Czas jaki był przewidziany na pożegnanie z rodziną wynosił średnio 30 minut, a samo spotkanie odbywało się w małym pokoju⁴⁰.

Dziś procedura przed-egzekucyjna uległa modyfikacji. Rozkaz o wykonaniu kary pozbawienia życia również jest dostarczany do rąk skazańca, jednak dzieje się to godzinę bądź dwie godziny przed jej dokonaniem. Zatem sprawca nie ma czasu na jak to bywało uprzednio na spotkanie pożegnalne z biskimi lub napisanie ostatnich słów. Jednym prawem jakie mu wówczas przewiduje jest rozmowa z duchownym. W dalszej kolejności skazaniec zostaje zaprowadzany do sali egzekucyjnej. Jak wcześniej wspomniano znajduje się ona na terenie aresztu w którym więzień przebywa. W procesie egzekucji biorą udział: prokurator, asystent prokuratora, naczelnik, funkcjonariusze więzienni. Fakultatywnie mogą również uczestniczyć osoby, którym uprzednio została wyrażona na to zgoda. Z przeprowadzonej egzekucji sporządzany jest raport zawierający takie informacje jak godzina rozpoczęcia i zakończenia egzekucji wraz ze stanem więźnia po jej zakończeniu. Obowiązek przygotowania raportu należy do asystenta prokuratora⁴¹.

Interesująca w swej budowie jest sala egzekucyjna. Mimo, iż znajduje się ona na terenie kompleksu więziennego uwagę zwraca jest dwupoziomowość. Osoba mająca zostać pozbawiona życia zostaje wprowadzona na drugie jej piętro. Co ciekawe, znajdują się tam zasłony mające za zadanie oddzielić resztę pomieszczenia od wejścia. Przy wejściu do sali egzekucyjnej umiejscowiony został posąg jednego z bogów, któremu więzień oddaje szacunek nim wejdzie do środka. Posąg przedstawia Guan Yin, słynącego z nieskończonego współczucia oraz umiejętności słuchania oraz pomocy potrzebującym w Azji Wschodniej⁴². Oczywiście skazańca zostają zawiązane a na jego rękach zakładane są kajdanki. Następnie strażnicy więzienni ustawiają skazanego na kwadratowej zapadni znajdującej na podłożu. Wówczas nad nim z sufitu zwisa lina z pętlą, którą kolejno zakładają mu na szyi. Ważne, aby skazaniec został ustawiony twarzą do zasłony, ponieważ z drugiej strony sali egzekucyjnej znajdują się uczestnicy wymienieni powyżej (prokurator, asystent prokuratora, naczelnik, funkcjonariusze więzienni). Ażeby w sposób możliwie dokładny móc obserwować całokształt procesu, stają oni na specjalnej platformie za szybą oddzielającą salę egzekucyjną.

³⁸ Ibidem, art.479.

³⁹ *The Death Penalty in Japan: The Law of Silence*, tłum. U. Muszyńska, Wrocław 2013, s.37.

⁴⁰ Ibidem, s.43.

⁴¹ U. Muszyńska, *Kara...*op. cit., s.183.

⁴² *Guan Yin*, New World Encyclopedia,

https://translate.google.pl/translate?hl=pl&sl=en&u=http://www.newworldencyclopedia.org/entry/Guan_Yin&prev=search, (dostęp on-line: 6 września 2018 r.)

Ponadto, od strony skazańca swoje pomieszczenie posiadają także egzekutorzy⁴³. Co do zasady jest ich trzech, czasami pięciu. Analogicznie liczba przycisków uruchamiających zapadnie, a znajdujących się w pomieszczeniu egzekutorów jest odpowiednia. Trzy lub pięć. Wszyscy w jednakowym momencie naciskają przycisk, w skutek czego żaden ze strażników nie wie, który z przycisków faktycznie zwalniał zapadnie na której stał skazaniec. Tajemnicą pozostaje, który z egzekutorów wykonał wyrok. Zdaniem autorki takowa niewiedza nie staje się obciążeniem psychicznym dla określonego strażnika, jak również jest to samoistne zabezpieczenie w przyszłości dotyczące odpowiedzialności za wykonany wyrok. Czas trwania procedury egzekucyjnej szacowany jest na 1,5h. Natomiast ciało po zwolnieniu zapadni opuszczane jest po 5 minutach. Wówczas badane jest przez prokuratora i lekarza stwierdzonego zgon. Zdjęcie liny z szyi osadzonego oraz przeniesienie ciała do kostnicy kończy procedurę egzekucyjną. Tam ciało oczekuje na odbiór przez najbliższych, chociaż sytuacja ta ma miejsce bardzo rzadko. Wobec tego najczęściej ciała nie są odbierane (poddaje się je kremacji), a to prochy chowa się na więziennym cmentarzu bądź wysyła rodzinie poinformowanej o egzekucji zaraz po wykonaniu kary⁴⁴. J. Izydorczyk w swoim opracowaniu wskazuje jeszcze na trzeci sposób postępowania z ciałem osądzanego, jest nim oddanie ciała placówkom medycznym⁴⁵.

Cała procedura do niedawna owiana była tajemnicą. Japoński naród nie miał żadnych informacji na temat liczby osób straconych a tym bardziej kim byli osądzeni i kiedy zostali pozbawieni życia. Sytuacja ta miała miejsce do roku 2007, bowiem od wskazanego terminu wszystko się zmieniło. Nastąpiła zmiana w procedurze. Obecnie po wykonaniu kary nazwiska straceńców podawane są na konferencji do publicznej wiadomości. Modyfikacji uległ również termin powiadamiania rodziny skazanego o egzekucji. Obecnie najbliżsi informowani są o dacie wykonania egzekucji, nie jak to miało miejsce uprzednio już po jej dokonaniu. Dopuszczalnymi formami jest telegram lub przekazanie wiadomości za pomocą telefonu⁴⁶. Wpływ na doinformowanie japońskiego społeczeństwa miało ukazanie się licznych artykułów o tematyce procedury egzekucji przez gazetę YomiuriShimbun w 2008 roku⁴⁷. Sukcesywnie dwa lata później naród japoński uzyskał kolejną falę informacji. Bowiem japońscy dziennikarze mieli możliwość zobaczenia na własne oczy jednego z więzień w Tokio⁴⁸. Zgoda na pokazanie sal egzekucyjnych została wydana przez ówczesnego ministra sprawiedliwości Keiko Chiba. Jako, że sam minister jest przeciwny karze śmierci, owe zezwolenie miało zainicjować społeczną debatę ciągłego kontrowersyjnego tematu⁴⁹. HideoHiraoka obejmujący w roku 2011 stanowisko ministra sprawiedliwości oparł się naciskom przeprowadzania kary śmierci. Swoje stanowisko tłumaczył, że karę śmierci należy poddać starannym rozważaniom zanim zostanie ona orzeczona względem sprawcy. Rezultatem kadencji HideoHiraoka była dwudziestomiesięczna przerwa w egzekwowaniu pozbawienia życia sprawców. Nie dokonano ani jednego stracenia. Oczywistym jest fakt, że prawo japońskie w tym okresie nadal przewidywało karę śmierci jako jedną z kar zawartych w Kodeksie karnym. 13 stycznia 2012 roku na stanowisko ministra sprawiedliwości nominowano ToshioOgawę. Ogłosił on przywrócenie kary, używając następujących argumentów: „Japończycy są zwolennikami kary śmierci. Kara ta jest też wyznaczana przez sądy. Dlatego nie zmienię prawa i zamierzam wykonywać obowiązki, jakie spoczywają na ministrze sprawiedliwości”. Słowa

⁴³ *The Death...* op. cit., s.44.

⁴⁴ U. Muszyńska, *Kara...* op. cit., s.184.

⁴⁵ J. Izydorczyk, *Hanzai znaczy przestępstwo*, Łódź 2008, s.100.

⁴⁶ U. Muszyńska, *Kara...* op. cit., s.185.

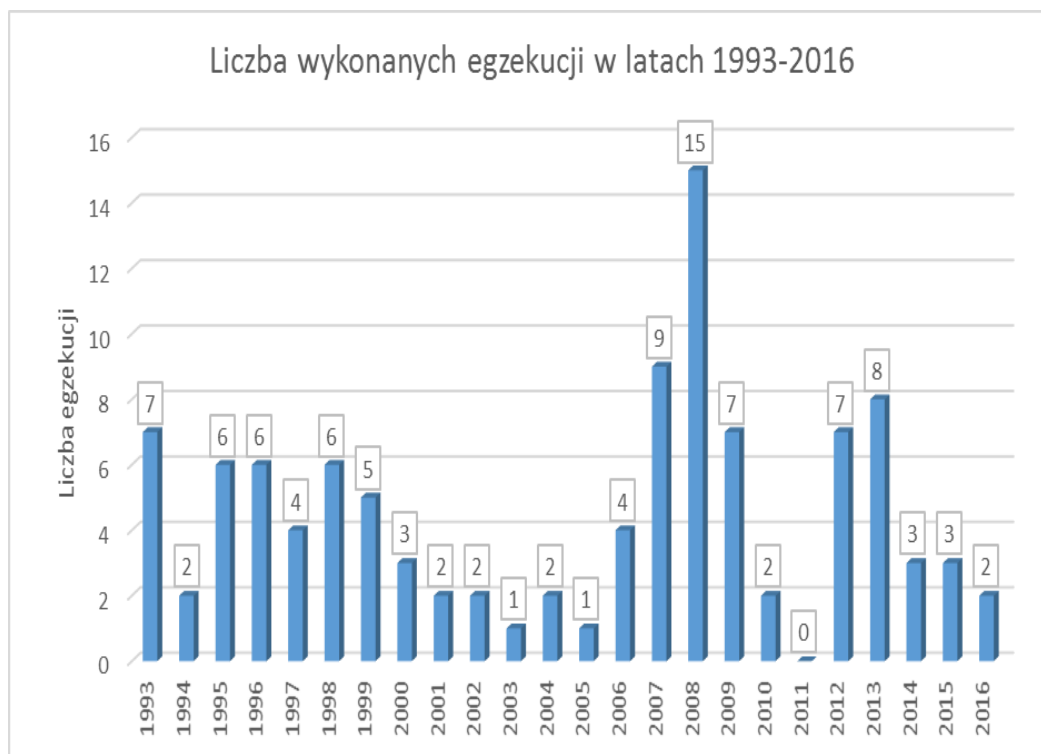
⁴⁷ *Hanging by a thread – mental health and death penalty in Japan*, Amnesty International tłum. U. Muszyńska, Wrocław 2013, s.25.

⁴⁸ A. Piwnicka, *Japonia pokazała pokój, w którym wykonuje się wyroki śmierci*, <http://giznet.pl/japonia-pokazala-pokoj-w-ktorym-wykonuje-sie-wyroki-smierci/> (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).

⁴⁹ Ibidem.

dotrzymał, gdyż już w marcu stracono trzech więźniów. Tym samym okres abolicji został przerwany⁵⁰. Poniżej przedstawiono wykres, który obrazuje ilość dokonanych egzekucji poczynając od roku 1993. Zawarto również liczbę wykonanych egzekucji do marca 2016 roku.

Wykres 1. Liczba egzekucji w poszczególnych latach w Japonii

Źródło: Opracowanie własne⁵¹.

Z powyższego wykresu wynika, że największą ilość wykonania kary śmierci odnotowywano w roku 2008 (15 egzekucji), w roku 2007 (9 egzekucji), oraz w roku 2013 (8 egzekucji). Najmniej natomiast w roku 2011 (0 egzekucji - okres abolicji), w roku 2003 (1 egzekucja) oraz w roku 2005 (1 egzekucja). Od roku 1993 aż do 2006 nastąpił ewidentny spadek pozbawiania życia więźniów. Ponowny wzrost straceń to lata 2006-2010. Poczynając od roku 2012 do 2016 to okres kolejnego zmniejszenia egzekwowania kary śmierci.

Dnia 26 marca 2016 roku pozbawiono życia dwie osoby. Byli to Yasutoshi Kamata, mężczyzna w wieku 75 lat oraz Junko Yoshida, kobieta w wieku 56 lat⁵². Co ciekawe Yoshida jest piątą kobietą w obliczu szubienicy przez ponad 60 lat stosowania kary zgodnie z zapiskami ministerstwa⁵³.

Zakończenie

Kara śmierci towarzyszyła ludziom na przestrzeni dziejów, począwszy od istnienia cywilizacji. Jak słusznie podkreśla Z. Sperka, w historii ludzkości nie była dotąd okresu, kiedy to niestosowano najwyższego wymiaru kary⁵⁴. Japonia jest jednym z krajów wysoko rozwiniętych która utrzymała

⁵⁰ Hania's blog, *Japonia za karą śmierci*, <http://haniashen.blogspot.co.ke/2012/06/japonia-za-kara-smierci.html> (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).

⁵¹ Na podstawie, Japan Innocence&DeathPenalty Information Center, <http://www.jiadep.org> (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).

⁵² S. Murai, *Japan sends two more inmates to the gallows*, http://www.jiadep.org/Hanging_Reportage.html (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).

⁵³ K. Hasegawa, *Japan executes two death row inmates: ministry*, <https://www.yahoo.com/news/japan-executes-two-death-row-inmates-media-021357799.html?ref=gs> (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).

⁵⁴ Z. Sperka, *Zarys problemu kary śmierci na przestrzeni dziejów*, [w:] *Problem kary śmierci-historia i współczesność*, D. Dziurkowski (red.), Akademia im. Jana Długosza, Częstochowa 2015, s.19.

karę śmierci. Co więcej, mimo że XXI wiek stoi przed licznymi dylematami natury moralnej, w tym kontrowersyjnego tematu kary śmierci większość japońskiego społeczeństwa opowiada się za jej wykonywaniem. W 2013 roku wskaźnik poparcia najwyższego wymiaru kary wynosił ponad 80%. Bezsprzecznie japoński system prawny cechuje surowość, czego skutkiem jest dokonanie w latach 1993-2016 aż 104 egzekucji. Zaś liczba oczekujących na stracenie ciągle ulega zmianie, rośnie. Domniemywa się, iż niski wskaźnik przestępczości w kraju kwitnącej wiśni jest następstwem realizowanego systemu kar. Ale czy tak jest naprawdę, tego nie wiadomo. Pewnym jest jednak fakt, że o zaprzestaniu stosowania kary śmierci apelują europejscy politycy czy też organizacje popierające zniesienie kary śmierci. Zdaniem autorki główna zasada kształtująca postępowanie oraz współzycie społeczne - zasada harmonii, uniemożliwia w najbliższym czasie na rezygnację z opisywanej w niniejszej pracy kary. Bowiem norma ta obliuguje do zachowań zgodnych z zajmowanym stanowiskiem jak również adekwatną konsekwencją za określony czyn.

BIBLIOGRAFIA

Literatura

1. Beccaria C., *O przestępstwach i karach*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2014.
2. Powirska M., *Kara śmierci w dziejach antyku*, [w:] red. Żywucka- Kozłowska E., Szczechowicz K., *Meandry kary śmierci*, Volumina, Szczecin 2014.
3. Bojarski W., *Kara śmierci w prawach antycznych*, [w:] red. Kowalski H., Kuryłowicz M. *Kara śmierci w starożytnym Rzymie*, Lublin 1996.
4. Ślisko T., *Kara śmierci. Za czy przeciw*, Petrus, Kraków 2009.
5. Muszyńska U., *Kara śmierci w Japonii- historia, podstawy prawne i procedura egzekucyjna* [w:] *Prawo życia i śmierci. The Law of Life and Death*, Sadowski M., Spychalska A., Sadowska K., Wrocławskie Studium Erazmiańskie. Studia Erasmiana Wratislaviensia, zeszyt VII, Wrocław 2013.
6. Kenzou M., *Shikeihaishi no kenkyuu*, tłum. Muszyńska U., Wrocław 2013.
7. Schmidt P., *Capital punishment in Japan*, tłum. Muszyńska U., Wrocław 2013.
8. Ryousuuke I., *Nihon housei-shigaiyou*, tłum. Muszyńska U., Wrocław 2013.
9. Izydorczyk J., *Japoński kodeks karny*, Prokuratura i Prawo, 2008, nr 5.
10. *Konstytucja Japonii*, tłum. Suzuk T., Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2014.
11. Sperka Z., *Zarys problemu kary śmierci na przestrzeni dziejów*, [w:] *Problem kary śmierci- historia i współczesność*, red. Dziurkowski D., Akademia im. Jana Długosza, Częstochowa 2015.
12. Izydorczyk J., *Japoński kodeks postępowania karnego*, Prokuratura i Prawo, 2007, nr.4.
13. *The Death Penalty in Japan: The Law of Silence*, tłum. Muszyńska U., Wrocław 2013,
14. Izydorczyk J., *Hanzai znaczy przestępstwo*, Łódź 2008.

Źródła internetowe

1. Kodeks karny Japonii z dnia 24 kwietnia 1907 roku,
<https://translate.google.pl/translate?hl=pl&sl=en&u=http://www.japaneselawtranslation.go.jp/> (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).
2. Kodeks karny Japonii z dnia 24 kwietnia 1907 roku,
<https://translate.google.pl/translate?hl=pl&sl=en&u=http://www.japaneselawtranslation.go.jp/> (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).

3. *Japoński kodeks postępowania karnego z dnia 10 lipca 1948 roku*, www.japaneselawtranslation.go.jp/ (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).
4. Guan Yin, *New World Encyclopedia*, https://translate.google.pl/translate?hl=pl&sl=en&u=http://www.newworldencyclopedia.org/entry/Guan_Yin&prev=search (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).
5. *Hanging by a thread – mental health and death penalty in Japan*, Amnesty International tłum. Muszyńska U., Wrocław 2013.
6. Piwnicka A., *Japonia pokazała pokój, w którym wykonuje się wyroki śmierci*, <http://giznet.pl/japonia-pokazala-pokoj-w-ktorym-wykonuje-sie-wyroki-smierci/> (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).
7. Hania's blog, *Japonia za karą śmierci*, <http://haniashen.blogspot.co.ke/2012/06/japonia-za-kara-smierci.html> (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).
8. *Japan Innocence&DeathPenalty Information Center*, <http://www.jiadep.org> (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).
9. Murai S., *Japan sends two more inmates to the gallows*, http://www.jiadep.org/Hanging_Reportage.html (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).
10. Hasegawa K., *Japan executes two death row inmates: ministry*, <https://www.yahoo.com/news/japan-executes-two-death-row-inmates-media-021357799.html?ref=gs> (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).
11. Amnesty International, *Kara śmierci*, <https://amnesty.org.pl/subjects/kara-smierci/> (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).

Magda Krasowska-Lis

EUTANAZJA W UJĘCIU PRAWNO-PORÓWNAWCZYM

Termin „eutanazja” wywodzi się z języka greckiego i semantycznie oznacza „dobrą śmierć, „śmierć spokojną”, „śmierć szczęśliwą” – prefiks eu – oznacza, że coś jest „dobre, ładne, pomyślne”, a thanatos znaczy „śmierć”¹. Przeciwnieństwem tego słowa jest „dystanazja” – „śmierć zła (dys- prefiks wskazujący na istnienie trudności). Za dystanazję uważa się śmierć w boleściach, śmierć zbyt wczesną albo zbyt późną². Pojęcie „eutanazja” po raz pierwszy pojawiło się już w V w. przed naszą erą. Zgodnie z tekstem Polluksa, poeta Kratinos użył w jednej ze swoich komedii przymiotnika euthanatos, określając w ten sposób osobę „mającą dobrą śmierć”, jednak bez bliższego wskazania, czym owa „dobra śmierć” miałyby się wyróżniać³. Eutanazję możemy podzielić, na eutanazję czynną oraz bierną. Przez eutanazję czynną rozumie się spowodowanie śmierci przez działanie, z kolei przez bierną – przyspieszenie śmierci wskutek zaniechania przez lekarza leczenia podtrzymującego życie pacjenta. W przypadku eutanazji, każde państwo indywidualnie decyduje, jaką regulację przyjmie w tej kwestii. Państwa prezentują bardzo różnorodne rozwiązania. W jednych krajach jest legalna, w innych całkowicie zakazana, a w jeszcze innych ustawodawca milczy na ten temat.

Holandia, to pierwszy kraj na świecie, który kwestie dotyczące eutanazji uregulował w specjalnej ustawie. 10 kwietnia 2001r. parlament holenderski uchwalił ustawę o kontrolowaniu postępowania przy zakończeniu życia na prośbę i pomocy do samobójstwa. Było to bez wątpienia, szczególne wydarzenie na skalę światową. Standaryzacja praktyk eutanatycznych nastąpiła najpierw poprzez orzecznictwo sądowe dotyczące spraw lekarzy, którzy dopuścili się skrócenia życia swoich pacjentów. Pierwsze projekty ustaw, które miałyby dekryminalizować lub depenalizować eutanazję, pojawiły się w latach osiemdziesiątych XX w. Żadna z nich nie uzyskała wystarczającego poparcia, które pozwoliłoby zalegalizować eutanazję czynną. Praktyka holenderskich sądów wyznaczyła swym orzecznictwem warunki niekaralności, wskazując na stan wyższej konieczności jako czynnik łagodzący przy wydawaniu wyroków. W 1984r. Królewskie Towarzystwo Medyczne przyjęło dyrektywę tzw. „ostrożnej praktyki”. Rok później Ministerstwo Sprawiedliwości Holandii potwierdziło iż lekarze, którzy zachowali należycie procedurę, wskazaną w dyrektywie, nie będą ponosili odpowiedzialności karnej. W następnych latach, organy sprawiedliwości wydały jedynie nakaz, by lekarz dopuszczający się czynów eutanatycznych, zgłaszał ten fakt dla prokuratury. Stopniowo pojęcie normalnej praktyki medycznej oznaczać zaczęło również stosowanie środków przeciwbólowych, prowadzących w efekcie do śmierci pacjenta oraz odstąpienie od jakichkolwiek działań, jeśli ich rezultat nie przynosił poprawy stanu zdrowia chorego. W praktyce oznaczało to, iż lekarz nie ponosił odpowiedzialności karnej, a w karcie pacjenta mógł bez żadnych konsekwencji prawnych wpisać, iż zgon nastąpił z przyczyn naturalnych. Jedyny obowiązek jaki był nałożony na personel medyczny to taki, że należało poinformować o swoich zamiarach chorego lub rodzinę w

¹ R. A. Tokarczyk, *Prawa narodzin, życia i śmierci*, Zakamycze 2002, s. 375.

² M. Szeroczyńska, *Eutanazja i wspomagane samobójstwo na świecie. Studium prawnoporównawcze*, Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych „Universitas”, Kraków 2004, s. 22.

³ R. Citowicz, *Prawnokarne aspekty ochrony życia człowieka a prawo do godnej śmierci*, Wydawnictwo Kodeks Sp. z o.o., Warszawa 2006, s.29.

przypadku pacjenta niekompetentnego⁴. W Holandii została również powołana Komisja, która miała zbadać działania lekarskie pod kątem eutanazji. Na podstawie wyników tej Komisji, rząd holenderski stwierdził, że obecne praktyki lekarskie są na bardzo wysokim poziomie odpowiedzialności. Wynika to stąd, że eutanazję można stosować tylko wtedy, gdy brak jest alternatywy medycznej. Należy również wspomnieć o tym, że lekarz, aby dokonać eutanazji, musi spełnić łącznie sześć warunków wskazanych w ustawie. Oto te warunki

- lekarz jest przekonany, że prośba pacjenta o dokonanie eutanazji jest dobrowolna i została głęboko przemyślana,
- cierpienie pacjenta jest nie do zniesienia i bez szans na poprawę ,
- lekarz poinformował pacjenta na temat jego sytuacji oraz perspektyw (lub ich braku) na wyleczenie,
- pacjent i lekarz doszli do wniosku, że dla pacjenta nie ma żadnego innego sensownego rozwiązania,
- lekarz zwrócił się do co najmniej jednego, niezależnego lekarza, który zbadał pacjenta. Ten inny lekarz złożył następnie pisemne oświadczenie na temat sytuacji pacjenta,
- lekarz przeprowadził eutanazję lub pomógł pacjentowi w samodzielnym zakończeniu życia w prawidłowy sposób z medycznego punktu widzenia⁵.

Trzeba dodać, że w Holandii nie funkcjonuje coś takiego jak „śmierć na zawołanie”. Osoba domagająca się pomocy w zakończeniu życia musi być poważnie i nieuleczalnie chora, a cierpienie musi być wyraźne i intensywne. Poza tym decyzję poprzedzają rozmowy z lekarzem oraz zaciągnięcie opinii innego lekarza. Na terenie Holandii funkcjonują również regionalne komisje, zajmujące się oceną postępowania lekarzy, którzy przeprowadzili eutanazję. W każdej z komisji zasiada co najmniej jeden lekarz, jeden etyk i jeden prawnik. Co roku komisje piszą raport, w którym prezentuje się informacje na temat ilości przeprowadzonych w danym regionie eutanazji, ich charakteru, przyczyn oraz ewentualnych nieprawidłowości. Na stronie komisji przeglądać można raporty, dotyczące poszczególnych przypadków. W każdym z tych raportów znajdziemy szczegółowy opis choroby, prób walki z chorobą oraz informacje, pozwalające ustalić, czy cierpienie danej osoby faktycznie było „nie do wytrzymania” i „nie do zatrzymania”. Następnie znajdziemy dane, dotyczące tego jak często dana osoba zgłaszała chęć dokonania eutanazji, czy były to prośby dobrowolne, jaka była opinia drugiego lekarza i w końcu – opis przeprowadzenia samej eutanazji i opinię komisji, czy lekarz postępował zgodnie z sześcioma głównymi zasadami. W Holandii wykonano 4188 eutanazji w 2012 roku i 4829 w 2013 roku⁶.

Prawo karne belgijskie, podobnie jak holenderskie, czyli do lat osiemdziesiątych XX w. bardzo surowo podchodziło do zachowań eutanatycznych. Była ona kwalifikowana jako zabójstwo i zagrożona była karą dożywotniego pozbawienia wolności. Z kolei podanie pacjentowi trującej substancji, traktowane było jako otrucie, za co groziła kara śmierci (w 1996r. zamieniona na dożywotnie więzienie)⁷. W 2002r. została podpisana ustawa, która akt eutanazji określa jako „działanie osoby trzeciej, która umyślnie odbiera życie osobie tego żądającej”⁸. Lekarz, który podjął się czynności eutanatycznych, nie będzie podlegał karze, jeżeli interwencji tej dokona przy zachowaniu warunków proceduralnych zawartych w ustawie⁹. Zastrzeżono, że dopuszcza się

⁴ Ibidem, s.162-163.

⁵ *Eutanazja w Holandii. Kiedy śmierć jest lepsza niż ból*, <http://mojaholandia.nl/artukul/eutanazja-w-holandii-kiedy-smierc-jest-lepsza-niz-bol> (dostęp online: 6 września 2018 r.).

⁶ Tamże.

⁷ R. Citowicz, *Prawnkarne aspekty ochrony życia człowieka a prawo do godnej śmierci*, Wydawnictwo Kodeks Sp. Z o.o., Warszawa 2006, s.173.

⁸ K. Poklewski-Kozieł, *Belgijska ustawa o eutanazji i projekt takiej ustawy w parlamencie Francji* [w:] „Prokuratura i Prawo”, Warszawa 2002, nr 7-8, s. 102.

⁹ R. Citowicz, *Prawnkarne aspekty ochrony życia człowieka a prawo do godnej śmierci*, Wydawnictwo Kodeks Sp. Z o.o., Warszawa 2006, s.173.

uśmiercenie pacjenta przez lekarza pod warunkiem, że pacjent świadomy i w pełni władz umysłowych, prosi o to na piśmie, wielokrotnie, dobrowolnie, w sposób przemyślany, bez zewnętrznej presji. Pacjent musi uskarżać się na stałe i nie dające się zaakceptować cierpienie fizyczne lub psychiczne, którego nie da się uśmierzyć i które jest wynikiem ciężkiego schorzenia. Możliwa jest prośba wyrażona w oświadczeniu złożonym na zapas, a także za pośrednictwem osoby trzeciej wybranej przez pacjenta i niezainteresowanej materialnie jego śmiercią¹⁰.

Belgia jest jedynym krajem, który dopuszcza eutanazję niezależnie od wieku, od czasu rozszerzenia tej możliwości w 2014 roku na dzieci nieuleczalnie chore, zdolne do samodzielnego podjęcia decyzji i rozumiejące jej nieodwracalne konsekwencje. O zdolności małego pacjenta do podjęcia decyzji decyduje psycholog, a zgodę na eutanazję muszą wyrazić rodzice. W 2015 roku zgłoszono w Belgii 2021 przypadków eutanazji – z roku na rok ta liczba jest wyższa¹¹.

Również w Japonii praktykuje się eutanazję i wspomagane samobójstwo. Pacjent ma prawo do aktywnej eutanazji, jeżeli spełni kilka warunków: cierpi z powodu nieznośnego bólu fizycznego, śmierć jest nieuchronna i bliska, pacjent wyrazi zgodę, zaś lekarz wyczerpał wszystkie inne środki łagodzenia bólu¹².

Z kolei Kolumbijski kodeks karny w art. 26 definiuje zabójstwo z litości w następujący sposób „ten, kto zabija inną osobę z litości, aby położyć kres jej nieznośnym cierpieniom spowodowanym śmiertelną raną albo ciężką lub nieuleczalną chorobą podlega karze pozbawienia wolności od sześciu miesięcy do trzech lat”. Jednakże 20 maja 1997 roku z powodu skargi obywatelskiej, Sąd Konstytucyjny Kolumbii stwierdził, że „lekarze, którzy wykonują wolę pacjentów znajdujących się w fazie terminalnej, nie mogą podlegać żadnym sankcjom. Sędziowie winni uwolnić ich z wszelkiej odpowiedzialności”. Warunkiem legalności takiego postępowania ustanowił sąd niepodlegającą wątpliwości, świadomą i swobodną wolę chorego, wyrażoną na piśmie, która przecież formalnie nie stanowi znamienia przestępstwa zabójstwa z litości, przewidzianego w art. 26 kodeksu karnego. Tym samym do orzecznictwa kolumbijskiego została wprowadzona częściowa depenalizacja eutanazji, bez jednoczesnej zmiany tekstu ustawowego. 12 czerwca 1997 roku sąd potwierdził swoją wcześniejszą decyzję i wystąpił do kongresu o ustawowe uregulowanie procedury, jaka powinna być zachowana przy legalnym zabójstwie z litości. Do dnia dzisiejszego taka regulacja nie została jeszcze wydana¹³. Wbrew pozorom efekt końcowy rozwiązania kolumbijskiego nie odstaje od praktyki innych krajów. Tym, co rzuca się w oczy przy omawianiu regulacji eutanazji czynnej, jest zasadnicza rozbieżność przepisów i orzecznictwa. Jednak niezależnie od przyjętej techniki ustawodawczej powszechnie procesy o zabójstwo z litości lub na życzenie mają miejsce bardzo rzadko, a jeśli już nawet są, to kończą się uniewinnieniem lub sankcją niewymiernie niższą od górnej granicy ustawowej¹⁴.

Jednak Kolumbijskie Ministerstwo Zdrowia opublikowało rozporządzenie regulujące zasady przeprowadzania eutanazji w tym kraju. Rozporządzenie przewiduje, że każda – publiczna i prywatna – placówka medyczna, która zajmuje się leczeniem pacjentów onkologicznych i chronicznie chorych, musi utworzyć specjalny, interdyscyplinarny komitet, składający się z lekarza, prawnika, psychologa i etyka. Terminalnie chory pacjent chcący szybszej śmierci będzie zgłaszał ten fakt swojemu lekarzowi, a on będzie się musiał skontaktować wówczas z owym komitetem.

¹⁰ PAP, UE: eutanazja dopuszczona w Holandii, Belgii i Luksemburgu, <http://www.superstacja.tv/wiadomosc/2016-06-04/ue-eutanazja-dopuszczona-w-holandii-belgii-i-luksemburgu/> (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).

¹¹ Tamże.

¹² Redaktor, 10 krajów w których eutanazja i wspomagane samobójstwo są legalne, <http://rankingi24.pl/zdrowie/757-10-krajow-w-ktorych-eutanazja-i-wspomagane-samobojstwo-sa-legalne.html> (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).

¹³ J. Malczewski, *Eutanazja gdy etyka zderza się z prawem*, Wydawnictwo Wolters Kluwer Polska SA Warszawa 2012, s.224.

¹⁴ Tamże.

Zadaniem komitetu będzie potwierdzenie, w czasie nieprzekraczającym 10 dni, czy pacjent rzeczywiście jest w takiej fazie choroby, która nieuchronnie prowadzi do śmierci, czy jest pełnoletni i czy rzeczywiście chce eutanazji. Jeśli te trzy warunki zostaną spełnione, to lekarz prowadzący musi przeprowadzić eutanazję w ciągu maksymalnie kolejnych dwóch tygodni, bądź w dniu wskazanym przez pacjenta. Ministerstwo Zdrowia będzie musiało być informowane o każdej przeprowadzanej eutanazji, a te będą musiały być wykonywane wyłącznie wg. zatwierdzonych wcześniej procedur. Ministerialne rozporządzenie daje lekarzom prawo odmówienia wykonywania eutanazji, jeśli jest ona sprzeczna z ich sumieniem lub wiarą. Niemniej w takim przypadku to zatrudniająca go instytucja ma obowiązek znalezienia innego lekarza, który przeprowadzi eutanazję w przewidzianym terminie. Odmawiać przeprowadzenia eutanazji mogą jedynie konkretni lekarze, a nie całe placówki medyczne. Kolumbijskie ministerstwo zdrowia przewiduje też możliwość przeprowadzenia eutanazji pacjenta znajdującego się w stanie wegetatywnym, czyli nie będącego już w stanie wyrazić woli szybszej śmierci. Może ona zostać przeprowadzona w sytuacji, w której chory wcześniej poinformował rodzinę, w sposób dający się zweryfikować, o chęci eutanazji w podobnej sytuacji. Za „dającą się zweryfikować” informację uznać można np. nagranie wideo, albo notarialnie potwierdzony pisemny akt woli. W przypadku braku takiego dokumentu rodzina nie będzie mogła zdecydować o eutanazji w imieniu nieprzytomnego pacjenta. Rozporządzenie wyklucza natomiast eutanazję w przypadku pacjentów dotkniętych chorobami degeneracyjnymi, oraz nieletnich. Minister Gaviria stwierdził, że ewentualne ramy prawne do przeprowadzania eutanazji w tych przypadkach powinny zostać w przyszłości opracowane na drodze specjalnej ustawy przygotowanej przez parlament¹⁵.

Z kolei w Polsce sytuacja wygląda trochę inaczej. Kodeks karny¹⁶ ujemnie uprzywilejowany typ zabójstwa eutanatycznego wężej, niż ma to miejsce w większości krajów europejskich, wymagając spełnienia koniunkcyjnego dwóch warunków: żądania przyszłej ofiary pozbawienia jej życia oraz współczucia. Żądanie musi być dobrowolnym wyrazem woli, pozbawionym przymusu pochodzącego z zewnątrz, stanowczo podjętym po rozważeniu wszystkich istotnych okoliczności. Przyszła ofiara musi domagać się pozbawienia życia w sposób poważny, wykluczający podejrzenie o działanie pod wpływem chwilowego załamania lub pod wpływem sugestii innej osoby. Obiektem współczucia musi być osoba, którą współczujący pozbawia życia. Nie da się w pełni zobiektywizować podstaw uzasadniających wystąpienia współczucia. O tym, czy rzeczywiście występowało współczucie, będą decydować warunki zewnętrzne, takie jak: nasilenie cierpień osoby żądającej pozbawienia jej życia, stosunek emocjonalny sprawcy do ofiary, czy osobowość sprawcy przestępstwa. Wystąpienie współczucia sąd musi ustalać indywidualnie dla konkretnego wypadku. Budowanie zobiektywizowanych wzorców jest w tym wypadku niemożliwe¹⁷.

Także Stany Zjednoczone były częstą areną dla licznych inicjatyw ustawodawczych dążących do legalizacji eutanazji czynnej. W 1906 roku parlament stanu Ohio przyjął w pierwszym czytaniu projekt ustawy, która przewidywała, iż „każdy dotknięty nieuleczalną chorobą., której towarzyszy ogromne cierpienie, może zażądać, aby czteroosobowa komisja podjęła decyzję o położeniu kresu jego bolesnemu życiu”. Projekt ten został odrzucony w drugim czytaniu. Jeszcze szersza propozycja – obejmująca także legalizację eutanazji neonatalnej – została przedstawiona w tym samym roku w stanie Iowa. Jednak również tę propozycję oddalono. Analogiczne do projektu Ohio propozycje odrzuciły parlamenty stanów Nebraska i Nowy Jork w 1937 roku. Przez następne dekady

¹⁵ tierralatina.pl, *Eutanazja już legalna w Kolumbii*, <http://www.tierralatina.pl/2015/04/eutanazja-kolumbia/> (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).

¹⁶ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. - Kodeks karny. (Dz.U. 1997 nr 88 poz. 553).

¹⁷ A. Zoll, *Rozdział XIX*, [w:] Kodeks karny. Część szczególna. Tom II. Komentarz do art. 117-277 k.k. (red.) A. Zoll, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2013, s. 312-317.

podejmowane były kolejne nieudane próby zmiany ustawodawstwa w tym zakresie w poszczególnych stanach (przykładowo w Connecticut w 1950 roku, w Nowym Jorku w 1952 roku, w Oregonie w 1973 roku, w Kalifornii w 1988 roku). W 1991 roku stowarzyszenie Citizens for Death with Dignity doprowadziło do poddania pod referendum w stanie Washington inicjatywy ustawodawczej projektu ustawy legalizującej eutanazję czynną, tak zwanej „inicjatywy 119”. Zgodnie z tym projektem, kompetentny pacjent, mający prognozę życia nie dłużej niż sześć miesięcy, mógłby skorzystać z physicianaid-in-dying. W tym celu winien złożyć oficjalne oświadczenie w obecności dwóch neutralnych świadków, przy czym oświadczenie to miało być składane tuż przed dokonaniem eutanazji, a nie z wyprzedzeniem. Projekt jednoznacznie stwierdzał, że nie mogą prawnie żądać eutanazji chorzy na Alzheimera, chorzy psychicznie, osoby cierpiące na demencję, małoletni ani osoby w trwałym stanie wegetatywnym. Pomimo takich surowych warunków formalnych, inicjatywa uzyskała jedynie 46% głosów, co sprawiło, iż nie została przedstawiona parlamentowi. Jedną z najsłynniejszych spraw dotyczących eutanazji czynnej było orzeczenie sądu w Chicago dotyczące dziecka Linares. Siedmiomiesięczny chłopczyk połknął piłeczkę, która utkwiała w jego tchawicy, co doprowadziło do bezdechu i niedotlenienia mózgu na tyle długiego, że dziecko zapadło w śpiączkę. Gdy po podłączeniu do respiratora jego stan się nie zmienił, rodzice zwrócili się o odłączenie go od aparatury sztucznie podtrzymującej przy życiu. Lekarz jednak nie wyraził na to zgody. W tej sytuacji ojciec chłopca sam odłączył respirator, ale pielęgniarka przywróciła jego działanie. Pan Linares opuścił wtedy szpital, do którego powrócił po jakimś czasie uzbrojony. Grożąc personelowi bronią, ponownie odłączył respirator, wziął dziecko w ramiona, a po jego śmierci dobrowolnie oddał się w ręce policji. Prokuratura oskarżyła go o morderstwo, jednak wielka ława zmieniła kwalifikację na zabójstwo zwykłe. Jednakże podczas procesu biegły sądowy wydał opinię, że chłopiec w momencie odłączenia respiratora już nie żył – zmarł wkrótce po połknięciu piłeczki, a aparatura przyczyniała się tylko do dotlenienia narządów. W tej sytuacji pan Linares został uniewinniony z zarzutu zabójstwa, skazano go jedynie za bezprawne posłużenie się bronią na krótką karę pozbawienia wolności z zawieszeniem jej wykonania. Łącznie w latach 1920-1985 doszło do pięćdziesięciu jeden procesów o eutanazję czynną, w których oskarżonymi byli nielekarze, jednak tylko w dziesięciu przypadkach skończyły się one skazaniem (procesy i skazania lekarzy były jeszcze rzadsze). Ale nawet jeśli zapadały wyroki skazujące, były one przeważnie bardzo niskie i z zawieszeniem wykonania kary – szczególnie, jeśli dotyczyły lekarzy, choć zdarzały się odstępstwa od tej praktyki¹⁸.

Jednak obecnie, nie we wszystkich stanach, eutanazja jest zabroniona. Możliwość taka istnieje w następujących stanach: Oregonie, Vermont i stanie Waszyngton na północnym zachodzie. Prawo przewiduje, że cierpiący na nieuleczalną chorobę mieszkańcy stanu, których dalszą długość życia lekarze szacują na mniej niż sześć miesięcy, będą mogli poprosić o eutanazję. Warunkiem będzie jednak uzyskanie dwóch opinii lekarskich. Prawo przewiduje też okres 17 dni przed przepisaniem dawki substancji medycznej, która spowoduje śmierć. Vermont stał się pierwszym stanem, który zezwolił na eutanazję na drodze legislacyjnej. Oregon i stan Waszyngton uczyniły to poprzez referendum¹⁹.

Z kolei na pograniczu karalności i bezkarności eutanazji czynnej stoi urugwajski kodeks karny z 1934 roku, który w art. 37 wprowadza sądową klauzulę odstąpienia od wymierzenia kary sprawcy zabójstwa z litości. Zgodnie z tą regulacją „sędziowie są uprawnienie do odstąpienia od wymierzenia

¹⁸ M. Szeroczyńska, *Eutanazja i wspomagane samobójstwo na świecie. Studium prawnoporównawcze*, Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych „Universitas”, Kraków 2004, s. 180-182.

¹⁹ PAP, *Trzeci stan USA zalegalizował eutanazję*, <http://rodzina.wiara.pl/doc/1563793.Trzeci-stan-USA-zalegalizowal-eutanazje> (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).

kary sprawcy zabójstwa o prawnej przeszłości, jeśli działał on kierowany litością i na powtarzające się usilne błaganie pokrzywdzonego. Jeśli jednak wszystkie powyższe przesłanki nie zostaną kumulatywnie spełnione, sprawca eutanazji czynnej ponosi odpowiedzialność karną za zwykłe zabójstwo, a jego altruistyczna motywacja lub intensywne emocje związane z cierpieniem umierającego, mogą stanowić jedynie okoliczności łagodzące wymiar kary²⁰.

Eutanazja to temat wielowymiarowy, w którym ciężko jest się jednoznacznie opowiedzieć za lub przeciw. Ma zarówno wielu przeciwników, jak i zwolenników, gdzie każdy z nich posiada mocne argumenty. Każda strona powołuje się na moralność, etykę, religię. Zwolennicy eutanazji podkreślają, że każdy człowiek ma pełne prawo decydowania o własnym życiu, że eutanazja zmniejsza ryzyko śmierci w męczarniach, że nie opłaca się utrzymywania przy życiu ludzi nie rokujących żadnych nadziei wyleczenia, a przeciwnicy, że eutanazja jest niezgodna z „prawem bożym”, że będzie prowadzić do nadużyć w tym zakresie. Podkreślają również, że diagnozy lekarskie będące podstawą do podjęcia decyzji o eutanazji mogą być błędne. Zdecydowanie jest to zjawisko wzbudzające bardzo wiele kontrowersji, ale w dobie ogromnych zdobyczy nauki i ogólnego postępu cywilizacyjnego, propagowanie zmierzające do legalizacji eutanazji ciągle się rozszerza.

BIBLIOGRAFIA

Literatura

1. Citowicz R. *Prawnokarne aspekty ochrony życia człowieka a prawo do godnej śmierci*, Wydawnictwo Kodeks Sp. Z o.o., Warszawa 2006.
2. Malczewski J. *Eutanazja gdy etyka zderza się z prawem*, Wydawnictwo Wolters Kluwer Polska SA Warszawa 2012.
3. Poklewska-Kozieł K. *Belgijska ustawa o eutanazji i projekt takiej ustawy w parlamencie Francji*, „Prokuratura i Prawo”, Warszawa 2002, nr 7-8.
4. Szeroczyńska M. *Eutanazja i wspomagane samobójstwo na świecie. Studium prawnoporównawcze*, Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych „Universitas”, Kraków 2004.
5. Tokarczyk R. A. *Prawa narodzin, życia i śmierci*, Wydawnictwo Wolters Kluwer Polska, Zakamycze 2002.
6. Zoll. A. *Rozdział XIX*, [w:] Kodeks karny. Część szczególna. Tom II. Komentarz do art. 117-277 k.k. (red.) A. Zoll, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2013.

Akty prawne

1. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. - Kodeks karny. (Dz.U. 1997 nr 88 poz. 553).

Źródła internetowe

1. *Eutanazja w Holandii. Kiedy śmierć jest lepsza niż ból*, <http://mojaholandia.nl/arttykul/eutanazja-w-holandii-kiedy-smierc-jest-lepsza-niz-bol> (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).

²⁰ M. Szeroczyńska, *Eutanazja i wspomagane samobójstwo na świecie. Studium prawnoporównawcze*, Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych „Universitas”, Kraków 2004, s. 199-200.

2. PAP, *UE: eutanazja dopuszczona w Holandii, Belgii i Luksemburgu*, <http://www.superstacja.tv/wiadomosc/2016-06-04/ue-eutanazja-dopuszczona-w-holandii-belgii-i-luksemburgu/> (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).
3. PAP, *Trzeci stan USA zalegalizował eutanazję*, <http://rodzina.wiara.pl/doc/1563793.Trzeci-stan-USA-zalegalizowal-eutanazje> (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).
4. <http://rankingi24.pl/zdrowie/757-10-krajow-w-ktorych-eutanazja-i-wspomagane-samobojstwo-sa-legalne.html> (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).
5. Tierralatina.pl, *Eutanazja już legalna w Kolumbii*, <http://www.tierralatina.pl/2015/04/eutanazja-kolumbia/> (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).

Monika Ćwikła

CZYNNIKI DETERMINUJĄCE AGRESJĘ I PRZEMOC – PODOBIENSTWA I RÓŻNICE

I. Wprowadzenie

Temat agresji i przemocy jest obecny wśród ludzi na całym świecie. Każdego dnia można zauważyć elementy agresji i przemocy w codziennym życiu. Zdarza się, że wyrządza się komuś krzywdę nawet o tym nie wiedząc. Świat, w którym się dorasta i żyje jest przepełniony aktami brutalnego oraz bezwzględnego zachowania. Dość często można stać się świadkiem takich zjawisk. Bywa, że nie wiadomo jak powinno wyglądać właściwe zachowanie się, czy odpowiednia reakcja. Tak naprawdę ciężko nawet odróżnić te dwa pojęcia od siebie. Agresja i przemoc w języku potocznym to pojęcia bliskoznaczne, stąd w praktyce może być trudno je rozgraniczyć znaczeniowo. Na gruncie naukowym są one jednak wyraźnie różnicowane. W psychologii pojęcie „agresji” jest zastępowane czasami określeniem „stosowanie przemocy”¹. Niewielu ludzi wie, że przemoc to nie to samo co agresja. Celem mojej pracy będzie przedstawienie różnic pomiędzy tymi dwoma pojęciami.

II. Agresja- definicja

Termin agresja pochodzi z języka łacińskiego od słowa *aggressio*, które oznacza napaść, natarcie². Z biologicznego punktu widzenia jest to zachowanie, którego celem jest zranienie bądź onieśmienie innego osobnika przez atak fizyczny. To także uwarunkowany genetycznie rodzaj zachowania, zmierzający do pokonania lub zmuszenia przeciwnika do ucieczki. Według K. Lorenza (laureata nagrody Nobla) agresja to spontaniczna i wrodzona gotowość do walki, która jest niezbędna do przeżycia. W relacjach wewnątrzgatunkowych przejawia się często w formie instynktownego imponowania i grożenia przeciwnikowi, co zwykle pozwala uniknąć bezpośredniej walki. Słabszy okazuje uległość i poddaje się, co hamuje agresję u silniejszego. Hamować takie postępowanie może także dziecięcy wygląd ofiary lub przynależność do tego samego stada³. Natomiast jeśli chodzi o stosunki międzynarodowe, jest to napaść zbrojna jednego lub wielu państw na inne państwo lub państwa. Agresja powoduje zazwyczaj rozpoczęcie wojny. W prawie międzynarodowym, jak również w prawie polskim konflikt zbrojny jest zakazany, a naruszenie tego zakazu stanowi zbrodnię przeciwko pokojowi. Gdy spojrzeć na to ze strony psychologicznej to wrogie zachowanie przeciwko osobom lub przedmiotom postrzegane jest jako przyczyna np. stresu. Agresję również można przedstawić jako „*reakcję dostarczającą szkodliwych bodźców innemu organizmowi*”⁴. Według T. Tomaszewskiego (polskiego psychologa) to pojęcie jest „*skierowane przeciw komuś lub czemuś. Może mieć ono dwa kierunki: na zewnątrz, przeciw przedmiotom lub osobom zewnętrznym albo też przeciw sobie samemu*”⁵. Agresja wśród dzieci i młodzieży występuje w momencie, gdy wyrządzają oni krzywdę innym osobom lub przedmiotom, dając upust swojemu

¹ T. Pilch, *Agresja i nietolerancja jako mechanizmy zagrożenia ładu społecznego* [w:] *Pedagogika społeczna*, red. T. Pilcha i I. Lepalczyk, Wydawnictwo Żak, Warszawa 1995, s.204.

² T. Grzyb, *Agresja i przemoc- podobieństwa i różnice*, <http://profesor.pl/publikacja,26766,Artykuly,Agresja-i-przemoc-podobienstwa-i-roznice> (dostęp online: 6 września 2018 r.).

³ Zob. K. Lorenz, *On aggression*, Harcourt Brace Jovanovich, New York 1966.

⁴ B. Krahe, *Agresja*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2006, s.16.

⁵ Zob. T. Tomaszewski, *Wstęp do psychologii*, Wydawnictwo PWN, Warszawa 1963.

gniewowi, buntowi, chęci niszczenia czy też frustrację. Co ważne, zachowania takie nie mogą mieścić się w ramach zasad i norm społecznych⁶. Istnieje również definicja sformułowana przez J. Ranschburga (węgierskiego psychologa), która brzmi następująco: „*agresją nazywamy każde zamierzone działanie – w formie otwartej lub symbolicznej – mające na celu wyrządzenie komuś lub czemuś szkody, straty lub bólu*”⁷. Z. Skorny (polski psycholog) podobnie uważa, że „*mianem agresji określamy zachowania występujące w formie ataku skierowanego przeciw określonym osobom lub przedmiotom, wyrządzające szkody materialne lub moralne, będące w skutek tego przedmiotem dezaprobaty społecznej. Subiektywna intencja szkodzenia lub niszczenia, stymulująca funkcja uczuć gniewu, zawiści, nienawiści stanowią dodatkowe kryterium umożliwiające rozpoznanie agresywnego zachowania się (...). Istnieją różne rodzaje zachowań agresywnych. Agresja skierowana na własną osobę określana mianem auto agresji*”⁸. Według J. Grochulskiej „*zdefiniowanie pojęcia agresji jest zadaniem dość złożonym. Obok tego pojęcia używa się czasem terminów: wrogość, wojowniczość lub destruktywność. Terminy te służą do określenia tendencji czy też skłonności do zachowania czynnego lub werbalnego skierowanego przeciwko komuś lub czemuś (...). Terminu agresja używa się także w innym znaczeniu. Nie określa on wtedy tendencji człowieka do zachowań destruktywnych czy wrogich, czynnych lub słownych skierowanych przeciwko komuś lub czemuś – lecz tylko same takie zachowania*”⁹.

III. Przemoc- definicja

Definicje przemocy formułowane są przy udziale trzech podstawowych kryteriów, którymi są: rodzaj zachowania sprawcy, intencje sprawcy oraz skutki przemocy¹⁰. Przemoc może być określana jako: „*zamierzone użycie siły lub ujemnych bodźców fizycznych przez jedną osobę w stosunku do drugiej*”¹¹. Oznacza także podtyp agresji, czyli obejmujące skrajne formy agresji fizycznej. Przemoc definiuje się jako silne oddziaływanie na osobę lub własność w celu zniszczenia, ukarania lub kontroli. K. Krajewski (polski kryminolog) wyróżnia dwa elementy konstytutywne terminu przemoc - specyficzny sposób działania oraz skutek wywołany przez to działanie. Na gruncie kryminologii przemoc to „*rzeczywiste użycie siły fizycznej wobec człowieka lub groźba jej użycia, jeśli zamiar sprawcy obejmuje spowodowanie szkód fizycznych w postaci śmierci lub uszkodzenia ciała, bez względu na to, czy działanie sprawcy stanowiło cel sam w sobie, czy też miało charakter instrumentalny*”¹². Pojęcie to można określić również jako „*szkodliwe fizyczne napaści, które nie są w żaden sposób społecznie uprawnione*”. Definicja ta obejmuje przypadki przemocy osobistej popełnionej przez jednostkowego sprawcę lub przez grupę identyfikowalnych jednostek¹³. Drugim kryterium, na którym bywa budowana definicja są intencje sprawcy. Przykładem może być: „*każde zachowanie, którego intencją jest wyrządzenie fizycznej krzywdy drugiemu człowiekowi lub też czyn, który jest postrzegany jako mający taką intencję*”¹⁴. Do kolejnej grupy, w której kryterium stanowią skutki należy definicja J. Kondzieli (polskiego duchownego i filozofa): „*przemoc to takie wywieranie wpływu na ludzi, w którego wyniku ich aktualny poziom rozwoju somatycznego i duchowego jest mniejszy, niż potencjalny poziom tego rozwoju*”¹⁵. Przemocy psychicznej nie można

⁶ L. Chylewska-Barakat, M. Barakat, *Nie ma magicznych recept przeciw przemocy*, „Edukacja i Dialog” 2001, Nr 3, s. 51-60.

⁷ J. Ranschburg, *Lęk, gniew, agresja*, WSiP, Warszawa 1993, s.93.

⁸ Z. Skorny, *Mechanizmy regulacyjne ludzkiego działania*, Wydawnictwo PWN, Warszawa 1998, s. 188.

⁹ J. Grochulska, *Reedukacja dzieci agresywnych*, WSiP, Warszawa, 1982, s.6.

¹⁰ T. Grzyb, *Agresja...*, op. cit., (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).

¹¹ M.E. Wolfgang, *Agresja i przemoc- przestępstwo i kontrola społeczna*. [w:] *Przestępczość na świecie*, red. B. Hołyst, Wydawnictwo PWN, Warszawa 1977, s.44.

¹² J. Błachut, A. Gaberle, K. Krajewski, *Kryminologia*, Wydawnictwo Arche, Gdańsk, 2006, s.262.

¹³ B.Krahe, *Agresja*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk, 2006, s.19.

¹⁴ M.A. Strauss, *Conceptualization and measurment of battering: implications for public policy*. [w:] Steinman M., red. *Woman Battering*. Anderson Publishing, Cincinnati, Ohio, 1991, s.201.

¹⁵ J. Kondziela, *Badanie nad pokojem*, ODiSS, Warszawa, 1979, s. 62.

w sposób jednoznaczny zdefiniować, ponieważ obejmuje ona wiele typów zachowań. Wylizanie można zacząć od niszczycielskiej krytyki, drwiny, odmawiania prawa do zabierania głosu i własnych decyzji, poprzez poniżanie w obecności innych osób, kontrolowanie rozmów telefonicznych, odmawianie czy ograniczanie prawa do spotkań ze znajomymi i rodziną, po groźby popełnienia samobójstwa czy zabrania dzieci lub też wmawianie choroby psychicznej. Mamy z nią do czynienia wówczas, gdy osoba słabsza (ofiara) poddana jest przez dłuższy czas negatywnym działaniom osoby lub grupy osób silniejszych (sprawcy przemocy)¹⁶.

IV. Agresja – charakterystyka

Agresja jest zjawiskiem wszechobecnym. Występuje u każdego człowieka, niezależnie od wieku. Towarzyszy nieustannie w codziennym życiu – w spotkaniu z drugą osobą i nami samymi. Błędem byłoby sądzić, że można ją z życia bezpowrotnie usunąć. Ale na pewno należy jej przeciwdziałać, żeby nie zawładnęła życiem naszym i naszych bliskich¹⁷. Agresję przeniesiono w świat sportu, twórczości, rywalizacji zawodowej. Jest to wyraźne nadużycie znaczenia tego słowa i daje podstawę do nieuzasadnionej obrony agresywności jako mechanizmu skutecznego osiągnięcia celów¹⁸. Ogólnie mówiąc jest mechanizmem obronnym, który chroni nasze zdrowie. Przede wszystkim przed tymi, którzy zadają ból pod maską „uprzejmości”¹⁹. Coraz częściej słyszymy o różnego rodzaju zachowaniach agresywnych. Dotyczą one nie tylko młodzieży czy osób starszych, ale także dzieci. Wiele osób nie wie w jaki sposób zareagować, gdy ktoś zachowuje się agresywnie, nie rozumie także, co jest/było przyczyną takiego zachowania. Osoby agresywne bywają niebezpieczne. Nie są zdolne do przestrzegania podstawowych norm społecznych, a co ważne do współżycia z innymi osobami. Cały czas trwają badania poszukujące bezpośrednich przyczyn zachowań agresywnych ich korelacji z różnymi chorobami czy zmianami w mózgu. Szczególną uwagę zwraca się także na miejsce, w jakim wychowywana jest osoba agresywna²⁰. Agresja jest zjawiskiem wrodzonym (genetyka), instynktownym (towarzyszy człowiekowi od czasów pierwszych myśliwych, człowiek musi zabijać, aby utrzymać się przy życiu), wyuczonym (naśladowanie zachowań osób ważnych: rodziców i kolegów, modelowanie zachowań za pomocą mediów)²¹.

Wyróżnia się kilka rodzajów agresji. Może być:

- a) werbalna,
- b) przeniesiona (skierowana na osoby lub przedmioty niebędące przyczyną),
- c) autoagresja (skierowana na samego siebie),
- d) instrumentalna (jest wynikiem frustracji lub zachowaniem wyuczonym)²²,
- e) emocjonalna,
- f) instrumentalna,
- g) fizyczna²³.

¹⁶ <http://www.szkolabezprzemocy.pl/73,przemoc-w-szkole> (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).

¹⁷ G. Kącka, *Radzenie sobie z agresją. Kiedy w relacji pojawia się agresja?*, <http://www.med-biznes.pl/materialy/info/pliki/31.pdf> (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).

¹⁸ T. Plich, *Agresja...*, op.cit., s. 204.

¹⁹ V. Albisetti, *Pokonać przemoc*, Wydawnictwo Salwator, Kraków, 2014, s.10.

²⁰ M. Kacperska, *Agresja- definicja i jej przyczyny?*, <http://www.psychiatria.pl/arttykul/agresja-definicja-i-jej-przyczyny/17059> (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).

²¹ http://poradnia.zabierzow.org.pl/wp-content/uploads/2012/09/mat/agresja_azs.pdf (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).

²² Encyklopedia powszechna Rzeczypospolitej tom 1, Marketing Room Poland, Kraków, 2009, s.78.

²³ <http://www.znpchorzow.pl/publikacje/opracowania/008.pdf> (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).

V. Cechy osoby agresywnej

W większości przypadków, osoby agresywne prezentują określone cechy w zachowaniu. Wymienia się m.in. konfliktowość, zaczepianie i bicie innych osób, kierowanie złośliwych uwag w stosunku do różnych osób, męczenie zwierząt, brak szacunku dla innych, uszkadzania i/lub niszczenie przedmiotów (dzieci, mają tendencje do niszczenia zabawek), narzucanie własnych zasad, poglądów, niezadowolenie gdy ktoś odrzuca ich poglądy bądź ma własne, negatywne, a wręcz wrogie nastawienie do wszystkich i wszystkiego, wykonywanie nerwowych ruchów, bardzo szybka mowa i wiele innych. Każda osoba agresywna posiada charakterystyczne dla siebie cechy zachowania. W większości przypadków, rówieśnicy bądź osoby ją obserwujące czują strach i niepokój. Wiele zachowań w przypadku osób agresywnych jest nieprzewidywalnych²⁴. Zachowanie agresywne może:

- zawierać intencje: "zaraz ci dołożę", "popamiętasz", "myślisz, że jesteś taki mocny - przekonasz się, że nie...", "nauczę cię rozumu", "zapamiętaj człowieku",
- naruszać prawa i dobra jednostki poprzez: bicie, popychanie, obrażanie, gryzienie, kopanie, wyzywanie, krzyczenie, wyzwiska, itp.,
- powodować ból, cierpienie oraz szkody, co jest oczywiste, bo agresja ma swoją siłę, dynamikę i "ładunek emocjonalny". I jest nakierowana na obiekt, który ma "oberwać"²⁵.

VI. Przyczyny zachowań agresywnych

Cały czas trwają badania i obserwacje pacjentów, w celu odnalezienia bezpośredniej bądź pośredniej przyczyny zachowań agresywnych. Na szczególną uwagę zasługują następujące aspekty:

1. Zachowanie instrumentalne, to takie, gdzie dana osoba, stara się dzięki agresywnemu zachowaniu, osiągnąć zamierzony przez siebie cel. Swoim zachowaniem agresywnym, wymuszane są określone sposoby zachowania, np. oddanie przedmiotu czy kupienie chcianej zabawki, w przypadku dzieci.
2. Reakcja związana z niezadowoleniem (frustracja), gdzie osoba agresywna ma określony plan i chce go zrealizować, ale coś/ktoś staje mu na przeszkodzie. Potrzeba tej osoby nie zostaje zaspokojona w konsekwencji czego pojawia się gniew i frustracja. Tego typu zachowania widoczne są już w bardzo młodym wieku (zwłaszcza u dzieci, które coś chcą dostać od rodziców ale nie mogą). Stres o słabym i umiarkowanym natężeniu może wyzwalać zachowania pozytywne, chociażby mobilizację do zmiany niekorzystnej sytuacji. Wiadomo również, że niektóre stresory – zwłaszcza frustracja, bardziej niż inne, wzbudzają agresywne zachowanie (np. poczucie zagrożenia spowodowane przez negatywną ocenę najbliższego otoczenia). Tym samym, im bardziej stresujące są warunki życia, tym wyższy poziom agresji²⁶.
3. Zachowania naśladowcze, które związane są z naśladowaniem zachowań obserwowanych u innych osób, np. rodziców, rodzeństwo, dziadków czy rówieśników.

Zachowania agresywne są kwestią indywidualną dla każdego pacjenta, wymagają one pracy z pacjentem oraz zrozumienia co jest przyczyną ich powstawania. Nie powinno się ich ignorować bądź akceptować już u dzieci²⁷. Liczne badania eksperymentalne wykazały, że istnieje silny związek między oglądaniem scen przemocy w wieku lat od 6 do 10 lat, a późniejszym posługiwaniem się

²⁴ M. Kacperska, *Agresja...*, op.cit (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).

²⁵ W. Paszkiewicz, A. Wiechcińska, *Przemoc a agresja*, <http://www.niebieskalinia.info/index.php/przemoc-w-rodzinie/7-przemoc-a-agresja> (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).

²⁶ Zob. A. Augustynek, *Hipnoza – sugestia*, Eureka, Kraków, 1996.

²⁷ M. Kacperska, *Agresja...*, op.cit (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).

przemocą i agresją. Najbardziej podatne na uczenie się agresji są dzieci w wieku 6-10 lat, zwłaszcza chłopcy, później podatność ta wzrasta ponownie w okresie dojrzewania²⁸.

VII. Przeciwdziałanie agresji

Agresja rodzi agresję, zatem lepiej nie z nią walczyć, a zahamować ją. Są dwa znane sposoby hamowania:

1. rozładowanie napięcia
2. karanie.

Jednakże są to podejścia jednoczynnikowe. Większą szansę w związku z tym mają złożone interwencje psychologiczne, w których agresję usiłuje się usunąć poprzez eliminację różnych inspirujących i podtrzymujących ją czynników oraz poprzez dostarczanie alternatywnych w stosunku do przemocy wzorców zachowania oraz nagradzanie pozytywnych zachowań. Przykładem takiego działania może być program profilaktyczny do walki z przemocą w szkole stworzony przez psychologów i pedagogów²⁹.

Wyróżnia się takie techniki pracy jak:

- rysunek (umożliwia poznanie emocjonalnych związków dziecka z rodzicami, obaw, pragnień, lęków; rozładowuje nagromadzone napięcie; pozwala na utrwalanie pozytywnych zachowań). Warunkiem szczerego wypowiedzenia się dziecka w rysunku jest jego poczucie bezpieczeństwa w kontakcie z osobą, która proponuje mu taką formę zabawy. Wychowawca nie powinien występować w roli sędziego oceniającego jakość rysunku. Rysunek może ułatwić wychowawcy zrozumienie, jakie sytuacje na terenie przedszkola są dla dziecka źródłem negatywnych emocji,

- ćwiczenia ruchowe, pantomima (ułatwienie ekspresji stanów emocjonalnych, rozładowanie napięć) np. pokazanie przez dziecko sytuacji trudnej,

- muzykoterapia,

- metody relaksacji mięśniowej (najpopularniejsza Winterberta, szczególnie przydatna przy pracy z dziećmi nadpobudliwymi, o słabej koncentracji uwagi, z trudnościami w nauce, a także z dziećmi nerwicowymi)³⁰.

VIII. Przemoc- charakterystyka

Przemoc możemy zdefiniować jako zachowanie człowieka, który charakteryzuje się następującymi cechami:

- jest zawsze działaniem irracjonalnym,
- przyczynia się do naruszania praw i dóbr drugiego człowieka,
- uniemożliwia samoobronę,
- powoduje szkody³¹.

Przemoc jest także pewnego rodzaju wywieraniem wpływu³². Jest to również przewaga wykorzystywana w celu narzucenia komuś swojej woli, wymuszenia czegoś na kimś. Uważa się, że jest to też narzucona komuś bezprawnie władza³³. Na ulicach widoczna jest przemoc, wszelkiego rodzaju nadużycia, krzywdy, zbrodnie. Chociaż nie jesteśmy aktorami tego teatru bezprawia, nie

²⁸ Zob. P. Zimbardo, F. Rucha, *Psychologia i Życie*, Wydawnictwo PWN, Warszawa, 1997.

²⁹ A. Zielonka-Sujkowska, *Agresja*, Ośrodek Psychologiczno-pedagogiczny RAZEM, <http://www.exporter.pl/zarzadzanie/pracownicy/1agresja.html> (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).

³⁰ A. Rucińska-Cyran, *Agresja – przyczyny i sposoby przeciwdziałania*, <http://www.edukacja.edux.pl/p-1404-agresja-przyczyny-i-sposoby-przeciwdzialania.php> (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).

³¹ K. Linowski, I. Wysocki, *Agresja, Autoagresja i przemoc w życiu człowieka. Przyczyny, przejawy, przeciwdziałanie i resocjalizacja*, Politechnika Radomska, 2012, s. 124.

³² W. Domachowski, *Czy przemoc i agresja są ze sobą powiązane i czy wpływają na zdrowie psychiczne?* [w:] *Agresja i przemoc a zdrowie psychiczne*, red. M. Binczyckiej- Anholcer, Polskie Towarzystwo Higieny Psychiczej, Warszawa – Poznań, 2001, s. 18.

³³ Słownik języka polskiego, <https://sjp.pwn.pl/sjp/przemoc;2510670.html> (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).

możemy zostać obojętni na to, co się dzieje wokół nas i na świecie. Jesteśmy przecież informowani także o aktach okrucieństwa, które dokonuje się tysiące kilometrów od nas. Jesteśmy globalną wioską. Ci, którzy doznają przemocy, to nasi bracia, siostry, osoby takie same jak my, z takim samym poczuciem godności, posiadające takie same prawa. Wiadomo, że od zawsze była zwalczana i karana. Agresja niekoniecznie musi być utożsamiana z tym zjawiskiem. Konflikt i brak zgody w relacjach same w sobie nie są przemocą. Tego aktu dokonuje ten, kto atakuje nie dając szansy na dialog. Za przemoc uznaje się to, co godzi w integralność osoby, grupy. Dochodzi do tego, gdy nie ma dialogu bądź jedna strona chce za wszelką cenę dominować nad drugą. Należy być świadomym różnego rozumowania tego pojęcia. W zależności od kultury i doświadczenia, od pewnych zachowań, postaw będzie społecznie akceptowana lub nie. Może też tak być, że będzie tolerowana na poziomie indywidualnym, ale już nie społecznym, i odwrotnie – będzie tolerowana na poziomie społecznym, ale na poziomie indywidualnym już absolutnie nie³⁴. Trudno skategoryzować precyzyjnie przemoc emocjonalną czy psychiczną, ponieważ służy ona kontrolowaniu drugiej osoby i jest szkodliwa dla samooceny ofiary. Uogólniając można powiedzieć, że obejmuje ona trzy kategorie: tyranizowanie, przemoc słowną i niszczenie w drugiej osobie pewności siebie i szacunku dla siebie³⁵. Przemoc może stać się formą uzależnienia. Dochodzi do tego, jeżeli zachowanie takie jest stosowane jako sposób rozładowania napięcia emocjonalnego. Sprawcy doznają wtedy wyraźnej ulgi i dlatego powtarzają podobne zachowania. Między innymi z tego względu przemoc sama się nie kończy – potrzebna jest interwencja z zewnątrz. Zjawisku temu towarzyszy zazwyczaj niska świadomość istoty problemu, cechująca wszystkich jej uczestników. Za przykład może posłużyć sytuacja, w której sprawca nie jest świadomy tego, że przeżywając lub stosując „fałę” robi komuś krzywdę. W takim przypadku ofiara może nie być nawet świadoma, że wykluczenie jej z grupy to przemoc. Przez takie zachowanie ofiara może doszukiwać się winy u siebie i obwiniać się za zaistniałą sytuację. Świadkowie, obserwując wydarzenia, mogą mieć problem z oceną zaistniałej sytuacji, a także mogą nie wiedzieć, że mają do czynienia konkretnie ze zjawiskiem przemocy. Najczęściej przyjmuje się następujące kryteria, pozwalające na stwierdzenie, że mamy do czynienia z przemocą:

- a) istnienie nierównowagi sił pomiędzy sprawcą a ofiarą;
- b) długofalowy charakter zjawiska (w odróżnieniu od incydentalnego)
- c) cykliczność zachowań (okresy nasilenia się zachowań agresywnych na przemian z okresami względnego spokoju),
- d) występowanie „sztywnych” ról – sprawcy, ofiary i świadka (w odróżnieniu od agresji osoby te nie „zamieniają się rolami”)³⁶.

IX. Fazy przemocy

V. Albisetti w swojej książce pt. „Pokonać przemoc” zauważa, że: *„Psychologowie definiują różne fazy przemocy czterema określeniami:*

- a) napięcie lub zagrożenie,*
- b) działanie,*
- c) usprawiedliwienie, tłumaczenie,*
- d) nadzieja³⁷”.*

³⁴ V. Albisetti, *Pokonać...*, op.cit., s.5-14.

³⁵ A. Wójcicka, A. Stodulska-Błaszke, *Przemoc domowa – identyfikacja zjawiska. Przegląd piśmiennictwa*, Katedra i Klinika Psychiatrii Uniwersytetu Medycznego, Lublin, 2010, s.353.

³⁶ http://www.zsjanuszkowice.pl/07_publicacje_i_strony_nauczycieli/karmelita_04.pdf (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).

³⁷ V. Albisetti, *Pokonać...*, op.cit., s.19.

Te cztery fazy, które mogą się krzyżować lub następować według różnych sekwencji. Są przeżywane mniej lub bardziej świadomie. Na przestrzeni wieków we wszystkich kulturach wojny, morderstwa, kradzieże, agresja fizyczna były tłumione i powstrzymywane na różne sposoby. Współczesne rządy z zasady są w stanie kontrolować, zakazywać i karać przemoc stosowaną przez osoby czy grupy. Istnieją prawa, organy służby policyjnej, trybunały i więzienia, czyli prawdziwe i właściwe systemy karania, które bazują na definicji: to, co jest zabronione – jest złe³⁸.

X. Elementy przemocy

Podstawowymi elementami przemocy znajdują się w trzech obszarach ludzkiej działalności: relacjach interpersonalnych, ekonomii i polityce. Te same części mogą wywołać gwałtowne relacje między osobami, prowokować konflikty w pracy, konflikty handlowe, cywilne i militarne. Pierwszy wspólny element, który znacznie wzmacnia uciekanie się do użycia siły lub bycia bezpośrednio narażonym na przemoc. Wystarczy, że było się świadkiem, ofiarą przemocy w rodzinie lub małżeństwie. Drugim elementem, który powoduje wzrost ryzyka uciekania się do tego aktu, jest narażenie na groźby. Tym większe ryzyko, że odpowiemy również tym samym na takie zachowanie. Groźby bezpośrednio nie warunkują przemocy. Trzecim elementem są struktury zamknięte. Mowa o ekonomicznych czy politycznych strukturach skoncentrowane przede wszystkim na kontroli informacji. Warunki zamkniętej przestrzeni, utajnienie, sztywność form sprzyjają stosowaniu przemocy. Innym elementem sprzyjającym jest wyizolowanie³⁹.

XI. Przeciwdziałanie przemocy

Długotrwała przemoc rodzi w ofierze określone skutki psychiczne: strach, wstyd, bezradność. Należy zawsze wiele uwagi poświęcić bezpieczeństwu i dążyć do uniknięcia dalszego doznania przemocy. Bezwzględnie trzeba bronić się przed powtórным doświadczaniem przemocy, ponieważ każdy kolejny akt okrucieństwa wpływa negatywnie na psychiczne i fizyczne zdrowie ofiary⁴⁰. Wiadomo już, że przemoc powodowana jest wieloma czynnikami. Dlatego też pomoc ofiarom powinna iść wielotorowo. Z jednej strony oddziaływania psychologiczne, a z drugiej prawne. Jednym z podstawowych aspektów oddziaływania jest powstrzymanie przemocy. Przerwanie trwania tego aktu jest podstawowym warunkiem do tego, aby można ofierze pomagać. Jest też jednym z najtrudniejszych aspektów interwencji. Innym aspektem jest pomoc psychologiczna, która powinna koncentrować się między innymi na zrozumieniu sytuacji, w jakiej się znalazła ofiara, przejściu przez poczucie krzywdy, winy, chęci odwetu, a także rozpacz. W oddziaływaniu psychologicznym należy stale pamiętać, aby przez te oddziaływania nie dokonywać wtórnego zranienia (między innymi: wytykanie bezskuteczności dotychczasowego działania, oceniania postępowania, ośmieszania), które skutkują wycofaniem się z przyjmowania takiej pomocy. Najskuteczniej można pomóc wówczas, gdy uwzględnia się zasoby zewnętrzne (zaplecze materialne) i wewnętrzne (psychiczne) ofiary. Zasoby te mogą stać się doskonałą podbudową do podejmowania ważnych życiowych decyzji. Staną się elementem zdrowienia i odzyskania utraconej mocy osobistej⁴¹.

XII. Różnice i podobieństwa między agresją a przemocą

Odróżnienie agresji od przemocy bywa trudne. Jak można łatwo zauważyć, definicje agresji i przemocy to pojęcia pokrewne często przenikające się znaczeniowo. Oba te pojęcia stosowane są

³⁸ V. Albisetti, *Pokonać...*, *op.cit.*, s.19; s.26.

³⁹ V. Albisetti, *Pokonać...*, *op.cit.*, s.29-31.

⁴⁰ W. Paszkiewicz, A. Wiechcińska, *Przemoc...*, *op.cit.* (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).

⁴¹ A. Lipczyński, *Aspekty prawnej przemocy*, <http://psychologia.net.pl/artukul.php?level=126> (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).

jako równorzędne terminy nie tylko w powszechnym użyciu, ale też w literaturze specjalistycznej⁴². W kontekście codziennym są one niejednokrotnie traktowane jednoznacznie. „*Pojęcia te zachodzą zakresami na siebie, ale nie są tożsame*”. Mimo, iż dotyczą tych samych negatywnych zachowań i stanów psychicznych, różnią się jednak, co do skali zjawiska, jego przyczyn i wreszcie skutków⁴³. Ktoś może być wściekły i manifestować swoją wściekłość, ale nie musi od razu być postrzegany jako osoba zadająca przemoc. J. Kołodziejczyk w swojej pracy wyróżnia kilka podstawowych różnic pomiędzy agresją i przemocą. Cechą charakterystyczną zachowań agresywnych jest często równowaga sił pomiędzy ofiarą a agresorem. Oznacza to, iż osoba, przeciwko której kierowane są działania agresywne, może się skutecznie bronić. O przemocę można natomiast mówić w przypadku braku równowagi sił, kiedy osoba posiadająca przewagę fizyczną i/lub psychiczną wykorzystuje ją przeciwko słabszej jednostce. Warto również wspomnieć, iż w obydwu przypadkach stosowane są te same formy zachowań, dlatego też wyróżnić możemy przemoc fizyczną i przemoc werbalną⁴⁴. Jeżeli zaś mowa o kontekście szeroko rozumianej pedagogiki, pojęcia agresji i przemocy należy stosować je łącznie oraz traktować jako „*celowe, bezpośrednie i instrumentalne szkodenie innym, do których dochodzi w wyniku użycia siły fizycznej lub za pomocą środków psychicznych i werbalnych. Mogą być one kierowane zarówno przeciwko osobom, jak i rzeczom*”⁴⁵. W piśmiennictwie przyjmowane jest też, że cel w jakim stosuje się przemoc lub agresję jest podstawą rozróżnienia tych pojęć. Cierpienie staje się sposobem osiągania innego zamierzenia, na przykład wymuszenia zachowań pożądanых. Celem przemocy jest zniewolenie ofiary, wyeliminowanie jej suwerennych myśli i działań, podporządkowanie jej zadaniom i potrzebom sprawcy. Z kolei zamiarem agresji jest zaszkodzenie ofierze oraz spowodowanie bólu fizycznego. To rozróżnienie jest oparte jedynie na wewnętrznych motywach sprawcy, które są trudne do uchwycenia⁴⁶. To, co odróżnia przemoc od agresji, to przewaga sił jednej ze stron. W przemocy jest ona zawsze po stronie sprawcy, w przypadku agresji – zrównoważona. Rozróżnienie przemocy od agresji jest ważne, bo od tego, z którym ze zjawisk mamy do czynienia, będzie zależało ewentualne dalsze działanie⁴⁷.

XIII. Podsumowanie

Człowiek XXI wieku żyje w świecie informacji przepełnionym doniesieniami o powszechności przemocy i agresji, i często sam staje się jej ofiarą. Według światowych statystyk w XX wieku zarejestrowano 237 wojen, a ponieważ dane pochodzą z r. 1986 wypada więc średnio prawie 3 wojny na 1 rok. Jak podaje J. Rudniański w wojnach XVIII w. zginęło 0,7% ówczesnej populacji, w XIX – 0,6%, a w XX w. aż 3% populacji. Dodać się godzi, że w latach 80. zarejestrowano 22 konflikty zbrojne, a ich ofiarami jest głównie ludność cywilna – 85% zabitych w tych konfliktach to nie wojskowi⁴⁸. Warto pamiętać, że przemoc zabiera moc (czyli siłę). A moc stanowi „paliwo” do życia i działania. Trzeba więc, z całych sił, bronić się przed doznawaniem przemocy. Warto też wnikliwie przemyśleć i rozważyć podsuwane przez sprawcę, świadków, a nie kiedy niezorientowanych przedstawicieli różnych służb i instytucji propozycje podjęcia rozmów wyjaśniających i ustalających, mediacji i negocjacji. Z licznych doświadczeń wynika bowiem, że w związkach, gdzie dochodzi do aktów przemocy ich działanie może być mało skuteczne, a

⁴² J. Surzykiewicz, *Agresja i przemoc w szkole. Uwarunkowania socjologiczne*, Wydawnictwo CMPP-P, Warszawa, 2000, s.30.

⁴³ Zob. I. Obuchowska, *Agresja*, Encyklopedia pedagogiczna, Fundacja Innowacja, Warszawa 1989, s.6-9.

⁴⁴ J. Kołodziejczyk, *Agresja i przemoc w szkole*, NODN „SOPHIA”, Kraków, 2003, s.6.

⁴⁵ J. Surzykiewicz, *Agresja...*, op.cit., s.23.

⁴⁶ M. Stożek, *Różnica między przemocą a agresją*, <http://www.niebieskalinia.pl/pismo/wydania/dostepne-artykuly/4998-roznica-miedzy-przemoca-a-agresja> (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).

⁴⁷ W. Paszkiewicz, A. Wiechcińska, *Przemoc...*, op.cit (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).

⁴⁸ T. Pilch, *Agresja...*, op.cit., s.203.

niejednokrotnie przyczynić się jeszcze do pogorszenia sytuacji osoby słabszej. Może ona „dla świętego spokoju” zgodzić się na niekorzystne dla siebie rozwiązanie lub ze strachu przed odwetem sprawcy przytakiwać mu i podejmować nieopłacalne dla siebie zobowiązania⁴⁹. Agresja, przemoc, konflikt i nietolerancja stają się w świadomości współczesnego człowieka elementami społecznego pejzażu, trwałymi komponentami systemu informacji, życia codziennego, a nawet kultury masowej i rozrywki⁵⁰.

BIBLIOGRAFIA

Literatura

1. Albisetti V., *Pokonać przemoc*, Wydawnictwo Salwator, Kraków 2014.
2. Augustynek A., *Hipnoza – sugestia*, Eureka, Kraków 1996.
3. Błachut J., Gaberle A., Krajewski K., *Kryminologia*, Wydawnictwo Arche, Gdańsk, 2006.
4. Chylewska-Barakat L., Barakat M., *Nie ma magicznych recept przeciw przemocy*, „Edukacja i Dialog” 2001, Nr 3.
5. Domachowski W., *Czy przemoc i agresja są ze sobą powiązane i czy wpływają na zdrowie psychiczne?* [w:] *Agresja i przemoc a zdrowie psychiczne*, (red.) M. Binczyckiej- Anholcer, Polskie Towarzystwo Higieny Psychiczej, Warszawa – Poznań, 2001.
6. Encyklopedia powszechna Rzeczypospolitej tom 1, Marketing Room Poland, Kraków, 2009.
7. Grochulska J., *Reedukacja dzieci agresywnych*, WSiP, Warszawa, 1982.
8. Kołodziejczyk J., *Agresja i przemoc w szkole*, NODN „SOPHIA”, Kraków, 2003.
9. Kondziela J., *Badanie nad pokojem*, ODiSS, Warszawa, 1979.
10. Krahe B., *Agresja*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk, 2006.
11. Linowski K., Wysocki I., *Agresja, Autoagresja i przemoc w życiu człowieka. Przyczyny, przejawy, przeciwdziałanie i resocjalizacja*, Politechnika Radomska, 2012.
12. Lorenz K., *On aggression*, Harcourt Brace Jovanovich, New York, 1966.
13. Obuchowska I., *Agresja*, Encyklopedia pedagogiczna, Fundacja Innowacja, Warszawa 1989.
14. Pilch T., *Agresja i nietolerancja jako mechanizmy zagrożenia ładu społecznego* [w:] *Pedagogika społeczna*, (red.) T. Pilcha i I. Lepalczyk, Wydawnictwo Żak, Warszawa, 1995.
15. Ranschburg J., *Lęk, gniew, agresja*, WSiP, Warszawa, 1993.
16. Skorny Z., *Mechanizmy regulacyjne ludzkiego działania*, Wydawnictwo PWN, Warszawa, 1998.
17. Strauss M.A., *Conceptualization and measurment of battering: implications for public policy*. [w:] Steinman M. (red.) *Woman Battering*. Anderson Publishing, Cincinnati, Ohio, 1991.
18. Surzykiewicz J., *Agresja i przemoc w szkole. Uwarunkowania socjoekologiczne*, Wydawnictwo CMPP-P, Warszawa, 2000.
19. Tomaszewski T., *Wstęp do psychologii*, Wydawnictwo PWN, Warszawa, 1963.
20. Wolfgang M.E., *Agresja i przemoc- przestępstwo i kontrola społeczna*. [w:] *Przestępczość na świecie* (red.) B. Hołyst, Wydawnictwo PWN, Warszawa 1977.
21. Wójcicka A., Stodulska-Błaszke A., *Przemoc domowa – identyfikacja zjawiska. Przegląd piśmiennictwa*, Katedra i Klinika Psychiatrii Uniwersytetu Medycznego, Lublin, 2010.
22. Zimbardo P., Rucha F., *Psychologia i Życie*, Wydawnictwo PWN, Warszawa, 1997.

⁴⁹ W. Paszkiewicz, A. Wiechcińska, *Przemoc...*, *op.cit.* (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).

⁵⁰ T. Plich, *Agresja...*, *op.cit.*, s. 203.

Źródła internetowe

1. Grzyb T., *Agresja i przemoc- podobieństwa i różnice*, <http://profesor.pl/publikacja,26766,Artykuly,Agresja-i-przemoc-podobienstwa-i-roznice> (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).
2. Kacperska M., *Agresja- definicja i jej przyczyny?*, <http://www.psychiatria.pl> (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).
3. Kącka G., *Radzenie sobie z agresją. Kiedy w relacji pojawia się agresja?*, <http://www.med-biznes.pl/materialy/info/pliki/31.pdf> (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).
4. Lipczyński A., *Aspekty prawne przemocy domowej*, <http://psychologia.net.pl/artikul.php?level=126> (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).
5. Paszkiewicz W., Wiechcińska A., *Przemoc a agresja* z serwisu <http://www.niebieskalinia.info/index.php/przemoc-w-rodzinie/7-przemoc-a-agresja> (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).
6. Rucińska-Cyran A., *Agresja- przyczyny i sposoby przeciwdziałania*, <http://www.edukacja.edux.pl/p-1404-agresja-przyczyny-i-sposoby-przeciwdzialania.php>. (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).
7. Słownik języka polskiego, <https://sjp.pwn.pl/sjp/przemoc;2510670.html> (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).
8. Stożek M., *Różnice między przemocą a agresją*, <http://www.niebieskalinia.pl/pismo/wydania/dostepne-artykuly/4998-roznica-miedzy-przemoca-a-agresja> (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).
9. Zielonka-Sujkowska A., *Agresja*, Ośrodek Psychologiczno-pedagogiczny RAZEM, <http://www.exporter.pl/zarzadzanie/pracownicy/1agresja.html> (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).
10. http://poradnia.zabierzow.org.pl/wpcontent/uploads/2012/09/mat/agresja_azu.pdf (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).
11. <http://www.szkolabezprzemocy.pl/73.przemoc-w-szkole> (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).
12. <http://www.znpchorzow.pl/publikacje/opracowania/008.pdf> (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).
13. http://www.zsjanuszkowice.pl/07_publicacje_i_strony_nauczycieli/karmelita_04.pdf (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).

Karolina Rzeczkowska

METODY ZWALCZANIA AGRESJI WOBEC FUNKCJONARIUSZY POLICJI W ŚWIECIE OPINII SPOŁECZNEJ

1. Wizerunek Policji w świetle opinii społecznej

Brutalizacja obyczajów oraz wulgaryzacja języka w życiu publicznym powodują, że funkcjonariusz Policji pełniący służbę jest narażony na agresję bądź skutki agresji ze strony obywateli. Stało się to jednym z powszechnych zagrożeń jego pracy. Już na wstępie należy jednak podkreślić, iż aspekt motywacyjny agresywnych zachowań względem funkcjonariuszy Policji ma dwie płaszczyzny. Z jednej strony ludzie, którzy dopuszczają się tego rodzaju zachowań, dają wyraz braku szacunku wobec niebezpiecznej służby funkcjonariuszy. Jednocześnie agresja wobec policjantów często bywa uzasadniana ich własną postawą, zarówno w stosunku do całego społeczeństwa, jak i poszczególnych obywateli, a wymagania Policji w tej kwestii są często krytykowane nie tylko przez grono naukowe, ale i opinię publiczną.

Mając na uwadze powyższe założenia, metody zmierzające ku wyeliminowaniu lub choćby ograniczeniu agresji wobec funkcjonariuszy Policji mogą zostać ustalone dopiero po zasięgnięciu opinii społeczeństwa, zarówno do całej struktury Policji, jak i poszczególnych funkcjonariuszy. W tym celu przeprowadzono badania ilościowe metodą ankietową, które dostarczą informacji o doświadczeniach respondentów w kontaktach z funkcjonariuszami Policji. Natomiast rozwinięciem tych badań stanie się w niniejszym artykule sprecyzowanie pożądanych kierunków zmian, mających na celu zmniejszenie agresji ukierunkowanej na funkcjonariuszy Policji.

W przygotowanej przez autorkę ankiecie zawarto pytania mierzące subiektywne odczucia badanych osób w zakresie bezpieczeństwa i zaufania do funkcjonariuszy Policji, a także kompetencji funkcjonariuszy, ich umiejętności i poziomu autorytetu wśród społeczeństwa. Celem tak skonstruowanych pytań jest zdiagnozowanie stosunku społeczeństwa do funkcjonariuszy Policji, a tym samym zdefiniowanie społecznych oczekiwań do wykonywania ich pracy. W badaniu wzięło udział 67 respondentów będących przedstawicielami różnych grup wiekowych i zawodowych, którzy mieli za zadanie odpowiedzieć za pośrednictwem Internetu na dwadzieścia trzy pytania, w tym cztery pytania pełniące funkcję zidentyfikowania danych socjodemograficznych.

Zdecydowana większość, bo aż 57 (85,1%) respondentów mieści się w przedziale wiekowym 20-29 lat. W przedziale wiekowym 15-19 lat znalazło się 7 respondentów (10,4%), w przedziale 30-39 lat żadna osoba, w przedziale 40-49 lat 1 (1,5%), natomiast w przedziale 50 i więcej 2 osoby (3%).

Odnosząc się do płci ankietowanych, 34 respondentów (50,7%) stanowią kobiety, zaś 33 respondentów (49,3%) to mężczyźni.

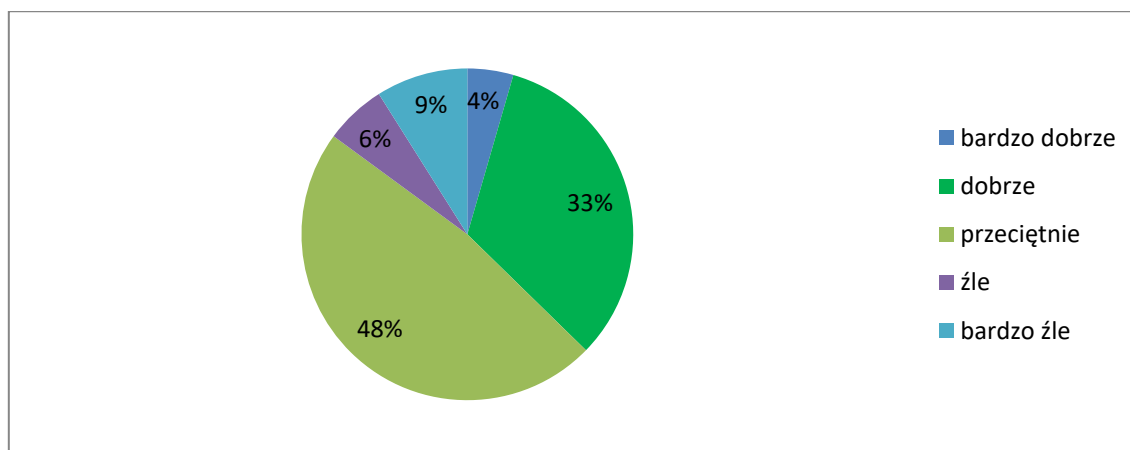
Większość respondentów (46, co stanowi 68,7%) osiągnęło średnie wykształcenie. Pozostałych 15 respondentów (22,4%) osiągnęło wykształcenie wyższe, 1 z nich (1,5%) wykształcenie zawodowe, natomiast 5 z nich (7,5%) wykształcenie podstawowe.

Odnosnie zaś do deklarowanej grupy zawodowej, 57 respondentów (85,1%) odpowiedziało, że posiada status ucznia/studenta, 4 respondentów (6%) to pracownicy umysłowi, również 4 respondentów (6%) wykonuje pracę fizyczną, 1 respondent (1,5%) prowadzi własną działalność gospodarczą oraz 1 respondent (1,5%) zadeklarował się jako emeryt/rencista. Nikt z respondentów

nie prowadzi gospodarstwa domowego i nie kwalifikuje się do innej grupy, której w pytaniu nie wymieniono.

Na podstawie wyników przeprowadzonej ankiety należy uznać, iż społeczny wizerunek funkcjonariuszy Policji nie jest korzystny. Wprawdzie aż 37 respondentów (55,2%) ocenia pozytywnie swoje ogólne doświadczenia z Policją, a 24 respondentów (35,8%) ocenia je jako negatywne¹, a aż 40 ankietowanych (59,7%) uznało, iż funkcjonariusz Policji, z którym mieli bezpośredni kontakt wykonywał swoje obowiązki w prawidłowy sposób, jedynie 21 (31,3%) wyraziło odmienne zdanie², jednakże powyższe pytania o charakterze ogólnym zostały zweryfikowane za pomocą pytań bardziej szczegółowych, odnoszących się do konkretnych aspektów pracy funkcjonariuszy Policji. Respondenci odpowiadali w sposób wskazujący na niekorzystne wyobrażenie społeczne o pracy Policji. Aż 32 badanych (47,8%) odpowiedziało, że funkcjonariusze Policji są wyszkoleni do swych zadań w sposób przeciętny. Były również bardziej negatywne opinie – 4 respondentów (6%) oceniło wyszkolenie funkcjonariuszy jako złe, a 6 (9%) uznało, iż poziom wyszkolenia policjantów jest bardzo zły. Wyszkolenie funkcjonariuszy w sposób dobry oceniło 22 ankietowanych (32,8%), a 3 (4,5%) uznało, iż wyszkolenie jest na poziomie bardzo dobrym.

Wykres 1. Opinia respondentów o poziomie wyszkolenia funkcjonariuszy Policji do swych zadań

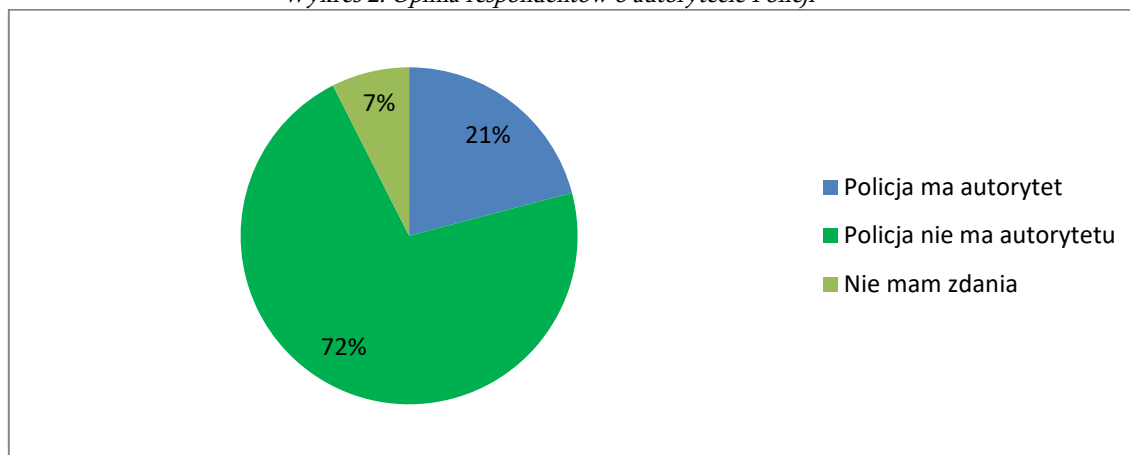
Źródło: opracowanie własne.

Jednoznacznie negatywne odpowiedzi padły na kolejne z zadanych pytań. Aż 48 respondentów (71,6%) uznało, iż Policja nie ma wśród społeczeństwa autorytetu. Tylko 14 (20,9%) miało odmienne zdanie, a 5 (7,5%) uchyliło się od wyrażenia swojej opinii.

¹ Pozostałych 6 respondentów zadeklarowała, iż nie miała bezpośredniego kontaktu z funkcjonariuszami Policji, wobec czego nie może ocenić swoich doświadczeń. Pozwala to pozostawać w przekonaniu, że uzyskana w wyniku ankiety opinia społeczna jest poparta rzeczywistymi doświadczeniami respondentów, wynikającymi z bezpośredniego kontaktu z funkcjonariuszami Policji.

² Pozostałych 6 ankietowanych było konsekwentnych w swych odpowiedziach i uznało, iż nie mogą tego ocenić, zważywszy na brak ich bezpośredniej styczności z Policją.

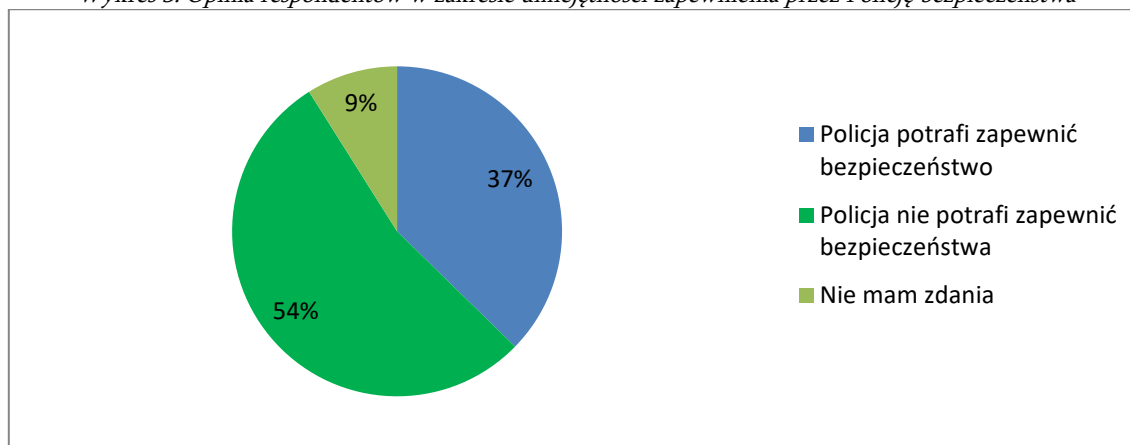
Wykres 2. Opinia respondentów o autorytecie Policji

Źródło: opracowanie własne.

Podobnie przedstawia się rozkład odpowiedzi na pytanie o umiejętność zapewnienia bezpieczeństwa przez Policję. 36 respondentów (53,7%) stwierdziło, iż Policja nie potrafi zapewnić bezpieczeństwa, 25 (37,3%) uznało odmiennie, a 6 (9%) nie miało w tym zakresie zdania.

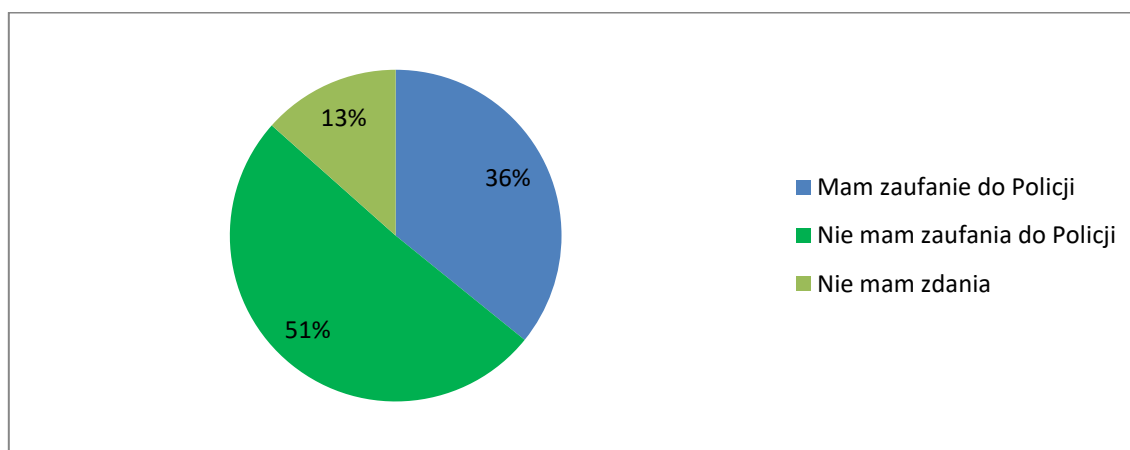
Wykres 3. Opinia respondentów w zakresie umiejętności zapewnienia przez Policję bezpieczeństwa

Źródło: opracowanie własne.

Spośród ankietowanych, 34 osoby (50,7%) nie ma do Policji zaufania, odmiennie odpowiedziało 24 z nich (35,8%), a 9 (13,4%) wstrzymało się od wypowiedzi.

Wykres 4. Opinia respondentów o zaufaniu do Policji

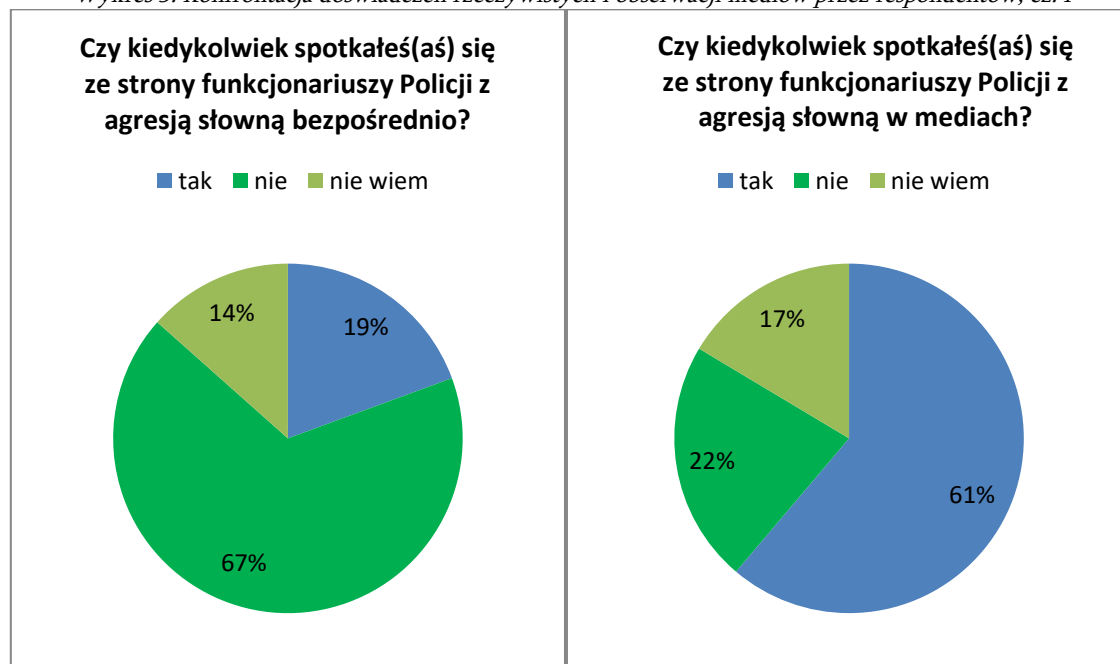

Źródło: opracowanie własne.

Przyjmując hipotezę związaną z wpływem mediów na kształtowanie wizerunku Policji, zasadnym było także zapytanie o opinię w tym zakresie. Odpowiedzi nie budzą wątpliwości. Aż 63 ankietowanych (94%) uważa, iż media mają wpływ na kształtowanie opinii społeczeństwa na temat Policji. Tylko jedna osoba (1,5%) odpowiedziała odmiennie, natomiast 3 badanych (4,5%) nie wyraziło swojego zdania. O wiele bardziej zróżnicowane odpowiedzi padły na pytanie o to, w jaki sposób media przedstawiają Policję. 30 ankietowanych (44,8%) odpowiedziało, że media kreują Policję w sposób negatywny, 19 badanych (28,4%) uznało, że sposób kreowania przez media Policji jest pozytywny, a 18 z nich (26,9%) nie miało w tej materii zdania.

Ciekawy efekt osiągnęła konfrontacja tego samego pytania na dwóch płaszczyznach. Jedna z płaszczyzn opiera się na przeżytych doświadczeniach, zaś druga na obserwacji mediów. Na pytanie, czy respondenci spotkali się kiedykolwiek ze strony funkcjonariuszy Policji z agresją słowną, jedynie 13 z nich (19,4%) odpowiedziało pozytywnie, natomiast 45 z nich (67,2%) nie miało takich doświadczeń. 9 badanych (13,4%) wstrzymało się od głosu. Natomiast na drugie z pytań, tj. czy respondenci spotkali się kiedykolwiek ze strony funkcjonariuszy Policji z agresją słowną w mediach, aż 41 osób (61,2%) odpowiedziało twierdząco, 15 osób 22,4% zaprzeczyło, a 11 (16,4%) wstrzymało się od głosu.

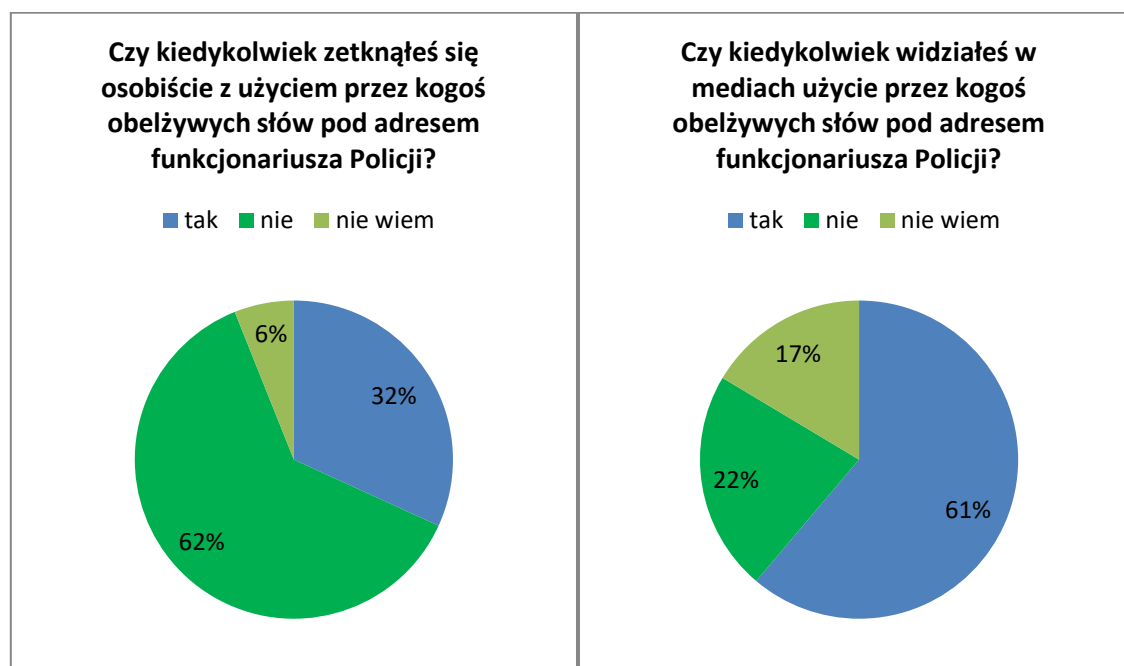
Wykres 5. Konfrontacja doświadczeń rzeczywistych i obserwacji mediów przez respondentów, cz. I

Źródło: opracowanie własne.

W adekwatny sposób rozłożyły się odpowiedzi na pytanie o agresję słowną ze strony obywateli pod adresem funkcjonariuszy Policji. Na pytanie o zetknięcie się z użyciem przez kogoś obelżywych słów pod adresem funkcjonariusza Policji twierdząco odpowiedziało tylko 21 respondentów (31,8%), 41 (62,1%) przecząco, 4 (6,1%) odpowiedziało „nie wiem”, zaś jedna osoba nie odpowiedziała na to pytanie w ogóle. Natomiast na pytanie, czy ankietowani widzieli kiedykolwiek w mediach użycie przez kogoś obelżywych słów pod adresem funkcjonariusza Policji, twierdząco odpowiedziało aż 41 respondentów (61,2%), przecząco zaledwie 15 (22,4%), a 11 (16,4%) nie potrafiło sobie przypomnieć.

Wykres 6. Konfrontacja doświadczeń rzeczywistych i obserwacji mediów przez respondentów, cz. II

Źródło: opracowanie własne.

Na poparcie odpowiedzi dotyczącej mediów, respondenci przedstawili bogatą paletę wulgaryzmów oraz słów obelżywych kierowanych pod adresem funkcjonariuszy Policji nie tylko przez przypadkowych i anonimowych obywateli, ale także poczynając od znanych powszechnie celebrytów, a kończąc na przedstawicielach polityki.

2. Strategie poprawy wizerunku Policji

Powyższe badania pozwoliły odnaleźć kilka płaszczyzn, na które w sposób szczególny należy zwrócić uwagę w rozważaniach na temat zapobiegania popełniania przestępstwa znieważenia funkcjonariuszy Policji. Poza leżącymi po stronie sprawców czynnikami determinującymi popełnianie tego przestępstwa (takimi jak ubóstwo, bezrobocie oraz spożywanie alkoholu), istnieje szereg przesłanek tkwiących w sposobie sprawowania przez funkcjonariuszy Policji obowiązków służbowych, ich umiejętnościach i kompetencjach oraz w kształtowanym przez media wizerunku zarówno poszczególnych funkcjonariuszy Policji, jak i całej struktury. Dalsze rozważania niniejszego artykułu skupią się zatem na poszukiwaniu sposobów poprawy wizerunku funkcjonariuszy Policji w mediach, jak również kierunków i metod doskonalenia ich pracy.

Mianem wizerunku określa się czyjś obraz w opinii publicznej, w szczególności w oczach odbiorców³. Nie tylko w literaturze, lecz również w rozumieniu potocznym i codziennym wizerunek jest pojęciem tożsamym z wiarygodnością, reputacją oraz tożsamością⁴. Słusznie wskazuje się, że zaufanie społeczeństwa nie jest zjawiskiem niezmiennym. Formacje policyjne powinny mieć świadomość konieczności stałego upewniania obywateli o tym, że działają w ich interesie i dla ich dobra, a nie tylko dla pożytku rządzących⁵. Zaznaczyć przy tym należy, że nie dotyczy to tylko policjantów na wysokich stanowiskach, ale przede wszystkim szeregowych funkcjonariuszy, gdyż to najczęściej oni wchodzi w interakcje z obywatelami. Powinni zatem mieć

³ A. Kadragic, P. Czarnowski, *Public Relations czy promocja reputacji. Praktyka działania*, Rzeczpospolita Businessman Book, Warszawa 1997, s. 47.

⁴ P. Niedzielski, *Wizerunek policjantów. Wyniki badań kwestionariuszowych [w:] Policja w Polsce. Stan obecny i perspektywy, t. I* (red.) A. Szymaniak, W. Ciepiela, Wydawnictwo Naukowe INPiD UAM, Poznań 2007, s. 169.

⁵ J. Sobczak, *Ochrona dóbr osobistych i prywatności a kształtowanie wizerunku Policji [w:] Policja w Polsce. Stan obecny i perspektywy, t. I* (red.) A. Szymaniak, W. Ciepiela, Wydawnictwo Naukowe INPiD UAM, Poznań 2007, s. 137.

świadomość, że od ich wypowiedzi i zachowań zależy wizerunek całej Policji w oczach społeczeństwa. Przeciętny człowiek będzie postrzegał całą strukturę przez pryzmat pojedynczego i najczęściej incydentalnego kontaktu z konkretnymi funkcjonariuszami⁶. W swej ocenie będzie kierował się tym, jak został potraktowany przez funkcjonariusza, do którego zwrócił się o pomoc w swojej sprawie oraz jak odniósł się do niego kontrolujący dokumenty funkcjonariusz drogówki⁷.

Poprawa wizerunku Policji w społeczeństwie i wzrost zaufania społecznego do tej instytucji powinny być realizowane przez dbałość o poprawę wizerunku w mediach, zwalczanie korupcji i patologii w szeregach Policji, a także rozwijanie współpracy z organami samorządu terytorialnego i innymi podmiotami zewnętrznymi w zakresie dotyczącym realizacji oczekiwań i postulatów społeczności lokalnych⁸. Do realizacji wskazanych założeń niezbędna jest oczywiście systematyczność i konsekwencja w dążeniu do założonych celów. Jako przykład ocieplania wizerunku Policji można traktować program mający na celu poprawę poczucia bezpieczeństwa mieszkańców lokalnych osiedli, tzw. *community policing*. W literaturze przedmiotu program ten definiowany jest jako filozofia sprawowania funkcji policyjnych, realizująca ideę bliskiej współpracy „sąsiedzkiego” policjanta z członkami lokalnej społeczności⁹.

3. Mass media i polityka informacyjna

Niezwykle istotnym determinantem agresji wobec funkcjonariuszy Policji są środki masowego przekazu¹⁰. Zmieniające się nastawienie do promowanych przez media autorytetów wywiera szczególny wpływ na wzajemne relacje międzyludzkie. Załamanie się autorytetów zakłóca przekaz wartości społecznych oraz osłabia poczucie bezpieczeństwa, które manifestuje się w postaci buntu i odrzucenia wszelkich norm¹¹. Nie ulega wątpliwości – zarówno w przekonaniach społecznych, jak i w środowisku naukowym – że istnieje zdecydowana zależność pomiędzy agresją słowną zawartą w środkach masowego przekazu a późniejszymi zachowaniami odbiorców, również w stosunku do funkcjonariuszy Policji. Dotyczy to zwłaszcza osób młodych, które mają łatwy i swobodny dostęp do promowania w telewizji i Internecie braku kultury życia codziennego, a nawet przemocy i agresji. W Internecie znajdują się tysiące amatorskich nagrań z przebiegu różnego rodzaju zdarzeń z udziałem Policji, w których niejednokrotnie dochodzi do używania obraźliwych słów i gestów, które to nagrania stają się trwałymi wzorami reagowania całych zbiorowości¹².

Z drugiej strony, bez udziału środków masowego przekazu nie mogłaby być prowadzona poprawna polityka informacyjna resortu¹³. Ich przekazy mają często decydujący wpływ na kształtowanie wizerunku Policji. Oddziaływanie środków masowego przekazu na odbiorcę dokonuje się przez prezentowane treści¹⁴, wobec czego Brunon Hołyst wyróżnił trzy stanowiska wobec stosunku przekazu medialnego do rzeczywistości:

- media odzwierciedlają rzeczywistość;
- media czerpią z rzeczywistości, ale ubarwiają ją w celu zwiększenia atrakcyjności programów;

⁶ Ibidem, s. 139.

⁷ Ibidem, s. 139.

⁸ B. Hołyst, *Bezpieczeństwo jednostki*, PWN, Warszawa 2014, s. 250.

⁹ J. Czapka, J. Wójcikiewicz, *Policja w społeczeństwie obywatelskim*, Kantor Wydawniczy Zakamycze, Kraków 1999, s. 129.

¹⁰ Zob. A. Skibińska, *Wizerunek Policji w środkach masowego przekazu jako element budowy zaufania publicznego i poczucia bezpieczeństwa. Przykład Wielkiej Brytanii i Polski* [w:] *Policja w Polsce. Stan obecny i perspektywy* (red.) A. Szymaniak, W. Ciepiela, Wydawnictwo Naukowe INPiD UAM, Poznań 2007, s. 163-167.; B. Hołyst, *Policja na świecie*, LexisNexis, Warszawa 2013, s. 342-344.

¹¹ M. Błędowska, *Autorytet – surowość w granicach taktu*, „Edukacja i Dialog” 1996, s. 3-5.

¹² K. Rzeczkowska, *Agresja...*, op. cit., s. 94.

¹³ A. Skibińska, *Wizerunek...*, op. cit., s. 163.

¹⁴ B. Hołyst, *Bezpieczeństwo. Ogólne problemy badawcze*, PWN, Warszawa 2014, s. 285.

— media wybierają z życia społecznego wyłącznie sytuacje patologiczne, a następnie ukazują je szerokiemu gronu odbiorców, upowszechniają je i przez to przyzwalają na ich powtarzanie¹⁵.

Z jednej strony media nieustannie donoszą o pomyłkach i błędach funkcjonariuszy Policji, przekroczeniu przez nich uprawnień i niewłaściwie przeprowadzanych interwencjach. Policja jest w tym zakresie krytykowana przez grono naukowe. Wszystko to kontrastuje ze starannie budowanym wizerunkiem ciężkiej, odpowiedzialnej, wręcz ekstremalnej pracy, wykonywanej przez profesjonalnie przygotowanych do tego policjantów, kierujących się najwyższymi dobrami i wartościami. W ukształtowaniu takiego obrazu „medialnego” mają swój udział rzecznicy i oficerowie prasowi Policji¹⁶. Odkąd bowiem policjanci zauważyli, że muszą dbać o własny wizerunek, wówczas pojawiły się osoby odpowiedzialne za współpracę z mediami. Wcześniej nie zwracano na to uwagi, jednakże konieczność ta zrodziła się pod wpływem krytycznych wypowiedzi środowisk naukowych w tym zakresie, np. wskazanie przez Jadwigę Mazur, że Policja funkcjonuje jako „syndrom oblężonej twierdzy widoczny zarówno w wypowiedziach rzeczników, jak i obserwacjach publicystów. Wspierany przez filtrowanie informacji przez Policję wynikające z tajemnicy służbowej i deficytów wiedzy o komunikowaniu czy też braku doświadczenia rzeczników, powoduje budowanie nie w pełni korzystnego wizerunku tej organizacji”¹⁷. Policja prezentując w Internecie bądź w jakichkolwiek innych mediach wybrane treści chce wywrzeć na odbiorcach określony wpływ, być może nawet budować pożądaną postawę¹⁸.

4. Kierunki i metody doskonalenia pracy funkcjonariuszy Policji

Najważniejszą i najbardziej pożądaną kompetencją funkcjonariuszy Policji – w kontekście niniejszego artykułu – jest umiejętność porozumiewania się ze społeczeństwem, w tym zwłaszcza posiadanie kompetencji komunikacyjnych. Najogólniej można zdefiniować samo komunikowanie jako nawiązywanie łączności między ludźmi za pomocą postrzegalnych zmysłowo środków¹⁹. Kompetencja komunikacyjna zaś oznacza zdolność posługiwania się tymi środkami odpowiednio do sytuacji i słuchacza²⁰. Inaczej mówiąc, kompetencja ta określa, czy dana osoba komunikuje się skutecznie i stosownie do kontekstu²¹. Gdy mowa o komunikacji pomiędzy dwiema osobami lub między małą grupą osób pozostających ze sobą w kontakcie bezpośrednim, określić ją można jako komunikacja interpersonalna²². Komunikowanie przebiegać może także na innych poziomach i zakresach – od komunikowania między jednostkami, przez komunikowanie grupowe i między grupami, aż do masowego a nawet globalnego²³. A skoro przyjmuje się, że komunikacja między dwiema osobami może stanowić problem, to tym bardziej próba komunikacji z dużą liczbą osób może napotykać znaczne trudności²⁴.

Efektywność wszystkich procesów komunikowania, bez względu na poziom i sposób porozumiewania zależy od dwóch podstawowych form: komunikowania werbalnego i komunikowania niewerbalnego²⁵. Obie formy występują wspólnie i wzajemnie się uzupełniają,

¹⁵ Ibidem, s. 285.

¹⁶ J. Sobczak, *Ochrona...*, op. cit., s. 145.

¹⁷ J. Mazur, *Komunikowanie się policji ze społeczeństwem, organami administracji państwowej i samorządowej. Studium socjologiczne*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego, Kraków 2012, s. 229.

¹⁸ J. Kosiński, *Policja w Internecie* [w:] *Policja w Polsce. Stan obecny i perspektywy*, t. I (red.) A. Szymaniak, W. Ciepiela, Wydawnictwo Naukowe INPiD UAM, Poznań 2007, s. 405.

¹⁹ M. Golka, *Bariery w komunikowaniu i społeczeństwo (dez)informacyjne*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008, s. 4.

²⁰ I. Wiciak, *Skuteczne komunikowanie w administracji publicznej* (red.) W. Trzcńska, I. Wiciak, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Policji, Szczytno 2011, s. 24.

²¹ S. P. Morreale, B. H. Spitzberg, J. K. Barge, *Komunikacja między ludźmi. Motywacja, wiedza i umiejętności*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007, s. 65.

²² Zob. B. Dobek-Ostrowska, *Komunikowanie polityczne i publiczne*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007, s. 73.; Por. R. Jurkowski, *Komunikowanie się. Zarys wykładu*, Oficyna Wydawnicza WSM SIG, Warszawa 2004, s. 9.

²³ M. Golka, *Bariery...*, op. cit., s. 4.

²⁴ B. Hołyst, *Policja na świecie*, LexisNexis, Warszawa 2013, s. 323.

²⁵ B. Dobek-Ostrowska, *Komunikowanie...*, op. cit., s. 78.

dlatego w codziennym życiu trudno je rozróżnić. Podstawowym środkiem komunikowania werbalnego jest język, czyli najbardziej złożony i specyficzny środek porozumiewania się²⁶. Z kolei komunikowanie niewerbalne charakteryzuje się innymi środkami wyrazu, jak: gesty, ruchy i pozycje ciała, mimika twarzy, czy kontakt wzrokowy²⁷. Zatem zakładając, iż komunikowanie interpersonalne to nie tylko wymiana sygnałów werbalnych, ale także niewerbalnych i wokalnych, podkreślić należy, jak ważne w przekazie komunikatu jest nie tylko to, o czym się mówi, ale także – a może nawet przede wszystkim – jak się mówi. Kluczowe znaczenie w przekazie i odbiorze komunikatu mają: natężenie głosu i jego barwa, akcent logiczny (podkreślanie w zdaniu elementu najbardziej znaczącego dla nadawcy), mimika twarzy, gestykulacja, wygląd zewnętrzny, elementy proksemiki (usytuowania przestrzennego)²⁸. Nie można przy tym zapominać o różnorodności społeczeństwa. Istotne znaczenie ma nawiązywanie kontaktu, przy jednoczesnej świadomości różnic kulturowych odbiorcy, identyfikowanie potrzeb mniejszości, podejmowanie działań w celu zapobiegania powstawaniu nieufności, rozszerzanie horyzontów myślowych przez zrozumienie odrębności kulturowej odbiorców komunikatów²⁹.

W kontekście umiejętności porozumiewania się ze społeczeństwem, każdy funkcjonariusz Policji winien zatem posiadać trzy rodzaje kompetencji zawodowych:

- merytoryczne – świadomość tego, co stanowi przedmiot rozmowy;
- negocjacyjne – znajomość technik i taktyk negocjacyjnych;
- komunikacyjne – kluczowe dla niniejszych rozważań i będące szeroko pojmowanymi kompetencjami interpersonalnymi, które są niezbędne do kształtowania poprawnych stosunków interpersonalnych, a ponadto do konstruktywnego rozwiązywania konfliktów³⁰.

Natomiast sam proces komunikacji Policji ze społeczeństwem powinien cechować się przede wszystkim:

- profesjonalizmem – bazując na nieprzeciętnych umiejętnościach nieustannie udoskonalanych;
- dwukierunkowością – obie strony muszą w identyczny sposób definiować i pojmować przekazywane wzajemnie informacje³¹. Funkcjonariusz występujący tu w roli nadawcy przekazu, musi mieć przy tym pewność, że przekaz został prawidłowo zrozumiany przez odbiorcę;
- stosownym do sytuacji doborem sposobu komunikowania się³².

Dzięki temu wyznaczone zostaną czynniki mające wpływ na skuteczność komunikowania się, a od tego przecież niejednokrotnie zależy finał danego zdarzenia. Należy przyswoić jak najskuteczniejsze taktyki rozmowy, zarówno te defensywne, jak i ofensywne, gdyż obie z nich są umiejętnościami przydatnymi w codziennej pracy policjanta. W rozmowie ofensywnej rolą funkcjonariusza Policji jest ostrzeganie, pouczanie, doradzanie i udzielanie pomocy³³. Niemożliwe jest przy tym wypracowanie jednego, powszechnie obowiązującego modelu komunikowania się funkcjonariusza Policji ze społeczeństwem ze względu na różnorodność sytuacji, z jakimi zmagają się przedstawiciele tej struktury. Wprawdzie ustawodawca określił katalog zadań i kompetencji

²⁶ T. Licak, *Komunikacja pozawerbalna w pracy Policji w Stanach Zjednoczonych Ameryki*, „Ius et Administratio” 2013, nr 2, s. 45; szerzej na temat uwarunkowań językowych w rozdziale „Motywacja sprawców” niniejszej pracy.

²⁷ G. Zaraziński, *Komunikacja i media*, Wydawnictwo SPRINT, Siedlce 2006, s. 15.

²⁸ J. Stawnicka, *Kompetencje komunikacyjne funkcjonariusza Policji*, „Śląska Policja” 2011, nr 4 (5), s. 6.

²⁹ W. Ołdyski, *Motywacja i przywództwo w służbach mundurowych na przykładzie Policji*, „Przegląd bezpieczeństwa wewnętrznego” 2015, nr 13/15, s. 257.

³⁰ Zob. T. Cichorz, I. Krzyna, A. Misiuk, *Komunikacja społeczna w policji*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Policzynej, Szczytno 2003, s. 5.

³¹ Por. P. Hartley, *Komunikowanie interpersonalne*, Wydawnictwo ASTRUM, Wrocław 2006, s. 39.

³² Szerzej: K. Rzeckowska, *Kształtowanie kompetencji komunikacyjnych funkcjonariuszy Policji* [w:] *Funkcjonariusz publiczny w polskim prawie karnym* (red.) K. Szczechowicz, I. Jaroszevska, A. Opalska, K. Rzeckowska, Wydawnictwo Volumina, Szczecin 2016, s. 68.

³³ Zob. G. Myśliwiec, *Techniki i triki negocjacyjne, czyli jak negocjują profesjonalści*, Difin, Warszawa 2007, s. 76-77.

Policji, jednak praktyka dowodzi, że patrol policyjny jest wzywany do większości niebezpiecznych zdarzeń, począwszy od przemocy w rodzinie, gdzie musi wykazać się wiedzą z zakresu psychologii, aż po próby samobójcze, podczas których musi odnaleźć się w roli negocjatora i mediatora³⁴. Nie bez powodu w literaturze można odnaleźć stwierdzenia, iż od funkcjonariuszy Policji oczekuje się, by pełnili funkcje psychiatrów, doradców, a nawet księży, czy lekarzy³⁵. To właśnie policjanci zazwyczaj są pierwsi na miejscu zdarzenia i muszą nawiązywać kontakt zarówno z napastnikami, jak i pokrzywdzonymi i prowadzić z nimi rozmowy. Jednocześnie funkcjonariusze Policji powinni w uzasadnionych sytuacjach stosować również autokratyczny styl komunikowania się³⁶, oddziałując w ten sposób na swego rozmówcę. W napiętych sytuacjach może to doprowadzić do wyhamowania eskalacji konfliktu, na przykład w stosunku do osób będących pod wpływem wzburzenia emocjonalnego. Niebagatelną rolę spełnia wtedy umiejętność przewidywania możliwych zachowań takiej osoby, a także zapobieżenie niekorzystnemu rozwojowi sytuacji. Przedwczesna konfrontacja jest zdecydowanie nieprawidłową postawą na agresję innych. Od policjantów wymaga się również, by mieli świadomość swoich zachowań i przeżyć, by mogli lepiej kierować własnym postępowaniem³⁷.

Jest oczywiste, że dobór, wykształcenie ogólne i przygotowanie zawodowe policjantów ma olbrzymi wpływ na jakość i skuteczność wykonywania przez nich zadań³⁸. Wiedza zawodowa, zdobyte doświadczenie, sprawność fizyczna i umiejętność oceny sytuacji wpływają niewątpliwie na gotowość psychiczną do podjęcia interwencji przez policjanta³⁹. Ogromne znaczenie dla efektywności realizacji pracy ma postawa zawodowa funkcjonariuszy, a zatem kształtowanie prospołecznych postaw zawodowych podczas szkolenia zawodowego podstawowego ma fundamentalne znaczenie⁴⁰. Zarówno podczas szkolenia, jak i w służbie, wiele zależy przede wszystkim od możliwości i osobistych preferencji policjanta. Preferencje i predyspozycje szkolących się nowych policjantów bywają różne⁴¹. W 2012 r. w Policji przeprowadzono 93 przedsięwzięcia szkoleniowe, w których uczestniczyło łącznie 8.458 osób, w tym 5.269 osób w szkoleniu podstawowym, 277 w szkoleniu dla absolwentów szkół wyższych, 2.912 osób w kursach specjalistycznych. W 2013 r. liczba szkoleń utrzymuje się na podobnym poziomie⁴². W ostatnich latach kwalifikacje zawodowe funkcjonariuszy Policji były udoskonalane, a system szkoleniowy poddawany wielu modyfikacjom. Nieustannie trwają poszukiwania dróg, które będą w jak najefektywniejszy sposób przygotowywały policjantów do sprawowanych przez nich funkcji. Aż do 2006 roku obowiązywał ogólny, bardzo krytykowany i pozostawiający wiele do życzenia trzypoziomowy system szkoleń:

- podstawowy – obejmujący wszystkich przyjętych do służby w Policji, wdrażający ich do wykonywania podstawowych zadań,
- specjalistyczny – przygotowujący funkcjonariuszy do pełnienia bardziej złożonych zadań w różnych służbach Policji,

³⁴ Zob. M. Sztuka, *Kiedy słowa są bronią*, <https://www.us.edu.pl/komunikacja-spoleczna-policji-historia-stan-obecny-i-perspektywy> (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).

³⁵ K. Fil, *Wizerunek Policji w opinii mieszkańców Lublina*, „Annales UMCS” 2004, nr XI, s. 141.

³⁶ Zob. T. Hoffman, *Komunikacja wewnętrzna w Policji*, „Zeszyty Naukowe WSOWL” 2012, nr 1 (163), s. 28.

³⁷ B. Hołyst, *Psychologia kryminalistyczna*, LexisNexis, Warszawa 2009, s. 28.

³⁸ S. Cybulski, *Policjanci i ich klienci. Prawo w działaniu. Raport z monitoringu*, Helsińska Fundacja Praw Człowieka, Warszawa 2001, s. 139.

³⁹ A. Pawłowski, J. Pośpiech, *Podstawy interwencji policyjnych ze szczególnym uwzględnieniem zasad podejmowania czynności wobec osób z zaburzeniami psychicznymi oraz nosicielami wirusa HIV*, Centrum Szkolenia Policji, Legionowo 2013, s. 11.

⁴⁰ Ibidem, s. 11.

⁴¹ P. Chmielewski, *Niebezpieczna służba policjanta w faktach*, Wydawnictwo Szkoły Policji w Katowicach, Katowice 2012, s. 5.

⁴² Pismo Zastępcy Dyrektora Gabinetu Komendanta Głównego Policji insp. Tomasza Szankina z dnia 21 listopada 2013 r. nr 6578.

- wyższy – przeznaczony dla przyszłej kadry oficerskiej, kierowniczej lub osób mających awansować na samodzielne stanowiska wykonawcze⁴³.

W ostatnim czasie uległo to znacznym zmianom. Policja staje się organizacją uczącą się na wszystkich szczeblach, co daje wiele perspektyw. Oznacza przede wszystkim zmianę świadomości jej pracowników i coraz częstsze wykorzystanie doświadczeń innych, a także brakiem powielania rozwiązań nieefektywnych⁴⁴. Zapewne między innymi z tych względów ustawodawca sprecyzował potrzebę odbywania szkoleń zawodowych oraz doskonalenie zawodowe Policji w Rozporządzeniu z dnia 19 czerwca 2007 roku⁴⁵, zgodnie z którym szkolenia są wciąż trzypoziomowe, jednakże uległy znacznej zmianie strukturalnej:

- szkolenia zawodowe podstawowe, mające na celu przygotowanie policjanta do wykonywania podstawowych zadań służbowych na stanowisku pionu prewencji,
- szkolenia zawodowe dla absolwentów szkół wyższych, mające na celu przygotowanie policjanta do wykonywania zadań służbowych na stanowisku, na którym są wymagane kwalifikacje zawodowe wyższe,
- doskonalenie zawodowe, mające na celu nabywanie, aktualizowanie, rozszerzanie i pogłębianie wiedzy i umiejętności zawodowych policjanta oraz uzyskiwanie dodatkowych uprawnień⁴⁶.

Efektywność przeprowadzanych szkoleń zależy nie tylko od jakości i sposobu przekazania wiedzy, ale również zajęcia takie powinny stać się asumptem do ukształtowania swojej osobowości i stanowić powinny nadto realną drogą do samorozwoju⁴⁷. Przyznając słuszność postulatom Peter Bramley, skupić należy się w tym kontekście na następujących elementach szkolenia:

- „stworzenie takiego szkolenia, w czasie którego można by osiągnąć maksymalne podobieństwo ćwiczeń szkoleniowych do realiów pracy;
- wierne odtworzenie na kursie warunków psychologicznych panujących w pracy (by uczestnicy szkolenia uznali sytuację szkoleniową za bardzo podobną do sytuacji w miejscu pracy);
- intensywne uczenie się procedur⁴⁸.

5. Wnioski

Podkreślony już we wstępie niniejszego artykułu dwuwymiarowy aspekt motywacyjny agresji wobec funkcjonariuszy Policji, polegający nie tylko na wynikających z patologicznych zachowań sprawców, ale również będący reakcją na niewłaściwe działania podejmowane przez funkcjonariuszy, dostarczył wniosków w zakresie potrzeby poprawy wizerunku zarówno całej struktury Policji, jak i każdego szeregowego funkcjonariusza z osobna. Poza leżącymi po stronie sprawców czynnikami determinującymi agresję (takimi jak ubóstwo, bezrobocie oraz spożywanie alkoholu), istnieje szereg przesłanek tkwiących w sposobie sprawowania przez funkcjonariuszy Policji obowiązków służbowych, ich umiejętnościach i kompetencjach oraz w kształtowanym przez media wizerunku zarówno poszczególnych funkcjonariuszy Policji, jak i całej struktury. Wniosek

⁴³ W. Trzcińska, *Kształcenie i doskonalenie kadr kierowniczych Policji* [w:] *Policja w Polsce. Stan obecny i perspektywy*, t. I (red.) A. Szymaniak, W. Ciepiela, Wydawnictwo Naukowe INPiD UAM, Poznań 2007, s. 187.

⁴⁴ A. Letkiewicz, *Zarządzanie jakością w Policji – w kierunku organizacji uczącej się* [w:] *Policja w Polsce. Stan obecny i perspektywy*, t. I (red.) A. Szymaniak, W. Ciepiela, Wydawnictwo Naukowe INPiD UAM, Poznań 2007, s. 200.

⁴⁵ Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 19 czerwca 2007 roku w sprawie szczegółowych warunków odbywania szkoleń zawodowych oraz doskonalenia zawodowego w Policji (Dz.U. nr 126, poz. 877).

⁴⁶ M. Stefański, *Prewencyjno-edukacyjne działania Policji w systemie bezpieczeństwa publicznego*, Wydawnictwo Naukowe Akademii Pomorskiej, Słupsk 2012, s. 74.

⁴⁷ M. Kowalczyk-Ludzia, *Znaczenie szkoleń zawodowych policjantów w zakresie kształtowania poczucia bezpieczeństwa publicznego*, „Zeszyty Naukowe Collegium Balticum” 2014, Nr 8, s. 42.

⁴⁸ P. Bramley, *Ocena efektywności szkoleń*, Wolters Kluwer business, Warszawa 2011, s. 80-81.

ten został również poparty przeprowadzonymi badaniami ankietowymi, które dowiodły, iż wizerunek Policji wśród społeczeństwa nie jest korzystny. Wprawdzie odpowiedzi respondentów były zróżnicowane w zależności od tego, czy pytania odnosiły się do ich osobistych przeżyć i bezpośredniego kontaktu z funkcjonariuszami Policji, czy do doświadczeń na płaszczyźnie zbiorowej, zwłaszcza za pośrednictwem mediów. Niezależnie jednak od tego zróżnicowania, do wzrostu zaufania społecznego w stosunku do Policji, a w dalszej kolejności do jej lepszego funkcjonowania, prowadzić musi nieustanne budowanie autorytetu. Ponadto, dążenie do tego celu będzie zasadne jedynie wówczas, gdy wszyscy funkcjonariusze będą cechować się nieprzeciętnymi kompetencjami zawodowymi.

BIBLIOGRAFIA

Literatura

1. Błędowska M., *Autorytet – surowość w granicach taktu*, „Edukacja i Dialog” 1996.
2. Bramley P., *Ocena efektywności szkoleń*, Wolters Kluwer business, Warszawa 2011.
3. Chmielewski P., *Niebezpieczna służba policjanta w faktach*, Wydawnictwo Szkoły Policji w Katowicach, Katowice 2012.
4. Cichorz T., Krzyna I., Misiuk A., *Komunikacja społeczna w policji*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Policyjnej, Szczytno 2003.
5. Cybulski S., *Policjanci i ich klienci. Prawo w działaniu. Raport z monitoringu*, Helsińska Fundacja Praw Człowieka, Warszawa 2001.
6. Czapska J., Wójcikiewicz J., *Policja w społeczeństwie obywatelskim*, Kantor Wydawniczy Zakamycze, Kraków 1999.
7. Dobek-Ostrowska B., *Komunikowanie polityczne i publiczne*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007.
8. Fil K., *Wizerunek Policji w opinii mieszkańców Lublina*, „Annales UMCS” 2004, nr XI.
9. Golka M., *Bariery w komunikowaniu i społeczeństwo (dez)informacyjne*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008.
10. Hartley P., *Komunikowanie interpersonalne*, Wydawnictwo ASTRUM, Wrocław 2006.
11. Hoffman T., *Komunikacja wewnętrzna w Policji*, „Zeszyty Naukowe WSOWL” 2012, nr 1 (163).
12. Hołyst B., *Bezpieczeństwo jednostki*, PWN, Warszawa 2014.
13. Hołyst B., *Bezpieczeństwo. Ogólne problemy badawcze*, PWN, Warszawa 2014.
14. Hołyst B., *Policja na świecie*, LexisNexis, Warszawa 2013.
15. Hołyst B., *Psychologia kryminalistyczna*, LexisNexis, Warszawa 2009.
16. Jurkowski R., *Komunikowanie się. Zarys wykładu*, Oficyna Wydawnicza WSM SIG, Warszawa 2004.
17. Kadragic A., Czarnowski P., *Public Relations czy promocja reputacji. Praktyka działania*, Rzeczpospolita Businessman Book, Warszawa 1997.
18. Kosiński J., *Policja w Internecie* [w:] *Policja w Polsce. Stan obecny i perspektywy, t. I* (red.) A. Szymaniak, W. Ciepiela, Wydawnictwo Naukowe INPiD UAM, Poznań 2007.
19. Kowalczyk-Ludzia M., *Znaczenie szkoleń zawodowych policjantów w zakresie kształtowania poczucia bezpieczeństwa publicznego*, „Zeszyty Naukowe Collegium Balticum” 2014, Nr 8.

20. Letkiewicz A., *Zarządzanie jakością w Policji – w kierunku organizacji uczącej się* [w:] *Policja w Polsce. Stan obecny i perspektywy, t. I* (red.) A. Szymaniak, W. Ciepiela, Wydawnictwo Naukowe INPiD UAM, Poznań 2007.
21. Licak T., *Komunikacja pozawerbalna w pracy Policji w Stanach Zjednoczonych Ameryki*, „Ius et Administratio” 2013, nr 2.
22. Mazur J., *Komunikowanie się policji ze społeczeństwem, organami administracji państwowej i samorządowej. Studium socjologiczne*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego, Kraków 2012.
23. Morreale S. P., Spitzberg B. H., Barge J. K., *Komunikacja między ludźmi. Motywacja, wiedza i umiejętności*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007.
24. Myśliwiec G., *Techniki i triki negocjacyjne, czyli jak negocjują profesjonaliści*, Difin, Warszawa 2007.
25. Niedzielski P., *Wizerunek policjantów. Wyniki badań kwestionariuszowych* [w:] *Policja w Polsce. Stan obecny i perspektywy, t. I* (red.) A. Szymaniak, W. Ciepiela, Wydawnictwo Naukowe INPiD UAM, Poznań 2007.
26. Ołdyński W., *Motywacja i przywództwo w służbach mundurowych na przykładzie Policji*, „Przegląd bezpieczeństwa wewnętrznego” 2015, nr 13/15.
27. Pawłowski A., Pośpiech J., *Podstawy interwencji policyjnych ze szczególnym uwzględnieniem zasad podejmowania czynności wobec osób z zaburzeniami psychicznymi oraz nosicielami wirusa HIV*, Centrum Szkolenia Policji, Legionowo 2013.
28. Pływaczewski W., Kędzierska G. (red.), *Leksykon policyjny*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Policji, Szczytno 2011.
29. Rzeczkowska K., *Kształtowanie kompetencji komunikacyjnych funkcjonariuszy Policji* [w:] *Funkcjonariusz publiczny w polskim prawie karnym* (red.) K. Szczechowicz, I. Jaroszevska, A. Opalska, K. Rzeczkowska, Wydawnictwo Volumina, Szczecin 2016.
30. Skibińska A., *Wizerunek Policji w środkach masowego przekazu jako element budowy zaufania publicznego i poczucia bezpieczeństwa. Przykład Wielkiej Brytanii i Polski* [w:] *Policja w Polsce. Stan obecny i perspektywy* (red.) A. Szymaniak, W. Ciepiela, Wydawnictwo Naukowe INPiD UAM, Poznań 2007.
31. Sobczak J., *Ochrona dóbr osobistych i prywatności a kształtowanie wizerunku Policji* [w:] *Policja w Polsce. Stan obecny i perspektywy, t. I* (red.) A. Szymaniak, W. Ciepiela, Wydawnictwo Naukowe INPiD UAM, Poznań 2007.
32. Stawnicka J., *Kompetencje komunikacyjne funkcjonariusza Policji*, „Śląska Policja” 2011, nr 4 (5).
33. Stefański M., *Prewencyjno-edukacyjne działania Policji w systemie bezpieczeństwa publicznego*, Wydawnictwo Naukowe Akademii Pomorskiej, Słupsk 2012.
34. Trzcińska W., *Kształcenie i doskonalenie kadr kierowniczych Policji* [w:] *Policja w Polsce. Stan obecny i perspektywy, t. I* (red.) A. Szymaniak, W. Ciepiela, Wydawnictwo Naukowe INPiD UAM, Poznań 2007.
35. Wiciak I., *Skuteczne komunikowanie w administracji publicznej* (red.) W. Trzcińska, I. Wiciak, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Policji, Szczytno 2011.
36. Zaraziński G., *Komunikacja i media*, Wydawnictwo SPRINT, Siedlce 2006.

Akty prawne

1. Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 19 czerwca 2007 roku w sprawie szczegółowych warunków odbywania szkoleń zawodowych oraz doskonalenia zawodowego w Policji (Dz.U. nr 126, poz. 877).

Źródła internetowe

1. M. Sztuka, *Kiedy słowa są bronią*, <https://www.us.edu.pl/komunikacja-spoeczna-policji-historia-stand-obecny-i-perspektywy> (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).
2. Pismo Zastępcy Dyrektora Gabinetu Komendanta Głównego Policji insp. Tomasza Szankina z dnia 21 listopada 2013 r. nr 6578.

Richard Lemonnier

HAZARD A PRZEMOC

Hazard i patologiczny hazardzista – charakterystyka ogólna

Hazard istniał już w zamierzchłych czasów. Starożytni Rzymianie uprawiali hazard nagminnie. Już wtedy funkcjonowały takie gry jak kości, które przetrwały do czasów współczesnych i dostępne są w wybranych kasynach w Polsce i na świecie¹. Rzymianie grali też w takie gry jak planszowa Tabula lusoria, czy par et impar (parzyste czy nieparzyste)². Cezar Klaudiusz posiadał w swoim powozie specjalnie przystosowany stół, który służył do gry w kości podczas dalekich podróży, również Kommodus czy cesarz Kaligula nagminnie uprawiali hazard. Gra jako rozrywka była dostępna dla wszystkich (oczywiście poza kobietami), od plebejuszy po osoby zamożne i obywateli rzymskich. Grano w tawernach, na weselach, przy świątyniach, nawet żołnierze oddawali się grze w kości w swoich koszarach. Była to jedna z najbardziej popularnych form rozrywki i w pewnym stopniu pozostaje nią do czasów współczesnych³.

Nie każda osoba uprawiająca hazard musi być od niego uzależniona. Istnieją określone grupy ryzyka, które wskazują, które osoby są bardziej a które mniej podatne na zjawisko uzależnienia. Wystąpieniu uzależnienia sprzyja m.in. niski status materialny, niższe wykształcenie; w grupie zwiększonego ryzyka znajdują się głównie mężczyźni w tym szczególnie bezrobotni, robotnicy i rolnicy⁴.

Hazardzistę, czy osobę uczestniczącą w grach na pieniądze można klasyfikować jako uzależnioną (patologiczny hazardzista), kiedy występują u niego cztery z dziewięciu objawów z poniżej wymienionych:

1. U badanego występuje frustracja i rozdrażnienie w przypadku niemożliwość lub wystąpieniu utrudnionego dostępu do gier hazardowych, czy realizacji zamierzonych celów związanych z grą.
2. Podmiot staje się coraz bardziej zaangażowany w uprawianie hazardu. Przeznacza na niego coraz większe kwoty w celu uzyskania zamierzonej satysfakcji z gry.
3. Absorbacja podmiotu przez gry hazardowe i zdobywanie przez niego coraz to nowych środków na hazard.
4. Osoba podejmuje kolejne nieudane kroki w celu w celu kontroli lub całkowitego powstrzymania się od uprawiania hazardu.
5. Podmiot traci pieniądze na grę i podejmuje coraz częstsze próby „odegrania się”.
6. Badany próbuje rozwiązywać swoje problemy życiowe, rodzinne, osobiste i poprawić swój nastrój po przez uprawianie hazardu.
7. Uzależniony szuka pomocy finansowej u innych osób, rodziny, przyjaciół w celu uzyskania środków na dalszą grę.

¹ Informacje o grze w kości w kasynie Monte Carlo Casino w Monte Carlo: <http://www.casinomontecarlo.com/games/american-casino-games/craps-2/> (dostęp on-line: 6 września 2018 r.). Zob. także Hazard antycznych Rzymian: <http://www.imperiumromanum.edu.pl/spoleczenstwo/rozrywka-w-starozytnym-rzymie/hazard-antycznych-rzymian/> (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).

² Ibidem.

³ Ibidem.

⁴ J. Pyżalski, A. Petrykowska, P. Plichta, *Łódzki Kwestionariusz Problemów Hazardowych wśród Adolescentów ŁKPHA* [w:] Hazard i inne uzależnienia behawioralne: doniesienia z badań, I. Niewiadomska, Polska Fundacja Pomocy Humanitarnej „Res Humanae”, Warszawa 2015, s. 80.

8. Badany ukrywa prawdę przed rodziną, znajomymi i innymi osobami na temat swojego problemu z hazardem, kłamie w tych sprawach, przekazuje fałszywe informacje na temat kwot jakie przeznaczał na hazard.

9. Podmiot naraża na niebezpieczeństwo swoje emocjonalne związki, zatrudnienie (pracę), edukację w celu kontynuowania uprawiania hazardu⁵.

Istnieje wiele definicji hazardu patologicznego. Analizę i uporządkowanie tego zjawiska zostało zaprezentowane przez Amerykańskie Towarzystwo Psychiatryczne. Sklasyfikowali oni hazard patologiczny jako zaburzenie psychiczne DSM-IV umieszczone w kategorii zaburzeń behawioralnych⁶. U osób uzależnionych występują konkretne symptomy wskazujące na uzależnienie⁷. Z problemem hazardowym borykają się osoby w każdym przedziale wiekowym, wzmożony odsetek tych przypadków można zauważyć już u dzieci i młodzieży, które są często bardziej podatne na działanie bodźców, czynników zewnętrznych (przykładowo tych, które są emitowane przez automaty do gier, takich jak: tzw. „prawie wygrania”, czyli liczba sytuacji, w których prawie padła wygrana; efekty światła i barwy takie jak światełka, które migają podczas gry na automacie; efekty dźwiękowe takie jak melodie grające podczas wygranej, ewentualna reklama)⁸.

Wedle Czesława Siekiery patologiczny hazard jest określony jako choroba, która charakteryzuje się tym, że jest chroniczna, postępująca i niewyleczalna. Wedle autora może ona być zatrzymana i podleczone⁹. Jedną z podstawowych cech charakteryzującą patologicznego hazardzistę jest destrukcyjny wpływ na rodzinę i własną jednostkę¹⁰.

Obserwowalne objawy nałogu behawioralnego

Analizy psychiatryczne osób z problemami z uzależnieniem typu behawioralnego wskazują na konkretne objawy nałogu, które można zaobserwować u badanych. Objawy te przejawiają między innymi osoby patologicznie uzależnione od uprawiania hazardu. Warto jest wyróżnić tzw. mechanizmy neuronalne, które „sterują” osobą uzależnioną. Są to min:

- większa reakcja badanego na bodźce lękowe
- większa reakcja badanego na wskazówki nagród
- mniejsza zdolność do kontroli impulsów¹¹.

Uzależnieni najczęściej wykazują zaburzenia kontroli swojego zachowania. Związane jest to z upośledzeniem grzbietowo-bocznej kory przedczołowej. Kora ta wykazuje gorsze funkcjonowanie, podczas gdy jesteśmy zmęczeni, niewyspani oraz pod wpływem środków psychoaktywnych w tym alkoholu i narkotyków¹². Można łatwo zauważyć tu nawiązanie do tego w jaki sposób funkcjonują kasyna na świecie. W budynkach kasyn okna są zasłonięte, kasyna zachęcają do jak najdłuższej gry aby powiększyć swoje zyski, im dłuższa gra tym gracz staje się bardziej zmęczony, co zmniejsza jego zdolność do samokontroli. Dodatkowo często w kasynach alkohol oferowany jest po zaniżonych cenach w porównaniu do cen rynkowych, a nierzadko zdarza się, że jest rozdawany za darmo. Efektem tych działań ma być nieustanna gra, zatracenie poczucia czasu wśród graczy, co wpływa negatywnie na ich zdolność oceny sytuacji.

⁵ M. Rowicka, *Uzależnienia behawioralne. Terapia i profilaktyka*, Krajowe Biuro do Spraw Przeciwdziałania Narkomanii, Fundacja Praesterno, Warszawa 2015, s. 21 – 22.

⁶ J. Pyżalski, A. Petrykowska, P. Plichta, *Łódzki...*, op.cit., s. 78.

⁷ Więcej o symptomach uzależnienia od hazardu dostępne na stronie internetowej: <http://terapiawjanowcu.pl/fakty-i-ciekawostki/uzaleznienie-hazard-niepokoja-objawy-nalogu> (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).

⁸ M. Griffiths, *Gry i hazard*, przekład A. Sawicka- Chrapkiewicz, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2004, s. 19.

⁹ K. Pierzchała, Cz, Cekiera, *Człowiek a patologie społeczne*, AM - Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2008, s. 160.

¹⁰ Ibidem, s. 161.

¹¹ B. Habrat, *Zaburzenia uprawiania hazardu i inne tak zwane nałogi behawioralne*, Instytut Psychiatrii i Neurologii, Warszawa 2016, s. 57.

¹² Ibidem, s. 60.

Uzależnienie od hazardu sprzyja pojawianiu się również innych uzależnień. Popadnięty w ciąg hazardowy gracz, zirytowany dużymi przegranymi częściej będzie sięgał po alkohol, nikotynę czy narkotyki lub środki psychotropowe. U osoby uzależnionej pojawiają się też zachowania depresyjne i zwiększona podatność na występowanie u niego agresji wobec innych osób. Połączenie nałogów powoduje nasilenie się efektów ubocznych uzależnienia i częściej u tych osób będą występować działania niepożądane związane z nadużywaniem hazardu, alkoholu i narkotyków. U owych osób występują również zmiany zachowania takie jak: potrzeba afiliacji, obniżona empatia, większa neurotyczność, zaniedbywanie obowiązków, rodziny, impulsywność, brak samokontroli, zwiększona podatność na stres, stany lękowe¹³.

Osoby uzależnione od hazardu mają nieustanną potrzebę stymulowania ośrodka nagrody w mózgu¹⁴. Związane jest to z poszukiwaniem przez nich nieustannych bodźców do zaspokojenia swoich potrzeb. Tłumaczy to częste jednoczesne uzależnienie od hazardu i alkoholu co ma zdwojony negatywny wpływ na możliwe działania agresywne u osoby uzależnionej.

Już u osób u nastolatków i dzieci występują problemy związane z nałogowym uprawianiem hazardu i konsekwencji związanych z tym zachowaniem. U młodzieży pojawiają się problemy takie jak: wagarowanie, kradzieże w celu uzyskania pieniędzy na grę, kłopoty w szkole, pożyczki i szeroko rozumiane zachowania agresywne¹⁵.

Osoby, które popadną w ciąg hazardowy często wykazują zachowania destrukcyjne względem społeczeństwa, rodziny i samego siebie. Hazardziści przez irytację z przegranej mogą być agresywni i stosować przemoc wobec innych podobnie do osób uzależnionych od alkoholu czy narkotyków, ponieważ oba te uzależnienia charakteryzują się podobnym wpływem na jednostkę¹⁶.

Charakterystyka zjawiska przemocy i zachowań agresywnych

Określenie zachowanie agresywne zostało opisane jako „zachowanie, które zmierza do dostarczenia szkodliwych lub uszkadzających bodźców innemu organizmowi”¹⁷. Istnieje wiele przestępstw. Często sprawcami przemocy w rodzinie są osoby w osobowości nieprawidłowej, a konkretnie osoby określone jako psychopaci. Osobowość nieprawidłowa najczęściej diagnozowana jest u mężczyzn (podobnie jak w przypadku uzależnienia od hazardu). Ma to istotny wpływ na przemoc w rodzinie, ponieważ osoby z tym typem osobowości często są sprawcami omawianego przypadku przemocy¹⁸.

Osoby o osobowości nieprawidłowej nie liczą się z uczuciami innych osób, mają podwyższone ryzyko frustracji, podwyższoną nieodpowiedzialność, lekceważą reguły i norm społeczne. Są oni zacoferani emocjonalnie, działają impulsywnie, nie spłacają zobowiązań, w sposób nieodpowiedzialny trwonią pieniądze przeznaczone na utrzymanie rodziny (w tym również na hazard). Są oni bardziej podatni na zachowania lękowe i popadanie w uzależnienia¹⁹.

Przemoc posiada różne kwalifikacje prawne. Jedną z nich szczególnie dotyczącą rodziny jest znęcanie się. Artykuł ten opisany jest w Ustawie Kodeks Karny z dnia 6 czerwca 1997 roku w art. 207, który stanowi, że:

¹³ M. Rowicka, *Uzależnienia...*, op.cit., s. 21.

¹⁴ Ibidem, s. 61.

¹⁵ M. Griffiths Mark, *Gry...*, op.cit., s. 18.

¹⁶ K. Pierzchała, Cz. Cekiera, *Człowiek...*, op.cit., s. 161.

¹⁷ Z. Brańka, M. Szymański, *Agresja i przemoc we współczesnym świecie*, Wydawnictwo Text, Kraków 1998, s. 362.

¹⁸ W. Kołakowska, *W kręgu agresji, przemocy i brutalizacji życia – wybrane zagadnienia*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Policji, Szczytno 2004, s. 25.

¹⁹ Z. Stepulak, *Ojcowie z osobowością antyspołeczną a agresja i przemoc w rodzinie na podstawie psychologicznych ekspertyz sądowych* [w:] *Przemoc w małżeństwie i rodzinie*, red. M. Chuchra Maria, J. Jęczyński, Katolicki Uniwersytet Lubelski, Lublin 2012, s. 118-121.

„§ 1. Kto znęca się fizycznie lub psychicznie nad osobą najbliższą lub nad inną osobą pozostającą w stałym lub przemijającym stosunku zależności od sprawcy, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5.

§ 1a. Kto znęca się fizycznie lub psychicznie nad osobą nieporadną ze względu na jej wiek, stan psychiczny lub fizyczny, podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8.

§ 2. Jeżeli czyn określony w § 1 lub 1a połączony jest ze stosowaniem szczególnego okrucieństwa, sprawca podlega karze pozbawienia wolności od roku do lat 10.

§ 3. Jeżeli następstwem czynu określonego w § 1–2 jest targnięcie się pokrzywdzonego na własne życie, sprawca podlega karze pozbawienia wolności od lat 2 do 12”²⁰.

Statystyki pokazują, że przestępstw w postaci znęcania się w większość dokonują mężczyźni a w szczególności przestępstwa te powiązane są z nadużywaniem czy uzależnieniem przez nich od alkoholu²¹.

Przemoc w rodzinie najczęściej jest popełniania przez osoby o osobowości psychopatycznej, zaspokajają oni swoje potrzeby, nie zważając na to co oczekuje druga strona, są nieugięci i bezwarunkowo dążą do celu naruszając normy społeczne i moralne. Są to osoby niemogące nawiązać odpowiednich więzi personalnych. Skupiają się oni wyłącznie na własnych potrzebach. Problem przemocy w rodzinie najczęściej więc związany jest ze stanem psychicznym jego członków (głównie ojców, mężów), który negatywnie wpływa na funkcjonowanie rodziny lub całkowicie uniemożliwia jej prawidłowe działanie²².

Wpływ przemocy w rodzinie wywołuje duże negatywne konsekwencje w kształtowaniu psychiki u dziecka. Mają one tendencje do wykazywania zaburzeń behawioralnych, są agresywni, wykazują zachowania dewiacyjne²³.

Wpływ hazardu na rozwój zjawiska przemocy i zachowań agresywnych w świetle orzecznictwa sądowego

Przykładem powiązania nadużywania alkoholu i nadużywania hazardu osoby znęcającej się na rodziną jest wyrok Sądu Rejonowego w Świdnicy II K 87/14 z dnia 3 lutego 2016 roku. Uzasadnienie faktycznie wskazuje na bezpośredni negatywny wpływ uprawiania hazardu przez oskarżonego na stosowanie przez niego przemocy w rodzinie. Wskazują na to słowa takie jak: „(...)coraz bardziej zaabsorbowany pracą zarobkową, nie angażując się w prowadzenie domu i wychowywanie dzieci, późno wracał do domu, zaczął nadużywać alkoholu, oddawać się *hazardowi*, a wobec żony i dzieci zaczął się zachowywać lekceważąco i agresywnie”; „Relacje pomiędzy małżonkami stale ulegały pogorszeniu, ponieważ do kłótni dochodziło również wówczas, gdy K. K. (5) zgłaszała wobec męża pretensje, krzycząc na niego z powodu nadużywania przez niego alkoholu, trwonienia pieniędzy na *hazard*, zarzucała mu, że zbyt mało pieniędzy przekazuje na potrzeby rodziny i domu. Oskarżony reagował na to agresywnie, wyzywając żonę i dzieci, dopuszczając się opisanych wyżej aktów *przemocy* fizycznej i gróźb.”; „Na takie zachowanie nie bez wpływu także pozostawały sygnalizowane przez oskarżyciela posiłkowego i pokrzywdzoną K. K. (5) upodobanie oskarżonego do *hazardu*, powodujące m.in. późne powroty do domu, wybuchowość oskarżonego.”; „(...)dowody przeprowadzone w sprawie, w postaci zeznań pokrzywdzonych i pozostałych świadków, wskazują, że wprawdzie pokrzywdzona miała do męża uzasadnione

²⁰ Ustawa Kodeks Karny z 6 czerwca 1997, Dz.U. 1997 nr 88 poz. 553.

²¹ E. Żywucka-Kozłowska, *Przestępstwa na szkodę osoby najbliższej* [w:] Ochrona małżeństwa i rodziny w Polsce. Zagadnienia prawne, red. J. Krzynówek, J. Krzywkowska, Wydział Prawa i Administracji UWM, Olsztyn 2015, s. 301, Tabela 3.

²² Z. Stepulak, *Ojcowie...*, op.cit., s. 128-129.

²³ Ibidem, s. 126-127.

pretensje, że nadużywa ten alkoholu oraz trwoni pieniądze na *hazard*, n jednak nieporozumienia z oskarżonym na tym tle prowadziły do jego nieproporcjonalnych agresywnych reakcji”²⁴.

Kolejnym przykładem powiązania zachowań agresywnych, stosowania przemocy wobec osoby najbliższej i zaniedbywania potrzeb rodziny, jak również pogorszenia jej sytuacji ekonomicznej jest Wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z dnia 10 grudnia 2014 r. III AUa 679/14. W uzasadnieniu wyroku możemy przeczytać, że: „W uzasadnieniu odwołania wskazała, że pozostawała z mężem w separacji, gdyż nadużywał on alkoholu i zajmował się *hazardem*. Mąż skarżącej sprzedawał sprzęty domowe oraz namawiał ją do sprzedaży mieszkania.”; „J. N. zaczął wynosić drobne przedmioty z domu by zdobyć pieniądze na *hazard*, w domu były awantury, czasami interweniowała Policja i jak sama świadek przyznała, z tego powodu miała ona niewielki kontakt z ojcem”²⁵. Widać tutaj kolejne powiązanie jednoczesnego uzależnienia od hazardu i alkoholu męża, które spotęgowane wywiera duży negatywny wpływ na funkcjonowanie rodziny i jest jedną z głównych przyczyn stosowania przemocy wobec małżonki.

Jako następny przykład pokazujący podobne zachowanie uzależnionego od hazardu mężczyzny jest Wyrok Sądu Okręgowego w Łodzi z dnia 23 marca 2016 r. III Ca 27/16, którego uzasadnienie faktyczne wskazuje, że: „Nadto jak wynika z zeznań B. P. (2) oraz jej córki K. P. do wyprowadzki doszło z powodu naganego zachowania powoda, który użył wobec najbliższych członków rodziny *przemocy fizycznej*. Nadto S. P. od wielu lat nadużywał alkoholu i był uzależniony od *hazardu*.”; „(...)przesłuchani w sprawie świadkowie potwierdzili jego uzależnienie od *hazardu*. Niewątpliwie we wrześniu 2010 r. pozwana i jej córka wyprowadziły się od powoda z powodu jego naganego zachowania, które objawiło się użyciem siły fizycznej po nadmiernym spożyciu alkoholu”²⁶.

Podsumowanie

Jak widać w zaprezentowanym artykule hazard staje się niebezpiecznym narzędziem stwarzającym zagrożenie dla jednostki i społeczeństwa. Jest on narzędziem, dzięki któremu tworzą się liczne patologie społeczne. Hazard tworzył problemy społeczne już w czasach starożytnych a zjawisko uzależnienia od hazardu było znane już w czasach antycznego Rzymu. Szczególnym rodzajem uzależnienia, które wywołuje najniebezpieczniejsze negatywne skutki wśród nałogów behawioralnych jest hazard patologiczny. Osoba taka stwarza zagrożenie dla osób, które ją otaczają w tym osób najbliższych. Na uzależnienie najbardziej podatni są mężczyźni, co wykazuje jedno z wielu podobieństw uzależnienia od hazardu do uzależnienia od alkoholu i innych środków odurzających. Patologiczni hazardziści często wykazują elementy osobowości nieprawidłowej w tym osobowości psychopatycznej, podobnie jak sprawcy przemocy domowej. Ciągła gra, czy też inaczej zwany ciąg hazardowy powoduje, że często aby załagodzić efekty frustracji związanej z przegraną dużej ilości pieniędzy hazardziści popadają w uzależnienie od alkoholu, który jest jednym ze składowych elementów przemocy w rodzinie. Dowodząc to orzecznictwem sądów można stwierdzić, że patologiczni hazardziści często są sprawcami przemocy domowej, ponieważ ich uzależnienie negatywnie wpływa na funkcjonowanie ich kory mózgowej, co może skutkować wyładowaniami frustracji, agresji i stosowania przemocy wobec rodziny.

²⁴ Wyrok Sądu Rejonowego w Świdnicy z dnia 3 lutego 2017 r. II K 87/14, LEX nr 2049506.

²⁵ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z dnia 10 grudnia 2014 r. III AUa 679/14, LEX nr 1587181.

²⁶ Wyrok Sądu Okręgowego w Łodzi z dnia 23 marca 2016 r. III Ca 27/16, LEX nr 2130517.

BIBLIOGRAFIA

Literatura

1. Brańka Z., Szymański M., *Agresja i przemoc we współczesnym świecie*, Wydawnictwo TexT, Kraków 1998.
2. Griffiths M., *Gry i hazard*, przekład Anna Sawicka-Chrapkowicz, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2004.
3. Habrat B. (red.), *Zaburzenia uprawiania hazardu i inne tak zwane nałogi behawioralne*, Instytut Psychiatrii i Neurologii, Warszawa 2016.
4. Kołakowska W., *W kręgu agresji, przemocy i brutalizacji życia – wybrane zagadnienia*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Policji, Szczytno 2004.
5. Pierzchała K., Cekiera C., *Człowiek a patologie społeczne*, AM - Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2008.
6. Pyżalski J., Petrykowska A., Plichta P., *Hazard i inne uzależnienia behawioralne: doniesienia z badań*, Niewiadomska Iwona, Polska Fundacja Pomocy Humanitarnej „Res Humanae”, Warszawa 2015.
7. Rowicka M., *Uzależnienia behawioralne Terapia i profilaktyka*, Krajowe Biuro do Spraw Przeciwdziałania Narkomanii, Fundacja Praesterno, Warszawa 2015.
8. Stepulak Z.M., *Ojcowie z osobowością antyspołeczną a agresja i przemoc w rodzinie na podstawie psychologicznych ekspertyz sądowych (w:) Przemoc w małżeństwie i rodzinie* (red.) Chuchra M., Jęczmień J., Katolicki Uniwersytet Lubelski, Lublin 2012.
9. Żywucka-Kozłowska E., *Przestępstwa na szkodę osoby najbliższej (w:) Ochrona małżeństwa i rodziny w Polsce Zagadnienia prawne* (red.) Krzynówek J., Krzywkowska J., Wydział Prawa i Administracji UWM, Olsztyn 2015.

Akty prawne

1. Ustawa Kodeks Karny z 6 czerwca 1997, (Dz.U. 1997 nr 88 poz. 553).

Orzecznictwo

1. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z dnia 10 grudnia 2014 r. III AUa 679/14, LEX nr 1587181.
2. Wyrok Sądu Okręgowego w Łodzi z dnia 23 marca 2016 r. III Ca 27/16, LEX nr 2130517.
3. Wyrok Sądu Rejonowego w Świdnicy z dnia 3 lutego 2017 r. II K 87/14, LEX nr 2049506.

Źródła internetowe

1. <http://www.casinomontecarlo.com/games/american-casino-games/craps-2/> (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).
2. <http://www.imperiumromanum.edu.pl/spoleczenstwo/rozrywka-w-starozytnym-rzymie/hazard-antycznych-rzymian/> (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).

Maja Ściechowicz

RODZINNE UWARUNKOWANIA ZACHOWAŃ AGRESYWNYCH

1. Wstęp

Temat agresji w dzisiejszych czasach jest bardzo modny. Przemoc i agresja w domu jest coraz częstszą sytuacją, która nie wychodzi na światło dzienne. Wspólne życie składa się z wielu sytuacji, w których towarzyszą nam różne emocje i które warunkują nasze zachowanie. Celem niniejszego artykułu jest ukazanie złożoności i wielowymiarowości pojęcia „agresja”, przedstawienie aspektów motywacyjnych zachowań agresywnych funkcjonujących w rodzinie, a także zdiagnozowanie przyczyn tego rodzaju zachowań, ze zwróceniem uwagi ich na skutki. Aby osiągnąć sprecyzowany powyżej cel autorka przeprowadziła badania ilościowe metodą ankietową, które dostarczą informacji o doświadczeniach respondentów z agresją i przemocą w rodzinie.

2. Agresja i przemoc

Przemoc wobec dzieci to zjawisko społeczno-psychologiczne mające wielorakie uwarunkowania związane z siłami tkwiącymi w jednostce, w rodzinie, a także w środowisku i kulturze, w które uwikłane są zarówno jednostka, jak i rodzina. Pod wpływem szczególnej kombinacji wspomnianych czynników rozwija się styl takich interakcji w rodzinach - pojawia się przemoc, która przeradza się w agresję. Długotrwałe stosowanie przemocy uzależnia, człowiek staje się impulsywny i agresywny nawet w drobnych sytuacjach.

Psychologowie od dawna zajmowali się problemem agresji, poszukując jej przyczyn w środowisku domowym. Należałoby w tym miejscu przypomnieć o pionierskich pracach Bandury i Waltersa, którzy wskazywali na istotną rolę rodzaju związków emocjonalnych między rodzicami i dziećmi w powstawaniu agresji¹. Współczesna psychologia przyjmuje, że agresywne zachowania są wypadkową wpływów genetycznych i oddziaływań środowiskowych².

B. Wojciszke określa agresję jako „zachowanie ukierunkowane na zadanie cierpienia innemu człowiekowi, który jest motywowany do uniknięcia tego cierpienia”³. „Przez agresję rozumiemy gwałtowne, napastliwe, destrukcyjne zachowanie, które powoduje cierpienie ofiary”⁴. Agresja rozgrywa się na wielu płaszczyznach: na płaszczyźnie poznawczej, werbalnej i działaniowej. Przyjmuje formy bardzo prymitywne albo też niezwykle wysublimowane⁵.

3. Postawa rodzicielska

Często należy również zwrócić uwagę na postawę rodziców. Postawy rodzicielskie określają całokształt relacji rodzice-dzieci. Jeśli rodzice prezentują postawy nieprawidłowe, na przykład nadmiernie wymagającą lub nadmiernie ochraniającą, wówczas w zachowaniu ich dzieci mogą wystąpić różnego rodzaju reakcje niewłaściwe, w tym agresywne⁶. Postawa, w aspekcie

¹ Zob. A. Bandura, R.H. Walters, *Agresja w okresie dorastania*, PWN, Warszawa 1968.

² Zob. E. Aronson, T.D. Wilson, R.M. Akert, *Psychologia społeczna: serce i umysł*, Wydawnictwo Zysk i S-ka, Poznań 1997. J.S. Turner, DB. Helms, *ROZWÓJ człowieka*, WSiP, Warszawa 1999.

³ B. Wojciszke, *Relacje interpersonalne* [w:] Psychologia. Podręcznik akademicki, red. J. Strelaua, GWP, Gdańsk 2000, s. 147.

⁴ E. Hilgard, *Wprowadzenie do psychologii*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1967, s. 215.

⁵ M. Wolicki, *Podstawowe teorie agresji w ujęciu psychologii* [w:] Przemoc i agresja jako zagrożenie bezpieczeństwa i rozwoju dziecka, red. K. Bartóg, E. Tłuczek-Tadla, M. Żak, Jarosław 2003, s. 7.

⁶ M. Farnicka, H. Liberska, *Przejawy agresywności współczesnej młodzieży i ich uwarunkowania rodzinne* [w:] Uwarunkowania zachowań ryzykownych., red. M. Farnicka, Z. Izdebski i K. Wąż, Rocznik Lubuski, Lubin 2014, T. 40, cz. 1, s.43.

emocjonalnym, mówi o ustosunkowaniu się osoby do określonego przedmiotu lub sytuacji, na podłożu uczuciowym. Może być ona pozytywną lub negatywną oceną przedmiotu⁷ sprawy, a biorąc pod uwagę, że tego typu stosunek rodziców nie jest jednolity, zależy ona od emocji towarzyszących w danym dniu. Rodzic, który często wraca zmęczony z pracy, przekraczając próg domu styka się z negacją dziecka na prośbę wykonania polecenia, a co za tym idzie – zaczyna się złość. Najczęstszą przyczyną wyładowywania negatywnych emocji są frustracje związane z wydarzeniami w miejscu pracy, dlatego chociażby najmniejszy bałagan w domu czy niepowodzenie dziecka w szkole doprowadza rodzica do złości. Ten, z kolei, zaczyna unosić głos twierdząc, że tak lepiej dotrą do dziecka informacje, które chce mu przekazać. Zmęczone dziecko nie jest dłużne i również podnosi głos, zaczyna się słowna przepychanka, powstaje kłótnia. Częstsze tego typu sytuacje prowadzą do braku opanowania swoich emocji, z czego rodzi się agresja.

Krzywdzeniem dzieci określa się każde działanie lub bezczynność jednostek, instytucji lub społeczeństwa jako całości i każdy rezultat takiego działania lub bezczynności, który deprawuje równe prawa i swobody dzieci i/lub zakłóca ich optymalny rozwój.

Rozwój dziecka przebiega według kolejno następujących po sobie zmianach w sferze somatycznej, psychicznej i społecznej. Zmiany te dokonują się od okresu noworodkowego, który jest okresem przystosowania się organizmu do życia pozamacicznego. Okres niemowlęcy to etap o dużym tempie i dynamice rozwoju fizycznego i psychomotorycznego. Kolejno, okres wczesnego dzieciństwa charakteryzuje się zwolnieniem tempa wzrastania na rzecz zwiększenia masy mięśniowej, okres przedszkolny charakteryzuje mniejsze tempo rozwoju fizycznego, okres szkolny to kształtowanie się i doskonalenie sprawności ruchowej (w tym rozpoczęcia okresu dojrzewania i dorastania), a okres młodzieńczy (adolescencji) stanowi zakończenie procesów dojrzewania psychicznego i emocjonalnego⁸.

Ponadto, w przypadku dzieci narażonych na niebezpieczeństwo, wyróżniamy potrzeby takie jak:

- funkcje decydujące o przetrwaniu, takie jak potrzeba pokarmu, schronienia i fizycznej opieki;
- funkcje psychospołeczne, takie jak potrzeba miłości, bezpieczeństwa, uwagi, nowych doświadczeń, akceptacji, edukacji, pochwał, uznania i przynależności⁹.

Przykładowo kierunek zmian zachowań przebiegał od braku większego zainteresowania i zaangażowania emocjonalnego dorosłych wobec dzieci, poprzez rozczulenie wobec naiwności i bezradności dziecka. Akceptacja dzieciństwa i przywiązanie do dziecka wyrażało się w zainteresowaniu jego psychiką i troską o jego rozwój moralny, a także w dbałości o higienę i zdrowie¹⁰.

4. Przemoc fizyczna w środowisku domowym

Przemoc wobec dzieci występuje od zarania dziejów, ponieważ przez całe stulecia dzieci uważano za własność rodziców¹¹. Rodzice a zwłaszcza matki, kobiety jako grupa ludzi bardziej emocjonalnych zaczynają stosować nie tylko przemoc emocjonalną ale także fizyczną.

⁷ P. Sikorski, E. Zambrzycka, *Postawy rodzicielskie*, www.stowarzyszeniefidesetratio.pl/Presentations0/postrodzicielskie.pdf (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).

⁸ M. Kram, *Dziecko zdrowe w środowisku domowym i szkolnym Wybrane problemy zdrowotne*, <https://repozytorium.umk.pl/bitstream/handle/item/1846/DZIECKO%20ZDROWE%20W%20DOMU%20I%20W%20SZKOLE.pdf?sequence=1> (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).

⁹ M. Herbert, *Kiedy dziecko i jego rodzice potrzebują pomocy*, GWP, Gdańsk 2007, s. 8.

¹⁰ A. Bajorek *Socjalizacyjno-wychowawcze aspekty praw dziecka* [w:] *Przemoc i agresja jako zagrożenie bezpieczeństwa i rozwoju dziecka*, red. K. Bartóg, E. Tłuczek-Tadla, M. Żak, Jarosław 2003, s. 80.

¹¹ Zob. J. Różyńska, *Przemoc wobec dzieci w rodzinie*, Wydawnictwo FIO, Warszawa 2013.

Przemoc emocjonalna to intencjonalne, nie zawierające aktów przemocy fizycznej zachowania dorosłych wobec dzieci, które powodują znaczące obniżenie możliwości prawidłowego rozwoju dziecka. Zaliczamy to między innymi: wyzwiska, groźby, szantaż, zastraszanie, emocjonalne odrzucenie, nadmierne wymagania nieadekwatne do wieku i możliwości dziecka, niszczenie ważnych dla niego rzeczy lub zwierząt, nie poszanowanie granic prywatności, itp. Szczególnie trwałe ślady pozostawia po sobie przemoc ze strony osób ważnych dla rozwoju dziecka, zwłaszcza rodziców. O ile dzieci dość szybko zdają sobie sprawę z odrębności fizycznej od rodziców, o tyle emocjonalnie są z nimi tożsame przez wiele lat. Krzywda płynąca z ich strony ma więc wielki wpływ na utrudnione formowanie się jego relacji z innymi ludźmi, obrazu siebie i wreszcie osobowości.

Przemoc fizyczna wydaje się być najłatwiejszą do opisania jednak stworzenie ścisłej i jednoznacznej definicji przysparza wielu trudności.

Przemoc fizyczna wobec dziecka to taka przemoc, w wyniku której dziecko doznaje faktycznej fizycznej krzywdy lub jest nią potencjalnie zagrożone. Krzywda ta następuje w wyniku działania bądź zaniechania działania ze strony rodzica lub innej osoby odpowiedzialnej za dziecko, lub której dziecko ufa bądź, która ma nad nim władzę¹².

Przemoc fizyczna to wszelkie celowe, intencjonalne działania wobec dziecka powodujące urazy na jego ciele np.: bicie, szarpanie, popychanie, rzucanie przedmiotami, itp. Przewaga wykorzystywana w celu narzucenia komuś swojej woli, wymuszenia czegoś na kims¹³. Przemocą będzie również bicie dziecka „dla jego dobra”, „żeby się lepiej uczył”, „żeby się słuchał”, „żeby posprzątał”. To znaczy, że nawet, jeśli za zadaniem bólu kryje się intencja wsparcia lub przyspieszenia rozwoju dziecka mamy do czynienia z przemocą (istnieją bardziej skuteczne, nie krzywdzące metody, niż np. bicie, do zachęcenia dziecka by sprzątnęło pokój).

5. Prawa dziecka

Mitem jest, że nie da się wychować dziecka na porządnego człowieka bez tzw. lania. Faktem zaś, że bicie i karcenie fizyczne jest niedopuszczalnym środkiem wychowawczym. Nic nie usprawiedliwia podniesienia ręki na dziecko¹⁴.

Kwestie wprowadzenia nowego prawa chroniącego dzieci, a także problem stosowania kar fizycznych Centrum Badania Opinii Społecznej poruszyło w swoim majowym badaniu¹⁵. Wyniki badań przeprowadzonych przez nich w całej Polsce przedstawiają iż około dwóch piątych dorosłych Polaków (42%) uważa, że potrzebna jest zmiana przepisów w celu zapewnienia dzieciom właściwej ochrony przed przemocą w rodzinie. Mniej więcej tyle samo osób (41%) jest natomiast zdania, że obecnie obowiązujące przepisy prawa w wystarczającym stopniu chronią dzieci, trzeba je tylko lepiej egzekwować¹⁶.

Zgodnie z art. 19 Konwencji o prawach dziecka¹⁷, której uchwalenie jest jednym z ważniejszych osiągnięć Polski w dziedzinie ochrony praw dziecka stanowi:

1. Państwa-Strony będą podejmowały wszelkie właściwe kroki w dziedzinie ustawodawczej, administracyjnej, społecznej oraz wychowawczej dla ochrony dziecka przed wszelkimi formami przemocy fizycznej bądź psychicznej, krzywdy lub zaniedbania bądź złego traktowania lub

¹² S. Wójcik, *Przemoc fizyczna wobec dzieci*, Fundacja dzieci niczyje, 2012, nr 2 (39), s.7.

¹³ Słownik języka polskiego PWN, <https://sjp.pwn.pl/sjp/przemoc;2510670.html> (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).

¹⁴ J. Różyńska, *Przemoc...*, op.cit., s.8.

¹⁵ Badanie „Aktualne problemy i wydarzenia” (264) przeprowadzono w dniach 10 – 16 maja 2012 roku na liczącej 1017 osób reprezentatywnej próbie losowej dorosłych mieszkańców Polski.

¹⁶ Centrum Badania Opinii Społecznej CBOS, *O dopuszczalności stosowania kar cielesnych i prawie chroniącym dzieci przed przemocą*, Warszawa 2012, s.1.

¹⁷ Konwencja z dnia 23 grudnia 1991 r. o prawach dziecka. (Dz.U.1991.120.526).

wyzysku, w tym wykorzystywania w celach seksualnych, dzieci pozostających pod opieką rodzica(ów), opiekuna(ów) prawnego(ych) lub innej osoby sprawującej opiekę nad dzieckiem.

Szacowanie skali zjawiska przemocy w rodzinie jest bardzo trudne. Są to zachowania nieakceptowane społeczne, toteż wielu sprawców prawdopodobnie ukrywa takie fakty. Także ofiary przemocy nie zawsze chcą się do nich przyznawać uznając je za wstydlive¹⁸.

Badani dużo częściej przyznają, że stosują kary cielesne jako metodę wychowawczą.

Co ósmy respondent mający dzieci poniżej 20 roku życia (12%) przyznaje, że czasem bije lub bił swoje dziecko¹⁹.

6. Zachowania rodziców w codziennych sytuacjach.

Mając na uwadze, iż podejmowana w artykule tematyka ma swe podłoże socjologiczne, autorka niniejszego artykułu postanowiła nie tylko przeanalizować literaturę naukową oraz źródła prawa, ale także przeprowadzić samodzielne badania empiryczne, które pod wpływem skonfrontowania z pytaniami postawionymi uprzednio w wyniku teoretycznych, jedynie, rozważań, dostarczyły wielu odpowiedzi i wniosków. Problem główny przeprowadzonego badania dotyczył rodzinnych uwarunkowań zachowań agresywnych. W tym celu wykorzystano metodę ankietową przy użyciu kwestionariusza ankiety.

Celem tak konstruowanych badań jest zdiagnozowanie stosunku rodziców do swoich dzieci. W badaniu wzięło udział 50 osób, a dobór próby badawczej był losowy. Z tych badań, w których kobiety stanowią 54%, a mężczyźni 46% oraz średnia wieku wynosi ok 35 lat wynika, iż zdecydowana większość społeczeństwa bardzo emocjonalnie podchodzi do wychowania swojego dziecka.

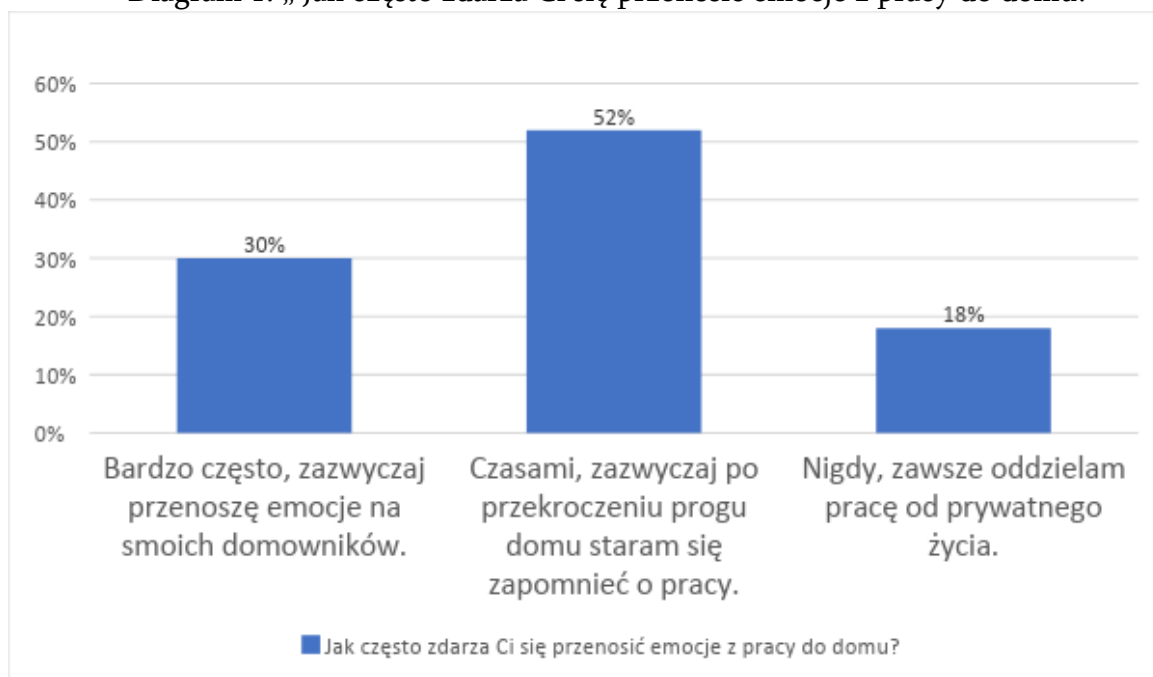
Badania pokazują, że osoby mieszkające na wsiach są mniej nerwowe a dzieci mają obowiązek wykonywania prac zarówno domowych jak i tych rolnych. Rodzice dzięki temu mają lepszy kontakt z dziećmi, pracę wykonują w pobliżu swojego domu często wraz z nimi co ich do siebie zbliża, ich przyszłość kierują tak by mogli przejąć gospodarstwo i dalej kontynuować sprzedaż swojskich wyrobów. Dla wielu z nich wykształcenie nie ma tak dużego znaczenia gdyż sami wychowali się tak, by pomagać rodzicom w gospodarstwie domowy.

Natomiast jeżeli spojrzeć na społeczność miejską, tu widzimy wiele różnic, zachowania zarówno rodziców jak i dzieci uwarunkowane jest od tego w jakim środowisku się znajdują. Rodzice mający pracę w sporych korporacjach, albo wychowują dzieci w presji chcąc by osiągnęło równie wiele albo tak pochłaniają się pracą, że nie zauważają problemów dziecka i wiedzą o nim coraz mniej co w czasie nastoletniego buntu prowadzi do wielu awantur i przejawia agresję. Z kolei rodzice mający mniej stresującą pracę, w której nie uwzględnia się wyjazdów służbowych i całego dnia pracy, bardziej troszczą się o dziecko, starają się być z nim w dobrych, przyjacielskich relacjach, ingerują w jego życie towarzyskie oraz śledzą jego postępy w nauce, tak nadmierne blokowanie przestrzeni dziecka również nie wróży późniejszych dobrych relacji, dziecko zaczyna się buntować, chce mieć więcej przestrzeni zdarza się, że zaczyna zatajać przed najbliższymi ważne fakty ze swojego życia z czym rodzice często nie mogą się pogodzić.

¹⁸ Centrum Badania Opinii Społecznej CBOS, komunikat z badań, *Przemoc i konflikt w domu*, Warszawa 2012, s. 3.

¹⁹ K. Kowalczyk, *O dopuszczalności stosowania kar cielesnych i prawie chroniącym dzieci przed przemocą*, Warszawa 2012, http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2012/K_074_12.PDF (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).

Diagram 1. „Jak często zdarza Ci się przenosić emocje z pracy do domu?”

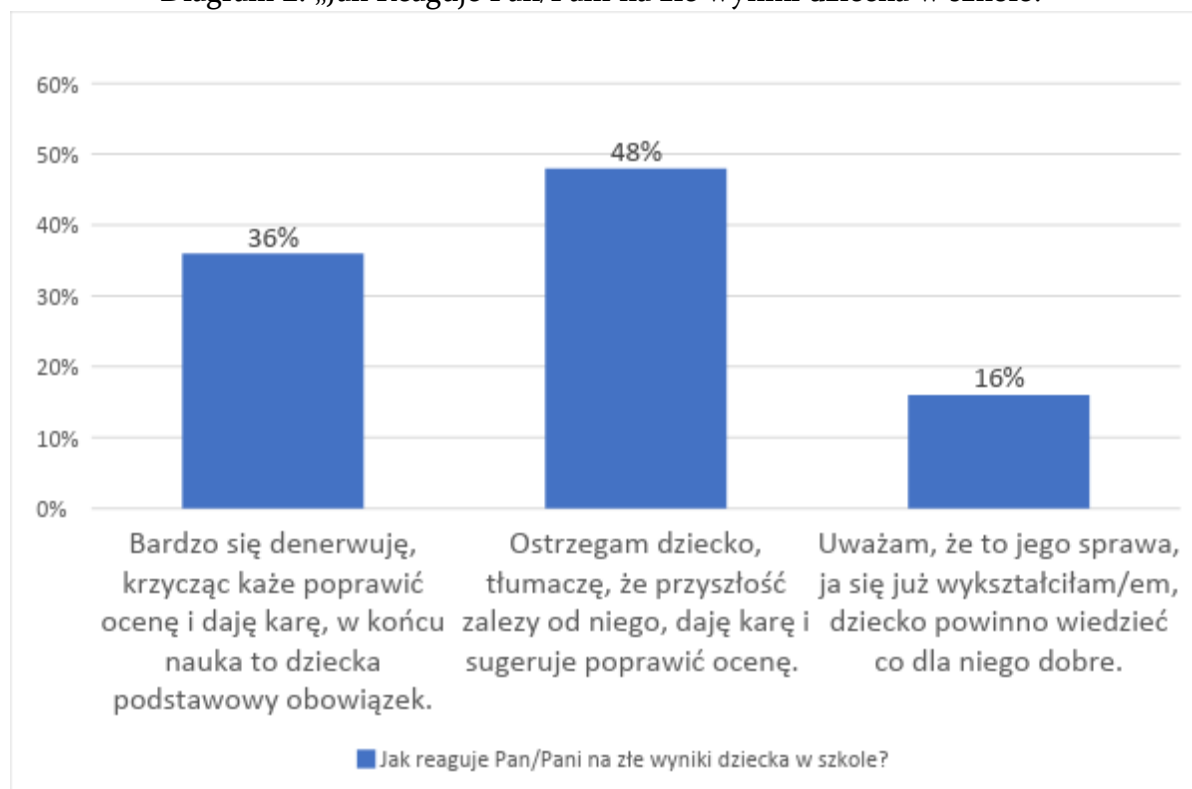

Źródło: Opracowanie własne.

Powyższy wykres przedstawia iż tylko 18% ankietowanych zupełnie oddziela pracę od życia prywatnego, 52% jest w stanie to rozgraniczyć i aż 30% przekłada złe emocje na swoich domowników co jak dodali w komentarzach często kończy się złą atmosferą w domu nawet w świątecznych okresach. Pogodzenie pracy zawodowej z życiem osobistym, mimo tak wielu obostrzeń w przepisach prawnych, bywa trudne, a wiele zależy od nastawienia pracodawcy²⁰.

²⁰ A. Kwiatek, *Kobieta-matka vs. Kobieta-pracownica. Jakość życia pracujących zawodowo matek*. [w:] Studia Ekonomiczne, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, Politechnika Częstochowska, Częstochowa 2014, s.68.

Diagram 2. „Jak Reaguje Pan/Pani na złe wyniki dziecka w szkole?”

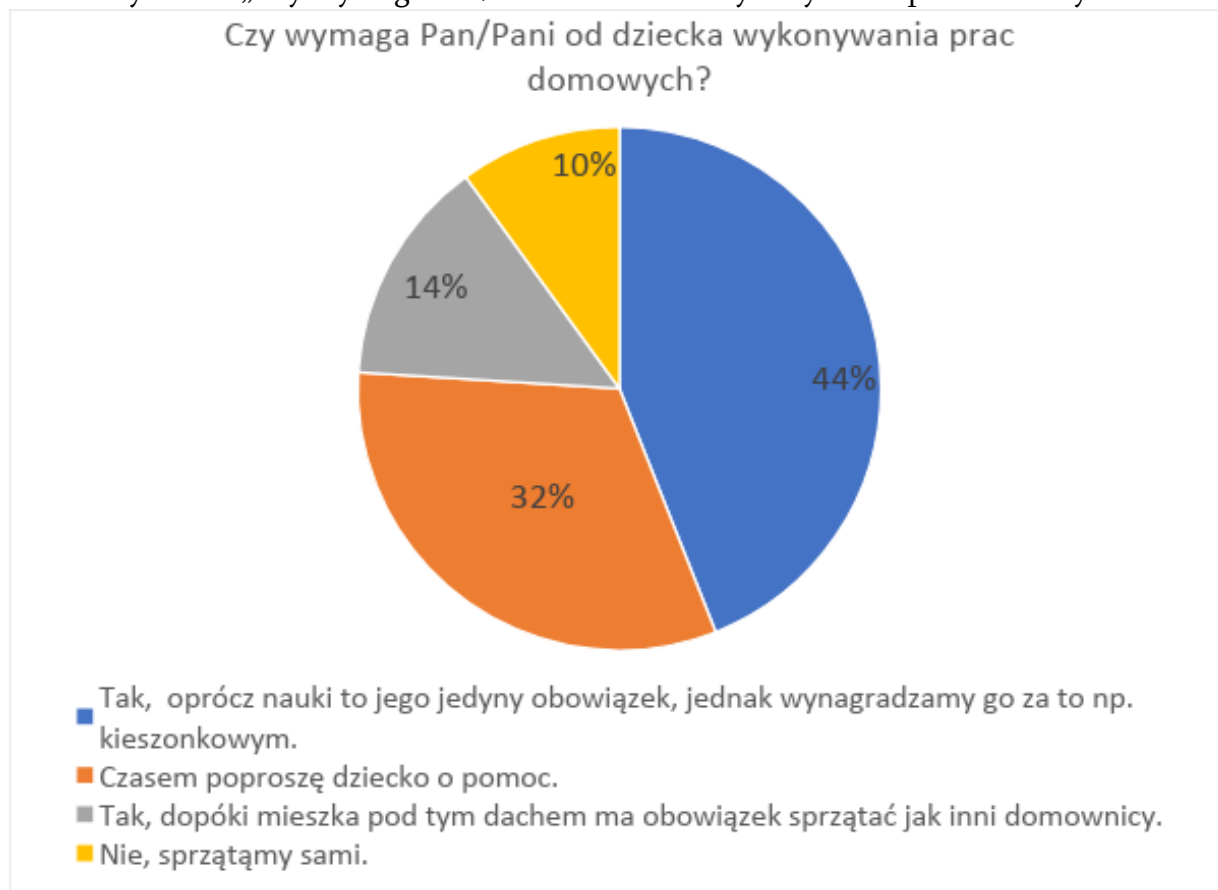
Źródło: Opracowanie własne.

Autorka specjalnie starała się dać ankietowanym odpowiedzi będące skrajnościami oraz tylko jedną, która jest ich środkiem? Pytanie dotyczy dzieci w przedziale wiekowym 12-16 lat. Wykres przedstawia nam stosunek rodziców do postępów dziecka w szkole, 36% rodziców zależy na bardzo dobrym wykształceniu dziecka i twierdzą, że krzyk oraz kara to najlepszy sposób by zrozumieli, że muszą się uczyć. 48% ankietowanych wpaja w dziecko fakty iż uczyć się jest warto starają się to robić w sposób łagodny lecz stanowczy lecz 16% uważa iż wpojone dotychczas zasady powinny wystarczyć dziecku na podejmowaniu decyzji, jeżeli uczy się źle zależy to tylko i wyłącznie od niego gdyż tylko on ma wpływ na swoją przyszłość. Główne kary stosowane przez rodziców to np. kara na używanie komputera bądź telefonu komórkowego, chodzi im tu o ograniczenie czasu marnowanego na gry bądź różnego rodzaju strony internetowe, w ten sposób chcą by dziecko nie mając tych pokus pod ręką poświęciło czas nauce, niektórzy z ankietowanych, którzy wybrali pierwszą odpowiedź szczerze w komentarzu dopisali iż zdarzy im się rękoczyn w postaci klapsa w tyłek czy też szarpnięcia dzieckiem by się otrząsnęło, tak dzieje się zwłaszcza wtedy gdy sytuacja ze złym wynikiem się często powtarza a kary nie skutkują²¹.

Podział obowiązków powinien być ułożony w każdym domu, bywają lepsze i słabsze dni, w których nasz harmonogram może być lekko zaburzony, jednak wspólna praca w domu zbliża do siebie jego domowników.

²¹ Podsumowanie komentarzy dodanych przez ankietowanych pod wykresem.

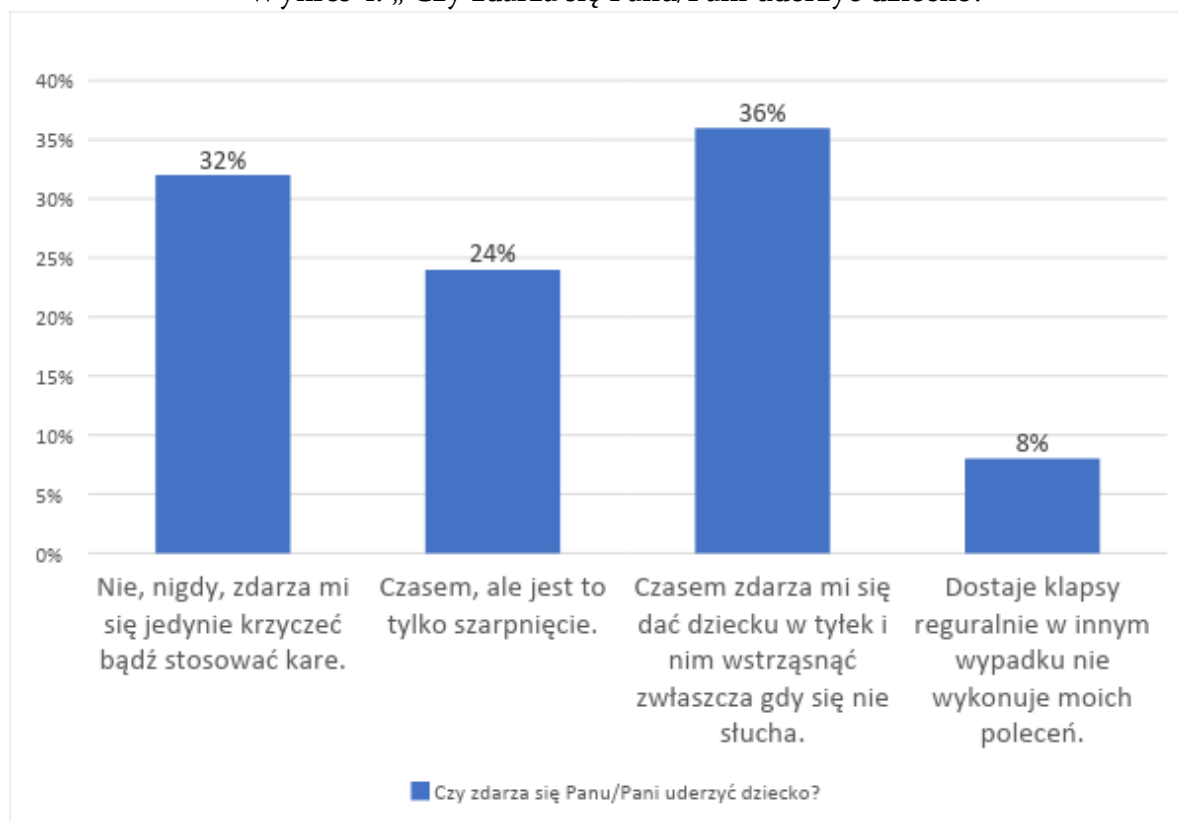
Wykres 3. „Czy wymaga Pan/Pani od dziecka wykonywania prac domowych?”

Źródło: Opracowanie własne.

Wykres przedstawia iż aż 44% ankietowanych wymaga od swoich dzieci wykonywania obowiązków domowych jednakże są one za to nagradzane, ta grupa rodziców wychodzi z założenia, że swój pokój dziecko musi utrzymać w czystości a jeżeli pomaga w całym mieszkaniu należy mu za to dobrze podziękować. Niewiele mniej ankietowanych czyli 32% jedynie czasem poprosi dziecko o pomoc, 14% uważa, że musi to robić nie tylko w swoim pokoju a w całym domu, uważają, że dziecko będące krócej w szkole niż oni w pracy powinno przejąć od nich obowiązki domowe. Tylko 10% nie wymaga od dziecka pomocy, radzą sobie sami a nawet zdarza się, że niektóre matki sprzątaję pokój swojemu dziecku.

Wykres 4. „Czy zdarza się Panu/Pani uderzyć dziecko?”

Źródło: Opracowanie własne.

Ankieta była zupełnie anonimowa dlatego też osoby w nie uczestniczące zostali poproszeni o całkowitą szczerość. Jak widać 36% z nich przyznaje się do tego, że klaps w tyłek i wstrząśnięcie dzieckiem to jedno z lepszych rozwiązań na wykonanie podanego polecenia, niewiele mniej ankietowanych jest temu przeciwna, 32% uważa, że krzyk oraz zastosowanie kary wystarcza w zupełności a jakiegokolwiek rękoczyn w stosunku do dziecka jest przesadą. 24% ankietowanych jedynie pociągnięcie dziecko za rękę bądź szarpnięcie za ucho by pokazać lekką dominację, ankietowani w komentarzach napisali, że bardzo często to w zupełności wystarczy, dziecku nie sprawia się w ten sposób dużego bólu a pokazuje wyższość i doprowadza do porządku. Większość z rodziców uważa, że nie ma nic złego w tym, że dziecko dostaje w tyłek, nie jest to przejaw agresji a wychowanie wyniesione z domu rodzinnego.

7. Wnioski

Petter Kutter poprawnie stwierdził „do dnia dzisiejszego nie rozwiązano problemu międzyludzkiej agresji, problemu destrukcyjnych, okrutnych zachowań.”²². Rodziny stosujące przemoc przejawiają odmienne nastawienie do rozwoju dziecka niż te, które jej nie stosują. Rodzice odwołujący się do przemocy mają nierealistyczne oczekiwania wobec zdolności własnych dzieci, ujawniają wobec nich bardzo wysokie wymagania. Wiele przypadków przemocy wynika z bezsensownych starań rodziców, by skłonić dziecko do zachowań, które wykraczają poza aktualny etap jego rozwoju. Skutkiem agresji jest utrata wiary w siebie przez dziecko, zamyka się ono w sobie, odizolowuje od świata bądź idąc w innym kierunku, samo zaczyna przejawiać agresję wśród rówieśników, niewyleczona przeniesie się również na przyszłą rodzinę dziecka.

²² P. Kutter, *Współczesna psychoanaliza*, GWP, Gdańsk 2000, s.71.

„Miejsce, w którym się żyje, jakość środowiska, wyposażenie przestrzeni społecznej i dostępność dóbr niezbędnych do życia lub je ułatwiających oraz estetyczny kształt przestrzeni życiowej stanowią oddzielny wymiar jakościowy²³. Dużą rolę odgrywa również codzienne bezpieczeństwo i brak obaw przed przestępczością²⁴. Badania wykazały, że ponad 50% rodziców w średnim wieku 35 lat są w stanie podnieść rękę na dziecko za jakieś jego przewinienie. Co nie uczy dziecka tka więcej nie postępować tylko buduje strach przed rodzicem co jest jednoznaczne z dążeniem do utraty poczucia bezpieczeństwa.

Kontakt z dziećmi, codzienne rozmowy, dialog oraz staranie się o relacje przyjacielskie z nimi jest bardzo ważnym etapem w życiu. Również współcześni „badacze z dziedziny nauk społecznych twierdzą, że porozumiewanie się nie tylko pomaga nam określić, kim jesteśmy; dzięki niemu powstają także wszelkie relacje (S. Duck i G. Pittman, 1994). Julie Yingling (1994), analizując dziecięce przyjaźnie, doszła do wniosku, że dzieci powołują przyjaźń do istnienia poprzez rozmowę. To samo można powiedzieć o relacjach dorosłych. Trudno sobie wyobrazić, jak mogłyby one istnieć bez porozumiewania się, które zaspokaja różnorodne potrzeby (...)”²⁵.

BIBLIOGRAFIA

Literatura

1. Adler R.B., Rosenfeld L.B., Proctor R.F., *Relacje interpersonalne. Proces porozumiewania się*, Dom Wyd. REBIS, Poznań 2011.
2. Aronson E., Wilson T.D., Akert R.M., *Psychologia społeczna: serce i umysł*, Wydawnictwo Zysk i S-ka, Poznań 1997. Turner J.S., Helms DB., *ROZWÓJ człowieka*, WSiP, Warszawa 1999.
3. Bajorek A. *Socjalizacyjno-wychowawcze aspekty praw dziecka* [w:] Przemoc i agresja jako zagrożenie bezpieczeństwa i rozwoju dziecka, red. Barłóg K., Tłuczek-Tadla E., Żak M., Jarosław 2003.
4. Bandura A., Walters R.H., *Agresja w okresie dorastania*, PWN, Warszawa 1968.
5. Hamburger F., *Pedagogika społeczna* [w:] Pedagogika. Subdyscypliny wiedzy pedagogicznej, Śliwerski B. red., przekład, Wojdak-Piątkowska M., GWP, Gdańsk 2006, T. 3.
6. Herbert M., *Kiedy dziecko i jego rodzice potrzebują pomocy*, GWP, Gdańsk 2007.
7. Hilgard E., *Wprowadzenie do psychologii*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1967.
8. Farnicka M., Liberska H., *Przejawy agresywności współczesnej młodzieży i ich uwarunkowania rodzinne* [w:] Uwarunkowania zachowań ryzykownych., red. Farnicka M., Izdebski Z. i Wąż K., Rocznik Lubuski, Lubin 2014, T. 40, cz. 1.
9. Kutter P., *Współczesna psychoanaliza*, GWP, Gdańsk 2000.
10. Kwiatek A., *Kobieta-matka vs. Kobieta-pracownica. Jakość życia pracujących zawodowo matek*. [w:] Studia Ekonomiczne, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, Politechnika Częstochowska, Częstochowa 2014.
11. Różyńska J., *Przemoc wobec dzieci w rodzinie*, Wydawnictwo FIO, Warszawa 2013.

²³ Dyskurs pedagogiczny, *Wprowadzenie* [w:] Przemoc i agresja jako zagrożenie bezpieczeństwa i rozwoju dziecka, Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Techniczno-Ekonomicznej im. ks. Bronisława Markiewicza w Jarosławiu, Jarosław 2013, s. 7.

²⁴ F. Hamburger, *Pedagogika społeczna* [w:] Pedagogika. Subdyscypliny wiedzy pedagogicznej, B. Śliwerski red., przekład, M. Wojdak-Piątkowska, GWP, Gdańsk 2006, T. 3, s. 12.

²⁵ R.B. Adler, L.B. Rosenfeld, R.F. Proctor, *Relacje interpersonalne. Proces porozumiewania się*, Dom Wyd. REBIS, Poznań 2011, s. 7.

12. Wojciszke B., *Relacje interpersonalne* [w:] Psychologia. Podręcznik akademicki, red. Strelaua J., GWP, Gdańsk 2000.
13. Wolicki M., *Podstawowe teorie agresji w ujęciu psychologii* [w:] Przemoc i agresja jako zagrożenie bezpieczeństwa i rozwoju dziecka, red. Barłóg K., Tłuczek-Tadla E., Żak M., Jarosław 2003.
14. Wójcik S., *Przemoc fizyczna wobec dzieci*, Fundacja dzieci niczyje, 2012, nr 2 (39).

Akty prawne

1. Konwencja z dnia 23 grudnia 1991 r. o prawach dziecka. (Dz.U.1991.120.526).

Źródła internetowe

1. Kowalczyk K., *O dopuszczalności stosowania kar cielesnych i prawie chroniącym dzieci przed przemocą*, Warszawa 2012, http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2012/K_074_12.PDF (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).
2. Kram M., *Dziecko zdrowe w środowisku domowym i szkolnym Wybrane problemy zdrowotne*, <https://repozytorium.umk.pl/bitstream/handle/item/1846/DZIECKO%20ZDROWE%20W%20DOMU%20I%20W%20SZKOLE.pdf?sequence=1> (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).
3. Słownik języka polskiego PWN. <https://sjp.pwn.pl/sjp/przemoc;2510670.html> (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).
4. Sikorski P., Zambrzycka E., *Postawy rodzicielskie*, www.stowarzyszeniefidesetratio.pl/Presentations0/postrodzicielskie.pdf (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).

Adam Rzeczkowski

NASTĘPSTWA POURAZOWEGO STRESU BOJOWEGO U ŻOŁNIERZY MISJI WOJSKOWYCH

Wprowadzenie

Polscy żołnierze biorą udział w misjach poza granicami kraju nieprzerwanie od 1953 r. narażając swoje życie w imieniu Rzeczypospolitej Polskiej, by – w założeniu – wspólnie z siłami sojuszków przywrócić lub zbudować pokój w krajach ogarniętych konfliktami i zapewnić bezpieczeństwo tamtejszej ludności¹. Jednocześnie żołnierze ci narażeni są na szereg negatywnych konsekwencji związanych z doznaniem stresu bojowego, którego objawy rozwijają się podczas misji wojskowych, a niekiedy utrzymują się długo po powrocie do kraju². Podejmowanie tej problematyki w kontekście zaburzeń psychicznych zainicjowali Amerykanie, ponieważ ogromna liczba żołnierzy tego kraju wyjeżdża na misje. Na misje tego rodzaju od wielu lat wyjeżdżają także polscy żołnierze, wobec czego rozwijanie tego tematu w piśmiennictwie stało się celowe. Wskazuje się, że wśród zaburzeń są przede wszystkim zaburzenia psychiczne z grupy lękowych, którego źródłem jest głębokie przeżycie traumatycznego zdarzenia. Nie jest realne, by precyzyjnie oszacować ilu żołnierzy zaburzenia te dotyczą. Rzadko zdarza się, by żołnierz przyznał, że ma tego typu problemy, między innymi dlatego, że nie jest ich świadomy. Na skalę zjawiska wskazuje jednak choćby wprowadzane w Polsce przez Ministerstwo Obrony Narodowej specjalne programy, w tym wprowadzony w 2010 r. „Program osłony psychologicznej uczestników misji poza granicami państwa i ich rodzin”, czy też w 2013 r. „Program pomocy i edukacji w zespołach zaburzeń w ujęciu psychologiczno-psychiatrycznym”³.

Uwarunkowania historyczne nerwic wojennych

W literaturze podkreśla się, że już w XVII wieku Johannes Hoffer opisywał chorobę szwajcarską zwaną później nostalgią⁴. Zauważono ją u szwajcarskich mieszkańców wiosek, przymusowo wcielanych do rozbójniczych armii. Choroba ta przejawiała się w przygnębieniu, tęsknocie do domu, zaburzeniach snu i apetytu oraz problemach z sercem⁵. Zanim więc żołnierz wyjedzie w rejon konfliktu zbrojnego powinien być do tego solidnie przygotowany. W odniesieniu natomiast do XIX-wiecznych pól bitw wskazuje się, że strach u żołnierzy powodowały nie tylko ciała ofiar, ale także, w jeszcze większym stopniu, ranni koledzy, konający w długiej agonii⁶. Podkreśla się także, że jakość i dostępność ówczesnej opieki medycznej pozostawiała wiele do życzenia, co dodatkowo generowało strach żołnierza nie tyle przed śmiercią, ile przed odniesieniem ran. Śmierć żołnierzy

¹ A. Krzemińska, *Ocena dotychczasowego funkcjonowania systemu opieki nad żołnierzami polskich kontyngentów wojskowych i ich rodzin*, „Obronność. Zeszyty Naukowe” 2014, Nr 3 (11), s. 35.

² M. Netczuk-Gwoździwicz, *Pomoc psychologiczna dla żołnierzy wyjeżdżających na misje wojskowe* [w:] *Pedagogika społeczna wobec procesów żywiołowych i zachowań ryzykownych* (red.) M. Walancik, J. Hroncova, Wydawnictwo Akapit, Toruń 2013, s. 293.

³ Decyzja Nr 434/MON Ministra Obrony Narodowej z dnia 24 grudnia 2013 r. w sprawie wprowadzenia w resorcie obrony narodowej profilaktycznego programu zdrowotnego „Program pomocy i edukacji w zespołach zaburzeń stresu pourazowego w ujęciu psychologiczno-psychiatrycznym” (Dz. U. MON, poz. 389).

⁴ A. Piotrowski, *Psychospołeczne konsekwencje stresu operacyjno-bojowego*, „Zeszyty naukowe WSOWL” 2012, Nr 2(164), s. 130.

⁵ Ibidem, s. 130.

⁶ T. Czekalski, *Trwoga na polu bitwy – wybrane aspekty dziewiętnastowiecznych dyskusji o żołnierskim strachu*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego” 2014, Z. 4, s. 865.

walczących na dziewiętnastowiecznym polu bitwy rzadko bywała śmiercią nagłą, a nawet szybki transport rannego z pola bitwy nie dawał gwarancji, że otrzyma on odpowiednią pomoc medyczną, gdyż podstawową metodą ratowania życia pozostawała zwykle amputacja, przeprowadzana bez znieczulenia, w warunkach skrajnie niehigienicznych⁷.

W pierwszej kolejności żołnierze przechodzą specjalistyczne szkolenie, którego program obejmuje zajęcia z zakresu radzenia sobie ze stresem bojowym. Celem jest ułatwienie funkcjonowania w trudnych warunkach pola walki. Aby taka osłona psychologiczna przynosiła pożądane efekty, powinna być realizowana zarówno przed wyjazdem na misję, w trakcie pobytu, a także po powrocie. Realizacja tych zadań należy głównie do szeregu specjalistów z dziedziny psychologii, konsultantów do spraw profilaktyki psychologicznej, wojskowych pracowni psychologicznych oraz placówek wojskowej i narodowej służby zdrowia⁸.

Dawniej, w okresie I wojny światowej wyodrębniono przypadek nerwicy wojennej, której objawy to zwłaszcza stan silnego wzburzenia, wyczerpanie, intensywne reakcje przestachu, zmienność nastroju oraz trudności z koncentracją uwagi. Nerwica wojenna traktowana była jako choroba woli. W rezultacie stosowane były „przyczynowe terapie woli” polegające na wyczerpujących ćwiczeniach fizycznych, które były tak bolesne, że wielu pacjentów wołało powrót na front⁹. Początkowo uważano, że podłoże objawów może być związane zarówno z urazem fizycznym, jak i psychicznym. W ciągu wojny ta koncepcja miała się zmienić, stawiając na pierwszym miejscu psychiczne źródło objawów¹⁰.

Opracowano więc w późniejszym okresie koncepcję terapii dla żołnierzy. Pacjent po przybyciu do kliniki np. w Krakowie poddawany był kilkudniowej obserwacji, w czasie której przeprowadzano nie tylko badanie, ale i ustalano czynniki dziedziczne. Badanie poprzedzone było wywiadem obejmującym dwie części:

1. całe życie chorego od dzieciństwa do wystąpienia choroby,
2. powstanie i przebieg aktualnej choroby.

Uważa się, że podłożem dla wystąpienia objawów nerwicowych jest „konstytucjonalna psychopatia”, czyli zaburzona osobowość. Wymienione cechy predysponujące żołnierzy do wystąpienia u nich objawów pourazowych, takie jak nieśmiałość, lękliwość, przeczulenie, brak siły woli, wytrwałości i zdolności panowania nad sobą, egocentryzm, przesadna wrażliwość etyczna, przypominają cechy współczesnej koncepcji cech osobowości predysponujących do wystąpienia objawów nerwicowych (osobowości neurotycznej)¹¹. Jest to dość oczywiste, jeśli zwróci się uwagę, że głównymi zaburzeniami były zaburzenia histeryczne, choć jednocześnie dość nowoczesne jak na owe czasy. Poszukiwanie cech osobowości predysponujących do wystąpienia nerwicy nie niosło ze sobą negatywnych konotacji o niższości moralnej żołnierzy. Opracowano sposób leczenia nerwic wojennych zbliżony do innych europejskich krajów, ale w wielu aspektach bardzo nowoczesny. Podkreślono, że leczeniem nerwic wojennych powinni zajmować się specjaliści, czyli psychiatrzy w specjalnie do tego stworzonych oddziałach. Celem leczenia miało być nie tylko usunięcie objawów nerwicy, ale także zmiana czynników osobowościowych predysponujących do wystąpienia objawów, wywarcie przez odpowiednie traktowanie i postępowanie z chorym pewnego korzystnego wpływu na jego patologiczne usposobienie, a przez to na jego konstytucjonalną

⁷ Ibidem, s. 865.

⁸ M. Netczuk-Gwoździwicz, *Pomoc...*, op. cit., s. 294.

⁹ A. Piotrowski, *Psychospołeczne...*, op. cit., s. 131.

¹⁰ K. Rutkowski, E. Dembińska, *Badania i leczenie nerwic wojennych w Klinice Neurologiczno-Psychiatrycznej Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie przed II wojną światową na tle psychiatrii europejskiej*, „Psychiatria” 2014, Nr 48(12), s. 385.

¹¹ Zob. P. Oleś, *W kierunku integracji nauki o osobowości*, „Roczniki Psychologiczne” 2001, T. 4, s. 193 i nast.; K. Graczyk, *Osobowość neurotyczna a zdolność do wypełniania istotnych obowiązków małżeńskich: próba kanonicznych implikacji medycznych skutków*, „Ius Matrimoniale” 2005, Nr 10 (16), s. 53 i nast.

psychopatię. Zalecano indywidualne postępowanie terapeutyczne wobec każdego pacjenta. Najskuteczniejszą i najważniejszą metodą leczenia jest psychoterapia. Polega ona przede wszystkim na wyciszeniu chorego, zdobyciu jego zaufania, obudzeniu w nim zaufania w jego własne siły, wzmocnieniu jego siły woli, rozwiązaniu i złagodzeniu jego patologicznego stanu afektywnego, skorygowaniu jego patologicznych związków myślowych i usunięciu jego patologicznych autosugestii¹².

Bazując na wielu przypadkach występujących powikłań związanych z doświadczeniami wojennymi podjęto również szereg zadań związanych z rekrutacją i przygotowaniem żołnierzy do misji i wszelkich działań wojennych. Prowadzone rekrutacje i testy znacząco bazują na sprawdzeniu i późniejszym przygotowaniu psychofizycznym jednostki do niebezpiecznych działań wojennych. Wieloletnie doświadczenie światowych jednostek oraz Wojska Polskiego w formowaniu pododdziałów do służby w Kontyngentach Wojskowych wykazało istotność odpowiedniego doboru i przygotowania psychicznego żołnierzy do służby poza granicami państwa. Ułatwia to znacznie adaptację do warunków misji i poprawia komunikację między żołnierzami w czasie delegowania. W tym celu w 2010 r. z inicjatywy Ministerstwa Obrony Narodowej został opracowany program osłony psychologicznej uczestników misji poza granicami państwa i ich rodzin. Obejmuje on zarówno wyjeżdżających żołnierzy, jak i ich rodziny pozostające w kraju. Działania psychoprofilaktyczne w czasie trwania misji mają szczególne znaczenie, gdyż odbywają się w momencie oddziaływania stresorów. Żołnierzom w rejonie działań towarzyszy konsultant ds. profilaktyki psychologicznej. Pracuje on indywidualnie i zbiorowo z uczestnikami misji¹³.

Przebieg misji a występowanie zaburzeń

Do zadań polskich żołnierzy na misjach należy między innymi utrzymywanie porządku na najważniejszych trasach komunikacyjnych, poszukiwanie uzbrojenia, ładunków wybuchowych, a także ukrywających się rebeliantów. Realizacja tego typu zadań, w wielu przypadkach, wiązała się z narażeniem żołnierzy na zagrożenie ich zdrowia lub życia, co zwiększa prawdopodobieństwo wystąpienia różnego rodzaju zaburzeń, w tym dotyczących życia psychicznego¹⁴. Specyfika porządku dnia żołnierza, hierarchia i bezwzględność działania na misji powinna być obecna w czasie pokoju na podobnym poziomie co w czasie wojny, po to by w chwili zagrożenia automatycznie podejmować działania. Ciężkie warunki, huk, fetor i lęk nie powinny tego działania zakłócić. Ponadto funkcjonowanie w swoistym środowisku, w którym wszyscy pozostają w stałej gotowości, z poczuciem wysokiej odpowiedzialności za innych ludzi i powierzony sprzęt, bezsprzecznie może generować stres. Jednakże nie należy zapominać, że istnieje szereg czynników stresogennych, które ujawniają się tylko lub głównie w czasie służby poza granicami kraju, bezpośrednio wpływających na kondycję żołnierzy.

Stres w strefie zagrożenia wywołany obawami o życie i zdrowie, tęsknotą za bliskimi i odmiennością warunków życia, znacznie odróżniać może odczucia związane ze służbą na terenie RP i poza nią¹⁵. Częstym przypadkiem odznaczającym ogromne piętno na psychice żołnierza staje się również akt popadnięcia w niewolę nieprzyjaciela oraz związany z tym strach, bariera porozumiewawcza z oprawcą, którego charakteryzują odmienne od żołnierza uwarunkowania kulturowo językowe. Wiąże się z tym również często okrutne traktowanie budzące w świadomości

¹² K. Rutkowski, E. Dembińska, *Badania...*, op. cit., s. 389.

¹³ B. Karakiewicz, B. Rozmarynowska, M. Paszkiewicz, P. Zabielska, *Aspekty psychologiczno-społeczne uczestnictwa żołnierzy Wojska Polskiego w misjach bojowych*, „Psychiatria” 2017, Nr 81, s. 2.

¹⁴ N. Ogińska-Bulik, *Negatywne i pozytywne skutki doświadczanych zdarzeń traumatycznych u żołnierzy uczestniczących w misjach wojskowych — rola zasobów osobistych*, „Psychiatria” 2016, Nr 13(3), s. 124.

¹⁵ K. Rychcińska, P. Jeżewski, J. Rychciński, *Porównanie stresu żołnierzy zawodowych wykonujących zadania w kraju i poza jego granicami*, „Zeszyty naukowe WSOWL” 2013, Nr 3, s. 33.

żołnierza lęki i świadomość, która mówi o możliwości nagłej śmierci z rąk oprawcy, co staje się kolejnym znaczącym ciężarem na psychice tego człowieka.

Najczęściej występującym zaburzeniem psychicznym związanym z reakcją na skrajnie stresujące wydarzenie na misjach jest zespół stresu pourazowego¹⁶. Należy zauważyć, że zespół stresu pourazowego ma złożone przyczyny, mechanizmy i uwarunkowania¹⁷. Ze względu na negatywne konsekwencje tego zaburzenia, uznać je należy za ważne nie tylko w aspekcie medycznym, ale także społeczno-zawodowym. Nie sposób w tym kontekście nie rozważyć stanu opieki zdrowotnej i wynagrodzenia. Te typowe, socjalne uwarunkowania służby charakteryzują odczuwalną satysfakcję badanego z wykonywanego zawodu, jak i gwarantują swego rodzaju ochronę¹⁸. Zauważono, że sytuacje psychotraumatyzujące, często towarzyszące żołnierzom służącym poza granicami kraju, mogą – jako bodźce stresogenne – uruchamiać różne mechanizmy adaptacyjno-kompensacyjne i wpływać na stan emocjonalny i zachowanie, w tym na występowanie zaburzeń po stresie traumatycznym.

Kryteria rozpoznania zespołu stresu pourazowego można podzielić na cztery grupy:

1. uczestnictwo w wydarzeniu związanym ze śmiercią lub groźbą śmierci, poważnym urazem, któremu towarzyszyło poczucie nasilonego lęku, bezsilności lub przerażenia.
2. ponowne przeżywanie wydarzenia (natrętne przypominanie, koszmary senne, poczucie ponownego doświadczania urazu), dyskomfort psychiczny i (lub) fizjologiczne objawy silnej reakcji na bodźce związane z urazem.
3. unikanie bodźców kojarzących się z urazem oraz otępienie emocjonalne (np. unikanie myśli, czynności, miejsc, ludzi związanych z urazem), wycofanie się z aktywności społecznej, poczucie odrzucenia przez innych i zrażenia się do ludzi, zawężone odczuwanie afektu, poczucie braku perspektyw na przyszłość.
4. objawy związane z utrzymującym się nadmiernym pobudzeniem (np. trudności w zasypianiu i utrzymaniu snu, nadmierna reaktywność na obojętne bodźce, nasilone lęki, wybuchowość i bezprzedmiotowe obawy)¹⁹.

Służba na terenie kraju, w klimacie, do którego żołnierze są przystosowani nie wiąże się z występowaniem bodźców, które w tym ujęciu mieściłyby się w kategorii stresogennych²⁰. Sporym wyzwaniem jest umiejętne radzenie sobie z trudnymi sytuacjami doświadczanymi w trakcie misji poza granicami kraju. Wyrazem dostrzegania potrzeb w tym zakresie są działania na rzecz usankcjonowania systemu wsparcia psychologicznego. W ostatnich latach opracowano i wdrożono dokumenty normujące tryb, zakres oraz formy pomocy psychologicznej. Objęto nią żołnierzy służby czynnej, żołnierzy weteranów, pracowników wojska oraz najbliższych członków ich rodzin²¹. Kontakt i relacje z rodziną mają zdecydowanie inny wpływ na funkcjonowanie z uwagi choćby na dystans żołnierza od rodziny. Wśród wskaźników dotyczących ogólnych warunków służby wyróżnia się: czas poświęcony na wykonywanie obowiązków; poziom higieny; jakość żywienia; możliwość kontaktu z bliskimi; obawy w kontakcie z bliskimi. Otaczające warunki to również ważna zmienna. Wskaźniki kształtujące tą zmienną to: klimat, zagrożenia środowiska, zagrożenia lokalnej ludności. O ile klimat i zagrożenia środowiska (w tym niebezpieczeństwa

¹⁶ Zespół stresu pourazowego określa się w skrócie jako PTSD (ang. *posttraumatic stress disorder*).

¹⁷ P. Rasmus, D. Makowska, A. Stetkiewicz-Lewandowicz, T. Sobów, W. Machała, *Poczucie koherencji a występowanie zaburzeń po stresie traumatycznym w grupie zawodowych żołnierzy uczestniczących w misji wojskowej poza granicami kraju - doniesienie wstępne*, „Anestezjologia i Ratownictwo” 2013, Nr 7, s. 147.

¹⁸ K. Rychcińska, P. Jeżewski, J. Rychciński, *Porównanie...*, op. cit., s. 33-34.

¹⁹ J. Walczewska, P. Słowik, *Czy czas zawsze leczy rany? Objawy, konsekwencje i odległe następstwa zespołu stresu pourazowego*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego” 2014, Z. 4, s. 914.

²⁰ Ibidem, s. 33-34.

²¹ M. Netczuk-Gwoździewicz, *Pomoc...*, op. cit., s. 293-294.

pochodzące od zwierząt, roślinności) stanowią wskaźniki niezależne od badanego i można jedynie osłabić negatywne działanie wielu z nich, o tyle stosunki z lokalną ludnością są zależne w dużej mierze od działalności służbowej uczestników misji.

Działania profilaktyczne i kontrolne po zakończeniu misji

Obecnie państwo polskie stara się zapewnić żołnierzom powracającym z misji pomoc materialną, opiekę medyczną, zaopatrzenie ortopedyczne i świadczenia zdrowotne. Do korzystania z tych uprawnień potrzebny jest status weterana lub weterana poszkodowanego, a niestety nie wszyscy wiedzą, jak go uzyskać. Problemem jest też często zaniechanie owej profilaktyki, co skutkuje tym, że wielu żołnierzy do tej pory nie zna swoich praw²². Po powrocie do kraju żołnierze obowiązkowo poddawani są ocenie epidemiologicznej, którą prowadzi lekarz jednostki. Ponadto, dowódca jednostki kieruje każdego żołnierza do psychologa. Podczas badania psychologicznego każdy uczestnik misji zostaje poinformowany o możliwych objawach pourazowych, o możliwościach wystąpienia trudności z ponowną adaptacją do warunków w kraju oraz otrzymuje dokładne dane o możliwościach uzyskania pomocy. Wszyscy żołnierze, którzy w trakcie pełnienia swojej służby poza granicami kraju doznali uszczerbku na zdrowiu, zarówno w wymiarze psychicznym jak i fizycznym, na wniosek psychologa jednostki wojskowej lub psychiatry kierowani są na profesjonalnie przygotowane turnusy profilaktyczno-lecznicze organizowane przez wojskową służbę zdrowia²³. Na podstawie samych objawów klinicznych często nie można ostatecznie określić, czy przyczyną złego samopoczucia pacjenta jest choroba somatyczna, lęk czy też może jedno i drugie. Stąd też jeśli lekarz mówi choremu, że jego dolegliwości są związane z lękiem, to wcale nie znaczy, że „lekceważy możliwość występowania choroby somatycznej”. Wiele osób sądzi, że lekarz powinien najpierw wykonać „wszystkie możliwe” badania, żeby wykluczyć inne przyczyny dolegliwości, zanim określi ich przyczynę jako lęk²⁴. W związku z tym, aby właściwie ocenić, czyli dokonać identyfikacji i zdiagnozowania sprawności opisywanego systemu, zasadne jest podjęcie badań mających na celu poznanie opinii osób, które z niego korzystają i znają go „od wewnątrz”, a mianowicie żołnierzy zawodowych pełniących służbę w misjach poza granicami kraju. Wskazane jest również powołanie się na fachowe opinie ekspertów, których wiedza oraz wnioski z dotychczasowej pracy mogą w znacznym stopniu przyczynić się do nowego spojrzenia na podjętą problematykę²⁵.

Wnioski

Wykonywanie zadań służbowych w czasie misji zagranicznych związane jest z silnym stresem, ciągłą obawą utraty życia i zdrowia. Zauważono, że sytuacje psychotraumatyzujące, często towarzyszące żołnierzom odbywającym służbę poza granicami kraju mogą – jako bodźce stresogenne – uruchamiać różne mechanizmy adaptacyjno-kompensacyjne i wpływać na stan emocjonalny i zachowanie, w tym na występowanie zaburzeń po stresie traumatycznym²⁶. Obrazy śmierci mogą powodować trwałe ślady w psychice żołnierza. Koszmary senne, powracające złe wspomnienia pozostają mimo powrotu do ojczyzny i mogą towarzyszyć żołnierzom do końca życia²⁷. Poczucie własnej skuteczności chroni żołnierzy przed rozwojem stresu pourazowego. Zasoby osobiste nie wiążą się z potraumatycznym wzrostem, choć wysoki poziom optymizmu jest

²² A. Krzemińska, *Ocena...*, op. cit., s. 37.

²³ M. Netczuk-Gwoździwicz, *Pomoc...*, op. cit., s. 299.

²⁴ Ł. Świącicki, *Lęk i zaburzenia lękowe - poradnik dla pacjentów i ich rodzin*, https://www.lundbeck.com/upload/pl/files/pdf/Poradniki/srodki_lekizab_19_04_2012.pdf (dostęp on-line: 6 września 2018 r.), s. 9-10.

²⁵ Agata Krzemińska, *Ocena...*, op. cit., s. 38.

²⁶ P. Rasmus, D. Makowska, A. Stetkiewicz-Lewandowicz, T. Sobów, W. Machała, *Poczucie...*, op. cit., s. 27.

²⁷ Ibidem, s. 28

dotąd powiązany z występowaniem pozytywnych zmian w sferze duchowej²⁸. Charakter misji i działań prowadzonych przez Wojsko Polskie w misjach poza granicami kraju potęgowała niebezpieczeństwo utraty zdrowia a nawet życia przez żołnierzy. Według szacunkowych danych do tej pory w ponad 80 misjach i operacjach wojskowych poza granicami wzięło udział ponad 100 tysięcy żołnierzy i pracowników Wojska Polskiego. Niestety, obok pozytywnych aspektów udziału w misjach są też negatywne. Szacuje się, że od 1953 roku zginęło lub zmarło w Polsce z powodu odniesionych ran około 120 uczestników różnych misji. Co prawda nie są dostępne dokładne informacje na temat skutków zdrowotnych uczestnictwa w misjach poza granicami kraju, ale szacuje się, że w latach 1953-2002 około 400 uczestników tych misji doznało trwałego uszczerbku na zdrowiu, skutkującego nawet inwalidztwem²⁹. Ukazane dane liczbowe dotyczące ofiar znacząco sugerują, że w jak bardzo dużym stopniu sytuacja emocjonalna związana z wyruszeniem żołnierza na misję może odznaczyć piętno na jego psychice. Mając świadomość, jak wielu jego poprzedników zginęło lub odniosło poważny uszczerbek na zdrowiu, a co gorsza jeśli żołnierz zobaczy śmierć lub sam zostanie ranny, wszystko to odbija się na jego późniejszym funkcjonowaniu.

BIBLIOGRAFIA

Literatura

1. Czekalski T., *Trwoga na polu bitwy – wybrane aspekty dziewiętnastowiecznych dyskusji o żołnierskim strachu*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego” 2014, Z. 4.
2. Graczyk K., *Osobowość neurotyczna a zdolność do wypełniania istotnych obowiązków małżeńskich: próba kanonicznych implikacji medycznych skutków*, „Ius Matrimoniale” 2005, Nr 10 (16).
3. Krzemińska A., *Ocena dotychczasowego funkcjonowania systemu opieki nad żołnierzami polskich kontyngentów wojskowych i ich rodzin*, „Obronność. Zeszyty Naukowe” 2014, Nr 3 (11).
4. Netczuk-Gwoździewicz M., *Pomoc psychologiczna dla żołnierzy wyjeżdżających na misje wojskowe* [w:] *Pedagogika społeczna wobec procesów żywiołowych i zachowań ryzykownych* (red.) M. Walancik, J. Hroncova, Wydawnictwo Akapit, Toruń 2013.
5. Piotrowski A., *Psychospołeczne konsekwencje stresu operacyjno-bojowego*, „Zeszyty naukowe WSOWL” 2012, Nr 2(164).
6. Rutkowski K., Dembińska E., *Badania i leczenie nerwic wojennych w Klinice Neurologiczno-Psychiatrycznej Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie przed II wojną światową na tle psychiatrii europejskiej*, „Psychiatria” 2014, Nr 48(12).
7. Karakiewicz B., Rozmarynowska B., Paszkiewicz M., Zabielska P., *Aspekty psychologiczno-społeczne uczestnictwa żołnierzy Wojska Polskiego w misjach bojowych*, „Psychiatria” 2017, Nr 81.
8. Ogińska-Bulik N., *Negatywne i pozytywne skutki doświadczanych zdarzeń traumatycznych u żołnierzy uczestniczących w misjach wojskowych — rola zasobów osobistych*, „Psychiatria” 2016, Nr 13(3).
9. Oleś P., *W kierunku integracji nauki o osobowości*, „Roczniki Psychologiczne” 2001, T. 4.

²⁸ N. Ogińska-Bulik, *Negatywne...*, op.cit., s. 131.

²⁹ A. Krzemińska, *Ocena...*, op.cit., s. 36.

10. Rychcińska K., Jeżewski P., Rychciński J., *Porównanie stresu żołnierzy zawodowych wykonujących zadania w kraju i poza jego granicami*, „Zeszyty naukowe WSOWL” 2013, Nr 3.
11. Rasmus P., Makowska D., Stetkiewicz-Lewandowicz A., Sobów T., Machała W., *Poczucie koherencji a występowanie zaburzeń po stresie traumatycznym w grupie zawodowych żołnierzy uczestniczących w misji wojskowej poza granicami kraju - doniesienie wstępne*, „Anestezjologia i Ratownictwo” 2013, Nr 7.
12. Walczewska J., Słowik P., *Czy czas zawsze leczy rany? Objawy, konsekwencje i odległe następstwa zespołu stresu pourazowego*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego” 2014, Z. 4.

Akty prawne

1. Decyzja Nr 434/MON Ministra Obrony Narodowej z dnia 24 grudnia 2013 r. w sprawie wprowadzenia w resorcie obrony narodowej profilaktycznego programu zdrowotnego „Program pomocy i edukacji w zespołach zaburzeń stresu pourazowego w ujęciu psychologiczno-psychiatrycznym” (Dz. U. MON, poz. 389).

Źródła internetowe

1. Świącicki Ł., *Lęk i zaburzenia lękowe - poradnik dla pacjentów i ich rodzin*, https://www.lundbeck.com/upload/pl/files/pdf/Poradniki/srodki_lekizab_19_04_2012.pdf (dostęp on-line: 6 września 2018 r.),

Sebastian Drzewucki

BEZPIECZEŃSTWO JAKO TERMIN UNIWERSALNY

Bezpieczeństwo stanowi podstawową potrzebę każdego człowieka. Dlatego podstawowym zadaniem każdego państwa powinno być stworzenie, a w dalszej kolejności doskonalenie systemu bezpieczeństwa, tak żeby tę potrzebę społeczną zapewnić – zarówno w okresie względnej stabilności, jak i zmiennych zagrożeń zewnętrznych oraz wewnętrznych, zarówno obecnie, jak i w przyszłości¹.

Stan, który daje poczucie pewności, gwarancję jego zachowania, a także szansę na doskonalenie nazywa się bezpieczeństwem. Jest to jedna z podstawowych potrzeb człowieka, a ponadto sytuacja odznaczająca się brakiem ryzyka utraty czegoś co człowiek szczególnie ceni, np. zdrowia, pracy, szacunku, uczuć, dóbr materialnych, itp².

Problematyka bezpieczeństwa obejmuje szeroki obszar wielu dziedzin życia – od losowych czynników fizykochemicznych poczynając, które obejmują zagrożenia klimatyczne, tektoniczne, pożarowe, poprzez zagrożenia biologiczno-egzystencjalne właściwe dla przetrwania w świecie organizmów żywych, a więc zapewnienie żywności, energii technicznej, zdrowotności, a z kolei na czynnikach wynikających z wzajemnej inwazyjności ludzi w życiu społecznym kończąc³.

Według powszechnej opinii bezpieczeństwo rozumiane jest jako:

- stan pewnej świadomości człowieka, w którym czuje się on wolny od jakichkolwiek zagrożeń, pociągający za sobą uczucie spokoju i komfortu;
- życie pozbawione zagrożenia, niczym niezakłócone współistnienie człowieka z innymi ludźmi i środowiskiem przyrodniczym;
- stan bez lęku oraz niepokoju o siebie i innych;
- pewność jutra;
- brak zagrożenia utraty zdrowia, mienia, a także życia; pełny komfort psychiczny, który umożliwia realizację życiowych marzeń i celów;
- sytuację, w której człowiekowi nic nie zagraża, natomiast w nagłych, nieprzewidzianych sytuacjach może on liczyć na pomoc i wsparcie innych;
- określone czynniki oraz działania powołanych do tego instytucji, które gwarantują przeciętnemu obywatelowi dobre samopoczucie i pewność jutra⁴.

W literaturze przedmiotu bezpieczeństwo zwykle jest definiowane przez negację, a więc uwypuklenie przeciwności (brak zagrożeń) lub przez podkreślenie pozytywnych stanów (spokoju, pewności, wolności)⁵.

Bezpieczeństwo przedstawiane bywa także jako proces, w którym stan bezpieczeństwa oraz jego organizacja podlegają dynamicznym zmianom stosownie do naturalnych zmian uwarunkowań bezpieczeństwa⁶. Nie istnieje więc coś takiego jak stałe, zagwarantowane bezpieczeństwo.

¹ M. Lisiecki, *Zarządzanie bezpieczeństwem publicznym*, Wyd. Naukowe Łośgraf, Warszawa 2011, s. 19.

² J. Pawłowski, *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, AON, Warszawa 2002.

³ Z. Traczyk, *Sektor obywatelski i inne obszary bezpieczeństwa*, [w:] M. Lisiecki (red.), *Zarządzanie bezpieczeństwem - wyzwania XXI wieku*, WSZiP, Warszawa 2008, s. 293.

⁴ P. Tyrała (red.), *Zarządzanie bezpieczeństwem*, Wydawnictwo Profesjonalnej Szkoły Biznesu, Kraków 2000, s. 53-60.

⁵ M. Lisiecki (red.), *Zarządzanie bezpieczeństwem - wyzwania XXI wieku*, WSZiP, Warszawa 2008, s. 79.

⁶ J. Stańczyk, *Współczesne pojmowanie bezpieczeństwa*, ISP PAN, Warszawa 1996, s. 18.

Bezpieczeństwo jako pewien proces oznacza ciągłą działalność jednostek, społeczności lokalnych, państw czy organizacji międzynarodowych w tworzeniu odpowiedniego stanu bezpieczeństwa⁷.

Konstytutywnymi elementami bezpieczeństwa są: brak występowania zagrożeń dla swobodnego funkcjonowania obywatela, niezakłócone działanie organizacji państwowej oraz przestrzeganie przez obywateli zasad współżycia i norm prawnych⁸.

W rzeczywistości obserwuje się brak powszechnie akceptowanych, kompleksowych definicji, które dotyczą sfery bezpieczeństwa. Niejednokrotnie podmioty odpowiedzialne za bezpieczeństwo w konkretnym obszarze zagrożeń próbują interpretować (naginać) znaczenie tego słowa w imię swoich partykularnych interesów⁹.

Bezpieczeństwo określa się też jako stan faktyczny wewnątrz państwa, który umożliwia bez narażenia na szkody, normalne funkcjonowanie organizacji państwowej oraz realizację jej interesów, zachowanie życia, zdrowia, mienia jednostek, które żyją w tej organizacji, a także korzystanie przez te jednostki z praw i swobód zagwarantowanych konstytucją¹⁰.

Brak podstawowych definicji, które dotyczą sfery bezpieczeństwa państwa powoduje, że różne podmioty podchodzą wybiórczo do tego zagadnienia. Inaczej postrzegają oraz interpretują bezpieczeństwo państwa politycy, prawnicy, ekonomiści, urzędnicy, funkcjonariusze instytucji, którzy odpowiedzialni są za bezpieczeństwo, obywatele-podatnicy. W aktach normatywnych brak jest jednoznacznych definicji dotyczących bezpieczeństwa¹¹.

W zakresie rozumienia terminu bezpieczeństwa znaczne niejednoznaczności wprowadzają ustawy szczegółowe, a także akty wykonawcze do nich. Zawarte są w nich takie pojęcia, jak: sprawy bezpieczeństwa państwa (nie wiadomo, w jakim zakresie), ochrona bezpieczeństwa ludzi, ochrona życia ludzi oraz mienia, ochrona bezpieczeństwa i porządku publicznego, bezpieczeństwo powszechne, bezpieczeństwo narodowe, obrona, obronność, przy czym jednocześnie oddziela się znaczenie obronności od bezpieczeństwa państwa. Funkcjonują ponadto terminy: obrona cywilna, cywilna ochrona mienia i ludności, środowiska (w okresie pokoju i wojny), klęska żywiołowa oraz inne podobne zdarzenia zagrażające bezpieczeństwu powszechnemu¹².

Wyróżnia się wiele rodzajów bezpieczeństwa, m.in. bezpieczeństwo globalne, regionalne, militarne, narodowe, polityczne, społeczne, psychiczne, fizyczne, socjalne, strukturalne i personalne¹³.

Bezpieczeństwo jako stan równowagi (subiektywizm spojrzenia na pojęcie zagrożenia oraz ryzyko jego wystąpienia może także powodować jego pominięcie) bądź brak zagrożenia dla danego układu można podzielić na dwie podstawowe kategorie:¹⁴

- bezpieczeństwo zewnętrzne, jest to stan równowagi osiągnięty w odniesieniu do zagrożeń mogących wystąpić z zewnątrz;
- bezpieczeństwo wewnętrzne, jest to stan równowagi osiągnięty w odniesieniu do zagrożeń wewnątrz układu.

We współczesnym ujęciu pojęcia bezpieczeństwa narodowego jest ono rozumiane jako pewne oczekiwanie społeczne na zapewnienie możliwości korzystania z dobrobytu ekonomicznego, autonomii społecznej, a także określonego statusu politycznego¹⁵.

⁷ M. Leszczyński (red.), *Bezpieczeństwo w wymiarze lokalnym*, Difin, Warszawa 2013, s. 14.

⁸ A. Lewkowicz, T. Majer (red.), *Bezpieczeństwo społeczności lokalnej*, Wyd. UWM, Olsztyn 2012, s. 149.

⁹ M. Lisiecki, *Zarządzanie bezpieczeństwem publicznym...*, op. cit., s. 21.

¹⁰ I. Dziubek, R. Rojtek (red.), *Straże gminne(miejskie) zasady ogólne, działania, poradnik*, Wyd. Tarbonus, Kraków, Tarnobrzeg 2010, s. 11.

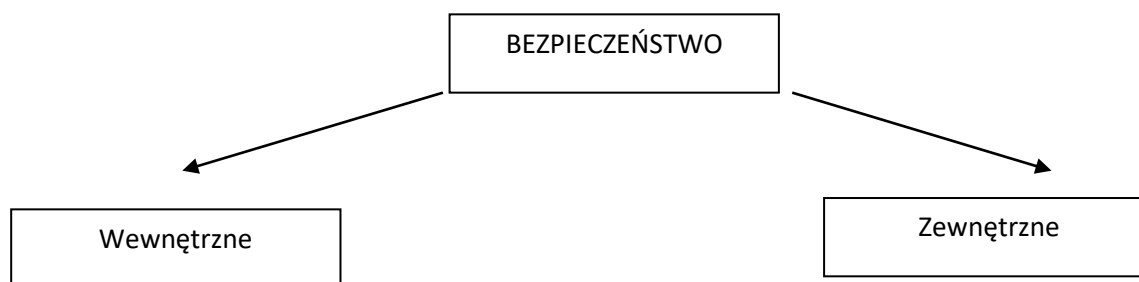
¹¹ C. Rutkowski, *Sieć bezpieczeństwa. Domeny, relacje, dylematy, szanse*, WSZiP, Warszawa 2009, s. 170-246.

¹² M. Lisiecki, *Zarządzanie...*, op. cit., s. 21.

¹³ J. Pawłowski, *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, AON, Warszawa 2002.

¹⁴ M. Lisiecki, *Zarządzanie...*, op. cit., s. 28.

¹⁵ W. Śmiałek, J. Tymanowski (red.), *Bezpieczeństwo państw i narodów w procesie integracji europejskiej*, Wydawnictwo A. Marszałek, Toruń 2002, s. 169-170.

Rys. 1. Typologia bezpieczeństwa
Źródło: opracowanie własne

„Bezpieczeństwo międzynarodowe” oznacza, że wszyscy członkowie wspólnoty międzynarodowej jako całości czują się bezpieczni, a ponadto że w międzynarodowym systemie politycznym istnieją takie stosunki, albo takie mechanizmy, które umożliwiają zagwarantowanie i praktyczne zapewnienie bezpieczeństwa wszystkim państwom. Istota bezpieczeństwa międzynarodowego obejmuje zatem normy oraz mechanizmy i warunki, które dają podmiotom stosunków międzynarodowych poczucie bezpieczeństwa, a także możliwość harmonijnego rozwoju bez nacisków z zewnątrz¹⁶.

Pojęcie bezpieczeństwa publicznego określa stan gwarantujący niezakłócone oraz zgodne z wolą obywateli funkcjonowanie instytucji państwowych, samorządowych i społecznych, a także urzędów publicznych oraz bezpieczeństwo życia, zdrowia i mienia ludności w wyniku przestrzegania akceptowanego przez obywateli porządku prawnego¹⁷.

Pojęcie bezpieczeństwa publicznego traktowane jest jako ochrona społeczeństwa przed pewnymi negatywnymi działaniami. W tym kontekście bezpieczeństwo publiczne to także działania podejmowane na podstawie oraz w granicach prawa, mające na celu zabezpieczenie ludności przed różnorodnym ryzykiem występującym w państwie. Można zatem spotkać definicję, z której wynika, że jest to ochrona przed katastrofami, wypadkami, szkodami ekologicznymi lub przestępstwami kryminalnymi¹⁸.

Definicji bezpieczeństwa wewnętrznego nie regulują w jednoznaczny sposób żadne przepisy. Państwa, których podstawy opierają się na zasadach demokratycznych, wymagają nie tylko ochrony przed przestępczością, ale też przed ekstremizmem politycznym. Pojęcie to obejmuje w związku z tym wszystkie przedsięwzięcia, które:¹⁹

- służą ochronie oraz zwalczaniu przestępczości, przemocy, a także innych napaści na wspólnie ustalone zasady współżycia społecznego, a zatem porządek i bezpieczeństwo publiczne;
- jako cel mają ochronę stanu posiadania oraz stabilizacji społeczeństwa, ochronę państwa przed przeciwnikiem z wewnątrz i z zewnątrz.

Lokalny wymiar bezpieczeństwa wewnętrznego obejmuje w stosownych do wspólnotowego, lokalnego kręgu proporcjach, wszelkie jego elementy (bezpieczeństwo ustrojowe, ład społeczny, bezpieczeństwo osobiste oraz bezpieczeństwo²⁰ publiczne, porządek publiczny), które mają

¹⁶ M. Lisiecki, *Zarządzanie...*, op. cit., s. 29-30.

¹⁷ K. Sienkiewicz-Małyjurek, Z.T. Niczyporuk, *Bezpieczeństwo publiczne. Zarys problematyki*, Wyd. Politechniki Śląskiej, Gliwice 2010, s. 43.

¹⁸ S. Sulowski, *W poszukiwaniu definicji bezpieczeństwa wewnętrznego*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2009, nr 1.

¹⁹ M. Lisiecki, *Zarządzanie...*, op. cit., s. 30.

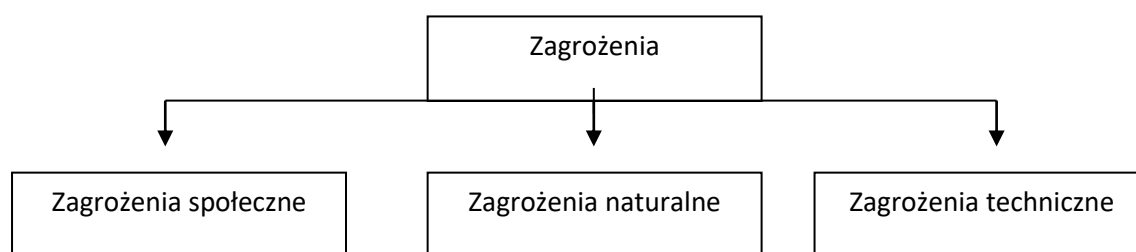
²⁰ W Fehler (red.), *Bezpieczeństwo w środowisku lokalnym*, Arte, Warszawa 2009, s. 24.

charakter ogólnopañstwowy, ale uwzględnia także specyficzne dla danej społeczności lokalnej potrzeby, problemy, możliwości oraz formy aktywności²¹.

Zagrożenie wywołuje u człowieka niepokój lub strach o różnym stopniu natężenia, do przerażenia lub obojętności włącznie²². Pojęcie to obejmuje zjawiska oraz procesy mające istotny wpływ na jakość życia społeczności lokalnej, potencjalne kryzysy wywołane zarówno siłami natury, jak i też działalnością człowieka. Wpływa również na tworzenie sieci powiązań między poszczególnymi podmiotami bezpieczeństwa, które obejmują przygotowanie oraz organizację działań w zakresie ochrony ludności, mienia i środowiska, poprzedzone analizą potencjalnych zagrożeń²³.

Przed rozpoczęciem analizy ryzyka, które jest związane ze zidentyfikowanymi zagrożeniami określa się:

- 1) dotychczasowe zagrożenia dla bezpieczeństwa oraz porządku publicznego;
- 2) otoczenie społeczności lokalnej - sytuację polityczną, społeczną, gospodarczą, kryminalną, a także kontekst ponad lokalny: regionalny, krajowy i globalny;
- 3) zagrożenia naturalne, industrialne oraz społeczne, a ponadto perspektywę czasową i geograficzną;
- 4) relacje, które zachodzą pomiędzy zagrożeniami;
- 5) hierarchię zagrożeń;
- 6) podmioty, które mogą wpływać na zapobieganie zagrożeniom, a także relacje zachodzące pomiędzy tymi podmiotami;
- 7) formy oraz metody, które mogą przeciwdziałać zagrożeniom;
- 8) szacunkowe koszty ograniczenia zjawisk, które powodują zagrożenia;
- 9) szanse na utrzymanie pożądanego stanu bezpieczeństwa bądź ograniczenie ryzyka wystąpienia zidentyfikowanych niebezpieczeństw

Rys. 2. Typologia zagrożeń
Źródło: opracowanie własne

Do zagrożeń o charakterze społecznym zalicza się też przestępczość (kryminalną, gospodarczą), zakłócenia porządku publicznego (wykroczenia oraz naruszanie norm zwyczajowych), niezgodną z prawem działalność osób nieletnich, zjawiska nadużywania alkoholu, a także zażywania narkotyków oraz stosowanie innych substancji psychoaktywnych, prostytutka, hazard, agresja i stres, bezrobocie, bieda, bezdomność, a ponadto rozwój destrukcyjnych grup psychomanipulacyjnych.

²¹ T. Serafin, S. Parszowski, *Bezpieczeństwo społeczności lokalnych. Programy prewencyjne w systemie bezpieczeństwa*, Difin, Warszawa 2011, s. 33-34.

²² Leksykon wiedzy obronnej, Wyd. MON, Warszawa 1979, s. 510.

²³ K. Sienkiewicz-Matjurek, Z.T. Nicyporuk, *Bezpieczeństwo...*, op. cit., s. 41.

Wszystkie tego typu zagrożenia wiążą się z aktywnością człowieka. W konsekwencji prowadzą do autodestrukcji bądź szkodliwego działania na członków społeczności, w której dana jednostka funkcjonuje²⁴.

Zagrożenia naturalne określane są także mianem sytuacji kryzysowych powstałych w wyniku działania siły wyższej. Siłę wyższą można zdefiniować jako losowe zdarzenie nadzwyczajne, które wywołane jest siłami natury i nie można było mu zapobiec, a jedynie ograniczyć jego skutki dla społeczności lokalnej²⁵.

Jedną z pełniejszych definicji katastrofy przyjęła Organizacja Narodów Zjednoczonych, wedle której: katastrofą jest przerwanie zdolności wykonywania funkcji społeczeństwa, które powodują straty w ludziach, dobrach materialnych, zasobach naturalnych, natomiast jej przewyciężenie własnymi siłami przekracza zdolności dotkniętego nią społeczeństwa²⁶.

W polskich realiach najgroźniejsze są powodzie, huragany, burze, opady śniegu oraz zamiecie śnieżne, które to mogą być przyczyną innych bezpośrednich zagrożeń, jak pożar, brak dostaw energii, zakłócenia w transporcie i inne.

Na gruncie prawnym są to katastrofy naturalne, które są rozumiane jako zdarzenia związane z działaniem sił natury, zwłaszcza wyładowania atmosferyczne, wstrząsy sejsmiczne, silne wiatry, a także intensywne opady atmosferyczne, długotrwałe występowanie ekstremalnych temperatur, osuwiska ziemi, susze, powodzie, zjawiska lodowe na rzekach i morzu, jeziorach oraz zbiornikach wodnych, pożary, masowe występowanie szkodników, chorób roślin bądź zwierząt albo chorób zakaźnych ludzi albo też działanie innego żywiołu, przez co zaliczane są do klęsk żywiołowych²⁷.

Innym rodzajem klęski żywiołowej jest awaria techniczna, a w tym kontekście rozumie się gwałtowne, nieprzewidziane uszkodzenie bądź zniszczenie obiektu budowlanego, urządzenia technicznego albo systemu urządzeń technicznych powodujące przerwę w ich używaniu lub utratę ich właściwości²⁸.

Do zagrożeń technicznych zalicza się: awarie oraz katastrofy chemiczne (instalacji, w procesie magazynowania i transportu, w zakładach produkcyjnych), awarie radiacyjne (występujące w zakładach produkcyjnych, w miejscach publicznych), katastrofy komunikacyjne (w transporcie drogowym, kolejowym, lotniczym oraz wodnym), katastrofy budowlane, awarie urządzeń infrastruktury technicznej (instalacje gazowe, energetyczne ciepłownicze, kanalizacyjne oraz wodociągowe), zdarzenia wywołane działaniami terrorystycznymi, a także pożary, skażenia, a także zagrożenia ekologiczne (skażenia chemiczne, biologiczne, promieniotwórcze, bakteriologiczne)²⁹.

Dlatego bezpieczeństwo jest terminem uniwersalnym, który w swoim zakresie mieści każdą z dziedzin nauk, życia, pracy. Jest to termin wieloaspektowy i ponadczasowy, który opisywany jest w kontekście wielu zagadnień.

BIBLIOGRAFIA

1. Dziubek, R. Rojtek (red.), *Straże gminne (miejskie) zasady ogólne, działania, poradnik*, Wyd. Tarbonus, Kraków, Tarnobrzeg 2010.

²⁴ T. Serafin, S. Parszowski, *Bezpieczeństwo...*, op. cit., s. 296-301.

²⁵ T.T. Kaczmarek, G. Ćwiek, *Ryzyko kryzysu*, Business Continuity Management, Warszawa 2009, s.79.

²⁶ M. Lisiecki, *Zarządzanie...*, op. cit., s. 34.

²⁷ Ustawa z dnia 18 kwietnia 2002 r. o stanie klęski żywiołowej (t.j. Dz. U. z 2017 r. poz. 1897).

²⁸ T. Serafin, S. Parszowski, *Bezpieczeństwo...*, op. cit., s. 300.

²⁹ K. Sienkiewicz-Małyjurek, Z.T. Niczyporuk, *Bezpieczeństwo...*, op. cit., s. 44.

2. Fehler W. (red.), Bezpieczeństwo w środowisku lokalnym, Arte, Warszawa 2009.
3. Kaczmarek T.T., Ćwiek G., Ryzyko kryzysu. Business Continuity Management, Warszawa 2009.
4. Leszczyński M. (red.), Bezpieczeństwo w wymiarze lokalnym, Difin, Warszawa 2013.
5. Lewkowicz, T. Majer (red.), Bezpieczeństwo społeczności lokalnej, Wyd. UWM, Olsztyn 2012.
6. Lisiecki M. (red.), Zarządzanie bezpieczeństwem - wyzwania XXI wieku, WSZiP, Warszawa 2008.
7. Lisiecki M., Zarządzanie bezpieczeństwem publicznym, Wyd. Naukowe Łośgraf, Warszawa 2011.
8. Pawłowski J., Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego, AON, Warszawa 2002.
9. Rutkowski, Sieć bezpieczeństwa. Domeny, relacje, dylematy, szanse, WSZiP, Warszawa 2009.
10. Serafin T., Parszowski S., Bezpieczeństwo społeczności lokalnych. Programy prewencyjne w systemie bezpieczeństwa, Difin, Warszawa 2011.
11. Sienkiewicz-Małyjurek K., Niczyporuk Z.T., Bezpieczeństwo publiczne. Zarys problematyki, Wyd. Politechniki Śląskiej, Gliwice 2010.
12. Stańczyk J., Współczesne pojmowanie bezpieczeństwa, ISP PAN, Warszawa 1996.
13. Sulowski S., W poszukiwaniu definicji bezpieczeństwa wewnętrznego, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2009, nr 1.
14. Śmiałek W., Tymanowski J. (red.), Bezpieczeństwo państw i narodów w procesie integracji europejskiej, Wydawnictwo A. Marszałek, Toruń 2002.
15. Traczyk Z., Sektor obywatelski i inne obszary bezpieczeństwa, [w:] M. Lisiecki (red.), Zarządzanie bezpieczeństwem - wyzwania XXI wieku, WSZiP, Warszawa 2008.
16. Tyrała P. (red.), Zarządzanie bezpieczeństwem, Wydawnictwo Profesjonalnej Szkoły Biznesu, Kraków 2000.

mgr Marta Hołuj

GRY KOMPUTEROWE I TELEWIZJA, A PRZESTĘPCZOŚĆ NIELETNICH I MŁODOCIANYCH- ASPEKTY PRAWNE I PSYCHOLOGICZNE

Uwagi wstępne

W dzisiejszym świecie mamy do czynienia z mediami niemalże wszędzie, niejednokrotnie dzieci już w wieku wczesnoszkolnym wolny czas spędzają przed komputerem, tabletem, czy telewizorem. Nieograniczony dostęp do mediów niesie za sobą z pewnością wiele zalet, ale również i wad.

Przestępstwo nieletniego albo młodocianego jest zwykle wynikiem jego agresywnego zachowania. Powyższe zagadnienie jest bardzo rozległe. W niniejszej pracy przedstawiono najistotniejsze koncepcje oraz teorie, dotyczące przemocy i agresji, które mogą wpływać na przestępczość nieletnich i młodocianych.

Definicja nieletniego i młodocianego oraz ich odpowiedzialność za przestępstwo w polskim systemie prawnym

Określenie *nieletni* jest pojęciem wieloznacznym¹ i może być przedstawiane w dwóch różnych ujęciach, prawnokarnym oraz proceduralno-wychowawczym². Na płaszczyźnie prawnokarnej nieletnim jest osoba, która nie ukończyła lat 17 (art.10 §1 k.k.). Do tej grupy należą nieletni, którym nie można przypisać winy w związku, z czym nie popełniają przestępstwa (art. 1 §3 k.k.), tylko czyn zabroniony zagrożony karą (art. 1 §1 k.k.) oraz nieletni, którzy mogą ponosić odpowiedzialność za niektóre przestępstwa wskazane w kodeksie karnym (art. 10 §2 k.k.)³ Pojęcie nieletniego w ujęciu proceduralno-wychowawczym zawiera ustawa z dnia 26 października 1982 r. *o postępowaniu w sprawach nieletnich*. Jak stanowi art. 1 §1 „Przepisy ustawy stosuje się w zakresie:

- 1) zapobiegania i zwalczania demoralizacji - w stosunku do osób, które nie ukończyły lat 18;
- 2) postępowania w sprawach o czyny karalne - w stosunku do osób, które dopuściły się takiego czynu po ukończeniu lat 13, ale nie ukończyły lat 17;
- 3) wykonywania środków wychowawczych lub poprawczych - w stosunku do osób, względem, których środki te zostały orzeczone, nie dłużej jednak niż do ukończenia przez te osoby lat 21”⁴.

Definicja przestępstwa wynika z art. 1 k.k. „Przepis określa podstawowe zasady odpowiedzialności karnej, z których można wywieść ogólną definicję przestępstwa, jako czynu zabronionego pod groźbą kary przez ustawę obowiązującą w czasie jego popełnienia, bezprawnego, zawinionego, społecznie szkodliwego w stopniu wyższym niż znikomy”⁵.

Istotą prawa karnego jest zasada winy, która oznacza, że sprawcy można przypisać odpowiedzialność karną jedynie wówczas, „gdy z popełnienia czynu można zrobić mu zarzut”⁶, aby

¹ K. Biel, *Przestępczość dziewcząt, Rodzaje i uwarunkowania*, Kraków 2008, s. 19.

² J. Błachut, A. Gaberle, K. Krajewski, *Kryminologia*, Gdańsk 2007, s. 317.

³ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. *Kodeks karny*, Dz. U. z 2016 r. poz. 1137 z późn. zm. (zwana dalej kodeksem karnym).

⁴ Ustawa z dnia 26 października 1982 r. *o postępowaniu w sprawach nieletnich*, Dz. U. z 2016 r. poz. 1654 z późn. zm.

⁵ M. Mozgawa red., *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2015, s. 26.

⁶ L. Gardocki, *Prawo karne*, Warszawa 2015, s. 10.

powyższe było możliwe między sprawcą a czynem musi istnieć określona więź psychiczna⁷. Jest to tzw. teoria psychologiczna winy. Jednakże jak wskazuje L. Gardocki zdecydowanie częściej prezentowana jest teoria normatywna, wśród, której można wyróżnić teorię kompleksową oraz teorię czystą normatywną. Pierwsza z nich określa winę, jako „ujemnie oceniony stosunek psychiczny sprawcy do czynu, przy czym umyślność i nieumyślność należą do samej istoty winy”⁸ zaś druga wiąże się jedynie z zarzutem umyślności bądź nieumyślności⁹.

Kluczowe w przypadku badania odpowiedzialności nieletniego jest ustalenie czy można mu przypisać winę. Mając na względzie powyższe rozważania, można byłoby przyjąć, że jeśli zajdą wyżej wskazane przesłanki, wówczas nic nie powinno stanąć na przeszkodzie, aby nieletni poniósł odpowiedzialność karną za swój czyn. Jednakże, co do zasady nieletniość w polskim prawie karnym jest okolicznością wyłączającą winę¹⁰. Niemniej jednak jak twierdzi A. Barczak - Oplustil „nieukończenie przez sprawcę określonego w art. 10 k.k. wieku nie oznacza, że sprawcy nie można przypisać winy w tym znaczeniu, że nie istniała u niego subiektywna możliwość dochowania nakazu/zakazu wynikającego z normy sankcjonowanej, a oznacza tylko, iż ze względu na przyjęte z góry założenie nie można nawet rozważać jej przypisania. Wyznaczona w ustawie granica wieku nie stanowi, zatem elementu treści winy”¹¹. Regulacje zawarte w kodeksie karnym oraz ustawie o postępowaniu w sprawach nieletnich, które odnoszą się do osób nieletnich należy uznać, jako komplementarne. „Wynika z nich, że za zachowania nieletnich, które wymagają reakcji sądowej zostały uznane: a) popełnione przez nieletnich przestępstwa w rozumieniu kodeksu karnego (art. 10 §2 k.k.); b) czyny karalne, przez które rozumie się czyny noszące znamiona przestępstwa lub niektórych wykroczeń (przeciwko porządkowi publicznemu, bezpieczeństwu ruchu drogowego lub mieniu) zabronione przez ustawę (art. 1 §2 pkt 2 u.p.s.n) i popełnione przez osoby w wieku od 13 do 17 lat (...); c) zachowania świadczące o demoralizacji nieletniego”¹².

Młodocianym zgodnie z przepisami kodeksu karnego jest „sprawca, który w chwili popełnienia czynu zabronionego nie ukończył 21 lat i w czasie orzekania w pierwszej instancji 24 lat”¹³. Sąd w przypadku sprawcy młodocianego podobnie jak nieletniego przy wymiarze kary „kieruje się przede wszystkim tym, aby sprawcę wychować”¹⁴. Ponadto w przypadku sprawcy młodocianego, jeśli ma miejsce „warunkowe zawieszenie wykonania kary okres próby zostaje wydłużony i wynosi od 2 do 5 lat (art. 70 §2), zaś dozór wobec młodocianego sprawcy przestępstwa umyślnego jest obligatoryjny przez cały okres próby (art. 73 §2)”¹⁵. Przepis art. 60 §1 k.k. stanowi o nadzwyczajnym złagodzeniu kary wobec młodocianego, jeżeli cel wychowawczy kary zostanie spełniony¹⁶.

Nabywanie agresywnych wzorów zachowań

W Internecie, telewizji czy w innych środkach masowego przekazu często pokazywane są materiały oraz filmy, prezentujące przemoc. Wśród nastolatków popularne są również gry o tematyce wojennej, których fabuła opiera się na strzelaniu do przeciwników. Z pewnością nie każdy nieletni albo młodociany grający w taki rodzaj gier, czy oglądający filmy prezentujące przemoc dopuści się przestępstwa. Niemniej jednak trudno nie zgodzić się ze stwierdzeniem, że

⁷ Tamże, s. 10.

⁸ Tamże, s. 58-59.

⁹ Tamże, s. 59.

¹⁰ M. Mozgawa (red.), *Kodeks...*, dz. cyt., s. 45.

¹¹ A. Barczak-Oplustil, *Sporne zagadnienia istoty winy w prawie karnym. Zarys problemu*, „Czasopismo prawa karnego i nauk penalnych” 2005, z.2, s. 88

¹² K. Biel, *Przestępczość...*, dz. cyt., s. 20.

¹³ Kodeks karny, art. 115§10.

¹⁴ Kodeks karny, art. 54§1.

¹⁵ M. Mozgawa (red.), *Kodeks karny...*, dz. cyt., s. 323.

¹⁶ Tamże, s. 32.

oglądanie aktów przemocy, nie pozostaje bez wpływu na rozwój młodego człowieka. Niejednokrotnie może to prowadzić do obniżenia jego wrażliwości na krzywdę drugiego człowieka, do rozdrażnienia, a także wzrostu agresji w konsekwencji, czego w skrajnym przypadku może skutkować to popełnieniem przez niego przestępstwa.

Teorie odnoszące się do wpływu mediów na rozwój i psychikę nieletniego oraz młodocianego wskazują zarówno na aspekty pozytywne jak również negatywne oglądania aktów przemocy. Można wyróżnić następujące koncepcje:

- a) katharsis (oczyszczania), według której oglądanie aktów przemocy umożliwia rozładowanie oraz redukcję agresji, a przemoc w telewizji pełni rolę przeżycia zastępczego i daje upust agresji w sposób, który nie jest szkodliwy;
- b) powstrzymania, która zakłada, że oglądanie w telewizji przemocy doprowadza do zaniku u odbiorcy popędów agresywnych, co powoduje, że wyobrażenia o przemocę względem innych budzą w nim strach, lęk przed karą oraz poczucie winy. Strach przed agresją, która może go spotkać ze strony innych powoduje zmniejszenie jego własnej agresji;
- c) stymulacji, według której przemoc w mediach powoduje wzrost agresji u odbiorcy. Mass media mogą rodzić zachowania agresywne, umożliwiać naukę oraz naśladowanie agresji, poprzez dostarczanie negatywnych wzorów zachowań. Oglądający w sposób świadomy oraz nieświadomy może je powtarzać;
- d) przyzwyczajania, która zakłada, że stałe oglądanie agresji sprawia, że odbiorca się do niej przyzwyczaja, jest ona dla niego czymś powszednim, nie wzbudza już w nim szoku¹⁷.

W tym miejscu należałoby wyjaśnić, czym jest pojęcie agresji oraz przemocy, bowiem pojęcie przemocy w kryminologii nie jest tożsame z pojęciem agresji na gruncie psychologii. Odmienne jest również znaczenie definicji przemocy w prawie karnym materialnym¹⁸.

W psychologii zwięzłą definicję agresji przedstawili R.A. Baron i D.R. Richardson, która ma się odnosić do „każdej formy zachowania, której celem jest wyrządzenie szkody lub spowodowanie obrażeń innej żywej istocie, motywowanej do uniknięcia takiego potraktowania”¹⁹. Według D. T. Kenricka, S. L. Neuberga oraz R. B. Cialdiniego na wyżej przedstawioną definicję agresji składają się następujące składniki:

1. agresja, która jest zachowaniem i nie należy utożsamiać jej z emocjami;
2. agresja, jako zachowanie celowe;
3. zachowanie agresywne, którego celem jest skrzywdzenie innego człowieka²⁰.

Pojęcie przemocy w kryminologii jest pojęciem podrzędnym w stosunku do pojęcia agresji w psychologii. Nie każdy przejaw agresji jest przemocą, a jedynie pewien jej rodzaj zwany agresją fizyczną²¹. Natomiast w prawie karnym materialnym nie zawsze zespół ustawowych znamion zawierających znamię „przemoc” będzie realizowany z użyciem przemocy w ujęciu kryminologicznym, albowiem przykładowo samo „zagrzewanie” do walki, nie jest przemocą w rozumieniu kryminologii²². Niemniej jednak według T. Hanauska „przemocą jest takie działanie środkami fizycznymi, które uniemożliwiają lub przełamują opór zmuszanego, ma albo nie dopuścić

¹⁷ J. Błachut, A. Gaberle, K. Krajewski, *Kryminologia*, dz. cyt., s. 417.

¹⁸ Tamże, s. 262-263.

¹⁹ B. Krahe, *Agresja*, Gdańsk 2006, s. 17.

²⁰ D. T. Kenrick, S. L. Neuberg, R. B. Cialdini, *Psychologia społeczna. Rozwiązane tajemnice*, Gdańsk 2002, s. 489.

²¹ K. Bułat, P. Czarniak, A. Gorzelak, K. Grabowski, M. Iwański, P. Jakubek, J. Jodłowski, M. Matek, S. Mołdawska-Mąsior, A. Papierz, M. Stożek, *Kryminologia. Repetytorium*, Kraków 2007, s. 90.

²² J. Błachut, A. Gaberle, K. Krajewski, *Kryminologia*, dz. cyt., s. 267.

do powstania lub wykonania jego decyzji woli, albo naciskając aktualnie wyrządzaną dolegliwość na jego procesy motywacyjne nastawić tę decyzję w pożądanym przez sprawcę kierunku”²³.

Młodzież oglądając filmy zawierające przemoc, oraz grając w gry opierające się na przemocy „uczy się” agresywnych zachowań poprzez obserwację. Proces ten mieści się w tzw. teorii społecznego uczenia się. Według A. Bandury ludzie uczą się zachowań przez modelowanie, które polega na tym, że człowiek obserwuje innych i w ten sposób wyrabia sobie pogląd dotyczący nowych zachowań. Następnie informacje, które zostały zakodowane w jego umyśle stanowią wskazówki do działania. Proces modelowania jest złożony. Jak twierdzi wyżej wskazany autor „ludzie nie są w stanie wiele się nauczyć przez obserwację, o ile nie zwrócą uwagi na modelowanie zachowań i nie zarejestrują jego istotnych właściwości”²⁴. Drugi z procesów nauki przez obserwację polega „na przechowywaniu w pamięci zachowań modelowych w tej lub innej chwili. Aby obserwatorzy mogli odnieść korzyść z zachowania modeli, kiedy modele nie są już obecne i nie ukierunkowują zachowań obserwatorów, wzorce reakcji muszą być reprezentowane symbolicznie w pamięci tych ostatnich”²⁵. To dzięki symbolom chwilowe doświadczenia mogą trafić do pamięci długoterminowej²⁶. Kolejny z etapów modelowania polega na przekształcaniu reprezentacji symbolicznych w konkretne działania. Ostatni zaś z etapów dotyczy procesów motywacyjnych.

Jak wskazuje A. Bandura odbiorcy chętniej realizują zaobserwowane wcześniej zachowania, jeśli ich efekt będzie nagradzający²⁷. To czy człowiek w konkretnej sytuacji zachowa się agresywnie będzie zależało od jego przeszłych bezpośrednich oraz pośrednich doświadczeń powiązanych z agresją, jak również z jej skutkami. Kluczowe jest czy dane zachowanie umożliwiło realizację obranego celu i czy spotkała za nie człowieka nagroda, bowiem odpowiedź na tak postawione pytania, często decyduje o tym, czy opłaca się w konkretnej sytuacji zachowywać się agresywnie²⁸.

Jak podaje A. Bandura wzory zachowań agresywnych mogą pozostawać przez długi czas w spoczynku. Do ich uruchomienia niezbędne są bodźce zewnętrzne, zwane „mechanizmami wyzwalań zachowań agresywnych”²⁹. Należą do nich tzw. czynniki awersyjne, które oznaczają jakieś zagrożenie, coś nieprzyjemnego, jest to np. atak fizyczny, groźby. Inne czynniki zwane są czynnikami instrumentalnymi, które polegają na spodziewaniu się uzyskania korzyści w wyniku zachowania agresywnego. Trzeci rodzaj czynników to tzw. czynniki modelujące, czyli zachowanie się ludzi obecnych w bezpośrednim otoczeniu innej jednostki. A. Bandura wyróżnia jeszcze czynniki instrukcyjne, które polegają na poleceniach i wskazówkach. Jeśli pochodzą od osoby uznawanej za autorytet mogą w innych wyzwalać zachowania agresywne³⁰.

Mając na względzie temat tego artykułu kluczowe w przypadku przestępstw młodych ludzi wydają się być czynniki instrumentalne, bowiem jak to już zostało wcześniej wskazane, to zwykle spodziewane korzyści np. uznanie grupy rówieśniczej, w której przebywa nieletni czy młodociany może decydować o zachowaniu agresywnym, które z kolei może skutkować popełnieniem przez niego przestępstwa z użyciem przemocy.

W przedmiocie niniejszych rozważań istotna wydaje się być również tzw. hipoteza frustracja-agresja. Jednym z twórców tej koncepcji jest J. Dollard. Według niego agresja zawsze jest owocem frustracji. Jak twierdzi, jeśli, ktoś zachowuje się w sposób agresywny, wcześniej musiał ulec

²³ J. Bryk, „Pojęcie przemocy w prawie karnym”, w: M. Binczycka – Anholcer (red.), *Przemoc i agresja jako zjawiska społeczne*, Warszawa 2003, s. 94.

²⁴ A. Bandura, *Teoria społecznego uczenia się*, Warszawa 2015, s. 37-38.

²⁵ Tamże, s. 40.

²⁶ Tamże.

²⁷ Tamże, s. 42-43.

²⁸ R. J. Crisp, R. N. Turner, *Psychologia społeczna*, Warszawa 2009, s. 221.

²⁹ J. Błachut, A. Gaberle, K. Krajewski, *Kryminologia*, dz. cyt. s. 286.

³⁰ Tamże, s. 286-287.

frustracji, a jeżeli ktoś uległ frustracji to jej następstwem będzie akt agresji³¹. Według L. Berkowitza „frustracja prowadzi do agresji tylko wtedy, gdy wywołuje negatywne uczucia”³², co nie oznacza, że wystąpienie negatywnych uczuć musi prowadzić do agresji³³.

Gry komputerowe i telewizja w kontekście agresji

Wielu nastolatków nie uważa gier komputerowych za zagrożenie, często „zabawa w przemoc” przed komputerem jest dla nich głównym sposobem na spędzanie wolnego czasu. Zapewne niejeden dorosły wiedząc o tym, że jego dziecko gra w taki rodzaj gier mówi, że przecież to tylko gra. Jednakże na pozór „niewinna” tylko gra może być powodem wielu wychowawczych problemów z nieletnim, zwłaszcza, jeśli dodatkowo występują inne czynniki mogące wpłynąć na jego zachowanie, jak np. zaburzona osobowość, czy przemoc w rodzinie. Co prawda jak zostało już wcześniej wspomniane według niektórych oglądanie przemocy może pełnić funkcję „oczyszczającą”, dzięki czemu w ten właśnie sposób można zredukować poziom agresji u odbiorcy³⁴, niemniej jednak zdecydowanie częściej podkreśla się negatywny wpływ scen z aktami przemocy w mediach na rozwój i psychikę młodego człowieka.

Powszechnie wiadomo, że zdecydowanie częściej i łatwiej człowiek zapamiętuje obrazy, niż nazwy, czy wypowiedzane słowa. Zatem, trafne wydaje się być stwierdzenie, że brutalne sceny z gier komputerowych czy filmów dokładnie zostają utrwalone w pamięci młodego odbiorcy, zwłaszcza, jeśli ma styczność z takimi grami czy programami często. Jak wskazuje A. Seredyński zachowaniem nieletnich kierują przede wszystkim bodźce obrazowe oraz symboliczne, które mają podłoże emocjonalno-motywacyjne. Media mogą służyć młodemu człowiekowi do poszerzania horyzontów kulturowych oraz edukacyjnych, ale mogą stać się również narzędziem, przemocy, agresji oraz manipulacji³⁵.

Krótkoterminowy jak i długoterminowy wpływ przemocy ukazywany w mediach przedstawia w swym dziele B. Krahe. Według tej autorki bezpośrednie naśladownictwo, czyli tzw. przemoc kopiowana ma miejsce w przestępczości dosyć często. Ustalono, że niektóre zabójstwa, zarazem te umyślne, ale i przypadkowe były skutkiem odgrywania przez dzieci scen z mediów. Bez wpływu na odbiorców nie pozostawały również transmisje walk bokserskich oraz prezentowanie w mediach spektakularnych samobójstw³⁶. Jak wskazują badania przeprowadzone w USA oraz w innych krajach dotyczące długoterminowych skutków przemocy prezentowanej w mediach, kontakt z przemocą przedstawianą w mediach najprawdopodobniej zwiększa agresywne skłonności. Skutki oglądania takiego rodzaju programów telewizyjnych już we wczesnym dzieciństwie są dostrzegalne nawet po upływie ponad dwudziestu lat³⁷. Ponadto w okresie od 8 do 12 lat dzieci są najbardziej podatne

i wrażliwe na przemoc ukazywaną w mediach. Oglądanie takich programów w podanym wieku powoduje „rozwój agresywnych skryptów, w ramach, których dzieci włączają obrazy agresji z mediów do repertuaru poznawczego kierującego ich agresywnym zachowaniem”³⁸. Wyroki osób w wieku 30 lat były wyższe od wyroków innych osób, które w wieku 8 lat nie przejawiały dużego zainteresowania programami z przemocą³⁹.

³¹ D. T. Kenrick, S. L. Neuberg, R. B. Cialdini, *Psychologia...*, dz. cyt. s.495-496.

³² Tamże, s. 496.

³³ Tamże.

³⁴ J. Błachut, A. Gaberle, K. Krajewski, *Kryminologia*, dz. cyt., s. 417.

³⁵ A. Seredyński, *Oddziaływanie mediów na zachowanie się nieletnich*, „Problem Nauk Stosowanych” 2013, tom 1, s. 32.

³⁶ B. Krahe, *Agresja*, dz. cyt., s. 90-102.

³⁷ Tamże, s. 101.

³⁸ Tamże, s. 102.

³⁹ Tamże, s. 100-101.

Wyżej wskazane badania tylko potwierdzają fakt, że drastyczne i brutalne sceny z mediów, zostają głęboko zakodowane w pamięci młodego człowieka. Jak widać zapamiętane „obrazy” towarzyszą mu przez znaczną część życia.

Można byłoby postawić pytanie, co jest tak atrakcyjnego w materiałach, programach i grach przedstawiających przemoc, że wzbudzają takie zainteresowanie w wielu młodych ludziach? Przecież istnieje wiele wartościowych programów oraz gier logicznych, zręcznościowych, przygodowych, które nie zawierają aktów przemocy. Dlaczego zatem niektórzy młodzi ludzie wybierają filmy i gry, których fabuła opiera się właśnie na przemocy?

Jak trafnie wskazuje W. Poznaniak gry komputerowe przyciągają osoby, które lubią mieć kontrolę, lubią rywalizować oraz niszczyć i zwyciężać swoich rywali, co w świecie realnym zasadniczo pozostaje niemożliwe. Gry komputerowe tworzą również pewien świat fikcji i dla ludzi, sfrustrowanych oraz zgubionych może to być miejsce, w którym będą mogli zrealizować swoje marzenia. Ponadto gry, nieletniemu czy młodocianemu pozwalają wyzbyć się ograniczeń prawnych, moralnych oraz społecznych⁴⁰. Według W. Poznaniaka można wyróżnić kilka rodzajów gier z użyciem przemocy. Pierwszą kategorię stanowią gry symulacyjne, które przedstawiają symulację np. lotu helikopterem, bombowcem, czy jazdy ciężarówką albo czołgiem. Gracz, który jest kierowcą danego pojazdu ma za zadanie pokonać wroga i wrócić do bazy⁴¹. Kolejną agresywną grą są także „wyścigi”, w których to gracz, jako kierowca pojazdu, musi łamać wiele zasad „fair play”, aby wygrać. Podejmuje m.in. takie działania jak taranowanie przeciwnika, zajeżdżanie mu drogi. Wyżej wskazany autor, jako gry, w których występuje przemoc wymienia również strzelanki oraz strategiczne gry wojenne. Fabuła gier zwykle jest podobna. Celem gracza jest zabicie wroga⁴². Bohater w prezentowanych wyżej grach jest kimś, kto imponuje, jest niezwykle⁴³. Niekiedy im więcej punktów w grze uzyska dany gracz, ma większe korzyści, np. może za zdobyte punkty „kupić” nową broń itp. Stanowi to zachętę dla nieletnich i młodocianych do poświęcania dużej ilości czasu na grę.

Jak wskazują P.G. Zimbardo oraz F.L. Ruch, nieustanne oglądanie aktów przemocy powoduje, że odbiorcy zaczynają być przekonani o tym, że takie zachowanie jest normalne i przestają już na nie reagować⁴⁴.

M. Jędrzejko dokonuje podziału gier, na komputerowe oraz sieciowe. W grach komputerowych użytkownik walczy z bohaterami fikcyjnymi, a zakres reakcji przeciwników jest ograniczony przez zasoby danej gry i możliwości komputera. Natomiast w grach internetowych przeciwnikami gracza są realni ludzie, którzy wcielają się w role bohaterów. Gry tego rodzaju stwarzają o wiele więcej możliwości dla uczestników, a ich jedynym celem jest zabicie przeciwnika⁴⁵.

Zatem czy taką formę rozrywki można uznać za coś normalnego w dzisiejszym świecie? Z pewnością nie, niemniej jednak dla wielu młodych ludzi jest to główna forma spędzania czasu.

Przemoc występuje nie tylko w grach komputerowych, ale również w filmach, a nawet bajkach dla dzieci. Często programy telewizyjne, czy filmy zawierające przemoc są powszechnie dostępne dla najmłodszych widzów. Jak wskazuje A. Bałandynowicz, przemoc w mediach nie pozostaje bez wpływu na przestępczość. Podaje, że przemoc prezentowana w telewizji amerykańskiej wpłynęła na ok. 50 % zabójstw, których dopuszczono się w tym kraju⁴⁶.

⁴⁰ W. Poznaniak, *Przemoc w grach elektronicznych*, w: M. Binczycka-Anholcer (red.), *Przemoc...*, dz. cyt. s. 81.

⁴¹ Tamże.

⁴² Tamże, s. 82-83.

⁴³ Tamże, s. 83.

⁴⁴ M. Jędrzejko, *Śmierć jako zabawa – człowiek w świecie gier komputerowych i sieciowych*, „Media i społeczeństwo” 2011, nr 1, s. 168.

⁴⁵ Tamże, s. 168-169.

⁴⁶ A. Bałandynowicz, *Agresja i przemoc w środkach komunikacji społecznej*, „Prokuratura i Prawo” 2008, nr. 1, s. 73.

Przeglądając program telewizyjny można zauważyć, że czasami więcej jest w nim filmów wojennych, akcji, thrillerów niż filmów obyczajowych z wartościowym przesłaniem. Często na ekrany kin wchodzi również, coraz to nowsze horrory.

Podsumowanie

Reasumując, można dojść do przekonania, że przestępstwa z użyciem przemocy zwykle są wynikiem agresji, która zależy od wielu czynników. Z całą pewnością można stwierdzić, że programy telewizyjne, filmy, a zwłaszcza gry zawierające przemoc niosą za sobą wiele ujemnych konsekwencji. Młody człowiek, który obserwuje nieodpowiednie zachowania bohaterów filmów, czy wcielając się w postacie z gier strzelające do przeciwników nabywa wiele negatywnych wzorców zachowań m.in. staje się mniej wrażliwy, jest nastawiony na nieustanną rywalizację oraz kształtuje się w nim postawa, że zawsze musi wygrywać nawet, jeśli droga do sukcesu polega na łamaniu prawa czy zasad moralnych. Powyższe działania dorastającego człowieka w połączeniu z innymi czynnikami takimi jak m.in. zaburzona osobowość, przemoc w rodzinie itp. mogą przyczynić się do dokonania przez niego przestępstwa.

BIBLIOGRAFIA

Literatura

1. Bałandynowicz A., *Agresja i przemoc w środkach komunikacji społecznej*, „Prokuratura i Prawo” 2008, nr. 1.
2. Bandura A., *Teoria społecznego uczenia się*, PWN, Warszawa 2015.
3. Barczak-Oplustil A., *Sporne zagadnienia istoty winy w prawie karnym. Zarys problemu*, „Czasopismo prawa karnego i nauk penalnych” 2005, z.2.
4. Biel K., *Przestępczość dziewcząt, Rodzaje i uwarunkowania*, WAM, Kraków 2008.
5. Błachut J., Gaberle A., Krajewski K., *Kryminologia*, Arche, Gdańsk 2007.
6. Bryk J., „*Pojęcie przemocy w prawie karnym*”, w: Binczycka – Anholcer M. (red.), *Przemoc i agresja jako zjawiska społeczne*, Polskie Towarzystwo Higieny Psychicznej, Warszawa 2003.
7. Bułat K., Czarniak P., Gorzelak A., Grabowski K., Iwański M., Jakubek P., Jodłowski J., Małek M., Mołdawska-Mąsior S., Papierz A., Stożek M., *Kryminologia. Repetytorium*, Wolters Kluwer Polska, Kraków 2007.
8. Crisp R. J., Turner R. N., *Psychologia społeczna*, PWN, Warszawa 2009.
9. Gardocki L., *Prawo karne*, C.H. Beck, Warszawa 2015.
10. Jędrzejko M., *Śmierć jako zabawa –człowiek w świecie gier komputerowych i sieciowych*, „Media i społeczeństwo” 2011, nr 1.
11. Kenrick D. T., Neuberg S. L., Cialdini R. B., *Psychologia społeczna. Rozwiązane tajemnice*, GWP, Gdańsk 2002.
12. Krahe B., *Agresja*, GWP, Gdańsk 2006.
13. Mozgawa M. (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2015.
14. Poznaniak W., *Przemoc w grach elektronicznych*, w: Binczycka – Anholcer M. (red.), *Przemoc i agresja jako zjawiska społeczne*, Polskie Towarzystwo Higieny Psychicznej, Warszawa 2003.
15. Seredyński A., *Oddziaływanie mediów na zachowanie się nieletnich*, „Problem Nauk Stosowanych” 2013, tom 1.

Akty prawne

1. Ustawa z dnia 26 października 1982 r. *o postępowaniu w sprawach nieletnich*, Dz. U. z 2016 r. poz. 1654 z późn. zm.
2. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. *Kodeks karny*, Dz. U. z 2016 r. poz. 1137 z późn. zm.

Karolina Seredocha

NARKOMANIA WŚRÓD NIELETNICH – ASPEKT MEDYCZNO-SPOŁECZNY ORAZ KRYMINOLOGICZNY

We współczesnym świecie coraz bardziej rozpowszechnionym tematem w kontekście patologii społecznej czy przestępczości okazuje się zjawisko narkomanii. Centrum Badania Opinii Społecznej współpracując z Krajowym Biurem ds. Przeciwdziałania Narkomanii przeprowadziło badania w celu określenia powszechności zjawiska narkomanii wśród młodzieży¹. Rezultaty badań wskazują, że w latach 2008-2016 wskaźnik nieletnich sięgających po substancje uzależniające systematycznie rósł. Autorzy badań zauważyli, że narkotyki, zaraz po alkoholu i papierosach, są najczęściej przyjmowaną używką w środowisku nieletnich. Powyższe stwierdzenie potwierdza fakt, że w 2016 roku odsetek osób małoletnich deklarujących kontakt z narkotykami wynosił 17%. Najwyższy udział procentowy osób zażywających substancje uzależniające odnotowano w szkołach zawodowych-około 23%, a najniższy w liceach- 18%. Opierając się na powyższych wynikach można stwierdzić, że w wieku około 15-18 lat dochodzi do pierwszych kontaktów ze środkami odurzającymi. Ankietowani pytani byli również o rodzaj zażywanych substancji. Jak wynika z przeprowadzonych badań najczęściej przyjmowanymi narkotykami są marihuana i haszysz, a najmniej kokaina². Szczegółowa analiza problemu wskazuje, że substancje na bazie konopi indyjskich są powszechnie łatwo dostępne wśród młodzieży.

Z uwagi na powagę problemu, liczne organizacje i instytucje społeczne, takie jak Polskie Towarzystwo Zapobiegania Narkomanii czy MONAR podejmują rozmaite działania profilaktyczno-lecznicze służące wspieraniu osób uzależnionych, promowaniu zdrowego stylu życia oraz dostarczeniu społeczeństwu wiedzy na temat konsekwencji prawnych związanych z narkotykami³.

Niniejszy artykuł poświęcony jest rozważaniom na temat narkomanii w środowisku nieletnich w aspekcie społecznym, medycznym oraz kryminologicznym.

Wyjaśnienia terminologiczne

Pojęcie „narkomania” pochodzi od greckich słów narke- odurzenie oraz mania- szaleństwo i oznacza chorobliwy pociąg do przyjmowania środków odurzających⁴. Nie jest to jednak jednoznaczny termin, a różna interpretacja wynika z wielu koncepcji teoretycznych. Dla celów niniejszej pracy przydatna jest definicja zawarta w art. 4 ustawy o zapobieganiu narkomanii z dnia 5 kwietnia 2017 roku, która mówi, że narkomania to stałe lub okresowe przyjmowanie w celach innych niż medyczne środków odurzających, substancji psychotropowych, środków zastępczych lub nowych substancji psychoaktywnych, w wyniku czego może powstać lub powstało uzależnienie od nich⁵.

Uzależnienie od narkotyków przebiega podobnie u wszystkich uzależnionych. Rozwija się i postępuje, przechodząc przez kolejne fazy, począwszy od pierwszych eksperymentów, aż do regularnego spożywania i całkowitej utraty kontroli nad zażywaniem. Uzależnienie cechuje się

¹ A. Malczewski, *Młodzież a substancje psychoaktywne* [w:] *Młodzież 2016*, http://www.cinn.gov.pl/portal?id=15&res_id=1150305 (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).

² Tamże.

³ D. Zaworska- Nikoniuk, *Diagnoza, profilaktyka i terapia uzależnień*, Olsztyn 2005, s. 163-173.

⁴ E. Łuczak, *Narkomania jako problem społeczny*, Olsztyn 1995, s. 10.

⁵ Ustawa z dnia 5 kwietnia 2017 r. o Przeciwdziałaniu narkomanii (Dz.U. z 2017 r., poz. 783).

systematycznym pragnieniem zażywania substancji narkotycznej oraz stałym dążeniem do zwiększania dawki. Przyjmowanie środków odurzających i psychotropowych powoduje nie tylko uzależnienie, ale i negatywnie wpływa na zdrowie fizyczne i psychiczne⁶.

Można wyróżnić dwa rodzaje uzależnienia: psychiczne, będące stanem przymusowego i ciągłego używania środka narkotycznego, bez którego jednostka nie potrafi normalnie funkcjonować, oraz fizyczne, skutkujące włączeniem zażywanego narkotyku w cykl fizjologicznych przemian tkankowych organizmu⁷. Wówczas następuje przyzwyczajenie komórek do zażywanej substancji i dochodzi do poważnych zaburzeń procesów biochemicznych komórki, takich jak np. metabolizm. W momencie odstawienia środka, od którego jest się uzależnionym fizycznie, występują liczne symptomy i dolegliwości, m.in. drgawki, nudności⁸.

Spośród wielu klasyfikacji narkotyków najbardziej adekwatną do niniejszej pracy okazała się ta, która została opracowana przez Światową Organizację Zdrowia. Wskazuje ona następujące grupy: opiaty, psychostymulanty, substancje na bazie konopi indyjskich, psychodeliki i halucynogeny⁹. Do osobnej grupy zaliczana jest tylko jedna substancja- kokaina. Na podstawie przeprowadzonych badań można stwierdzić, że najbardziej popularne są opiaty, a więc środki zaliczane do najgroźniejszych w swoich skutkach¹⁰.

Do pierwszej grupy należą substancje pochodzenia roślinnego, czyli opiaty, np. morfina i heroina. Mają przede wszystkim działanie nasenne, przeciwbólowe i uspokajające. Są substancjami najsilniej uzależniającymi działającymi depresyjnie na mózg. Regularne zażywanie może doprowadzić do śmierci wskutek zapaści i obrzęku płuc¹¹.

Do drugiej grupy należą psychostymulanty, np. amfetamina stosowana w celu usunięcia objawów zmęczenia fizjologicznego. Powoduje zwiększenie aktywności psychoruchowej, niweluje uczucie senności i głodu, a nawet wywołuje jadłowstręt. Osoba zażywająca amfetaminę odczuwa bardzo duży przypływ energii i staje się pobudzona. Długotrwałe nadużywanie prowadzi do wzrostu niepokoju, rozdrażnienia, agresji i przemocy¹².

W kolejnej grupie znajduje się tylko jedna substancja-kokaina, otrzymywana z liści krzewów kokainowych, które uprawiane są na terenie Ameryki Południowej. Wpływa ona na układ oddechowy, krążeniowy i nerwowy, powodując wyostrenie wzroku, wzrost ciśnienia krwi, spadek łaknienia oraz zwiększenie tempa oddychania. W przypadku regularnego zażywania kokainy występują stany depresyjne i lękowe, które mogą przyczynić się do popełnienia samobójstwa.

Do innej grupy należą substancje na bazie konopi indyjskich. Wśród nich wymienia się marihuanę otrzymywaną z suszonych liści oraz haszysz produkowany z żywicy. Obie substancje zażywane są w celu poprawienia samopoczucia, wzrostu euforii i wyostrenia zmysłu wzroku i słuchu. Regularne zażywanie powoduje osłabienie układu odpornościowego, przez co osoba uzależniona jest bardziej podatna na choroby. Dodatkowo występują zaburzenia koordynacji ruchowej, uczucie zimna oraz biegunki i zaparcia.

Następnym rodzajem są psychodeliki, które wywołują zaburzenia świadomości, emocji oraz myślenia. Przykładem jest LSD-25 działający pobudzająco na układ nerwowy. Po zażyciu pojawiają się takie dolegliwości jak bolesne skurcze żołądka, biegunki i omdlenia. Zażywanie LSD-25 może

⁶ E. Łuczak, *Narkomania jako problem społeczny*, Olsztyn 1995, s. 11.

⁷ Tamże, s. 12.

⁸ I. Malomy, *Ryzyko uzależnienia młodzieży szkolnej od narkotyków*, Katowice 2016, s. 18.

⁹ Tamże, s. 21.

¹⁰ C. Cekiera, *Etiologia i psychoprofilaktyka narkomanii*, Warszawa 1989, s. 103

¹¹ Z. Juczyński, *Narkomania*, Warszawa 2008, s. 80.

¹² Tamże, s. 94.

prowadzić do zachowań antyspołecznych, takich jak izolacja od innych, czy porzucanie rodzin i pracy¹³.

Ostatnią grupą są środków odurzających są substancje halucynogenne, powodujące lekkie odurzenie oraz zmianę poczucia rzeczywistości. Występują zaburzenia słuchowe, halucynacje wzrokowe oraz uczucie strachu. Długotrwałe zażywanie takich substancji może powodować paraliż układu oddechowego, co skutkuje nagłą śmiercią.

Narkotyki mogą być przyjmowane na różne sposoby, a wybór drogi przyjmowania substancji często jest dokonywany w zależności od postaci oraz celu jaki chce się osiągnąć, np. szybkie przeniknięcie substancji do mózgu¹⁴. Mogą być przyjmowane przez przewód pokarmowy, drogą wziewną lub poprzez wstrzykiwanie. Najbardziej popularnymi metodami narkotyzowania się są metody oparte na iniekcji dożylniej oraz na inhalowaniu, ze względu na szybki i gwałtowny efekt działania substancji psychoaktywnej. Natomiast najrzadziej spotykanym sposobem jest droga doustna¹⁵. Wstrzykiwana substancja psychoaktywna drogą dożylną bezpośrednio przenika do krwioobiegu, co powoduje niemal natychmiastowe działanie. Podobny skutek daje bezpośrednie wdychanie substancji do płuc, która następnie za pośrednictwem pęcherzyków płucnych przenika do układu krwionośnego.

Przyczyny zażywania narkotyków

Przyczyny uzależnienia są złożone i zalicza się do nich predyspozycje psychiczne, dziedziczne, wiek osoby oraz właściwości uzależniające samego narkotyku¹⁶. Większość osób uzależnionych zaczynało od sporadycznego eksperymentowania z narkotykami w młodym wieku, nie mając świadomości ryzyka i zagrożeń z tym związanych¹⁷. Jak wynika z przeprowadzonych badań 25% młodzieży w wieku 15-16 lat i aż 40% w wieku 18 lat używało narkotyków¹⁸. Szczegółowa analiza problemu wskazuje na to, że zjawisko narkomanii jest coraz bardziej popularne w środowisku nieletnich.

Dla potrzeb niniejszej pracy przywołany zostały podział autorstwa Krzysztofa Zajączkowskiego dotyczący czynników społecznych i biologicznych mających wpływ na występowanie zjawiska narkomanii wśród młodzieży. Do najczęstszych motywów sięgania po narkotyki, można zaliczyć presję ze strony otoczenia, chęć poprawy samopoczucia, pokusę podkreślenia dorosłości, bunt wobec zakazów oraz brak wzorców ze strony rodziców¹⁹.

Do pierwszych kontaktów ze środkami odurzającymi dochodzi najczęściej na imprezach, koncertach lub wyjazdach integracyjnych²⁰. Jednostka pod wpływem panującej mody i presji ze strony grupy oraz z obawy przed odrzuceniem ulega namowom i postanawia spróbować narkotyku²¹.

Część osób po spróbowaniu żałuje swojego nieodpowiedzialnego czynu, jednak są i tacy, którym wprowadzanie się w stan odurzenia zaczyna się podobać, a element ten staje się częścią zabawy, co skutkuje systematycznym spożywaniem narkotyków. Po pewnym czasie, gdy nieletni zauważa efekt poprawy samopoczucia i zmiany nastroju zaczyna regularnie odurzać się i próbować

¹³ Tamże.

¹⁴ J. Malinowski, *Używanie środków psychoaktywnych przez uczniów w percepcji studentów-kandydatów na nauczycieli*, Toruń 2005, s. 80.

¹⁵ E. Łuczak, *Narkomania jako problem społeczny*, Olsztyn 1995, s. 49.

¹⁶ J. Malinowski, *Używanie środków psychoaktywnych przez uczniów w percepcji studentów-kandydatów na nauczycieli*, Toruń 2005, s. 86.

¹⁷ P. Rogers, *Narkotyki i nastolatki*, Gdańsk 2004, s. 40.

¹⁸ A. Głuszcak, *Unia Europejska wobec przestępczości*, Kraków 2002, s. 56.

¹⁹ K. Zajączkowski, *Uzależnienia od substancji psychoaktywnych*, Warszawa 2003, s. 19.

²⁰ J. Śledzianowski, *Uzależnienia wśród dzieci i młodzieży szkolnej*, Kielce 2004, s. 220.

²¹ M. Malewska, *Narkotyki w szkole i w domu*, Warszawa 1995, s. 18.

nowych substancji w coraz większych ilościach²². Narkotyki niwelują uczucie zmęczenia, senności i frustracji, co pozwala na osiągnięcie komfortu psychicznego.

Innym motywem eksperymentowania przez nastolatków jest pokusa podkreślenia swojej dorosłości i buntowanie wobec zakazów. Zachowanie to może być motywowane nieustannym karaniem dziecka za wszelkie niepowodzenia i nadmiernym kontrolowaniem. Zimni, autorytatywni i rygorystyczni rodzice stosują liczne nakazy, zakazy oraz surowe kary, które w konsekwencji mogą skłaniać jednostkę do buntu wobec takiego zachowania. Takie czyny mogą sprzyjać występowaniu u dzieci zaburzeń w rozwoju osobowości, a to często prowadzi do narkomanii²³.

Istotną przyczyną zażywania narkotyków jest również niskie zainteresowanie dzieckiem ze strony opiekunów, którzy nie poświęcają mu wystarczającej uwagi. Rodzice bardzo często nie wiedzą jak i z kim dziecko spędza swój czas wolny. Oprócz tego, nadmiar obowiązków i długie godziny pracy opiekunów sprawiają, że mało czasu spędzają w domu i nie zauważają zmartwień i problemów dziecka.

Dodatkowo, niewłaściwe postawy opiekuna i zażywanie przez niego narkotyków, powoduje, że dziecko obserwując swoich rodziców zaczyna naśladować jego zachowanie. W literaturze przedmiotu przyswajanie zachowań wybranej osoby to modelowanie²⁴. Poprzez obserwację osoby modelowanej nabywamy jej umiejętność. Uzależnienie rodziców, brak odpowiednich postaw oraz niedostateczne uświadomienie małoletniego o konsekwencjach zażywania narkotyków sprzyja rozwojowi narkomanii wśród młodzieży.

Skutki używania narkotyków

Jednym z celów badawczych wytyczonych w niniejszej pracy jest przedstawienie konsekwencji uzależnienia od środków odurzających, które analizowane są na płaszczyźnie medycznej oraz psychologicznej i dotyczą sfery fizycznej, emocjonalnej, społecznej i umysłowej²⁵.

Z przeprowadzonej wstępnej analizy wynika, że narkotyki są bardzo niebezpieczne dla sfery fizycznej, ponieważ długotrwałe nadużywanie tej trucizny powoli niszczy organizm i może doprowadzić nawet do śmierci. Uzależnienie od substancji psychoaktywnych rodzi szereg problemów zdrowotnych dla człowieka²⁶. Mogą być to m.in. śmiertelne zatrucia (przedawkowania), ostre i przewlekłe zaburzenia psychiczne, zaburzenia funkcjonowania poszczególnych narządów lub całego organizmu. Organizm nastolatków jest w fazie dojrzewania, a niedozwolone substancje mogą zaburzyć jego prawidłowy proces. Nałóg ten może również nieodwracalnie uszkodzić mózg, serce, żołądek, wątrobę, czy płuca.

Wiele negatywnych skutków związanych jest nie tylko ze szkodliwością samego środka, ale i możliwością wstrzyknięcia zagrażających zdrowiu i życiu zanieczyszczeń i bakterii²⁷. W dużej mierze konsekwencją używania narkotyków, np. heroiny, czy amfetaminy są niebezpieczne choroby rozprzestrzeniane poprzez płyny ustrojowe, wśród nich wirusowe zapalenie wątroby oraz AIDS, czyli zespół nabytego braku odporności wywołany przez ludzki wirus HIV²⁸. Wstrzykiwanie

²² P. Rogers, *Narkotyki i nastolatki*, Gdańsk 2004, s. 42.

²³ M. Malewska, *Narkotyki w szkole i w domu*, Warszawa 1995, s. 40.

²⁴ D. Borecka-Biernat, *Agresja: dlaczego dzieci ranią i jak możemy temu przeciwdziałać?* [w:] Przegląd Naukowo-Metodyczny. Edukacja dla bezpieczeństwa, 2014, nr 1, http://bazhum.muzhp.pl/media/files/Przeglad_Naukowo_Metodyczny_Edukacja_dla_Bezpieczenstwa/Przeglad_Naukowo_Metodyczny_Edukacja_dla_Bezpieczenstwa-r2014-t-n1/Przeglad_Naukowo_Metodyczny_Edukacja_dla_Bezpieczenstwa-r2014-t-n1-s283-305/Przeglad_Naukowo_Metodyczny_Edukacja_dla_Bezpieczenstwa-r2014-t-n1-s283-305.pdf (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).

²⁵ R. Maxwell, *Dzieci, alkohol, narkotyki*, Gdańsk 1999, s. 82.

²⁶ I. Malorny, *Ryzyko uzależnienia młodzieży szkolnej od narkotyków*, Katowice 2016, s. 22.

²⁷ B. Hoffmann, *Narkotyki w kulturze młodzieżowej*, Kraków 2014, s. 150.

²⁸ I. Malorny, *Ryzyko uzależnienia młodzieży szkolnej od narkotyków*, Katowice 2016, s. 25.

substancji uzależniających przy użyciu wspólnego sprzętu, a także liczne zmiany partnerów seksualnych powodują, że zakażenia różnymi chorobami mają potencjał szybkiego rozprzestrzeniania się w tej grupie osób. Wyniki badań pokazują, że 64,4% uzależnionych potwierdza użycie igieł lub strzykawek razem z inną osobą lub igieł lub strzykawek używanych poprzednio przez inną osobę²⁹. Uważa się, że w niektórych krajach ponad połowa narkomanów jest zarażona HIV, co związane jest z niskimi standardami sanitarno-higienicznymi oraz brakiem działań prewencyjnych³⁰.

Kolejne konsekwencje dotyczą sfery emocjonalnej małoletniego. Narkotyki trwale uszkadzają centralny układ nerwowy, prowadząc do zaburzeń emocji. Jednym z najbardziej poważnych powikłań w sferze emocjonalnej jest depresja, która niekiedy może prowadzić do samobójstwa. Przykładem narkotyku powodującego silną zależność psychiczną jest kokaina. Chociaż po zażyciu narkotyków następuje krótkotrwałe ukojenie, to w momencie, kiedy przestaje on działać, pojawia się złe samopoczucie. Dłuższe zażywanie powoduje zaburzenia psychotyczne i depresyjne.

Innym następstwem zażywania środków odurzających w sferze emocjonalnej są nagłe zmiany nastroju. Uczucie gniewu i rozdrażnienia skutkuje wzrostem zachowań agresywnych. Zjawisko to jest coraz poważniejszym problemem społecznym w środowisku młodzieży³¹.

Agresja definiowana jest jako „działanie skierowane przeciwko ludziom lub przedmiotom wywołującym u człowieka niezadowolenie lub gniew, a jej celem jest wyrządzenie szkody przedmiotowi agresji”³². Wyróżnia się dwa rodzaje agresji: werbalną i niewerbalną³³. Pierwsza z nich przejawia się w agresywnych aktach słownych, mających na celu psychiczne zranienie drugiej osoby. Przybiera ona postać wyzwisk, ośmieszania czy poniżania słownego. Natomiast agresja niewerbalna charakteryzuje się bezpośrednim zadawaniem cierpienia fizycznego. Do najczęstszych zachowań agresywnych wśród nieletnich uzależnionych od narkotyków należą m.in. nadmierne inicjowanie kłótni i bójek, grożenie innym, wymuszanie pieniędzy oraz niszczenie cudzej własności.

Oprócz zmian w płaszczyźnie fizycznej, emocjonalnej i społecznej, uzależnienie od narkotyków przyczynia się również do zakłóceń w sferze umysłowej³⁴. Młodzi ludzie, którzy sięgają po substancje psychoaktywne i odurzające gorzej radzą sobie w szkole, ponieważ substancje te powodują zaburzenia intelektualne. Regularnie doświadczane są paranoje i halucynacje uniemożliwiające prawidłowe funkcjonowanie. Osoby uzależnione mają problemy z koncentracją, często się spóźniają i opuszczają liczne zajęcia. Ich oceny ulegają znacznemu pogorszeniu się i pojawiają się problemy ze zdaniem do następnej klasy.

Symptomy używania narkotyków

Z przedstawionych w poprzednich częściach rozważań wynika, że uzależnienie od substancji psychoaktywnych i odurzających powoduje pogorszenie zdrowia oraz zmiany w wyglądzie zewnętrznym i stanie psychicznym dziecka. Analiza poniżej przedstawionych symptomów może pomóc w stwierdzeniu czy dana osoba jest uzależniona. Szybka interwencja ze strony rodziców pozwala na udzielenie właściwej pomocy i skierowanie dziecka na odpowiednią terapię.

²⁹ M. Rosińska, *Oszacowanie występowania chorób zakaźnych wśród narkomanów przyjmujących środki odurzające w iniekcji*, Warszawa 2004.

³⁰ T. Chruściel, *Problemy zapobiegawczego nauczania w narkomanii*, Warszawa 1989, s. 86.

³¹ I. Pufal-Struzik, *Agresywność młodzieży: źródła, mechanizmy, oblicza*, Kielce 2014, s. 11.

³² W. Okoń, *Słownik pedagogiczny*, Warszawa 1984, s. 29.

³³ M. Binczycka-Anholcer, *Agresja i przemoc a zdrowie psychiczne*, Warszawa-Poznań 2001, s. 116.

³⁴ I. Malorny, *Ryzyko uzależnienia młodzieży szkolnej od narkotyków*, Katowice 2016, s. 23.

Ryc. 1. Symptomy używania narkotyków wśród nieletnich.

Źródło: R. Maxwell, *Dzieci, alkohol, narkotyki*, Gdańsk 1999, s. 84.

Narkomania – aspekt prawnokryminologiczny

Uzależnienie od narkotyków nie tylko stwarza poważne zagrożenie dla zdrowia, ale i prowadzi do rozwoju różnych form przestępczości. Nie ulega wątpliwości, że wejście na drogę przestępczości pozostawia trwałe zmiany osobowości młodzieży, które są bardzo trudne do skorygowania w późniejszym wieku³⁵. Analizując raporty Komendy Głównej Policji można dojść do wniosku, że narkomania powiązana jest ze wzrostem przestępczości, która zaburza ogólny stan bezpieczeństwa i negatywnie wpływa na porządek publiczny³⁶. Jak wynika z przeglądu przytoczonych raportów, najczęściej dokonywane czyny karalne przez młodzież pod wpływem narkotyków to kradzieże z

³⁵ T. Cielecki, *Profilaktyka i resocjalizacja a przestępczość nieletnich w Polsce*, Wrocław 2013, s. 94.

³⁶ Statystyka - Przestępczość nieletnich - narkotyki. Wydział Prasowy Komendy Głównej Policji. Dokument internetowy waw.pl.

włamaniami, rabunkami i wymuszeniami. Można również zauważyć wzrost liczby czynów karalnych związanych z posiadaniem, handlem i produkcją narkotyków. Przestępczość związana z narkomanią wykazuje tendencję wzrostową, a największe nasilenie tego zjawiska można zaobserwować w dużych aglomeracjach miejskich³⁷. Według badań przeprowadzonych przez Biuro Służby Kryminalnej z 2015 roku, na czele listy czynów dokonywanych przez młodzież są przestępstwa narkotykowe. Zaraz po nich kradzieże, kradzieże z włamaniem, pobicia, przestępstwa drogowe i zabójstwa³⁸. Wyniki badań dowodzą, że w 2015 roku nieletni popełnili 8 363 czynów karalnych w kategorii przestępstwa narkotykowe. Stanowi to około 15% ogółu stwierdzonych przestępstw, zarówno wśród dorosłych, jak i młodzieży. Należy zauważyć, że największy udział procentowy nieletnich popełniających czyny karalne występuje w województwach dolnośląskim, kujawsko-pomorskim i śląskim, a najmniejszy w opolskim, świętokrzyskim oraz warmińsko-mazurskim.

Termin przestępstwo związane z narkotykami obejmuje przestępstwa popełnione pod wpływem narkotyków, przestępstwa popełnione w celu zdobycia środków na zakup narkotyków, przestępstwa popełnione w kontekście funkcjonowania nielegalnych rynków narkotykowych oraz przypadki naruszania prawa antynarkotykowego³⁹. Pojęcie to uwzględnia cztery podstawowe rodzaje przestępstw:

- przestępstwa psychofarmakologiczne popełniane pod wpływem substancji psychoaktywnej, np. kradzieże czy rozboje;
- kompulsywne przestępstwa o charakterze ekonomicznym popełniane w celu zdobycia pieniędzy potrzebnych do zaspokojenia głodu narkotykowego, np. kradzież z włamaniem;
- przestępstwa o charakterze ogólnym związane z zaopatrzeniem w narkotyki, ich dystrybucją oraz zażywaniem, np. napady;
- przestępstwa przeciwko prawu antynarkotykowemu popełniane przeciwko przepisom antynarkotykowym, np. produkcja i handel narkotykami⁴⁰.

Przestępstwo i narkotyki są skorelowane poprzez współwystępowanie, co oznacza, że narkotyki prowadzą do przestępstwa i na odwrót⁴¹. Każde przestępstwo niesie za sobą odpowiednie konsekwencje. Postępowanie z nieletnimi, którzy popadli w konflikt z prawem bądź z zasadami współżycia społecznego uregulowane jest przede wszystkim przepisami zawartymi w ustawie z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich. Przewidziane w ustawie działania podejmuje się, jeśli nieletni wykazuje przejawy demoralizacji lub dopuści się czynu karalnego⁴². Przepisy ustawy stosuje się w zakresie:

- zapobiegania i zwalczania demoralizacji- w stosunku do osób, które nie ukończyły lat 18;
- postępowania w sprawach o czyny karalne- w stosunku do osób, które dopuściły się takiego czynu po ukończeniu lat 13, ale nie ukończyły lat 17;
- wykonywania środków wychowawczych lub poprawczych- w stosunku do osób, względem których te środki zostały orzeczone, nie dłużej jednak niż do ukończenia przez te osoby lat 21⁴³.

³⁷ Tamże.

³⁸ Dane statystyczne Biuletynu Biura Służby Kryminalnej, <http://www.policja.pl/download/1/189850/Przestepczosnieletnichw2015r.pdf> (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).

³⁹ M. Struzik, *Przestępstwa związane z narkotykami. Próba zdefiniowania zjawiska*, [w:] Serwis Informacyjny Narkomania, red. P. Jabłoński, Krajowe Biuro ds. Przeciwdziałania Narkomanii, Warszawa 2007, nr 2, s. 5.

⁴⁰ Tamże, s. 5.

⁴¹ Tamże, s. 6.

⁴² Dz. U. nr 35 poz. 228, Art. 2.

⁴³ Dz. U. nr 35 poz. 228, Art. 1. § 1.

W sprawie nieletniego należy dążyć do osiągnięcia pozytywnych zmian w jego osobowości i zachowaniu⁴⁴. Wymierzając karę nieletniemu sąd rodzinny uwzględnia jego osobowość, stan zdrowia, wiek, stopień rozwoju fizycznego i psychicznego, cechy charakteru, a także przyczyny i stopień demoralizacji oraz warunki wychowania⁴⁵. Wobec nieletniego sąd rodzinny może m.in. zastosować nadzór kuratora, orzec umieszczenie w zakładzie poprawczym lub w młodzieżowym ośrodku wychowawczym lub zobowiązać do uczestniczenia w odpowiednich zajęciach o charakterze wychowawczym bądź terapeutycznym⁴⁶.

Jednym ze środków zapobiegania i zwalczania demoralizacji i przestępczości wśród nieletnich jest umieszczenie jednostki w zakładzie poprawczym⁴⁷. Sąd może orzec umieszczenie w zakładzie poprawczym nieletniego, który dopuścił się czynu karalnego określonego w art. 134, art. 148 § 1, 2, 3, art. 156 § 1, 3, art. 163 § 1, 3, art. 166, art. 173 § 1, 3, art. 197 § 3, art. 252 § 1, 2 oraz w art. 280 Kodeksu karnego i przemawiają za tym wysoki stopień demoralizacji oraz okoliczności i charakter czynu⁴⁸. Do głównych zadań zakładów poprawczych zalicza się resocjalizację polegającą na przysposobieniu osób niedostosowanych do pełnienia konstruktywnych ról społecznych. Dodatkowo ma na celu kształtowanie pozytywnych zainteresowań oraz budowanie odpowiedniego systemu wartości jednostki⁴⁹. W literaturze przedmiotu pojawia się podział ośrodków poprawczych na następujące placówki:

- resocjalizacyjne, które przeznaczone są dla nieletnich, którzy nie przebywali w aresztach śledczych oraz wyrażają chęć do podjęcia działań resocjalizacyjnych;
- resocjalizacyjno-terapeutyczne odpowiednie dla osób z zaburzeniami osobowości, które spowodowane są uszkodzeniami centralnego układu nerwowego oraz uzależnione są od środków odurzających;
- readaptacyjne przeznaczone dla osób przebywających w schronisku dla nieletnich, gdzie wielokrotnie dopuścili się czynów zabronionych oraz odmawiają podjęcia terapii;
- resocjalizacyjno-rewalidacyjne, w których umieszczane są osoby upośledzone umysłowo⁵⁰.

Sąd rodzinny wobec nieletniego może zastosować tymczasowy nadzór kuratora sądowego. Powołana osoba realizuje określone zadania o charakterze wychowawczo-resocjalizacyjnym oraz profilaktycznym⁵¹. Sprawuje nadzór nad nieletnim w związku z zastosowaniem środka wychowawczego, warunkowym zwolnieniem lub odstąpieniem od umieszczenia w zakładzie poprawczym. Kuratorzy sądowi wykonują swoje zadania w środowisku podopiecznych, także na terenie zamkniętych zakładów i placówek ich pobytu, w szczególności na terenie zakładów karnych, placówek opiekuńczo-wychowawczych oraz leczniczo-rehabilitacyjnych⁵².

Inną metodą wychowawczą stosowaną przez sąd rodzinny jest umieszczenie małoletniego w młodzieżowym ośrodku wychowawczym⁵³. Podstawą umieszczenia jednostki w takim zakładzie jest nałogowe używanie substancji narkotycznej w celu wprowadzenia się w stan odurzenia. Do zadań takiego ośrodka należy przede wszystkim przygotowanie do prawidłowego uczestnictwa w życiu społecznym oraz eliminowanie przyczyn niedostosowania społecznego poprzez liczne oddziaływania resocjalizacyjne. Jedną z nowoczesnych form terapii stosowaną przez liczne ośrodki wychowawcze u osób uzależnionych od narkotyków jest wykorzystanie programu komputerowego

⁴⁴ Dz. U. nr 35 poz. 228, Art. 3. § 1.

⁴⁵ J. Borkowski, *Rozważania o zagrożeniach*, Warszawa 2014, s. 214.

⁴⁶ A. Muszyńska, *Narkomani sprawcy czynów karalnych*, Kraków 2004, s. 130.

⁴⁷ Haak H., *Przymusowe leczenie narkomanów*, Toruń 2000, s. 27.

⁴⁸ Dz. U. nr 35 poz. 228, Art. 11. § 1.

⁴⁹ Tamże.

⁵⁰ P. Stączek, *Postępowanie w sprawach nieletnich*, <http://nieletni.info.pl/izolacja.html> (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).

⁵¹ Dz.U. 2001, Nr 98 poz. 1071, Art. 1.

⁵² Dz.U. 2001, Nr 98 poz. 1071, Art. 3.

⁵³ D. Zaworska- Nikoniuk, *Diagnoza, profilaktyka i terapia uzależnień*, Olsztyn 2005, s. 163.

Biofeedback, który umożliwia świadome kontrolowanie funkcji organizmu takich jak napięcie mięśniowe czy oddech⁵⁴. Trening ten polega na tym, że osoba ćwicząca uczy swój mózg wchodzenia na pożądane zakresy fal mózgowych sprzyjające relaksacji i koncentracji oraz zmniejszania fal niepożądanych odpowiedzialnych za napięcie mięśniowe i wysoki poziom pobudzenia. Trenujący bierze udział w krótkich grach, które steruje pracą własnego mózgu i połączony jest za pomocą elektrod z komputerem, gdzie wyświetlany jest jego wynik. Dzięki terapii z wykorzystaniem nowoczesnego oprogramowania komputerowego Biofeedback mózg uczy się pracy na pożądanych zakresach fal mózgowych, co przyczynia się do osiągnięcia wyższej koncentracji, spadku napięcia mięśniowego oraz wzrostu pozytywnych emocji⁵⁵.

Zdj. 1. Miejsce podłączenia elektrod w terapii Biofeedback.

Źródło: Materiał własny.

Przeciwdziałanie narkomanii

Sposoby przeciwdziałania narkomanii przyjęte w prawie polskim zawarte są w ustawie z dnia 5 kwietnia 2017 r. o przeciwdziałaniu narkomanii. Zadania w zakresie przeciwdziałania narkomanii powierzone są m.in. organom administracji rządowej, placówkom oświatowym oraz ośrodkom pomocy społecznej⁵⁶.

Do metod przeciwdziałania narkomanii wśród nieletnich można zaliczyć prowadzenie działań profilaktycznych i wychowawczych przez placówki oświatowe, które nastawione są na: szerzenie wiedzy z zakresu zjawiska narkomanii, promowanie zdrowia psychicznego i zdrowego stylu życia,

⁵⁴ Opis terapii Biofeedback wykorzystywanej w Młodzieżowym Ośrodku wychowawczym w Łobżenicy, <http://www.mow-lobzenica.pl/aktualnosci/terapia-biofeedback/> (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).

⁵⁵ Tamże.

⁵⁶ Ustawa z dnia 5 kwietnia 2017 r. o Przeciwdziałaniu narkomanii (Dz.U. z 2017 r., poz. 783).

oraz informowanie o szkodliwości środków odurzających. Dodatkowo prowadzone są liczne badania naukowe dotyczące opisywanego zagadnienia⁵⁷. Szkoła zobowiązana jest do wczesnej interwencji oraz podejmowania odpowiednich oddziaływań profilaktycznych i wychowawczych poprzez m.in. udzielanie uczniom zagrożonym narkomanią i ich rodzicom pomocy psychologiczno-pedagogicznej⁵⁸.

Do zadań przeciwdziałania narkomanii należy również leczenie, rehabilitacja i readaptacja osób uzależnionych. Ustawa o przeciwdziałaniu narkomanii informuje o dobrowolnym poddaniu się kuracji przez osoby uzależnione. Jeśli jednostka nie chce się leczyć, to sąd rodzinny może skierować na jego przymusowe leczenie. Powodem przymusowego leczenia może być nie tylko sam fakt uzależnienia, ale i związana z tym przestępczość.

W Polsce funkcjonują liczne placówki oraz instytucje psychologiczno-terapeutyczne, które motywują osoby uzależnione do podjęcia walki z nałogiem, wspomagają terapię oraz zapewniają rehabilitację⁵⁹. Przykładem takich organizacji jest m.in. Pogotowie Makowe czy Towarzystwo Zapobiegania Narkomanii⁶⁰.

Innym sposobem przeciwdziałania narkomanii jest ograniczenie dostępu do substancji narkotycznej. Zwalczany jest niedozwolony obrót oraz sprawowany jest nadzór nad uprawami roślin zawierające substancje, których używanie może prowadzić do narkomanii. Na podstawie danych liczbowych można stwierdzić, że największa ilość przestępstw odnosiła się do posiadania, a następnie do handlu narkotykami⁶¹. Działania służb antynarkotykowych przyczyniły się do ustabilizowania tej przestępczości i zauważono jej spadek, co miało związek z zatrzymaniem handlarzy narkotykowych.

Oprócz wyżej wymienionych działań, zabrania się również reklamowania i promocji substancji odurzających oraz psychoaktywnych, z uwagi na to, że nawet ich niewielkie użycie, może powodować uzależnienie.

Zakończenie

Z zebranego w toku badań materiału i dokonanych analiz wynika, że zjawisko narkomanii okazuje się coraz powszechniejszym problemem społecznym w środowisku nieletnich. Na podstawie dotychczasowych obserwacji można stwierdzić, że substancje odurzające i psychoaktywne stanowią poważne zagrożenie dla dzieci i młodzieży, z uwagi na fakt, że nawet ich niewielka ilość może doprowadzić do uzależnienia i wyniszczenia organizmu. Negatywnie oddziałują na stan zdrowia, powodując zaburzenia ośrodkowego układu nerwowego, oddechowego, pokarmowego i krążenia. Do najczęstszych konsekwencji należą liczne infekcje, zatrucia organizmu, omdlenia, krwawienia z nosa, duszności oraz drgawki.

Jak wynika z przeglądu literatury, wśród negatywnych skutków wywołanych narkomanią wymienia się również szkody społeczne, wśród nich m.in. stosowanie agresji fizycznej i słownej, nieprzestrzeganie zasad oraz osłabienie i rozpad więzi rodzinnych. Konsekwencje uzależnienia wśród młodzieży widoczne są również w sferze szkoły i przejawiają się takimi zachowaniami jak regularne opuszczanie zajęć szkolnych, fałszowanie usprawiedliwień nieobecności oraz otrzymywanie coraz gorszych stopni.

⁵⁷ H. Haak, *Przymusowe leczenie narkomanów*, Toruń 2000, s. 44.

⁵⁸ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej w sprawie zakresu i form prowadzenia w szkołach i placówkach systemu oświaty działalności wychowawczej, edukacyjnej, informacyjnej i profilaktycznej w celu przeciwdziałania narkomanii (Dz.U. z dnia 18 sierpnia 2015 r., poz. 1249).

⁵⁹ A. Cichy, *Nieletni jakoprzestępcy w XXI wieku- studium uwarunkowań społeczno-prawnych*, Warszawa 2014, s. 270.

⁶⁰ E. Łuczak, *Narkomania a środowisko*, Olsztyn 1998, s. 91.

⁶¹ K. Raczkowski, *Narkotyki-organizacja przestępczości i systemy przeciwdziałania*, Warszawa 2009, s. 106.

Uzależnienie od narkotyków nie tylko stwarza poważne zagrożenie dla zdrowia, ale i prowadzi do rozwoju różnych form przestępczości, takich jak kradzieże, napady, rozboje, czy pobicia. Szczegółowa analiza problemu wskazuje na to, że zjawisko narkomanii przyczynia się do wzrostu ilości popełnianych przez nieletnich czynów karalnych. Aby temu zapobiec podejmowane są liczne działania wychowawcze mające na celu szerzenie wiedzy na temat konsekwencji prawnych.

BIBLIOGRAFIA

Literatura

1. Binczycka-Anholcer M., *Agresja i przemoc a zdrowie psychiczne*, PTHP, Warszawa-Poznań 2001.
2. Borecka-Biernat D., *Agresja: dlaczego dzieci ranią i jak możemy temu przeciwdziałać?* [w:] Przegląd Naukowo-Metodyczny. Edukacja dla bezpieczeństwa, 2014, nr 1, http://bazhum.muzhp.pl/media//files/Przegląd_Naukowo_Metodyczny_Edukacja_dla_Bezpieczenstwa/Przegląd_Naukowo_Metodyczny_Edukacja_dla_Bezpieczenstwa-r2014-t-n1/Przegląd_Naukowo_Metodyczny_Edukacja_dla_Bezpieczenstwa-r2014-t-n1-s283-305/Przegląd_Naukowo_Metodyczny_Edukacja_dla_Bezpieczenstwa-r2014-t-n1-s283-305.pdf (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).
3. Borkowski J., *Rozważania o zagrożeniach*, Elipsa, Warszawa 2014.
4. Carpentier Ch., *Narkotyki a przestępczość – złożona zależność*, „Narkotyki w zbliżeniu”, nr 2/2007, Urząd Oficjalnych Publikacji Wspólnoty Europejskiej EMCDDA.
5. Cekiera C., *Etiologia i psychoprofilaktyka narkomanii*, Towarzystwo Naukowe KUL, Warszawa 1989.
6. Chruściel T., *Problemy zapobiegawczego nauczania w narkomanii*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1989.
7. Cichy A., *Nieletni jakoprzestępca w XXI wieku- studium uwarunkowań społeczno-prawnych*, Wydawnictwo Akademii Obrony Narodowej, Warszawa 2014.
8. Cielecki T., *Profilaktyka i resocjalizacja a przestępczość nieletnich w Polsce*, Kolonia Limited, Wrocław 2013.
9. Haak H., *Przymusowe leczenie narkomanów*, Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierownictwa-Dom Organizatora, Toruń 2000.
10. Hoffmann B., *Narkotyki w kulturze młodzieżowej*, Impuls, Kraków 2014.
11. Hołtys B., *Narkomania- problemy prawa i kryminologii*, Polskie Towarzystwo Higieny Psychiczej, Warszawa 1996.
12. Juczyński Z., *Narkomania*, PZWL, Warszawa 2008.
13. Łuczak E., *Narkomania a środowisko: diagnoza, profilaktyka percepcja*, Wyższa Szkoła Informatyki i Ekonomii Towarzystwa Wiedzy Powszechnej, Olsztyn 1998.
14. Łuczak E., *Narkomania jako problem społeczny*, Wydawnictwo Akademii Rolniczo-Technicznej, Olsztyn 1995.
15. Łuczak E., *Nowe oblicza uzależnień*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, Olsztyn 2009.
16. Malczewski A., *Młodzież a substancje psychoaktywne* [w:] Młodzież 2016, http://www.cinn.gov.pl/portal?id=15&res_id=1150305 (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).
17. Malinowski J., *Używanie środków psychoaktywnych przez uczniów w percepcji studentów-kandydatów na nauczycieli: raport z badań*, Wydawnictwo Edukacyjne Akapit, Toruń 2005.

18. Malorny I., *Ryzyko uzależnienia młodzieży szkolnej od narkotyków: strategie profilaktyczne i interwencyjne podejmowane w środowisku lokalnym*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2016.
19. Maxwell R., *Dzieci, alkohol, narkotyki: przewodnik dla rodziców*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 1999.
20. Muszyńska A., *Narkomani: sprawcy czynów karalnych*, Zakamycze, Kraków 2004, s. 144.
21. Okoń W., *Słownik pedagogiczny*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1984.
22. Pufal-Struzik I., *Agresywność młodzieży: źródła, mechanizmy, oblicza: studium empiryczne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jana Kochanowskiego, Kielce 2014.
23. Raczkowski K., *Narkotyki: organizacja przestępczości i systemy przeciwdziałania*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2009.
24. Rogers P., *Narkotyki i nastolatki: zagrożenia, zapobieganie, leczenie*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2004.
25. Rosińska M., *Oszacowanie występowania chorób zakaźnych wśród narkomanów przyjmujących środki odurzające w iniekcji*, Zakład Epidemiologii Państwowego Zakładu Higieny, Warszawa 2004.
26. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej w sprawie zakresu i form prowadzenia w szkołach i placówkach systemu oświaty działalności wychowawczej, edukacyjnej, informacyjnej i profilaktycznej w celu przeciwdziałania narkomanii (Dz.U. z dnia 18 sierpnia 2015 r., poz. 1249).
27. Siemaszko A., *Atlas przestępczości w Polsce*, Oficyna Naukowa, Warszawa 2009.
28. Stączek P., *Postępowanie w sprawach nieletnich*, <http://nieletni.info.pl/izolacja.html> (dostęp 18.05.2015 r.).
29. Struzik M., *Przestępstwa związane z narkotykami. Próba zdefiniowania zjawiska*, [w:] Serwis Informacyjny Narkomania, red: P. Jabłoński, Krajowe Biuro ds. Przeciwdziałania Narkomanii, Warszawa 2007, nr 2, s. 5.
30. Śledzianowski J., *Uzależnienia wśród dzieci i młodzieży szkolnej: na przykładzie województwa świętokrzyskiego*, Wydawnictwo Akademii Świętokrzyskiej, Kielce 2004.
31. Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. o kuratorach sądowych (Dz.U. 2001 Nr 98 poz. 1071).
32. Ustawa z dnia 5 kwietnia 2017 r. o przeciwdziałaniu narkomanii (Dz. U. z 2017 r., poz. 783).
33. Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (Dz. U. 1982 Nr 35 poz. 228).
34. Zajączkowski K., *Uzależnienia od substancji psychoaktywnych*, Warszawa 2003.
35. Zaworska- Nikoniuk D., *Diagnoza, profilaktyka i terapia uzależnień*, Olsztyn 2005.

Ilona Oryl

PRZESTĘPCZOŚĆ NARKOTYKOWA. PERSPEKTYWA PRZYSZŁOŚCI

Wstęp

Przestępczość narkotykowa jest zjawiskiem, które rozpowszechnia się w Polsce. Postępujący wzrost popełniania przestępstw narkotykowych uwarunkowany jest szybkim rozwojem globalnego rynku narkotykowego, ponadto zwiększeniem podaży narkotyków oraz umiędzynarodowieniem ich dystrybucji¹. Z kolei, historyczny wpływ na polską przestępczość zorganizowaną w dużej mierze wywarły lata dziewięćdziesiąte XX w. kiedy to w Niemczech nasilił się rynek sprzedaży narkotyków przyczyniając się do ogromnej liczby zgonów będących rezultatem przedawkowania tych specyfików².

Obecne statystyki policyjne prezentują nieznaczny spadek liczby stwierdzonych przestępstw z Ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii. Potwierdzają to najnowsze dane statystyczne, według których w 2016 r. stwierdzonych zostało 51 325 przestępstw, co wskazuje na spadek porównując to z szczytowym rokiem 2012, kiedy to liczba stwierdzonych przestępstw wynosiła aż 76 358³. Biorąc pod uwagę całokształt narkotykowej działalności przestępczej na przestrzeni ostatnich lat dostrzec można stały wzrost dynamiki ujawniania przestępstw będących naruszeniem ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii od około 10 do 30 % w skali każdego roku⁴. Niepokoić powinno, iż Polska będąc dotychczas wyłącznie krajem tranzytowym dla przemytników, stała się od pewnego czasu także jednym z głównych producentów amfetaminy przemycanej następnie m.in. do Niemiec, Holandii oraz krajów skandynawskich⁵.

W niektórych z państw problem przestępczości narkotykowej jest niezwykle złożony, gdyż doprowadził do wojen domowych, stał się źródłem wszechobecnej korupcji czy osłabienia władzy centralnej⁶. Za przykład takiego stanu rzeczy wskazać można meksykańską wojnę narkotykową, która osiągnęła swoje epicentrum za czasów rządów prezydenta Felipe Cardelon'a.⁷ Niedawno doszło do ujęcia jednego z najbardziej wpływowych bossów narkotykowych, Joaquina „El Chapo” Guzman, co stanowi ogromny sukces meksykańskich służb mundurowych,⁸ faktycznie jednak odgrywa niewielki wpływ na zaburzenie światowego handlu narkotykowego.

Niniejsza publikacja ma na celu zaprezentować przestępczość narkotykową w ogólności, przybliżając najnowsze dane, tendencje rozwoju oraz zagrożenia jakie może ze sobą nieść na przyszłość. W tym celu ważnym jest ukazanie jej obecnych rozmiarów oraz zniszczeń jakie ze sobą niesie w oparciu o realia panujące w wielu krajach, w tym w Polsce.

¹ M. Jędrzejko [red.nauk.], *Narkomania. Spojrzenie wielowymiarowe*, Wydawnictwo Akademii Humanistycznej im. Aleksandra Gieysztor, Warszawa 2009, s. 161.

² http://yadda.icm.edu.pl/yadda/element/bwmeta1.element.hdl_11089_18482/c/12-153_165-Blonski.pdf (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).

³ <http://www.statystyka.policja.pl/st/przestepstwa-ogolem/przestepstwa-kryminalne/ustawa-o-przeciwdzialan/122323,Przestepstwa-z-Ustawy-o-przeciwdzialaniu-narkomanii.html> (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).

⁴ B. Hołyst, *Kryminologia*, Wolters Kluwer, Warszawa 2016, s. 462.

⁵ http://yadda.icm.edu.pl/yadda/element/bwmeta1.element.hdl_11089_18482/c/12-153_165-Blonski.pdf (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).

⁶ I. Grillo, *El Narco*, Wydawnictwo Remi, Warszawa 2012, s. 13.

⁷ *Ibidem*, s. 14.

⁸ <https://www.tvn24.pl/wiadomosci-ze-swiatea,2/joaquin-el-chapo-guzman-zlapan-y,609365.html> (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).

Pojęcie narkotyku, narkomanii oraz przestępczości narkotykowej

Termin „narkotyk” nie zostało uregulowane prawnie, jest stosowane zamiennie w języku potocznym z pojęciem używki, substancji psychotropowej czy też środka odurzającego⁹. Podstawowy akt prawny tj. Ustawa o przeciwdziałaniu narkomanii wskazuje w art. 3, że zakres stosowania aktu prawnego dotyczy m.in. produktów leczniczych, które są środkami odurzającymi, substancjami psychoaktywnymi lub prekursorami¹⁰. Przez prawną definicję substancji psychotropowej oraz środka odurzającego rozumie się każdą substancję pochodzenia naturalnego lub syntetycznego, działająca na ośrodkowy układ nerwowy, które określone są w odpowiednio załączonych do poniższej ustawy wykazach¹¹. Odminną definicję prezentuje medycyna traktując za narkotyki substancje psychoaktywne, które oddziałują m.in. przeciwbólowo poprzez określone receptory mózgowe tzw. opioidowe¹². Przy czym skuteczność działania narkotyku na organizm człowieka zależna jest od cech osobniczych człowieka, chemicznej budowy i właściwości fizykochemiczne narkotyku, jak również sposobu podania narkotyku oraz czasowości jego zażywania¹³.

Od 2008 r. na polskim rynku wciąż przybywa substancji pozostających poza regulacjami ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii, które cechuje działanie psychoaktywne, a w języku potocznym zyskały sobie określenie tzw. dopalaczy¹⁴. Jak podaje Europejskie Centrum Monitorowania Narkotyków i Narkomanii w raporcie z bieżącego roku do końca 2016 r. skonfiskowanych zostało ponad 620 nowych substancji psychoaktywnych wśród których w czołówce znalazły się katynony (33%), kannabinoidy (29%) oraz benzodiazepiny (11 %) ¹⁵. Obawy niosą również analizy międzynarodowego projektu badawczego I-TREND z których jasno wynika, że polski rynek dopalaczy charakteryzują produkty o różnej czystości w efekcie czego użytkownik nieorientowany o sile specyfiku łatwo może przedawkować, jak to miało miejsce w 2015 r. kiedy odnotowanych zostało ponad 20 przypadków zgonów wśród osób zażywających obecnie zdelegalizowany środek o nazwie alpha- PVP¹⁶. W nawiązaniu do powyższego, minister właściwy ds. zdrowia powołał specjalny organ pomocniczy mający przygotowywać projekty zmian legislacyjnych celem przeciwdziałania używaniu środków zastępczych i nowych substancji psychoaktywnych¹⁷.

Z kolei wyprodukowanie narkotyku odbywa się przy pomocy łatwo dostępnych substancji chemicznych określanych mianem prekursorów¹⁸. Prekursory narkotykowe produkowane głównie w uprzemysłowionych krajach UE, Indiach oraz Chinach, zaczynają przynosić międzynarodowym grupom przestępczym coraz większe dochody¹⁹. Za tak dużym zainteresowaniem produkcji prekursorów przemawia fakt, iż przestępcy coraz częściej korzystają ze znanego już rozmieszczenia szlaków przemytu m.in. wykorzystując dotychczasowe szlaki przemytu kokainy oraz konopi

⁹ <http://www.kbpn.gov.pl/portal?id=112184> (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).

¹⁰ Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii (Dz. U. z 2016, poz. 224)

¹¹ *Ibidem*, art. 4.

¹² <http://www.kbpn.gov.pl/portal?id=112184> (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).

¹³ M. Jędrzejko, *op.cit.*, s. 194.

¹⁴ A. Chmielewska- Marucka, N. Śmierciak, *Wpływ dopalaczy i innych substancji psychoaktywnych na funkcjonowanie ludzkiego organizmu. Medyczno-psychologiczne i prawne aspekty* [w:] *Oblicza przestępczości – wyzwania Psychologii Sądowej*, [red. nauk.], P. Piotrowski, T. Bugelova, P. Wicher, Agencja Wydawniczo-Reklamowa Omnidium, Nowy Sącz 2015, s. 176.

¹⁵ <http://www.emcdda.europa.eu/system/files/publications/4541/TDAT17001PLN.pdf> (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).

¹⁶ http://www.kbpn.gov.pl/portal?id=15&res_id=5092901 (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).

¹⁷ Zarządzenie ministra zdrowia z dnia 21 czerwca 2017 r. w sprawie zespołu ds. opracowania nowych rozwiązań legislacyjnych mających na celu przeciwdziałanie używaniu środków zastępczych i nowych substancji psychoaktywnych, <https://sip-1lex-1pl-10000f4pt0031.han.uwm.edu.pl/#/act/35387401/2224702/zesp-ol-do-spraw-opracowania-nowych-rozwiazan-legislacyjnych-majacych-na-celu-przeciwdzialanie...?keyword=dopalacze&cm=SREST> (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).

¹⁸ K. Rączkowski [red.], *Narkotyki. Organizacja przestępczości i systemy przeciwdziałania*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2009, s. 195.

¹⁹ *Ibidem*.

indyjskich do przemytu prekursorów do produkcji metaamfetaminy tj. efedryny oraz pseudoefedryny²⁰.

Innym ważnym pojęciem wymagającym przybliżenia jest narkomania wywodząca się od greckiego słowa „narke” i w dosłownym tłumaczeniu oznaczająca odurzenie, uśpienie, skostnienie²¹. W rozumieniu ustawy oznacza stałe lub okresowe używanie w celach innych niż medyczne środków odurzających, substancji psychotropowych, środków zastępczych lub nowych substancji psychoaktywnych, w wyniku czego może powstać lub powstało uzależnienie od nich²². Przy czym narkomanie należy rozumieć wielowymiarowo, gdyż jest to problem społeczny, zdrowotny i prawny, z kolei na gruncie prawnym skupia się uwagę na penalizacji sprawców, przestępczości narkotykowej oraz związku narkomanii z innymi formami przestępczości²³.

Jak dotąd ze względu na złożoność samego zjawiska każda próba tworzenia definicji przestępczości narkotykowej jest jedynie jego uproszczeniem. Jednak dla celów prowadzenia unijnej polityki narkotykowej Rada Unii Europejskiej zdołała przyjąć w 2007 r. pewne kategorie przestępstw uznając, iż pod pojęciem przestępczości związanej z narkotykami kryją się przestępstwa popełnione pod wpływem narkotyków tzw. psychofarmakologiczne, przestępstwa popełnione w celu zdobycia środków finansowych na zakup narkotyków, przestępstwa popełnione w kontekście funkcjonowania nielegalnych rynków narkotykowych oraz przypadki naruszenia prawa narkotykowego²⁴.

Rozwój przestępczości narkotykowej wraz z jej charakterystycznymi cechami

Pierwszym historycznie odnotowanym przypadkiem handlu narkotykami była sprzedaż dużych ilości opium na terenie Chin, która zainicjowała późniejsze wojny opiumowe przypadające na lata 1839- 1860²⁵. Wydarzenia te doprowadziły do zwrócenia uwagi publicznej na podjęcie działań niwelujących przestępczość poprzez wprowadzanie odpowiednich regulacji prawnych na poziomie międzynarodowym, począwszy od Konwencji Haskiej z 1912 r. do najnowszego aktu w tym zakresie tj. Konwencji Narodów Zjednoczonych z 1988r. o zwalczaniu nielegalnego obrotu środkami odurzającymi i substancjami psychotropowymi²⁶.

W celu wykonania postanowień przyjętych w Konwencji powołano międzynarodowe agendy, jak chociażby INCB (International Narcotics Control Board) będący niezależnym i quasi- sądowym organem ONZ monitorującym światowy obrót narkotyków²⁷ czy też UNODC (United Nations Office on Drugs and Crime), który jak podaje Ministerstwo Spraw Zagranicznych, jest główną światową instytucją do walki z nielegalnym obrotem narkotyków oraz przestępczością międzynarodową, prowadzącą działalność w 150 krajach²⁸.

Dane z najnowszego raportu UNODC opublikowanego w czerwcu bieżącego roku pokazują wciąż wzrostową tendencję spożycia narkotyków, według której w 2015 r. styczność z narkotykami miało aż 255 milionów osób²⁹. Ekonomiczne podejście sugeruje, że podaż na narkotyki warunkowana jest popytem, który, jak zauważono, nie spada mimo wzrostu cen końcowych produktu³⁰, w związku z czym przyjęto na poziomie Unii Europejskiej strategię na lata 2013 -2020

²⁰ *Ibidem*.

²¹ H. Haak, *Przymusowe leczenie narkomanów*, Dom Organizatora Toruń, Toruń 2000, s. 16.

²² Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii (Dz. U. z 2016, poz. 224)

²³ M. Jędrzejko [red. nauk], *op.cit.*, s. 16.

²⁴ www.kbpn.gov.pl/porta1?id=15&res_id=507544 (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).

²⁵ K. Raczkowski [red. nauk.], *op. cit.*, s. 61.

²⁶ *Ibidem*, s. 67 -68.

²⁷ <https://www.incb.org/incb/en/about/mandate-functions.html> (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).

²⁸ http://www.wiedononz.msz.gov.pl/pl/onz_org_miedzynarodowe/onz/unov/unodc/ (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).

²⁹ http://www.unodc.org/wdr2017/field/WDR_2017_presentation_launch_version.pdf (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).

³⁰ T. Wainwright, *Narkomania*, Wydawnictwo Relacja, Warszawa 2016, s. 242.

kładącą jednakowy nacisk na ograniczenia zarówno podaży, jak i popytu narkotyków³¹. Wynika z tego, iż popyt na narkotyki w dużej mierze wiąże się z ich delegalizacją, a ta z kolei wpływa na rozmiar samej przestępczości. Z danych CBŚP prezentujących ilość zorganizowanych grup przestępczych w Polsce wynika, że w 2015 r. działalność przestępczą prowadziło 237 grup narkotykowych, zajmując drugie miejsce po przestępczości grup ekonomicznych³².

Co więcej, większych możliwości niż dotychczas dostarcza rozwój nowoczesnych technologii, w tym Internetu. Zebrane przez UNODC³³ dane ukazują procentowy wzrost zakupionych w Dark Net narkotyków z 1,2 % do ponad 25 % w przeciągu 14 lat³⁴. W Internecie nabyć można zarówno tradycyjne narkotyki, jak również bardziej wyszukane specyfiki, dla przykładu skopolaminę występującą pod nazwą proszku Devil's Breath, który wywołuje utratę wolnej woli oraz pamięci ofiary przy pełnym zachowaniu świadomości³⁵. Czarny Internet jest niczym druga płaszczyzna Internetu, w której użytkownik chcący anonimowo nabyć narkotyki korzysta z technologii multipołączenia przesylu³⁶. Szacuje się, że sprzedaż narkotyków stanowiła ponad 90% całkowitych finansowych przychodów globalnych serwisów sprzedażowych w Dark Net, z czego prawie połowa generowana była przez sprzedających z Europy³⁷. Co więcej, cyberprzestępczość zapewnia większą anonimowość, a tym samym jest rzadko ścigana – w mniej niż 1 % przypadków³⁸. Dodatkową trudność stwarzają nieskuteczne rozwiązania prawne w zakresie ochrony cyberprzestrzeni, dlatego sugeruje się ich zmianę oraz wprowadzenie bardziej skoordynowanych działań organów ścigania w obszarze Internetu, przy pomocy tajnych agentów³⁹. Podkreślić trzeba, że jest to niezwykle trudne do osiągnięcia, gdyż sieć TOR pozostaje obecnie poza wszelkim nadzorem organów prawnych⁴⁰.

Ważnym jest, by zwrócić uwagę na umiędzynarodowienie kontaktów pomiędzy producentami, przemytnikami i handlarzami. Przykład mogą stanowić kontakty pomiędzy kolumbijskimi handlarzami z Medellin a meksykańskimi gangsterami z Sinaloa w związku z przemytem popularnej w latach siedemdziesiątych XX w. kokainy na terytorium Stanów Zjednoczonych⁴¹. Co więcej, z uwagi, iż przestępcy narkotykowi są bardzo przedsiębiorczy, ściganie ich na terytorium jednego państwa nie rozwiązuje problemu, gdyż przenoszą się do państw stwarzających im dogodniejsze warunki rozwoju, jest to tzw. Efekt Karalucha⁴². Trzeba zwrócić uwagę, iż rynek narkotykowy powiązany jest w istocie z sytuacją panującą w poszczególnych państwach np. Afganistanie czy Stanach Zjednoczonych⁴³. Ponadto nowym zjawiskiem w działalności grup przestępczych generującą olbrzymie zyski jest wymiana barterowa np. wymiana kokainy na amfetaminą czy ogólnie rzecz biorąc narkotyków na broń palną⁴⁴. Rozwiązaniem powyższych problemów jest ciągłego uaktualniania danych i prowadzenia szeroko zakrojonych badań empirycznych w przyszłości w połączeniu z odpowiednią logistyką organizacyjną, personalną oraz logistyką zbytu przestępczości zorganizowanej przez odpowiednie to tego służby⁴⁵, gdyż jak

³¹ http://www.kbpn.gov.pl/portal?id=15&res_id=3041321 (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).

³² <http://cbasp.policja.pl/cbs/aktualnosci/121553,Dzialania-CBSP-w-2015-roku-zwalczanie-przestepczosci-narkotykowej.html> (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).

³³ United Nations Office on Drugs and Crime

³⁴ <http://www.cyberdefence24.pl/401591,raport-onz-narkotyki-coraz-chetniej-sa-kupowane-w-dark-net> (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).

³⁵ M. Goodman, *Zbrodnie przyszłości. Jak cyberprzestępcy, korporacje i państwa mogą używać technologii przeciwko Tobie*, Helion, Gliwice 2016, s. 287.

³⁶ A. W. Kasprzak, *Ślady cyfrowe. Studium prawno – kryminalistyczne*, Difin, Warszawa 2015, s. 63.

³⁷ <http://www.emcdda.europa.eu/system/files/publications/4541/TDAT17001PLN.pdf> (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).

³⁸ M. Goodman, *op.cit.*, s. 248.

³⁹ http://www.unodc.org/doc/wdr2016/WORLD_DRUG_REPORT_2016_web.pdf (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).

⁴⁰ A. W. Kasprzak, *op.cit.*, s. 65.

⁴¹ I. Grillo, *op.cit.*, s. 92.

⁴² T. Wainwright, *op.cit.*, s. 246.

⁴³ K. Laskowska, *Przestępczość narkotykowa. Przemysł narkotyków [w:] Przestępczość zorganizowana*, E. W. Pływaczewski, s. 120.

⁴⁴ B. Hołyst, *op.cit.*, s. 163.

⁴⁵ B. Hołyst, *op.cit.*, s. 193.

pokazują wydarzenia z Meksyku wyłączna działalność militarna nie przynosi oczekiwanych efektów⁴⁶.

Przechodząc krótko do omówienia struktury przestępczości należy wskazać, iż występuje podział zadań pomiędzy członkami grupy, natomiast grupa jest bardzo hermetyczna, zdyscyplinowana i poddana kontroli, używa przemocy, dąży do zastraszenia, wywiera wpływy na polityków, organy ścigania, sądy czy też media⁴⁷. Popęlanie przestępstw narkotykowych charakteryzuje współdziałanie sprawców, określony udział poszczególnych członków, samokontrola działań, nawiązywanie szerszych kontaktów z innymi grupami oraz korumpowanie funkcjonariuszy służb państwowych⁴⁸ Polskie i zagranicznie grupy przestępcze rezydujące w Holandii, Belgii oraz Ameryce Południowej zatrudniają Polaków jako kierowców celem przemytu amfetaminy, kokainy czy ekstazy⁴⁹. Jak już wcześniej wspomniałam, Polska należy do czołowych producentów amfetaminy, ponadto od pewnego czasu szerzy się zjawisko produkcji metaamfetaminy oraz import tego narkotyku m.in. z Turcji⁵⁰.

Przestępstwa narkotykowe to również tzw. przestępstwa bez ofiar. Ogromna odpowiedzialność spoczywa na służbach policyjnych które, zmuszone są odpowiednio przewidywać kolejność działań grup przestępczych, gdyż z reguły zarówno handlarz, jak i nabywca zainteresowani są zachowaniem tego typu relacji w tajemnicy⁵¹. Można pokusić się ponadto o stwierdzenie, że występowanie przestępczości narkotykowej jako przestępczości pierwotnej, determinuje wystąpienie innych przestępczych zachowań o poważniejszym ciężarze gatunkowym, jak chociażby, legalizację środków finansowych uzyskanych w drodze przestępstwa czy też nielegalne posiadanie broni⁵². Przyjmuje się, że od 60 do 70 % globalnych dochodów z narkotyków bierze udział w procederze prania brudnych pieniędzy⁵³.

Wybrane narkotyki „na topie”

Ogólnosiwiatowe zainteresowanie narkotykami przybrało na sile tuż po II wojnie światowej, kiedy to społeczeństwo chętniej nadużywało legalnie produkowanych środków odurzających, w tym morfiny, a poczynając od 1976 r. w Polsce zaczęły się pojawiać domowe produkcje środków odurzających na przykład tzw. kompotu czy polskiej heroiny oraz wzrosło użycie leków psychotropowych⁵⁴.

Dane statystyczne Centralnego Biura Śledczego KGP wskazują, że największym zainteresowaniem w Polsce cieszy się marihuana⁵⁵, haszysz, oraz amfetamina⁵⁶. Ciekawych spostrzeżeń dostarcza także raport przygotowany przez Europejskie Centrum Monitoringu Narkotyków i Narkomanii, który prezentuje dane odnośnie spożycia konopi indyjskich w przeciągu ubiegłego roku. Wynika z niego, że ilość użytkowników marihuany na świecie wyniosła 22,1 mln

⁴⁶ W 2010 r. meksykańska wojna narkotykowa pochłonęła 43 tysiące istnień ludzkich: źródło I. Grillo, *op. cit.*, s. 20.

⁴⁷ http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Chkup_2015_1_57.pdf

(dostęp on-line: 6 września 2018 r.).

⁴⁸ K. Laskowska, *op. cit.*, [w:] E. W. Pływaczewski [red.], *op. cit.*, s. 119.

⁴⁹ K. Raczkowski [red.], *op. cit.*, s. 114 -115.

⁵⁰ B. Hołyst, *op. cit.*, s. 162.

⁵¹ http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-4c7c74c4-b1e2-4a9e-b98c-7be3508a0a28/c/UE.pl_1_2012.51-56.pdf (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).

⁵² http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-4c7c74c4-b1e2-4a9e-b98c-7be3508a0a28/c/UE.pl_1_2012.51-56.pdf (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).

⁵³ http://www.unodc.org/wdr2017/field/WDR_2017_presentation_lauch_version.pdf (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).

⁵⁴ B. Hołyst, *op. cit.*, s. 463.

⁵⁵ <https://www.rp.pl/arttykul/563902-Marihuana-i-amfetamina-najpopularniejsze-narkotyki-w-Polsce-.html> (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).

⁵⁶ Ibidem.

osób w przedziale wiekowym od 15 do 64 roku życia, w tym młodych osób dorosłych (15 – 34 lata) było aż 16,6 mln⁵⁷.

World Drug Report podaje, iż konfiskaty konopi indyjskich w ubiegłym roku wynosiły ponad połowę z 2,2 mln ogólnej liczby konfiskat zgłoszonych do UNODC⁵⁸. Począwszy od 2014 r. odnotowuje się wzrost upraw plantacji konopi indyjskich typu indoor, zakładanych w zamkniętych pomieszczeniach z własnym systemem zasilania w wodę, energię elektryczną oraz profesjonalną wentylacją⁵⁹. W piśmiennictwie podnosi się jednak, że marihuana ma dość niski potencjał uzależniający oraz niską szkodliwość dla zdrowia somatycznego, plasując się za większością substancji nielegalnych oraz alkoholem i nikotyną⁶⁰.

Co więcej, powróciło zainteresowanie MDMA tzw. tabletkami ekstazy, zwiększa się dodatkowo produkcja syntetycznych kanabinoidów o podwyższonej toksyczności niż w przypadku THC⁶¹ oraz syntetycznych opioidów stwarzających coraz poważniejsze zagrożenie dla zdrowia⁶². W głównej mierze przyczynił się do tego rozwój chemii, dynamicznie zmieniające się sposoby produkcji, wykorzystujące nowe metody oraz wprowadzenie zaawansowanego sprzętu, utrudniając tym samym monitorowanie nowych prekursorów i narkotyków syntetycznych⁶³.

Przemysł narkotykowy to nie tylko ogromne ilości pieniędzy, ale także powiązana z nimi przemoc. W 1991 r. najniebezpieczniejszym miejscem na ziemi było kolumbijskie Medellin, ośrodek wpływów Pablo Escobara, gdzie na 2 miliony mieszkańców przypadało aż 6,5 tysiąca zabójstw rocznie, obecnie ten niechlubny tytuł przypada meksykańskiemu Ciudad Juarez⁶⁴.

Przeciwdziałanie i zapobieganie przestępczości narkotykowej

W odróżnieniu do innych rodzajów przestępczości walka z przestępczością narkotykową wymaga podjęcia stosownych działań prewencyjnych⁶⁵. By ograniczyć działalność i wpływy przestępców narkotykowych należy odejść od podejścia skierowanego tylko na popyt, ale zapoznać się z potrzebami konsumentów, wpływając tym samym na podaż⁶⁶. W związku z tym, trzeba przychylić się w racjonalny sposób do samej narkomani jako problemu bardziej medycznego, a nie tyle represji kryminalnej, która powoduje wyłącznie stygmatyzację narkomanów, wyłącza ich ze społeczeństwa i spycha do podziemia napędzając tym samym rozwój samej przestępczości⁶⁷.

Jeden z amerykańskich ekonomistów analizując współczesny rynek narkotykowy doszedł do wniosku, że leczenie narkomanów jest dziesięciokrotnie bardziej opłacalne niż stosowanie środków przymusu⁶⁸. Oszacowano, że łączne wydatki publiczne związane z narkotykami wśród państw europejskich wynoszą od 0,01 % do 0,5 % produktu krajowego brutto (PKB)⁶⁹. Przy czym prewencja powinna być szeroko zakrojona uwzględniając wszelkie rodzaje uzależnień (fizyczne, psychologiczne jak i społeczne)⁷⁰.

⁵⁷ <http://www.cinn.gov.pl/portal?id=105957> (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).

⁵⁸ http://www.unodc.org/doc/wdr2016/WORLD_DRUG_REPORT_2016_web.pdf (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).

⁵⁹ B. Hołyst, *op. cit.*, s. 161.

⁶⁰ <https://depot.ceon.pl/bitstream/handle/123456789/6494/The%20consequences%20of%20marijuana%20use%20and%20abuse%20%E2%80%93%20a%20review.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).

⁶¹ THC to naturalny związek aktywny występujący w konopiach indyjskich ; <http://www.cinn.gov.pl/portal?id=105957> (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).

⁶² <http://www.emcdda.europa.eu/system/files/publications/4541/TDAT17001PLN.pdf> (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).

⁶³ B. Hołyst, *op. cit.*, s. 191.

⁶⁴ I. Grillo, *op. cit.*, s. 217-218.

⁶⁵ http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-4c7c74c4-b1e2-4a9e-b98c-7be3508a0a28/c/UE.pl_1_2012.51-56.pdf (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).

⁶⁶ T. Wainwright, *op. cit.*, s. 241.

⁶⁷ http://old.ipin.edu.pl/ain/aktualne/1-4/t20n4_6.pdf (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).

⁶⁸ T. Wainwright, *op. cit.*, s. 245.

⁶⁹ <http://www.emcdda.europa.eu/system/files/publications/4541/TDAT17001PLN.pdf> (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).

⁷⁰ H. Haak, *Przymusowe leczenie narkomanów*, Dom Organizatora Toruń, Toruń 2000, s. 13.

Pozytywne zmiany dostrzega się także w działalności ustawodawcy, który to w sposób zgoła łagodniejszy podchodzi do przestępstwa posiadania narkotyków. W 2011 r. ustawodawca postanowił odstąpić od tak dalekiej restrykcji w zakresie posiadania narkotyków, dodając art. 62a przyzwalający na możliwość umorzenia postępowania w przypadku posiadania na własny użytek nieznacznej ilości narkotyków⁷¹. Za tym rozwiązaniem przemawiało to, iż penalizacja posiadania środków odurzających – wbrew pierwotnym założeniom – stała się narzędziem kryminalizacji używania, a nie przeciwdziałania narkomanii⁷².

Zależność pomiędzy przestępczością a polityką państwa prowadzoną wobec użytkowników narkotyków można lepiej zaprezentować w oparciu o przyjęte modele prawo - karnej regulacji czynów popełnianych przez użytkowników narkotyków⁷³. W literaturze wyróżnia się cztery takie modele, a mianowicie:

1. System restrykcyjno – represyjny, najbardziej surowy, gdyż powoduje całkowitą kryminalizację wszelkich czynów związanych z narkotykami, występuje w większości w krajach byłych republik radzieckich;
2. System represyjno – leczniczy, kryminalizuje w pełnym zakresie wszelkie czyny związane z narkotykami, dopuszcza stosowanie wobec sprawców środków leczniczych o charakterze przymusowym lub quasi –przymusowym; występuje m.in. w Skandynawii czy krajach Europy Centralnej oraz od 2005 r. obowiązuje również w Polsce;
3. System permissywno – represyjny, kryminalizacji nie podlegają czyny związane z używaniem narkotyków, przy czym nadal jedynym środkiem zapobiegawczym są kary, bez środków leczniczych;
4. System permissywno – leczniczy, wycofuje kryminalizację czynów polegających na używaniu narkotyków, a co więcej dopuszcza możliwość stosowania środków leczniczych o charakterze przymusowym; występuje w krajach Europy Zachodniej⁷⁴.

Wspierając systemowe podejście w walce z przestępczością narkotykową powołano na poziomie UE również szereg instytucji i agend zajmujących się jej zwalczaniem, jak chociażby Rada Współpracy Celnej, Grupa Pompidou czy Pakt Paryski⁷⁵. Działania wykrywcze polskiej policji również przynoszą liczne sukcesy, jak chociażby wykrycie i likwidacja w 2015 r. 131 plantacji marihuany, zabezpieczenie 3,2 tony khaku i 350 kg amfetaminy oraz 14 laboratoriów narkotyków syntetycznych⁷⁶. Jednakże, większość nierozwiązanych jak dotąd problemów skupia się na zabezpieczeniu, transporcie oraz przechowywaniu materiału ujawnionego podczas oględzin miejsc nielegalnej produkcji narkotyków⁷⁷.

Zakończenie

Przestępczość narkotykową charakteryzuje szybkie tempo rozwoju oraz jej znaczna dochodowość co utrudnia organom ścigania jej zwalczanie. Ponadto, istnieje problem niespójności regulacji prawnych względem użytkowników narkotyków, przez co ustawodawstwo kieruje się w stronę większej restrykcyjności⁷⁸. By skutecznie walczyć z narkobiznesem, należy także pomyśleć nad międzynarodowym kierunkiem polityki antynarkotykowej. Obecnie państwa w oparciu o

⁷¹ Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii (Dz. U. 2016 poz. 224)

⁷² http://yadda.icm.edu.pl/yadda/element/bwmeta1.element.hdl_11089_18479/c/10-113_140-Kubaszewski.pdf (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).

⁷³ http://old.ipin.edu.pl/ain/aktualne/1-4/t20n4_6.pdf (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).

⁷⁴ http://old.ipin.edu.pl/ain/aktualne/1-4/t20n4_6.pdf (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).

⁷⁵ K. Raczkowski [red.] *op. cit.*, s. 76.

⁷⁶ <http://cbasp.policja.pl/cbs/aktualnosci/121553,Dzialania-CBSP-w-2015-roku-zwalczanie-przestepczosci-narkotykowej.html> (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).

⁷⁷ M. Zubańska, A. Łyżwa, B. Guziński, *Charakterystyka nielegalnych narkotyków syntetycznych a „trudne” dowody procesowe* [w:] Paradygmaty kryminalistyki [red.] J. Wójcikiewicz, V. Kwiatkowska – Wójcikiewicz, s. 284.

⁷⁸ http://old.ipin.edu.pl/ain/aktualne/1-4/t20n4_6.pdf (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).

współpracę międzynarodową koncentrują działania zapobiegawcze w kierunku państwa – producenta narkotyku, nie zwracając uwagi na swój własny rynek⁷⁹. Należy mieć na uwadze przede wszystkim możliwości jakie dają nowoczesne technologie zarówno w produkcji narkotyków, jak również ich rozprowadzaniu. Na rynku odnotowuje się pojawianie coraz to nowszych narkotykowych hybryd, jak Whoonga czy White Pipe, które konsumenci chętnie nabywają⁸⁰. Co więcej, statystyki UNOCD prezentują, iż ponad połowa dochodu afgańskich talibów generowana jest przez handel narkotykami,⁸¹ są więc dochodowym interesem dla organizacji terrorystycznych.

BIBLIOGRAFIA

Literatura

1. Goodman M., *Zbrodnie przyszłości. Jak cyberprzestępcy, korporacje i państwa mogą używać technologii przeciwko Tobie*, Wydawnictwo Helion, Gliwice 2016.
2. Grillo I., *El Narco*, Wydawnictwo Remi, Warszawa 2012.
3. Haak H., *Przymusowe leczenie narkomanów*, Dom Organizatora Toruń, Toruń 2000.
4. Hołyst B., *Kryminologia*, Wolters Kluwer, Warszawa 2016.
5. Jędrzejko M. (red.), *Narkomania. Spojrzenie wielowymiarowe*, Wydawnictwo Akademii Humanistycznej im. Aleksandra Gieysztora, Warszawa 2009.
6. Kasprzak A. W., *Ślady cyfrowe. Studium prawnokryminalistyczne*, Difin, Warszawa 2015.
7. Piotrowski P., Bugelova Tatjana, Wicher Patryk (red.), *Oblicza przestępczości – wyzwania Psychologii Sądowej*, Agencja Wydawniczo-Reklamowa Omnidium, Nowy Sącz 2015.
8. Pływaczewski E. W. (red.), *Przestępczość zorganizowana*, Wydawnictwo C. H. Beck, Warszawa 2011.
9. Raczkowski K. (red.), *Narkotyki. Organizacja przestępczości i systemy przeciwdziałania*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2009.
10. Wainwright T., *Narkonomia*, Wydawnictwo Relacja, Warszawa 2016.
11. Wójcikiewicz J., Kwiatkowska – Wójcikiewicz V. (red.), *Paradygmaty kryminalistyki*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2016.

Akty prawne

1. Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii (Dz. U. z 2016, poz. 224).

Źródła internetowe

1. Błoński M., *Wybrane problemy praktyczne w orzekaniu w przedmiocie przestępstw narkotykowych*, Acta Universitatis Lodzensis. Folia Juridica 76/2016
http://yadda.icm.edu.pl/yadda/element/bwmeta1.element.hdl_11089_18482/c/12-153_165-Blonski.pdf (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).
2. Chackiewicz M., *Wybrane aspekty przestępczości transgenicznej na przykładzie przemytu narkotyków*, http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Chkup_2015_1_57.pdf (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).

⁷⁹ T. Wainwright, *op. cit.*, s. 248.

⁸⁰ <http://phie.pl/pdf/phe-2015/phe-2015-1-022.pdf> (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).

⁸¹ http://www.unodc.org/wdr2017/field/WDR_2017_presentation_launch_version.pdf (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).

3. Cyberdefence24.pl, Raport ONZ: *Narkotyki coraz chętniej są kupowane w Dark Net* <http://www.cyberdefence24.pl/401591,raport-onz-narkotyki-coraz-chetniej-sa-kupowane-w-dark-net> (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).
4. Dąbrowska K., Mitruska E., Moskalewicz J., Wieczorek Ł., *Konsekwencje używania i nadużywania marihuany w świetle współczesnej wiedzy*, Repozytorium Ceon, 2012, r. <https://depot.ceon.pl/bitstream/handle/123456789/6494/The%20consequences%20of%20marijuana%20use%20and%20abuse%20%E2%80%93%20a%20review.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).
5. Europejskie Centrum Monitorowania Narkotyków i Narkomanii, Europejski Raport Narkotykowy 2017. Tendencje i osiągnięcia <http://www.emcdda.europa.eu/system/files/publications/4541/TDAT17001PLN.pdf> (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).
6. Europejskie Centrum Monitorowania Narkotyków i Narkomanii, Europejski Raport Narkotykowy 2016. Tendencje i osiągnięcia http://www.cinn.gov.pl/portal?id=15&res_id=1154768 (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).
7. Grabowski K., O pewnych cechach szczególnych przestępstw narkotykowych [online], Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych Tom 18 (2014), Nr 2, http://www.czpk.pl/dokumenty/zeszyty/2014/zeszyt2/Grabowski_K._O_pewnych_cechach_szczegolnych_przestepstw_narkotykowych-CZPKiNP-2014-z.2.pdf (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).
8. <http://cbsp.policja.pl/cbs/aktualnosci/121553,Dzialania-CBSP-w-2015-roku-zwalczanie-przestepczosci-narkotykowej.html> (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).
9. <https://sip-1lex-1pl-10000f4pt0031.han.uwm.edu.pl/#/act/35387401/2224702/zespol-do-spraw-opracowania-nowych-rozwiazan-legislacyjnych-majacych-na-celu-przeciwdzialanie...?keyword=dopalacze&cm=SREST>, (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).
10. International Narcotics Control Board (INCB) <https://www.incb.org/incb/en/about/mandate-functions.html> (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).
11. Karnaś M., Rakowski P., Problematyka przestępczości narkotykowej a przewodnictwo Polski w Radzie UE. Próba bilansu, Unia Europejska.pl Nr 1 (212), 2012, http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-4c7c74c4-b1e2-4a9e-b98c-7be3508a0a28/c/UE.pl_1_2012.51-56.pdf (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).
12. Krajewski K., Prawo karne wobec narkotyków i narkomanii: ustawodawstwo polskie na tle modeli regulacji dotyczących narkotyków, Narkotyki i Narkomania 2007, Tom 20: nr 4, 425-437, http://old.ipin.edu.pl/ain/aktualne/1-4/t20n4_6.pdf (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).
13. Krajowe Biuro do Spraw Przeciwdziałania Narkomanii, Narkotyki <http://www.kbpn.gov.pl/portal?id=112184> (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).
14. Książkowska A., Problem tzw. „przestępstw bez ofiar”, Studenckie Zeszyty Naukowe 6/9, 2003, http://bazhum.muzhp.pl/media//files/Studenckie_Zeszyty_Naukowe/Studenckie_Zeszyty_Naukowe-r2003-t6-n9/Studenckie_Zeszyty_Naukowe-r2003-t6-n9-s7-15/Studenckie_Zeszyty_Naukowe-r2003-t6-n9-s7-15.pdf (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).
15. Kubaszewski P., Nowelizacja ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii z trzy lata po jej wejściu w życie – raport z praktyki stosowania, Repozytorium Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2016 http://yadda.icm.edu.pl/yadda/element/bwmeta1.element.hdl_11089_18479/c/10-113_140-Kubaszewski.pdf (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).

16. Motyka M., Marcinkowski J.T., Nowe metody odurzania się. Cz. VI. Narkotyki hybrydowe Whoonga i White Pipe Probl Hig Epidemiol 2015, 96 (1) <http://phie.pl/pdf/phe-2015/phe-2015-1-022.pdf> (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).
17. <https://www.rp.pl/artykul/563902-Marihuana-i-amfetamina-najpopularniejsze-narkotyki-w-Polsce-.html> (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).
18. Serwis Informacyjny Narkomania nr 4 (72) 2015
http://www.kbnp.gov.pl/portal?id=15&res_id=5092901 (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).
19. Serwis Informacyjny TVN24, Joaquín El Chapo Guzmán złapany
<http://www.tvn24.pl/wiadomosci-ze-swiata,2/joaquin-el-chapo-guzman-zlapany,609365.html> (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).
20. Stałe Przedstawicielstwo Rzeczypospolitej Polskiej przy Biurze Narodów Zjednoczonych i organizacjach międzynarodowych w Wiedniu, Biuro Narodów Zjednoczonych ds. Narkotyków i Przestępczości(UNODC)
http://www.wiedenonz.msz.gov.pl/pl/onz_org_miedzynarodowe/onz/unov/unodc/ (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).
21. Statystyka policyjna, <http://www.statystyka.policja.pl/st/przestepstwa-ogolem/przestepstwa-kryminalne/ustawa-o-przeciwdzialan/122323,Przestepstwa-z-Ustawy-o-przeciwdzialaniu-narkomanii.html> (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).
22. Strategia narkotykowa UE na lata 2013 -2020
http://www.kbnp.gov.pl/portal?id=15&res_id=3041321 (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).
23. World Drug Report UNODC 2016
http://www.unodc.org/doc/wdr2016/WORLD_DRUG_REPORT_2016_web.pdf (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).
24. World Drug Report UNODC 2016
http://www.unodc.org/doc/wdr2016/WORLD_DRUG_REPORT_2016_web.pdf (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).
25. World Drug Report UNODC 2017
http://www.unodc.org/wdr2017/field/WDR_2017_presentation_lauch_version.pdf (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).

Milena Powirska

PRZESTĘPSTWO NIELEGALNEGO ORGANIZOWANIA ADOPCJI W PRAWIE POLSKIM

Instytucja przysposobienia w polskim prawie rodzinnym i opiekuńczym

Pojęcie adopcji (*łac. adoptio*), jako instytucji służącej określonym prawnie dobrom funkcjonuje od wieków. Jednak o jej współczesnym kształcie możemy mówić dopiero od przełomu XIX/XX wieku, wraz z powstaniem obecnie znanych nam kodyfikacji cywilnoprawnych. Wcześniejsze znaczenie instytucji przysposobienia miało znacznie szerszy charakter i za swój cel stawiało nie tylko dobro dziecka, zaś m.in.: nadawanie szlachectwa, czy uzyskanie korzyści majątkowych ze spadku, wykraczając poza obowiązujące dziś normy prawa prywatnego, a ściślej prawnorodzinnego¹. Współczesne znaczenie instytucji przysposobienia, zawarte w rozdziale II „*Stosunki między rodzicami a dziećmi*”, dziale II Ustawy z dnia 25 lutego 1964r., *Kodeks rodzinny i opiekuńczy*² stanowi *expressis verbis*, w myśl art. 114 § 1 iż: „*przysposobić można osobę małoletnią, tylko dla jej dobra*”. Jest to warunek *sine qua non*, którego skutkiem ma być powstanie stosunku prawnorodzinnego, który będzie ścisłym odpowiednikiem naturalnego stosunku rodzicielskiego, zgodnie z zasadą prawa rzymskiego – *adoptio naturam imitatur*³. Ustanowienie przysposobienia uzależnione jest od wielu przesłanek, które można podzielić ze względu na podmioty uczestniczące w procesie adopcji, tj.: przysposabianego, przysposabiającego oraz osoby trzecie. Przysposobić można osobę wyłącznie małoletnią, która nie ma rodziców bądź ma jednego z nich. Adopcja jest zatem możliwa, kiedy rodzice dziecka: nie żyją, zostali pozbawieni władzy rodzicielskiej, wyrazili zgodę na przysposobienie dziecka – tzw. zgodę *in blanco*⁴ tudzież są ubezwłasnowolnieni. Ustawa nie stanowi zakazu przysposobienia dziecka pomimo pozostawania w pełnej rodzinie. Ponadto, przysposobić można dziecko, które było już wcześniej przysposobione przez inną osobę, bądź stosunek przysposobienia uległ rozwiązaniu⁵. Dopuszczalne jest przysposobienie zarówno dziecka obcego, jak również spokrewnionego (niezależnie od linii i stopnia pokrewieństwa), przy czym różnica wieku musi wynosić co najmniej tyle, ile wynosi między naturalnym stosunkiem pomiędzy rodzicami a dziećmi. Poza obwarowaniami formalnymi niezbędna jest zgoda osoby małoletniej, która ukończyła 13 rok życia. Niedopuszczalne jest przysposobienie dziecka zarówno po jego śmierci, jak i śmierci przysposabiającego⁶. Ponad powyższe istnieje konieczność postępowania preadopcyjnego, które ma na celu ustalenie, czy między przysposobionym a przysposabiającym istnieją właściwe relacje, zgodnie z dobrem małoletniego. Rodzice adopcyjni muszą posiadać pełną zdolność do czynności prawnych, a także odpowiednie właściwości osobiste.

Poprzez przysposobienie zgodnie z art. 121 k.r.o.⁷ powstaje taki stosunek prawny, jak między rodzicami a dziećmi, zarówno przysposobiony jak i przysposabiający nabywają prawa i obowiązki

¹ J. Ignatowicz, M. Nazar, (red.), *Prawo rodzinne*, wydanie 4, wyd. Lexis Nexis, Warszawa, 2012, s. 312 i n.

² Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r., *Kodeks rodzinny i opiekuńczy* (Dz. U. 1964, nr 9, poz. 59, z późn. zm.).

³ Uchwała Pełnego Składu Izby Cywilnej Sądu Najwyższego z 9 czerwca 1976, sygn. III CZP 46/75.

⁴ Szerzej: J. Ignatowicz, M. Nazar, (red.), *Prawo rodzinne... op. cit.* s 316.

⁵ Uchwała Składu Siedmiu Sędziów Sądu Najwyższego - Izba Cywilna z dnia 17 marca 1969 r., sygn. III CZP 126/68W.

⁶ Szerzej: Orzeczenie Sądu Najwyższego, z dnia 30 września 1952 r., sygn. C 1513/52, OSN 1954, nr 1, poz. 5.

⁷ Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r., *Kodeks rodzinny... op. cit.*

jak w przypadku naturalnego pokrewieństwa, z wyjątkiem możliwości rozwiązania przysposobienia. Dzieci adoptowane nabywają prawa i obowiązki na równi z dziećmi biologicznymi rodziców adopcyjnych. Dotyczy to również prawa spadkowego, które stawia dziecko przysposobione w tej samej sytuacji prawnej⁸. Postanowienie o przysposobieniu ma charakter konstytutywny, skuteczny *ex nunc*, tj.: tworzy nowy stan prawny z chwilą uprawomocnienia orzeczenia. Pomiedzy przysposobionym a przysposabiającym wytwarza się w świetle prawa więź, która traktuje obie strony jako krewnych w linii prostej (dotyczy to również rodziny przysposabiającego względem dziecka), zaś nie tworzy się pokrewieństwo w rozumieniu art. 61 k.r.o. Zgodnie z przepisami Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego, w polskim systemie prawnym można wyróżnić trzy formy adopcji małoletniej osoby. Są nimi:

- przysposobienie pełne rozwiązywalne (jako podstawowa forma adopcji w k.r.o.);
- przysposobienie niepełne;
- przysposobienie pełne nierozwiązywalne (in. całkowite).

Przysposobienie pełne rozwiązywalne stanowi w polskim ustawodawstwie regułę. Przysposobione w ten sposób dziecko staje się członkiem rodziny przysposabiającego. Kształtuje ono nowy stosunek prawny, poprzez zerwanie dotychczasowych więzów prawnych, na rzecz rodziny przysposabiającego. Istotą przysposobienia pełnego jest to, że rozciąga się ono nie tylko na samego przysposobianego i przysposabiającego, lecz także na całą rodzinę przysposabiającego. Przysposobiony traktowany jest tak, jak gdyby urodził się jako dziecko naturalne przysposabiającego. Rodzi to w konsekwencji wzajemne prawa i obowiązki alimentacyjne⁹. Ten rodzaj adopcji jest wskazany w sytuacji, gdy dziecko jest na tyle małe, iż nie posiada jeszcze świadomości, że następuje zupełne rozwiązanie więzi z dotychczasową rodziną na rzecz nowej, dotychczas obcej, rodziny¹⁰. Przeciwnieństwem przysposobienia pełnego jest przysposobienie niepełne. Stanowi ono o powstaniu stosunku prawnorodzinne jedynie między przysposobianym, a przysposabiającym. Małoletni nie staje się członkiem rodziny, pomimo, iż zerwana zostaje więź pomiędzy nim, a naturalnymi rodzicami. W związku z zawężonym charakterem adopcji niepełnej, znajduje ona swe zastosowanie wobec dzieci, które posiadają już świadomość związku z dwiema rodzinami¹¹.

Ostatnim rodzajem przysposobienia jest przysposobienie całkowite, zwane również anonimowym. Charakteryzuje się ono tym, iż jest nierozdzielne (nie można go rozwiązać, jak poprzednich dwóch rodzajów adopcji). Ponadto, rodzice naturalni, zrzekając się praw rodzicielskich poprzez zgodę blankietową – nie mają wpływu na wybór rodziny przysposabiającej, która traktowana jest jako naturalna rodzina dziecka. Adopcja *pełna in blanco*, ma szczególne zastosowanie w przypadku, gdy dziecko jest małe i nie zna rodziców biologicznych lub ze względu na czas życia nie zdaje sobie sprawy z faktu przysposobienia.

Istnieje jeszcze jedna forma przysposobienia uregulowana w art. 114², która dopuszcza adopcję zagraniczną (międzynarodową). Stanowi on, iż: „*Przysposobienie, które spowoduje zmianę dotychczasowego miejsca zamieszkania przysposobianego w Rzeczypospolitej Polskiej na miejsce zamieszkania w innym państwie, może nastąpić wówczas, gdy tylko w ten sposób można zapewnić przysposobianemu odpowiednie zastępcze środowisko rodzinne*”¹². Powyższa zasada nie ma zastosowania, jeżeli: „*między przysposabiającym a przysposobianym istnieje stosunek pokrewieństwa lub powinowactwa albo gdy przysposabiający już przysposobił siostrę lub brata*

⁸ K. Trynieszewska, *Prawo rodzinne*, wyd. Wolters Kluwer SA, Warszawa, 2016, s. 81.

⁹ <http://www.dr.diecezja.tarnow.pl> (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).

¹⁰ A. Ładużyński, *Společné i kulturowe uwarunkowania adopcji w Polsce*, wyd. Impuls, Kraków, 2009, s. 120 i n.

¹¹ *Ibidem*.

¹² Ustawa z dnia 26 maja 1995 r., o zmianie ustawy - Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 1995 r. Nr 83, poz. 417).

*przysposobianego*¹³. W wyniku orzeczenia adopcji międzynarodowej, dziecko przysposobione na stałe opuszcza Polskę do kraju, gdzie żyją przysposabiający. Ten rodzaj przysposobienia budzi jednak spór w doktrynie. Istnieją trzy stanowiska dotyczące tej formy przysposobienia: jej całkowity zakaz w prawie polskim, możliwość adopcji ale wyłącznie pod pewnymi warunkami oraz najbardziej liberalny pogląd, iż nie powinna być ona w ogóle obostrzona dodatkowymi obwarowaniami prawnymi¹⁴. Przeciw nieprawidłowościom, związanym z adopcją międzynarodową, w 1989 r. Zgromadzenie Narodów Zjednoczonych przyjęło Konwencję Praw Dziecka¹⁵ (która została ratyfikowana przez Polskę w 1991 r.). Zawarto w niej między innymi, że przysposobienie zagraniczne powinno być traktowane jako dopuszczalna forma dopiero wówczas, gdy nie można zapewnić dziecku żadnej odpowiedniej opieki w kraju pochodzenia. Po wtóre, sytuacja społeczno - materialna dziecka powinna być na równi poziomu życia, jakie miałoby zagwarantowane w kraju pochodzenia. Wreszcie, prawo krajowe powinno dążyć do stworzenia takich regulacji prawnych, aby ograniczyć, w jak najwyższym stopniu możliwość uzyskania korzyści majątkowych przez osoby uczestniczące w procesie adopcji a sam proces powinien być prowadzony przez legitymizowane i kompetentne władze. Ważnym punktem odniesienia w prowadzonym dyskursie na temat zasadności adopcji zagranicznej odegrała Uchwała Sądu Najwyższego, w składzie siedmiu sędziów, z dnia 12 czerwca 1992 r., która stanowi, że „*przysposobienie dziecka polskiego, związane z przeniesieniem do innego kraj może nastąpić, jeżeli nie ma możliwości umieszczenia go na równorzędnych warunkach w rodzinie zastępczej lub adopcyjnej na terenie Polski. W postępowaniu tym decydujące znaczenie ma nadrzędny interes dziecka*”¹⁶. Adopcja zagraniczna powinna zostać orzeczona dopiero wówczas, gdy dziecko zostanie zakwalifikowane do przysposobienia z przemieszczeniem do innego kraju oraz po powzięciu informacji, iż w ciągu ostatnich 6 miesięcy nie udało się w Polsce znaleźć rodziny zastępczej¹⁷.

Adopcja w świetle Europejskiej konwencji o przysposobieniu dzieci¹⁸

Przysposobienie dziecka wywołuje niewątpliwie nie tylko skutki prawne, lecz także socjologiczne, czy psychologiczne, tak dla dziecka, jak i „nowych” rodziców. Badacze zgodnie twierdzą, iż rezultaty adopcji immanentnie wiążą się z wiekiem dziecka, który jest jednym z najistotniejszych czynników przysposobienia. Najbardziej korzystne efekty przynosi adopcja w wieku niemowlęcym i przedszkolnym, zaś dzieci, które są już w wieku szkolnym, szczególnie po ukończeniu 10 r. ż. dużo trudniej asymilują się z nową rodziną, co więcej, dużo trudniej o wytworzenie naturalnych więzi między nimi a rodzicami adopcyjnymi¹⁹.

Europejska konwencja o przysposobieniu dzieci, stworzona przez Radę Europy, w 1967 r. stanowi w art. 10 ust. 1, iż: „*przez przysposobienie przysposabiający nabywa wobec przysposobionego wszelkie prawa i obowiązki, jakie mają ojciec lub matka wobec ich dziecka pochodzącego z małżeństwa. Natomiast przysposobiony nabywa wobec przysposabiającego wszelkie prawa i obowiązki, jakie ma dziecko pochodzące z małżeństwa w stosunku do swojego ojca lub swojej matki*”, co znajduje odzwierciedlenie w omawianym już, polskim Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym. Przepisy Konwencji wzmacniają ochronę praw dziecka w zakresie przysposobienia,

¹³ Ibidem.

¹⁴ Z. Węgiński, *Adopcja zagraniczna jako forma kompensacji sieroctwa. (Niepokoje, kontrowersje, propozycje)* [w:] *Sieroctwo społeczne i jego kompensacja*, (red.) M. Heine, G. Gajewska, wyd. WSiP, Zielona Góra, 1999, s. 191 i n.

¹⁵ *Konwencja o prawach dziecka*, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r. (Dz.U. 1991 nr 120 poz. 526).

¹⁶ Uchwała Sądu Najwyższego, w składzie siedmiu sędziów, z dnia 12 czerwca 1992 r., sygn. III CZP 48/92 (OSNC 1992, nr. 10, poz. 179).

¹⁷ *Szerzej o procesie adopcji w polskim systemie prawnym*: A. Ładużyński, *Społeczne i kulturowe uwarunkowania adopcji w Polsce*, wyd. Impuls, Kraków, 2009.

¹⁸ *Europejska konwencja o przysposobieniu dzieci*, sporządzona w Strasburgu, dnia 24 kwietnia 1967 r. (Dz. U. 1999, nr 99 poz. 1157).

¹⁹ I. Janicka, H. Liberska, *Psychologia rodziny*, Wydanie I, wyd. PWN, Warszawa, 2014, s. 338 i n.

wskazują również obowiązki osób przysposabiających oraz prawidłowy tor postępowania organów państwowych. Jednak poważne wątpliwości budzić może zagadnienie, potocznie określane, jako adopcja komercyjna²⁰. Brak jest w przepisach prawa legalnej definicji tego pojęcia, jednak odnosząc się do przepisów EKoPD można wskazać, iż Konwencja określa w art. 15, że państwa powinny zapobiegać uzyskaniu bezpodstawnych korzyści finansowych, w związku z przysposobieniem dziecka, dopuszczając jednocześnie możliwość przekazania takich korzyści, jeśli nie są one bezpodstawne. Co jednak rozumiane jest pod pojęciem: „*bezpodstawne*”? Brak jest dokładnej interpretacji, co implikuje również trudność zastosowania przepisu w krajowym porządku prawnym. Kodeks rodzinny i opiekuńczy nie reguluje powyższych kwestii w ogóle, jednak z jego przepisów można *a contrario* wnioskować, że przysposobienie nie ma charakteru ani majątkowego, ani też kontraktowego. Biorąc pod uwagę, iż przysposobienie odbywać się może jedynie przed organami państwowymi, konkretnie przed sądem, to pominięcie tej procedury i przekazanie biologicznym rodzicom korzyści majątkowej w zamian za przysposobienie dziecka stanowi o dokonaniu przestępstwa. Niestety, nie można tutaj wskazać na handel dziećmi²¹, gdyż przepisy prawa karnego materialnego jak dotąd nie wyróżniły takiego pojęcia. Po wtóre, zakres przedmiotowy pojęcia handlu ludźmi, określonego w art. 115 § 22 nie obejmuje pozasądowego przekazania dziecka, nawet w przypadku, kiedy celem jednej ze stron „*transakcji*” jest osiągnięcie korzyści majątkowej²².

Przestępstwo organizowania nielegalnej adopcji w prawie karnym materialnym

Organizowanie adopcji wbrew przepisom ustawy jest przestępstwem penalizowanym w art. 211a Ustawy z dnia 6 czerwca 1997r. Kodeks karny²³, w rozdziale XXVI części szczególnej: „*Przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece*” który został wprowadzony nowelizacją z dnia 20 maja 2010r. o zmianie ustawy - Kodeks karny, ustawy o Policji, ustawy - Przepisy wprowadzające Kodeks karny oraz ustawy - Kodeks postępowania karnego²⁴. Zastąpił on dotychczas obowiązujący art. 253 § 2 k.k., który jako dobro chronione przede wszystkim określał porządek publiczny. Należy jednak *in plus* ocenić zmianę ustawodawcy w tym zakresie i ustanowienie dobra dziecka, jako podstawowego dobra chronionego. Warto również wskazać, iż względem wcześniejszych ustaw karnych z 1932²⁵ oraz 1969²⁶ roku jest to nowa regulacja, bowiem wcześniej nie penalizowano tego rodzaju przestępstwa.

Poprzez organizowanie adopcji należy rozumieć działalność polegającą na wyszukiwaniu dzieci do adopcji i przyszłych rodziców oraz wyrażenie zgody na adopcję przez rodziców biologicznych²⁷, która nie narusza przepisów Ustawy z dnia 25 lutego 1964r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy²⁸. Przestępstwo nielegalnego organizowania adopcji, określone w Kodeksie karnym stanowi, że: „*Kto w celu osiągnięcia korzyści majątkowej zajmuje się organizowaniem adopcji dzieci wbrew przepisom ustawy, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do 5 lat*”.

Wspomniana wyżej zmiana dotychczas obowiązującego przepisu art 253 § 2 k.k. i umiejscowienie go w rozdziale dotyczącym przestępstw przeciwko rodzinie i opiece należy uznać

²⁰ Szerzej: A. Suda, *Adopcja, "nielegalna adopcja", a handel dziećmi do adopcji*, Zespół do Spraw Przeciwdziałania Handlowi Ludźmi, Departament Polityki Migracyjnej MSW, <http://handelludzmi.eu/hl/o-handlu-ludzmi/handel-dziecmi/6437,Adopcja-quotnielegalna-adopcjaquot-a-handel-dziecmi-do-adopcji.html> (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).

²¹ Szerzej: K. Janoszka, *Dzieci jako ofiary handlu ludźmi*, wyd. WSPol, Szczytno, 2013.

²² Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r., *Kodeks karny* (Dz. U. 1997, nr 88, poz. 553, z późn. zm.).

²³ *Ibidem*.

²⁴ Ustawa z dnia 20 maja 2010 r. o zmianie ustawy - *Kodeks karny*, ustawy o Policji, ustawy - *Przepisy wprowadzające Kodeks karny oraz ustawy - Kodeks postępowania karnego*, (Dz. U. 2010, nr 98, poz. 626).

²⁵ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r. - *Kodeks karny* (Dz. U. 1932, nr 60, poz. 571).

²⁶ Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. *Kodeks karny* (Dz. U. 1969, nr 13, poz. 94).

²⁷ L. Gardocki, *Prawo karne*, wydanie 19, wyd. C. H. Beck, Warszawa, 2015, s. 286.

²⁸ Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r., *Kodeks rodzinny... op. cit.*

za słuszną. Sama jednak treść przepisu niczym nie różni się od wcześniejszej regulacji w tej materii, stąd też dotychczasowe orzecznictwo sądów oraz wypracowane stanowisko doktryny pozostają wciąż aktualne²⁹. Dobrem rodzajowo chronionym przez przepis art. 211a jest dobro dziecka adopcyjnego, które posiada wolność i godność, podlegającym szczególnej ochronie prawnej. Nie może być ono przedmiotem handlu, ani obrotu. Pogląd ten został zresztą również stanowczo wyrażony w orzecznictwie³⁰. Ubocznym dobrem chronionym przez przepis art. 211a k.k. jest zabezpieczenie prawidłowego toku przeprowadzenia postępowania adopcyjnego, zgodnego z przepisami ustawowymi, określonymi w k.r.o. (które to omówione zostały wcześniej). Przepis spełnia zatem funkcję prawnokarnej ochrony rodziny, jako podstawowej komórki społecznej, bowiem proces adopcji w prawie polskim jest nawiązaniem tego rodzaju stosunku prawnego między przysposobionym a przysposabiającym, jaki istnieje między dzieckiem, a rodzicami biologicznymi (nawiązanie relacji pokrewieństwa). Wątpliwości wśród zarówno procesualistów, jak i przedstawicieli doktryny wzbudzał zakres pojęcia „*wbrew przepisom ustawy*”. Nie bez potrzeby zaznaczono wyżej, iż zakresem kodeksowo chronionym są przepisy ustawy k.r.o., bowiem zgodnie z zasadą: „*nullum crimen sine lege stricta*”³¹, niemożliwe jest pociągnięcie do odpowiedzialności sprawcy, jeżeli przedmiotem przestępstwa będą przepisy aktów podustawowych. Natomiast, możliwe będzie wówczas, gdy wraz ze złamaniem takiego przepisu zostanie złamany przepis ustawowy lub czyn sprawcy będzie obejmował inne przestępstwo³². J. Kosonoga³³ wskazuje na odpowiedzialność karną, także w przypadku naruszenia przepisów określonych w art. 154 – 175a Ustawy z dnia 9 czerwca 2011 roku *o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej*³⁴.

Przestępstwo nielegalnego organizowania adopcji określa czynność sprawczą, jako polegającą na organizowaniu adopcji *wbrew przepisom ustawy*, jednak jedynie wówczas, kiedy sprawca ma na celu osiągnięcie korzyści majątkowej. Na tej podstawie można wnioskować, iż ustawodawca zwracając uwagę na proceder handlu ludźmi (w tym przypadku dziećmi) chciał dokonać penalizacji tego rodzaju zachowania osobno. Wykładnia przepisu dokonana przez doktrynę niewątpliwie skłania się ku stanowisku, iż zakres przestępnych zachowań sprawcy obejmuje te wszystkie, które choćby pośrednio służą osiągnięciu celu dokonania przestępstwa oraz ułatwiają jego popełnienie. Stąd, chociażby dokonanie pojedynczej czynności, z całego szeregu koniecznych do faktycznego dokonania przestępstwa stanowi podstawę do ukarania sprawcy np.: wyszukanie chętnych rodziców do adopcji³⁵.

Inną kwestią, rozpatrywaną na gruncie czynności sprawczej przestępstwa nielegalnego organizowania adopcji jest odpowiedzialność karna za popełnienie czynu zabronionego wobec tylko jednego dziecka. Ustawodawca, dosyć niefortunnie użył bowiem liczby mnogiej: „*dzieci*”, jednak sądy przyjęły linię orzecniczą podobną do tej, jaka występuje na gruncie przestępstwa handlu ludźmi. Zatem, aby można było pociągnąć do odpowiedzialności z art. 211a wystarczy wykazać penalizowane zachowanie tylko wobec jednego dziecka. W uchwale Sądu Najwyższego z dnia 21 listopada 2001 roku stwierdzono, iż: „*samo tylko użycie w treści normy prawnej liczby mnogiej dla określenia przedmiotu bezpośredniej ochrony, przedmiotu czynności sprawczej lub środka służącego do popełnienia przestępstwa nie oznacza, że ustawodawca używa jej w znaczeniu zwrotu:*

²⁹ S. Hypś, *komentarz do art. 211a Kodeksu karnego* [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, (red.) A. Grześkowiak, K. Wiak, wyd. C.H. Beck, Warszawa, 2012, s. 975 i n.

³⁰ Wyrok SA w Krakowie z dnia 8 marca 2001 r., sygn. II Aka 33/01 KZS 2001, Nr 5, poz. 29; Wyrok SA w Białymstoku, z dnia 24 maja 2004 r., sygn. II Aka 66/0, OSAB 2004, Nr 3, poz. 30.

³¹ W prawie karnym istnieje zakaz analogii i wykładni rozszerzającej na niekorzyść sprawcy.

³² S. Hypś... *op. cit.*

³³ J. Kosonoga, *komentarz do art. 211a*, [w:] *Prawo karne*, (red.) A. Marek, V. Konarska – Wrzosek, 11 wydanie, wyd. C.H. Beck, Warszawa, 2016, s. 548.

³⁴ Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r., *o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej* (Dz. U. 2015, poz. 332 z późn. zm.).

³⁵ S. Hypś... *op. cit.*

„co najmniej dwa”, a więc w celu ograniczenia podstawy odpowiedzialności³⁶. Za takim, rozszerzającym stanowiskiem oponuje także większość autorów (Z. Ćwiąkański, E. Pływaczewski, S. Hyps i in.) oraz akty międzynarodowe, których Polska jest stroną³⁷.

Przedmiotem czynności wykonawczej jest dziecko, rozumiane na gruncie prawa karnego, jako człowiek, który nie ukończył 18 roku życia, zaś przedmiotem czynu zabronionego może być każdy człowiek, co wprost sugeruje zaimek „kto” – jest to zatem przestępstwo powszechne. Przestępstwo można popełnić jedynie umyślnie i to z zamiarem bezpośrednim kierunkowym (*dolus directus coloratus*)³⁸. Należy zwrócić jednak szczególną uwagę na fakt, iż ten czyn zabroniony można popełnić tylko i wyłącznie kierując się chęcią osiągnięcia korzyści majątkowej, co znacznie ogranicza zakres zastosowania omawianego przepisu. Artykuł 211a Kodeksu karnego nie spełnia wymogów zawartych w art. 21 Konwencji o Prawach Dziecka, który to obliguje państwa – strony do zapewnienia dziecku pełnej ochrony podczas procedury adopcyjnej. Słusznie jednak ustawodawca określił odpowiedzialność sprawcy za organizowanie nielegalnej adopcji bez względu na to, czy taki czyn naruszałby interes dziecka, czy też nie. W świetle polskiej regulacji nie ma znaczenia, czy sprawca naruszył dobro dziecka, jakim jest prawo do wychowywania w odpowiedniej rodzinie. Ważnym jest sama postać zamiaru osiągnięcia korzyści majątkowej, nawet wówczas, gdy adopcja leżałaby w interesie dziecka.

Przestępstwo organizowania adopcji wbrew przepisom ustawy można kumulatywnie kwalifikować z innymi przestępstwami, które penalizuje Kodeks karny, uregulowanymi w rozdziale XXIII „Przestępstwa przeciwko wolności” (pozbawienie wolności, handel ludźmi, stosowanie groźby bezprawnej), rozdziale XXVI, czyli tożsame rodzajowo „Przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece” (uprowadzenie lub zatrzymanie małoletniego), rozdziale XXX – „Przestępstwa przeciwko wymiarowi sprawiedliwości” (wywieranie wpływu na czynności urzędowe, fałszywe zeznania), rozdziale XXXIV „Przestępstwa przeciwko wiarygodności dokumentów” (fałszowanie dokumentów, wyłudzenie poświadczenia nieprawdy, czy niszczenie, uszkodzanie lub ukrywanie dokumentów)³⁹.

Zagrożenie karne za przestępstwo określone w art. 211a wynosi od 3 miesięcy do 5 lat pozbawienia wolności. Jest to występki, który ścigany jest z oskarżenia publicznego, z urzędu. Dodatkowo, sąd może orzec o pozbawieniu lub ograniczeniu praw rodzicielskich, w szczególności, gdy sprawcą jest biologiczny rodzic. Na mocy art. 43c Kodeksu karnego sąd, jeżeli uzna to za celowe może, w razie popełnienia przestępstwa na szkodę małoletniego lub we współdziałaniu z nim, zawiadomić sąd rodzinny⁴⁰. Zgodnie zaś z art. 58 § 3 k.k. sąd może orzec zamiast kary pozbawienia wolności grzywnę lub ograniczenie wolności, szczególnie wówczas, gdy jednocześnie orzeka środek karny. Kara grzywny może zostać również wymierzona na podstawie art. 33 § 2 k.k., ze względu na charakter czynności sprawczej, którą cechuje cel w postaci osiągnięcia korzyści majątkowej. Słusznie S. Hyps wskazuje, iż możliwe jest nadto orzeczenie przez sąd środka karnego w postaci zakazu zajmowania określonego stanowiska lub wykonywania określonego zawodu⁴¹ (art. 41 § 1 k.k.), jeżeli przy dokonaniu przestępstwa sprawca „*nadużył swoje stanowisko lub wykonywany zawód albo okazał, że dalsze zajmowanie stanowiska lub wykonywanie zawodu zagraża istotnym dobrom chronionym prawem*”.

Skuteczność penalizacji wobec sprawców przestępstwa organizowania nielegalnej adopcji

³⁶ Zob. Uchwała SN z 21 listopada 2001 r., sygn. I KZP 26/01, OSNKW, 2002, Nr 1-2, poz. 4.

³⁷ Zob. art. 21, Konwencja o prawach dziecka... *op. cit.*

³⁸ S. Hyps... *op. cit.*

³⁹ Zob. art.: 189a, 190, 191, 211, 232, 233, 270, 272, 276 k.k.

⁴⁰ S. Hyps, *Komentarz do art. 211a, [w:] Kodeks karny. Komentarz*, (red.) A. Grześkowiak, K. Wiak, wydanie 5, wyd. C. H. Beck, Warszawa, 2018, s. 1100 i n.

⁴¹ *Ibidem*.

Autorka dokonała analizy funkcjonowania przepisu art. 211a (oraz wcześniej obowiązującego art. 253 § 2) k.k. w oparciu o dane statystyczne prowadzone przez Komendę Główną Policji. Liczbę wszczętych postępowań oraz stwierdzonych przestępstw przedstawiają poniższe tabele⁴².

art. 211a – liczba postępowań wszczętych i przestępstw stwierdzonych

Rok	Postępowania wszczęte	Przestępstwa stwierdzone
2016	9	2
2015	15	0
2014	10	9
2013	10	2
2012	8	1

art. 253 § 2 - liczba postępowań wszczętych i przestępstw stwierdzonych

Rok	Postępowania wszczęte	Przestępstwa stwierdzone
2011	3	16
2010	11	1
2009	2	1
2008	3	0
2007	1	0
2006	1	0
2005	0	1
2004	0	0
2003	1	0
2002	0	0
2001	0	1

⁴² Źródło: <http://statystyka.policja.pl/> (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).

Rok	Postępowania wszczęte	Przestępstwa stwierdzone
2000	0	0
1999	0	3

Źródło: www.policja.pl

Przestępstwo nielegalnego organizowania adopcji do czasu nowelizacji Kodeksu karnego z roku 2010 nie miało prawie żadnego znaczenia dla praktyki wymiaru sprawiedliwości. W latach 1999 – 2009 odnotowano zaledwie 8 przypadków postępowań wszczętych, oraz zaledwie 6 stwierdzonych przestępstw. Od momentu wprowadzenia nowelizacji, w latach 2010 – 2016 liczby te wzrosły co prawda kilkukrotnie, jednak nie można mówić o znacznej poprawie skuteczności penalizacji w zakresie niezgodnej z przepisami ustawy, adopcji. Liczba postępowań wszczętych od w latach: 2010 – 2016 wyniosła 66 postępowań wszczętych oraz 31 stwierdzonych przestępstw. Łącznie, od czasu wejścia w życie przepisu dotyczącego organizowania nielegalnej adopcji (w ciągu 17 lat funkcjonowania przepisu), polska Policja wszczęła 74 postępowań, zaś stwierdzonych przestępstw odnotowano 37.

Biorąc pod uwagę liczbę adoptowanych w Polsce dzieci, która w danych prezentowanych przez Ministerstwo Sprawiedliwości wynosi ponad 3 tysiące małoletnich rocznie, liczba stwierdzonych przestępstw nielegalnego organizowania adopcji wydaje się być zbyt niska i zaniżać rzeczywistą liczbę tych czynów. Ogólną liczbę dzieci przysposobionych oraz adopcji *in blanco* w Polsce prezentuje poniższa tabela:

Adopcje małoletnich orzeczone w sądach rodzinnych (liczba dzieci)

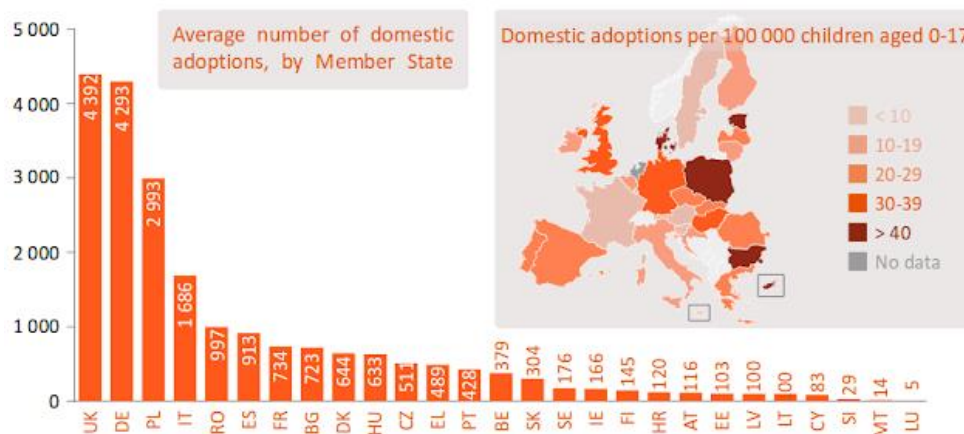
Rok	Przysposobienia ogółem (liczba dzieci)	Adopcje blankietowe
2006	3 114	872
2007	3 083	870
2008	3 253	863
2009	3 316	826
2010	3 285	777
2011	3 315	751

2012	3 486	790
2013	3 537	766
2014	3 492	774
2015	3 361	719

Źródło: opracowanie własne⁴³

Liczba adopcji w Polsce należy do największych w Europie⁴⁴, co powinno skłaniać do refleksji, jaka jest ciemna liczba przestępstwa nielegalnego organizowania adopcji? Ponadto, jaka liczba spraw kończy się umorzeniem, z uwagi na fakt, iż konstrukcja prawna przepisu art. 211a pozwala jedynie na ściganie sprawców przestępstwa nielegalnego organizowania adopcji w wypadku, gdy ich działanie ma na celu osiągnięcie korzyści majątkowej?

***Średnia liczba adopcji krajowych
w krajach Unii Europejskiej na 100 tys. dzieci w wieku 1 – 17 lat.***

Źródło: Adoption of children in the European Union, Raport PE.

Wnioski

Bez cienia wątpliwości należy uznać za słuszną nowelizację przepisu dotyczącego nielegalnego organizowania adopcji z 2010 r., poprzez wprowadzenie art. 211a do rozdziału XXVI Kodeksu karnego, zmieniając tym samym proporcję prawnie chronionych dóbr, na rzecz dobra dziecka. Niestety, ustawodawca dokonując zmian a zakresie komentowanego przepisu nie dołożył starań ujednolichenia terminologii. Mamy zatem rozbieżność stosowania pojęć pomiędzy prawem rodzinnym i opiekuńczym a prawem karnym⁴⁵. Wpływa to *in minus* na możliwość jednoznacznej i jasnej interpretacji użytych pojęć i ich zakresu znaczeniowego, choć nie ulega wątpliwości, iż zarówno doktryna, jak również orzecznictwo traktują te pojęcia zamiennie. Zdaniem autorki

⁴³ na podstawie: <https://dzieciwpolsce.pl/statystyki> (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).

⁴⁴ Raport Parlamentu Europejskiego, Adoption of children in the European Union, 2016 r., źródło: <http://www.europarl.europa.eu> (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).

⁴⁵ J. Kosonoga, Komentarz do art. 211a, [w:] Kodeks karny. Komentarz, (red.) R. A. Stefański, 3 wydanie, wyd. C. H. Beck, Warszawa, 2017, s. 1330 i n.

pojęcie adopcji powinno zostać wyparte z Kodeksu karnego i zastąpione pojęciem przysposobienie, które pełniej oddaje istotę tej instytucji na gruncie prawa polskiego. Zakres pojęciowy słowa adopcja posiada zbyt szerokie zastosowanie, biorąc pod uwagę choćby kontekst historycznego użycia tego pojęcia, o czym mowa w punkcie 1 niniejszego artykułu. Jeszcze istotniejszym postulatem jest usunięcie bądź zmiana zakresu czynności sprawczej, która obecnie musi charakteryzować się osiągnięciem korzyści majątkowej. W następstwie oczekiwanej zmiany powinno się: albo rozszerzyć odpowiedzialność sprawcy (również w przypadku osiągnięcia przez niego korzyści osobistej), albo całkowicie usunąć ten fragment przepisu. W rezultacie rozszerzyłoby to penalizację zachowań, które w świetle dotychczasowej regulacji nie znajdują zastosowania, gdyż nie spełniają łącznie wszystkich kodeksowych przesłanek. W chwili obecnej, z powodu braku odpowiednich danych statystycznych oraz wiedzy na temat rzeczywistej liczby popełnionych przestępstw nielegalnego organizowania adopcji, nie jesteśmy w stanie określić stopnia braku kontroli państwa w aspekcie handlu dziećmi. Wobec rosnącego popytu na towar, jakim jest człowiek i zysków, które przynosi wykorzystywanie go, należy jak najszerzej otoczyć go odpowiednią opieką. Szczególnie dziecko, które bez odpowiedniego systemu prawnego jest często skazywane na traumatyczne przeżycia. Kodeks karny, który ma powstrzymywać sprawców przed dokonywaniem przestępstw, jednocześnie powinien dawać organom ścigania i sądom możliwość wymierzania sprawiedliwości, wszędzie tam, gdzie dobro dziecka jest zagrożone. Obecna regulacja art. 211a znacząco ogranicza możliwość skazywania sprawców za czyny przeciwko dobru dziecka, z powodu zawężającego charakteru przepisu, gdzie koniecznym elementem dokonania czynu zabronionego jest osiągnięcie korzyści majątkowej. W wielu wypadkach wyklucza to możliwość pociągnięcia sprawcy do odpowiedzialności, choć w przekonaniu wymiaru sprawiedliwości winnego, to w świetle przepisów prawa karnego nie. Dodatkowo, aby wzmocnić znaczenie omawianego przepisu na gruncie karnoprawnym autorka uważa, iż przestępstwo to powinno być obwarowane surowszymi sankcjami w postaci kary pozbawienia wolności oraz możliwości zastosowania innych kar i środków karnych. Art. 114 § 1 stanowi, że: „*przysposobić osobę małoletnią można tylko dla jej dobra*” – żeby tak się stało, należy stworzyć takie przepisy, które umożliwią organom państwa wkroczenie tam, gdzie to dobro jest naruszane i to niezależnie od pobudek, którymi kieruje się sprawca.

BIBLIOGRAFIA

Literatura

1. Gardocki L., *Prawo karne*, wydanie 19, wyd. C. H. Beck, Warszawa, 2015.
2. Hypś S., *komentarz do art. 211a Kodeksu karnego* [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, (red.) Grześkowiak A., Wiak K., wyd. C.H. Beck, Warszawa, 2012.
3. Hypś S., *Komentarz do art. 211a*, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, (red.) Grześkowiak A., Wiak K., wydanie 5, wyd. C. H. Beck, Warszawa, 2018.
4. Ignatowicz J., Nazar M., (red.), *Prawo rodzinne*, wydanie 4, wyd. Lexis Nexis, Warszawa, 2012.
5. Kosonoga J., *Komentarz do art. 211a*, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, (red.) Stefański R. A., 3 wydanie, wyd. C. H. Beck, Warszawa, 2017.
6. Janicka I., Liberska H., *Psychologia rodziny*, Wydanie I, wyd. PWN, Warszawa, 2014.
7. Janoszka K., *Dzieci jako ofiary handlu ludźmi*, wyd. WSPol, Szczytno, 2013.
8. Kosonoga J., *komentarz do art. 211a*, [w:] *Prawo karne*, (red.) Marek A., Konarska – Wrzosek V., 11 wydanie, wyd. C.H. Beck, Warszawa, 2016.

9. Ładuziński A., *Społeczne i kulturowe uwarunkowania adopcji w Polsce*, wyd. Impuls, Kraków, 2009.
10. Tryniszewska K., *Prawo rodzinne*, wyd. Wolters Kluwer SA, Warszawa, 2016.
11. Węgiński Z., *Adopcja zagraniczna jako forma kompensacji sieroctwa. (Niepokoje, kontrowersje, propozycje)* [w:] *Sieroctwo społeczne i jego kompensacja*, (red.) Heine M., Gajewska G., wyd. WSiP, Zielona Góra, 1999.

Akty prawne

1. Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. *Kodeks karny* (Dz. U. 1969, nr 13, poz. 94).
2. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r., *Kodeks karny* (Dz. U. 1997, nr 88, poz. 553, z późn. zm.).
3. Ustawa z dnia 20 maja 2010 r. *o zmianie ustawy - Kodeks karny, ustawy o Policji, ustawy - Przepisy wprowadzające Kodeks karny oraz ustawy - Kodeks postępowania karnego*, (Dz. U. 2010, nr 98, poz. 626).
4. Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r., *Kodeks rodzinny i opiekuńczy* (Dz. U. 1964, nr 9, poz. 59, z późn. zm.).
5. Ustawa z dnia 26 maja 1995 r., *o zmianie ustawy - Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw* (Dz.U. z 1995 r. Nr 83, poz. 417).
6. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r. - *Kodeks karny* (Dz. U. 1932, nr 60, poz. 571).
7. *Europejska konwencja o przysposobieniu dzieci*, sporządzona w Strasburgu, dnia 24 kwietnia 1967 r. (Dz. U. 1999, nr 99 poz. 1157).
8. *Konwencja o prawach dziecka*, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r. (Dz.U. 1991 nr 120 poz. 526).

Orzecznictwo

1. Uchwała Pełnego Składu Izby Cywilnej Sądu Najwyższego z 9 czerwca 1976, sygn. III CZP 46/75.
2. Uchwała Składu Siedmiu Sędziów Sądu Najwyższego - Izba Cywilna z dnia 17 marca 1969 r., sygn. III CZP 126/68W.
3. Uchwała Sądu Najwyższego, w składzie siedmiu sędziów, z dnia 12 czerwca 1992 r., sygn. III CZP 48/92 (OSNC 1992, nr. 10, poz. 179).
4. Uchwała SN z 21 listopada 2001 r., sygn. I KZP 26/01, OSNKW, 2002, Nr 1-2, poz. 4.
5. Orzeczenie Sądu Najwyższego, z dnia 30 września 1952 r., sygn. C 1513/52, OSN 1954, nr 1, poz. 5.
6. Wyrok SA w Krakowie z dnia 8 marca 2001 r., sygn. II Aka 33/01 KZS 2001, Nr 5, poz. 29.
7. Wyrok SA w Białymstoku, z dnia 24 maja 2004 r., sygn. II Aka 66/0, OSAB 2004, Nr 3, poz. 30.

Źródła internetowe

1. <http://statystyka.policja.pl/> (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).
2. <http://www.dr.diecezja.tarnow.pl> (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).
3. <https://dzieciwpolsce.pl/statystyki> (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).
4. *Raport Parlamentu Europejskiego, Adoption of children in the European Union*, 2016 r., źródło: <http://www.europarl.europa.eu> (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).
5. Suda A., *Adopcja, "nielegalna adopcja", a handel dziećmi do adopcji*, Zespół do Spraw Przeciwdziałania Handlowi Ludźmi, Departament Polityki Migracyjnej MSW, źródło:

<http://handelludzmi.eu/hl/o-handlu-ludzmi/handel-dziecmi/6437,Adopcja-quotnielegalna-adopcjaquot-a-handel-dziecmi-do-adopcji.html> (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).

Monika Ćwikła

NAJSUROWSZE KARY W RZYMSKIM PRAWIE KARNYM - WYBRANE ASPEKTY

Wprowadzenie

Rzymskie prawo słynie z tego, że dało początek wielu współczesnym porządkom prawnym oraz traktowane jest jako najdoskonalszy system prawny w historii. Lecz prawnicy rzymscy zajmowali się w znacznie mniejszym stopniu prawem karnym niż prawem cywilnym. Z jednej strony były one domeną prawa publicznego, chroniącego przede wszystkim polityczne interesy państwa. Dochodzone było przez organy państwowe¹. „*W interesie publicznym leży, by przestępstwa nie zostały bezkarne – Interest rei publicae ne maleficia remaneant impunita*”². Rzymskie prawo karne jest przeważnie postrzegane jako okrutne i surowe. Większość poglądów tego rodzaju oparta jest na fakcie, iż Rzymianie znali i stosowali szeroki wachlarz bardzo dotkliwych form kary śmierci często połączonych z dodatkowymi torturami lub poniżeniem skazanego³. W dobie dynamicznie rozwijającego się prawa, także prawa karnego publicznego, rzymscy prawodawcy cesarscy mieli coraz silniejsze przekonanie o jego niedostatkach. Owszem, kolejni cesarze mogli, szanując urzędnika republikańskie, „zastępować” dotychczasowe ustawy nowymi, modyfikując zakres znamion poszczególnych przestępstw (tak jak to zrobił August wobec niektórych ustaw Sulli), oraz powoływać kolejne *quaestiones perpetuae* dla sądenia nowych typów przestępstw, uchwalając kolejne ustawy. Zresztą pewną wspomagającą rolę w zakresie realizacji takich potrzeb odegrało prawodawstwo senatu rzymskiego w sprawach karnych. Pozostawienie systemu *quaestiones perpetuae* pozwoliłoby jednak cesarzom na realizację własnej polityki karnej. Rosnąca władza cesarzy rzymskich, przejawiająca się w dynamicznie rozwijającym się cesarskim wymiarze sprawiedliwości – *cognitio extra ordinem*, wymagała doprowadzenia do marginalizacji *quaestiones perpetuae* z jednej strony oraz redefinicji postępowania karnego z drugiej⁴.

Rzymskie prawo karne cieszy się w ostatnim okresie dość silnym zainteresowaniem, w szczególności, jeśli chodzi o twórczość polskich romanistów. Ich głównym obiektem badawczym jest przede wszystkim rzymskie prawo karne wykonawcze, ze szczególnym uwzględnieniem różnych sankcji karnych stosowanych w starożytnym Rzymie, jak i systematyczny opis regulacji dotyczących poszczególnych przestępstw rozpoznawanych w tamtym okresie⁵. Przestępstwa godzą bowiem zarówno w porządek prawny, jak i w przyjęte w społeczeństwie normy postępowania. Rozwój rzymskiego prawa karnego związany był z wprowadzeniem w II w. p.n.e. specjalnych

¹ M. Kuryłowicz, *Prawo i obyczaje w starożytnym Rzymie*, Lubelskie Wydawnictwa Prawnicze, Lublin, s. 182.

² Por. Julianus D.9,2,51,2 : cum nequeimpunitamaleficiaesseoporteat; Ulpianus D.5,1,18,1 : ne impunitasintmaleficia. Przytoczone jako motto, zdanie pochodzi ze średniowiecznej glosy.

³ P. Kubiak, *Kilka uwag na temat surowości rzymskiego prawa karnego w świetle komentarzy jurystów oraz pism retorów*, [w:] *Oblicza tolerancji i nietolerancji religijnej. Aspekty prawno-historyczne i teologiczne*, Redakcja Wydawnictw Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego, Opole, 2014, s.7.

⁴ K. Amelańczyk, *Cognitioextraordinem w rzymskim prawie karnym publicznym*, [w:] *Studia IuridicaLublinensia* vol. XXV, 3, UMCS Wydawnictwo, Lublin, 2016, s.42.

⁵ P. Kubiak, *Szkice z zakresu rzymskiego prawa karnego- skazanie do szkoły gladiatorów (damnatio in ludum)*, [w:] *Studia Prawno- Ekonomiczne*, t. LXXXV, Łódzkie Towarzystwo Naukowe 2012, Łódź, s.85.

trybunałów do rozpoznawania określonych przestępstw. Prawo i postępowanie karne opierało się więc na ustawach⁶. Zatem celem niniejszej pracy będzie omówienie poszczególnych, najsurowszych rodzajów kar stosowanych w rzymskim prawie karnym.

Damnatio memoriae

W świecie rzymskim szczególne miejsce zajmowała pamięć zbiorowa, była ona bowiem gwarantem wiecznego przetrwania⁷. Tłumacząc z języka łacińskiego, *damnatio memoriae* oznacza potępienie pamięci. Największą natomiast karą, na którą mógł się narazić śmiertelnik, było skazanie go na całkowite zapomnienie, a przez to – po śmierci – na niebyt⁸. Była to dodatkowa kara stosowana w prawie rzymskim za niektóre poważne przestępstwa, do których zaliczano zdradę państwową, czy zbrodnię przeciwko cesarzowi⁹. Metoda ta była znana już od starożytności. Niejednokrotnie w tym czasie imię bytu było utożsamiane z jego istnieniem, a jego usunięcie konsekwentnie oznaczało nieistnienie. W związku z tym w stosunku do osób skazanych na zapomnienie stosowano procedurę polegającą na usunięciu imienia z dokumentów, jak np. z list urzędników (*fasti*)¹⁰ i pomników oraz niszczeniu wizerunku danej osoby¹¹. Zakazywano też pokazywania masek woskowych (*imagines*) *damnati* w trakcie rodzinnych pochodów pogrzebowych¹². Natomiast dzieła literackie autorstwa skazanych na niepamięć podlegały konfiskacie i zniszczeniu. Skazanych pozbawiano ich majątku (wywłaszczano), a także anulowano ich ostatnią wolę (testament). Dzień urodzin *damnati* zaliczano do dni złowrogich (*diesnefastus*), a dzień śmierci natomiast celebrowano publicznie jako wyraz wdzięczności i radości. Ich domy można było w całości lub częściowo zburzyć¹³. Opisuując zawilosci prawa rzymskiego W. Wołodkiewicz wskazywał: „Zatarcie pamięci zmarłego stanowiło w odczuciu Rzymian – tak bardzo dbających o kultywowanie pamięci swych bliskich zmarłych – szczególnie dotkliwą karę. Orzekał ją również Senat. Negatywna ocena osoby zmarłego cesarza wynikała głównie ze względów politycznych. [...] *Damnatio memoriae* powoduje zatarcie imienia potępionego na inskrypcjach i usunięcie go z pomników”¹⁴. Ideą tej sankcji nie było, wbrew pozorom, zatarcie w świadomości społecznej pamięci o przestępcy. Z przytoczonej przez Cyserona anegdoty dotyczącej rozmowy Temistoklesa z Symonidesem, uważanym za twórcę sztuki zapamiętywania, wynika, iż o wiele trudniej skłonić kogokolwiek do pamiętania niż do zapomnienia: „Przed wszystkim czy znajduje się w naszej mocy, co mamy pamiętać? Wszak Temistokles, gdy mu Simonides czy też ktoś inny obiecywał, że nauczy sztuki zapamiętywania, odrzekł: Wolałbym sztukę zapominania. Bo pamiętam nawet to, czego nie chcę pamiętać, a nie mogę zapomnieć tego, co zapomnieć chciałbym(...). Sprawa ta wszelako przedstawia się tak, że wymagamy od filozofa zbyt wiele, żądając, by nakazywał on sobie niepamięć”¹⁵. Celem *damnatio memoriae* było utrwalenie pamięci o przestępcy jako o sprawcy szczególnie haniebnego przestępstwa, a ściślej: przestępstwa przeciwko państwu rzymskiemu, godzącego w dobro całej społeczności¹⁶. Oznaczało to wymazanie z pamięci zbiorowej osoby, która dopuściła się, w rozumieniu Rzymian, najgorszego z przestępstw: *perduellio* lub

⁶ M. Kuryłowicz, *Prawo...*, op.cit., s.182-183.

⁷ Zob. E. Flaig, *Ritualisierte Politik. Zeichen, Gesten und Herrschaft im Alten Rom*, Göttingen, 2004, s. 49–98.

⁸ L. Mrozewicz, *Damnatio memoriae w rzymskiej kulturze politycznej*, [w:] *Damnatio memoriae w europejskiej kulturze politycznej*, Instytut Pamięci Narodowej- Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, Szczecin, 2016, s.11.

⁹ Encyklopedia PWN [w:] <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/damnatio-memoriae;3890491.html> (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).

¹⁰ L. Mrozewicz, *Damnatio memoriae...*, op.cit., s.11.

¹¹ N. Wójtowicz, *Juliusz Sokolnicki- ofiara damnatio memoriae*, [w:] *Juliusz Nowina-Sokolnicki (1920-2009). Przyczynek do historii*, red. Andrzej Szkoda, Warszawa, 2012, s. 19.

¹² Zob. E. Flaig, *Ritualisierte Politik...*, op.cit., s. 49–68.

¹³ L. Mrozewicz, *Damnatio memoriae...*, op.cit., s.11.

¹⁴ W. Wołodkiewicz, *Europa i prawo rzymskie. Szkice z historii europejskiej kultury prawnej*, Wolters Kluwer Polska SA, Warszawa, 2009, s.349.

¹⁵ Cic., *De fin.* 2,104; przekład według: Cyseron, *Pisma filozoficzne*, III, przeł.W. Kornatowski, Warszawa, 1961.

¹⁶ Zob. szerzej: Ch.W. Hedrick, *History and Silence. Purge and Rehabilitation of Memory in Late Antiquity*, Austin, 2000, s. 93.

*crimen maiestatis*¹⁷. Oba te terminy oznaczały, jeśli pominąć szczegóły, generalnie to samo: zdradę stanu, i prowadziły do ogłoszenia obwinionego wrogiem państwa – *hostis publicus*¹⁸. Zarzut *crimen maiestatis* czy *perduellio* wykorzystywany był często jako środek walki z opozycją polityczną, tym bardziej, że katalog obu czynów, nigdy ustawowo nie był zamknięty, ulegał – zwłaszcza w okresie pryncypatu – stałemu poszerzaniu. Nadużywaniu interpretacji rozszerzającej ustaw o obrazie majestatu odnośnie do kwalifikowania poszczególnych czynów jako *crimen maiestatis* lub *perduellio* towarzyszyła nie tylko uznaniowość kar wymierzanych przez sąd cesarski lub senacki, gdzie już w początkach pryncypatu trafiać zaczęły sprawy o te przestępstwa, ale także starania, by dobre imię sprawcy zostało unicestwione¹⁹.

Poena cullei

Poena cullei należała do najbardziej osobliwych i jednocześnie najokrutniejszych sposobów egzekucji w starożytnym Rzymie. Kara polegała na zaszcyciu skazańca w skórzanym worze i utopieniu w rzece lub morzu. Wymierzano ją głównie za popełnienie przestępstwa *parricidium*, stąd też autorzy antyczni często nadawali jej miano *poena parricidii*²⁰. Udział żywiołu, jakim była woda, był niezbędny do wykonania kary śmierci w postaci *poena cullei*. Po wydaniu wyroku głowę sprawcy owijano wilczą skórą, na nogi wkładano mu drewniane sandały i wtrącano do więzienia na czas uszycia worka ze skóry. Gdy był gotowy, zaszywano w nim skazańca i wrzucano do morza. Dopiero w pryncypacie skazańcowi „do towarzystwa” dokładano psa, koguta, żmiję i małpę. Przy czym liczba i rodzaj dodawanych zwierząt ulegały ciągłym zmianom²¹. Na miejsce stracenia skazany przewożony był wozem zaprzężonym w czarne woły. Przestępstwo *parricidium* i groźba za nie okrutna „kara worka” należą do najciekawszych i wciąż zagadkowych instytucji rzymskiego prawa karnego. Z tego względu problematyka ta od dawna pozostaje jedną z najchętniej podejmowanych przez naukę, także polską. Karą, którą orzekali *quaestores parricidii*, była *poena cullei*. Nie od razu jednak ją stosowano. Kara ta, wbrew panującej kiedyś opinii, pochodzi mniej więcej z początków II wieku p.n.e., a więc jest stosunkowo młoda i na pewno nie jest związana z okresem królewskim²². Opierając się na wzmiance Liwiusza liczni badacze przyjmowali, że z końca II w. n.e. pochodziła *pierwsza lex deparricidio*, która oficjalnie wprowadzała stosowanie *poena cullei* za zabójstwo rodziców²³. Pierwotnie *poena cullei* nie była karą w ścisłym tego słowa rozumieniu, lecz aktem puryfikacji, który miał oczyścić lokalną społeczność ze skazy jaką zabójca ściągnął swą zbrodnią na wszystkich. Morderstw o krewnych, a zwłaszcza rodziców było czynem niewiarygodnym i przerażającym. Według Plutarcha w pierwszych sześciu wiekach istnienia Rzymu podobne zdarzenie nigdy nie miało miejsca²⁴. W późniejszym okresie ze społecznej praktyki o charakterze religijnym, *poena cullei* stała się jedną z sankcji prawa karnego, w prowadzoną na podstawie z dawien dawna obowiązującego zwyczaju (*mos maiorum*)²⁵. Hadrian co prawda zalecił by winnych podobnych przestępstw zaszywać i topić, ale dopuścił stosowanie pewnych wyjątków:

¹⁷ F. Vittinghoff, *Der Staatsfeind in der römischen Kaiserzeit. Untersuchungen zur „damnatio memoriae“*, Berlin, 1936, s. 9–10; H.I. Flower, *Rethinking „Damnatio Memoriae”: The Case of Cn. Calpurnius Piso Pater in A. D. 20*, „Classical Antiquity” 1998, nr 17, 2, s. 156.

¹⁸ L. Mrozwicz, *Damnatio memoriae...*, op.cit., s.11.

¹⁹ M. Dyjakowska, *„Damnatio memoriae” jako środek walki z opozycją polityczną*, Zeszyty Prawnicze UKSW 11/4, Warszawa, 2011, s.139.

²⁰ M. Jońca, *Poena cullei. Kara czy rytuał?*, Zeszyty Prawnicze UKSW 5/1, Warszawa, 2005, s.83.

²¹ Zob. A. Dębiński, *„Poena cullei” w prawie rzymskim*, Prawo Kanoniczne, 1994, s. 138–139, numer 3–4.

²² K. Amiełańczyk, *Woda i ogień- o żywiołach obecnych w systemie rzymskich kar publicznych*, Gdańskie Studia Prawnicze, tom XXXII, Gdańsk, 2014, s. 45–46.

²³ Zob. R. Düll, *Zur Bedeutung der poena cullei im römischen Strafrecht*, [w:] *Atti del Congresso Internazionale di Diritto Romano*, I, Pavia, 1935, s. 36; P. Meylan, *L'etymologie du mot parricide à travers la formule „Paricidas esto” de la loi romaine*, Lausanne, 1928, s. 31 przyp. 1; W. Rein, *Das Kriminalrecht der Römer von Romulus bis auf Justinian*, Leipzig 1844, Nachdr. Aalen, 1962, s. 454. M. Jońca, *Poena...*, op.cit., s.87.

²⁴ M. Jońca, *Poena...*, op.cit., s.87.

²⁵ A. Dębiński, *Poena...*, op.cit., s. 136.

gdy morze lub rzeka znajdowały się za daleko, mordercy krewnych mieli być rzućni bestiom na pożarcie (*damnatio ad bestias*)²⁶. Formalnie kara worka nigdy nie została w Rzymie zniesiona²⁷.

Damnatio ad bestias

*Damnatio ad bestias*na pewno zaliczyć można do jednego z najciekawszych fenomenów rzymskiego prawa karnego. Stanowi bardzo intrygujący obiekt analiz naukowych zarówno dla historyków, jak i prawników. Przeważnie z powodu jej wieloaspektowego oraz dynamicznego charakteru. Z jednej strony powiązana była z igrzyskami gladiatorскими, a dzięki nim nie tylko ze sferą społeczno-polityczną antycznego Rzymu, lecz również moralnością oraz obyczajowością jego mieszkańców. Z drugiej zaś strony stanowi jedną z najbardziej interesujący charakter w historii rzymskiego prawa karnego oraz innych antycznych systemów prawnych²⁸. W Rzymie miało miejsce zjawisko rzucania na pożarcie dzikim zwierzętom (*damnatio ad bestias*) skazańców. Tę formę egzekucji stosowano dla zapewnienia rozrywki tłumowi. W tym celu sprowadzano najróżniejsze zwierzęta, z najodleglejszych zakątków państwa i spoza niego, m.in.: lwy, niedźwiedzie, leopardy, tygrysy kaspijskie, czarne pantery, byki. Obdartego z ubrań przestępcę przywiązywano wtedy do kolumny i pozostawiano bezbronno bestii²⁹. *Damnatio ad bestias* była podstawową sankcją karną stosowaną w odniesieniu do niewolników oraz *humiliores* w blisko wszystkich przypadkach popełnienia poważnych przestępstw. Analiza źródeł prawnych dość jednoznacznie pokazuje, że była ona powszechnie stosowana na całym terytorium imperium rzymskiego, już od czasów Augusta. W tym okresie bowiem w rzymskie prawo karne wkroczył nowy rodzaj postępowania, postępowanie kognicyjne, umożliwiające zastosowanie innych kar niż przewidziane w ustawach oraz stosowane przez *quaestione perpetuae*³⁰. *Damnatio ad bestia* znana była w Rzymie już we wcześniejszym okresie, przypadki jej zastosowania jednak dotyczyły przede wszystkim postępowania wojskowego oraz sytuacji naruszania zasad wymiaru sprawiedliwości przez namiestników prowincji, a nie postępowania karnego³¹.

Vivicrematio

Według Callistratusa najsurowszą karą była kara śmierci wykonywana przez powieszenie na widłach (*ad furcam damnatio*), ale w jej miejsce pojawiła się kara śmierci poprzez spalenie żywcem (*vivi crematio*). Niewolnicy i osoby o niskiej pozycji społecznej były narażone na stosowanie tego sposobu wykonania kary śmierci, obok ukrzyżowania i dekapitacji³². Kara spalenia żywcem ma swą odległą historycznie tradycję. Ogień okazał się bowiem żywiołem, który szczególnie wydawał się odpowiedni do okazania właściwej reakcji na przestępstwo podpalenia. Rzymianie zaś wśród nielicznych jeszcze typów przestępstw publicznych uregulowanych w dawnej Ustawie XII Tablic (V wiek p.n.e.) wyróżniali *incendium* – podpalenie. Sprawca, jeśli popełnił przestępstwo umyślnie, karany był bardzo surowo, czyli karą śmierci przez spalenie, ale wykonanie wyroku poprzedzone było chłostą. Prawdopodobnie surowość kary brała się z założenia, że podpalenie takie niosło ze sobą bezpośrednie zagrożenie dla życia mieszkających w domostwie osób. Podpalenie nieumyślne, czyli na skutek niedbalstwa rodziła jedynie obowiązek odszkodowawczy, a w przypadku niewypłacalności sprawca był lżej karany. Prawdopodobnie za pomocą upomnienia. Jak już wspomniano, *vivi crematio* stała się dopiero w cesarstwie jedną z najczęściej wymierzanych kar.

²⁶ M. Jorica, *Poena...*, op.cit., s. 89.

²⁷ A. Dębiński, *Poena...*, op.cit., s. 146.

²⁸ P. Kubiak, "Damnatio ad bestias" – rodzaj kary śmierci czy sposób jej wykonania?, *Zeszyty prawnicze UKSW* 11/1, Warszawa, 2011, s. 181.

²⁹ <http://www.imperiumromanum.edu.pl/ciekawostka/damnatio-ad-bestias/>. (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).

³⁰ W. Litewski, *Rzymski proces karny*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków, 2003, s. 53.

³¹ P. Kubiak, "Damnatio ad bestias", op.cit., s. 185.

³² Por. E. Costa, *Crimini e pene da Romolo a Giustiniano*, Bologna, 1921, s. 94 przyp.1.

Podpalacze umyślni, którzy podkładali ogień w miejscach zabudowanych bądź z wrogości, bądź z celach rabunkowych podlegali karze śmierci z reguły wykonywanej przez spalenie żywcem. Jednak, jak wynika ze źródeł, w praktyce *vivi crematio* wymierzano także z powodu popełnienia innych, ciężkich gatunkowo przestępstw, takich jak: „świętokradztwa” (*sacri legium*) czy uprawiania magii i wróżbiarstwa. Ogień w przypadkach tego rodzaju przestępstw pełniłby sakralną funkcję oczyszczającą³³.

Damnatio in ludum

Polegała ona na umieszczeniu skazańca w szkole gladiatorów, gdzie poddawano go treningowi i przygotowaniom do występu na arenie. Oczywiście jego obowiązkiem było także każdorazowe branie udziału w pojedynkach podczas igrzysk. Należy bowiem już na wstępie podkreślić, iż *damnatio in ludum* nie była formą wykonania kary śmierci, jak pozostałe, wcześniej analizowane kary związane z walką na arenie, lecz jej skutkiem była utrata wolności. Pozbawienie wolności sprowadzało się do przymusowego pobytu w szkole gladiatorów. Omawiana kara mogła mieć charakter czasowy. Nie oznaczała od razu dożywotniego pozbawienia wolności. Długość jej trwania zależała również po części od samego skazańca. Jeśli wyróżniał się odwagą oraz umiejętnościami szermierczymi i wygrywał pojedynki, to w mógł dosłownie wywalczyć sobie wolność po upływie pięciu lat od momentu wydania wyroku. Oczywiście nadal decyzja należała do cesarza lub organizatora igrzysk, jednak sam zainteresowany miał ogromny wpływ na okres trwania kary. Skazańcy musieli posiadać odpowiednie cechy, które kwalifikowały ich do odbycia sankcji. Wydaje się bowiem mało prawdopodobne, iż do szkoły gladiatorów kierowani byli wszyscy, bez uwzględnienia ich warunków fizycznych lub cech psychicznych. Mieli przecież znosić dość ciężkie warunki szkolenia i następnie prezentować na arenie pokaz wysoko cenionej przez Rzymian szermierki. Można dodać, iż przy stosowaniu *damnatio ad ludum*, oprócz powyżej wymienionych warunków fizycznych, uwzględniano również takie cechy psychiczne, jak: waleczność, nieustępliwość, wytrzymałość itd. Przymioty te z pewnością wpływały również na atrakcyjność prezentowanych pojedynków, niestety brak jest źródeł wyjaśniających te wątpliwości. We współczesnej literaturze możemy odnaleźć informacje, wzmianki na temat morderstwa, zdrady, rabunku, podpalenia, a także świętokradztwa oraz buntu w wojsku. Dezercja oraz rabunek także zagrożone są zastosowaniem tej kary. *Damnatio in ludum* orzekano przede wszystkim w sytuacjach popełnienia mniej poważnych przestępstw, jak i w przypadkach dopuszczenia się poważniejszych czynów, ale i wystąpienia pewnych okoliczności łagodzących odpowiedzialność ich sprawcy. Taką refleksję wydaje się także potwierdzać lektura *De Spectaculis Tertuliana*, który atakując okrucieństwo kar związanych z walką na arenie, stwierdza przy okazji, iż można było zostać w ten sposób ukaranym z powodu bardzo drobnego przewinienia (*de levioze delicto*). Codzienne życie w *ludus* było dość ciężkie. Część dzisiejszych badaczy podkreśla surową dyscyplinę, bezlitosne kary oraz trud nieustannych ćwiczeń jako cechy charakterystyczne pobytu w szkole gladiatorów. Rzeczywiście charakter odbywanej kary *damnatio ad ludum* w dużym stopniu zależny był od rozmaitych czynników, niekoniecznie zatem stanowił dla skazanego karę o wysokim stopniu dolegliwości. Oprócz codziennego życia w szkole, obowiązkiem skazanego na tę karę było także branie udziału w igrzyskach. Gladiatorzy walczyli dwa lub trzy razy do roku. Trudno jest stwierdzić, jakie były losy *damnatio ad ludum* w późniejszym czasie, nie zachowały się bowiem źródła historyczne odnoszące się bezpośrednio do niej. Z pewnością pod koniec IV w. n.e. istniały jeszcze szkoły gladiatorskie, co wynika pośrednio z konstytucji Arkadiusza i Honoriusza. Nie jest to

³³ K. Amielańczyk, *Woda..., op.cit.*, s. 50.

jednak równoznaczne z obowiązywaniem omawianej sankcji karnej. Dopiero zlikwidowanie przez cesarza Honoriusza szkół gladiatorских w 399 r. n.e. można uznać za ostateczny kres zastosowania również *damnatio ad ludum*, skoro przestały tym samym istnieć miejsca, gdzie skazańcy mogli być umieszczeni. Taki wniosek potwierdza także niemal całkowity brak wzmianek dotyczących tej kary w Kodeksie Teodozjańskim oraz kodyfikacji Justyniańskiej³⁴.

Zakończenie

Pobieżny nawet przegląd katalogu rzymskich kar publicznych pokazuje, że nie brakuje w nim odwołań do religii, wierzeń, symboliki uosabianej przez elementy natury ludzkiej czy natury świata. Żywioły, a wśród nich w szczególności woda i ogień, odgrywały podwójną rolę. Symbolizowały podstawy życia na ziemi, których poprzez karę odmawiano skazańcowi, bądź też służyły jego rytualnemu oczyszczeniu. W obu przypadkach zapewnić miały także społeczeństwu rzymskiemu uwolnienie się od przestępcy i konsekwencji jego występu³⁵. Ludzie oskarżeni o łamanie prawa stawiani byli przed sądami, które miały decydować o ich dalszym losie. Rozprawy przed trybunałami karnymi częstokroć przeradzały się w prawdziwe spektakle, które ściągały widownię nie mniejszą niż wyścigi rydwanów czy wspomniane wcześniej walki gladiatorów³⁶.

BIBLIOGRAFIA

Literatura

1. Amielańczyk K., *Cognitioextraordinem w rzymskim prawie karnym publicznym*, [w:] *Studia Iuridica Lublinensia* vol. XXV, 3, UMCS Wydawnictwo, Lublin, 2016.
2. Amielańczyk K., *Woda i ogień- o żywiołach obecnych w systemie rzymskich kar publicznych*, Gdańskie Studia Prawnicze, tom XXXII, Gdańsk, 2014.
3. Cic., *De fin.* 2,104; przekład według: Cynceron, *Pisma filozoficzne*, III, przeł. W. Kornatowski, Warszawa, 1961.
4. Costa E., *Crimini e pene da Romolo a Giustiniano*, Bologna, 1921.
5. Dębiński A., 'Poena cullei' w prawie rzymskim, *Prawo Kanoniczne*, 1994, numer 3-4.
6. Düll R., *Zur Bedeutung der poenacullei im römischen Strafrecht*, [w:] *Atti di Congresso Internazionale di Diritto Romano*, I, Pavia, 1935.
7. Dyjakowska M., 'Damnationemoriae' jako środek walk i z opozycją polityczną, *Zeszyty prawnicze UKSW* 11/4, Warszawa, 2011.
8. Flaig E., *Ritualisierte Politik. Zeichen, Gesten und Herrschaft im Alten Rom*, Gottingen, 2004.
9. Flower H.I., *Rethinking „Damnatio Memoriae”: The Case of Cn. Calpurnius Piso Pater in A. D. 20*, „Classical Antiquity” 1998, nr 17, 2.
10. Hedrick Ch.W., *History and Silence. Purge and Rehabilitation of Memory in Late Antiquity*, Austin, 2000.
11. Jońca M., *Głośne rzymskie procesy karne*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich- Wydawnictwo, Wrocław, 2009.
12. Jońca M., *Poena cullei. Kara czy rytuał?*, *Zeszyty prawnicze UKSW* 5/1, Warszawa, 2005.

³⁴ P. Kubiak, *Szkice...*, *op.cit.*, s.85-109.

³⁵ K. Amielańczyk, *Woda...*, *op.cit.*, s. 51.

³⁶ M. Jońca, *Głośne rzymskie procesy karne*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich- Wydawnictwo, Wrocław, 2009, s.7.

13. Kubiak P., *"Damnatio ad bestias" – rodzaj kary śmierci czy sposób jej wykonania?*, Zeszyty prawnicze UKSW 11/1, Warszawa, 2011.
14. Kubiak P., *Kilka uwag na temat surowości rzymskiego prawa karnego w świetle komentarzy jurystów oraz pism retorów*, [w:] *Oblicza tolerancji i nietolerancji religijnej. Aspekty prawno-historyczne i teologiczne*, Redakcja Wydawnictw Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego, Opole, 2014.
15. Kubiak P., *Szkice z zakresu rzymskiego prawa karnego- skazanie do szkoły gladiatorów (damnatio in ludum)*, [w:] *Studia Prawno- Ekonomiczne*, t. LXXXV, Łódzkie Towarzystwo Naukowe, Łódź, 2012.
16. Kuryłowicz M., *Prawo i obyczaje w starożytnym Rzymie*, Lubelskie Wydawnictwa Prawnicze, Lublin, 1994.
17. Litewski W., *Rzymski proces karny*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków, 2003.
18. Meylan P., *L'étymologie du mot parricide á travers la formule 'Paricidasesto' de la loi romaine*, Lausanne, 1928.
19. Mrozewicz L., *Damnatiomemoriae w rzymskiej kulturze politycznej*, [w:] *Damnatiomemoriae w europejskiej kulturze politycznej*, Instytut Pamięci Narodowej- Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, Szczecin, 2016.
20. Rein W., *Das Kriminalrecht der Römer von Romulus bis auf Justinian*, Leipzig 1844, Nachdr. Aalen, 1962.
21. Vittinghoff F., *Der Staatsfeind in der romischen Kaiserzeit. Untersuchungen zur „damnatiomemoriae"*, Berlin, 1936.
22. Wołodkiewicz W., *Europa i prawo rzymskie. Szkice z historii europejskiej kultury prawnej*, Wolters Kluwer Polska SA, Warszawa, 2009.

Źródła internetowe

1. Encyklopedia PWN, <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/damnatio-memoriae;3890491.html> (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).
2. <http://www.imperiumromanum.edu.pl/ciekawostka/damnatio-ad-bestias/> (dostęp on-line: 6 września 2018 r.).

Milena Gwara

OCHRONA ŚRODOWISKA W POLSKIM I SŁOWACKIM PRAWIE KARNYM – STUDIUM PORÓWNAWCZE

Wstęp

Wyznaczenie zakresu badań komparatystycznych nie jest zadaniem prostym. Trudności wynikają stąd, że wprawdzie dwa badane kodeksy systemy prawa karnego skoncentrowały najważniejsze przestępstwa przeciwko środowisku w odrębnych rozdziałach kodeksów karnych, ale ich zakres nie wyczerpuje teoretycznej kategorii przestępstw przeciwko środowisku. Znamiona takich przestępstw znajdują się także poza wyodrębnionymi rozdziałami, a poza tym, ale już tylko w Polsce, w kilkunastu ustawach zawierających przepisy karne typizujące przestępstwa. Dlatego też ważne jest umiejscowienie znamion przestępstwa w specjalnym rozdziale kodeksu karnego. W konsekwencji badaniom prawnoporównawczym wszystkie przestępstwa z rozdziału XXII polskiego kodeksu karnego¹ i z rozdziału drugiego działu szóstego części szczególnej słowackiego kodeksu karnego. Znamiona wyodrębnionych przestępstw nie zawsze są analogicznie usytuowane. Tytułem przykładu znamiona przestępstwa znęcania się nad zwierzętami są w dziale dziewiątym części szczególnej kodeksu słowackiego, w Polsce zaś w odrębnej ustawie o ochronie zwierząt. Następnym przykładem to znamiona przestępstwa kłusownictwa ujęte w kodeksie słowackim w ramach przestępstw przeciwko środowisku, zaś w Polsce w dwóch odrębnych ustawach w Ustawie o prawie łowieckim z 13 października 1995 r.² i Ustawie o rybactwie śródlądowym z dnia 18 kwietnia 1985 r.³

Obecne są także przestępstwa, które teoretycznie zaliczane są niekiedy do przestępstw przeciwko środowisku, lecz których nie ma w rozdziale XXII polskiego kodeksu, ani w rozdziale drugim działu szóstego części szczególnej kodeksu słowackiego, jak na przykład przestępstwa przeciwko zabytkom kultury⁴ czy też przestępstwa związane z postępowaniem z substancjami chemicznymi, typizowane w Słowacji w rozdziałach o przestępstwach powszechnie niebezpiecznych, w Polsce zaś w odrębnej ustawie o substancjach chemicznych i ich mieszaninach z dnia 25 lutego 2011 r.⁵

Odpowiedzialność osób fizycznych za przestępstwa przeciwko środowisku

Dwa badane kodeksy stoją na gruncie odpowiedzialności wyłącznie osób fizycznych. Odpowiedzialność karna osób prawnych jest regulowana w ustawach specjalnych (np. Polska) bądź wprawdzie w kodeksie karnym, ale nie w ramach kar, lecz środków zabezpieczających (np. Słowacja).

Przestępstwa przeciwko środowisku

Polski kodeks karny⁶, stanowi kto powoduje zniszczenie w świecie roślinnym lub zwierzęcym w znacznych rozmiarach, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5. A także kto,

¹ M. Smulek, *Kodeks karny*, Wyd. Lexis, Warszawa 1014, s. 28-34.

² Ustawa o prawie łowieckim z dnia 13 października 1995 r. (Dz. U. z 2005 nr 127 poz. 1066).

³ Ustawa o rybactwie łódowym z dnia 18 kwietnia 1985 r. (Dz. U. z 1985 nr 21 poz. 91).

⁴ W. Radecki, *Ochrona zabytków w polskim, czeskim i słowackim prawie karnym*, Wyd. Zamkowa, Kraków 2005, s. 5-33.

⁵ Ustawa o substancjach chemicznych i ich mieszaninach z dnia 25 lutego 2011 r. (Dz. U. z 2011 nr 63 poz. 322).

⁶ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997r. – Kodeks karny (Dz. U. z 2015 r. Nr 240, poz. 541 z późn. zm.)

wbrew przepisom obowiązującym na terenie objętym ochroną niszczy lub uszkadza rośliny lub zwierzęta powodując istotną szkodę, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2. Tej samej karze podlega także ten, kto niezależnie od miejsca czynu niszczy lub uszkadza rośliny lub zwierzęta pozostające pod ochroną gatunkową powodując istotną szkodę. Jeżeli sprawca czynu działa nieumyślnie, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2⁷.

Natomiast słowacki kodeks karny zagrożenia i uszkodzenia środowiska kwestionuje w odmienny sposób. Przepisy tego kodeksu stanowią, kto umyślnie narazi środowisko na niebezpieczeństwo powstania małej szkody przez to, że naruszy powszechnie obowiązujące przepisy prawne o ochronie środowiska lub o ochronie zasobów przyrodniczych, w tym naturalnych zasobów leczniczych i naturalnych zasobów mineralnych wód stołowych, oraz o gospodarowaniu nimi, zostanie ukarany pozbawieniem wolności do lat 3. Pozbawieniem wolności od roku do lat 5 zostanie ukarany, kto na obszarze chronionym wzniesie budowlę.

W słowackim kodeksie karnym sprawca zostanie ukarany pozbawieniem wolności od lat 3 do 8, jeżeli naruszy przepisy o ochronie środowiska i wyrządzi tym środowisku znaczną szkodę. Natomiast pozbawieniem wolności od lat 4 do 10 zostanie sprawca ukarany, jeżeli popełni czyn wskazany wyżej i wyrządzi tym środowisku szkodę w wielkim rozmiarze. Kto nieumyślnie narazi środowisko na niebezpieczeństwo powstania większej szkody przez to, że naruszy powszechnie obowiązujące przepisy prawne o ochronie środowiska lub o ochronie zasobów przyrodniczych, w tym naturalnych zasobów leczniczych i naturalnych zasobów mineralnych wód stołowych, oraz o gospodarowaniu nimi, zostanie ukarany pozbawieniem wolności do roku. Pozbawieniem wolności do lat 3 zostanie sprawca, ukarany, jeżeli popełni czyn naruszający przepisy prawne o ochronie środowiska lub o ochronie zasobów przyrodniczych na obszarze chronionym, w tym w strefie ochronnej naturalnych zasobów leczniczych i naturalnych zasobów mineralnych wód stołowych. Karą pozbawienia wolności do lat 3 zostanie sprawca ukarany, jeżeli popełni czyn wskazany wyżej i wyrządzi nim znaczną szkodę. Pozbawieniem wolności od lat 3 do 8 zostanie sprawca ukarany, jeżeli popełni czyn wskazany wyżej i wyrządzi nim szkodę w wielkim rozmiarze⁸.

Wstępna analiza przytoczonych przepisów ujawnia zasadnicze różnice. Konstrukcja polska nie przewiduje typów kwalifikowanych, podczas gdy konstrukcja słowacka przewiduje kilka wariantów typów kwalifikowanych. Przestępstwa w typach podstawowych są wszędzie występkami, natomiast występками są także typy kwalifikowane słowackiego kodeksu karnego, jednakże słowacki kodeks karny posiada także odpowiedzialność karną, która jest zbrodnią.

Dobrami chronionymi przez analizowane przepisy są:

- świat roślinny i zwierzęcy;
- środowisko jako całość z podkreśleniem znaczenia naturalnych zasobów leczniczych i naturalnych zasobów mineralnych wód stołowych.

Polski kodeks karny

Przepis art. 188 stanowi, iż kto na terenie objętym ochroną ze względów przyrodniczych lub krajobrazowych albo w otulinie takiego terenu, wbrew przepisom, wznosi nowy lub powiększa istniejący obiekt budowlany albo prowadzi działalność zagrażającą środowisku, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2.

Podobieństwo przestępstw słowackiego kodeksu karnego i art. 188 polskiego k.k jest wyraźnie widoczne, aczkolwiek w Polsce mamy do czynienia z dwoma wariantami:

⁷ Ustawa z dnia 20 maja 1971 r. – Kodeks wykroczeń (Dz. U. z 2010 r. Nr 46, poz. 275 z późn. zm.)

⁸ Ustawa z dnia 20 maja 2005 r. – słowacki kodeks karny (trestny zakon č. 300/2005 Z.z.).

- 1) wznoszeniem nowego lub powiększaniem istniejącego obiektu budowlanego;
- 2) prowadzeniem działalności gospodarczej zagrażającej środowisku.

Pierwszy z tych wariantów jest odpowiednikiem przestępstwa słowackiego kodeksu karnego, które zagrożone jest karą pozbawienia wolności od roku do lat 5. W obu kodeksach istotą czynu zabronionego jest wznoszenie obiektu budowlanego (w Polsce także powiększanie już istniejącego), różnica polega na tym, że według słowackiego kodeksu karnego takie działanie musi odbywać się na terenie chronionym, a do takich terenów doktryna słowacka zalicza wyłącznie siedem form ochrony obszarowej przewidzianych w słowackiej ustawie o ochronie przyrody i krajobrazu⁹, w Polsce natomiast z uwagi na zróżnicowanie względów przyrodniczych i krajobrazowych zaproponowaną szerszą interpretację, obejmującą nie tylko obszary chronione ustawą o ochronie przyrody, lecz także chronione ustawą o ochronie zabytków czy ustawą o uzdrowiskach¹⁰.

Przestępstwa leśne

Las jest jednym z najważniejszych komponentów środowiska. Był przedmiotem ochrony prawnokarnej już w średniowieczu, ale w czasach nowszych ta ochrona była zapewniana środkami penalnymi należącymi systematycznie do prawa wykroczeń. Dopiero stopniowo ochrona była wprowadzona środkami prawa karnego *sensu stricto*. W dwóch badanych systemach prawnych przestępstwa leśne zostały stypizowane w kodeksach, ale we Słowacji w rozdziałach o przestępstwach przeciwko środowisku, w Polsce natomiast w rozdziale o przestępstwach przeciwko mieniu. Przy interpretacji znamion przestępstw leśnych należy uwzględniać przepisy ustaw leśnych¹¹.

Według słowackiego kodeksu karnego kto sprzecznie z powszechnie obowiązującymi przepisami prawnymi w dziedzinie gospodarki leśnej w większym rozmiarze uszkodzi lub zniszczy drzewa lub krzewy albo je wyrąbie, zostanie ukarany pozbawieniem wolności do lat 3. Pozbawieniem wolności od roku do lat 5 zostanie sprawca ukarany, jeżeli popełni czyn wskazany wyżej:

a) w znacznym rozmiarze, albo

b) choć był już w poprzedzających 24 miesiącach za taki czyn wskazany albo był za podobny czyn w poprzedzających 24 miesiącach sankcjonowany. Pozbawieniem wolności od lat 3 do 8 zostanie sprawca ukarany, jeżeli popełni czyn uszkodzenia lub zniszczenia drzew lub krzewów albo je wyrąbie:

a) jako członek niebezpiecznej grupy, albo

b) w wielkim rozmiarze.

Zgodnie z art. 290 polskiego k.k., kto w celu przywłaszczenia dopuszcza się wyrębu drzewa w lesie, podlega karze odpowiedzialności jak za kradzież. W razie skazania za wyrąb drzewa albo za kradzież drzewa wyrąbanego lub powalonego, sąd orzeka na rzecz pokrzywdzonego nawiązkę w wysokości podwójnej wartości drzewa.

Już pierwsze spojrzenie na przytoczone przepisy pozwala zauważyć zasadniczą różnicę między koncepcjami polską, a słowacką. W intencji art. 290 polskiego k.k. wyrąb drzewa w lesie w celu przywłaszczenia został zrównany z kradzieżą, przy czym odpowiedzialność jest surowsza niż za zwykłą kradzież. To zaostrzenie odpowiedzialności wyraża się w tym, że:

- wyrąb drzewa w lesie będący w istocie usiłowaniem kradzieży jest w art. 290 k.k. przestępstwem dokonany, a nie jedynie usiłowany;

⁹ J. Zahora, *O przyrodniczych naturalnych wodach*, Wyd. Tresne, s. 981.

¹⁰ W. Radecki, *Przestępstwa przeciwko środowisku. Rozdział XXII Kodeksu Karnego.*, Warszawa 2001, s. 188.

¹¹ Ustawa z dnia 28 września 1991 r. o lasach (Dz. U. z 2011 r. Nr 12, poz. 59 z późn. zm.).

- inaczej została ustalona różnica między przestępstwem i wykroczeniem, ponieważ zwykła kradzież jest przestępstwem z art. 278 k.k. (a nie wykroczeniem z art. 119 k.w.), jeżeli wartość przedmiotu czynu przekracza 75 zł;

- za przestępstwo wyrębu drzewa w lesie sąd zawsze z urzędu orzeka nawiązkę na rzecz pokrzywdzonego, podczas gdy przy zwykłej kradzieży sąd takiego obowiązku nie ma.

Ujęcie w art. 290 k.k. przestępstwa wyrębu drzewa w lesie jako przestępstwa przeciwko mieniu (a nie przeciwko środowisku, jak w Słowacji) sprawia, że warunkiem odpowiedzialności jest zamiar przywłaszczenia, czego nie ma w Słowacji.

Konstrukcja słowacka jest znacznie prostsza. W słowackim kodeksie karnym ustawodawca posłużył się charakterystyczną triadą: zniszczenie, uszkodzenie, wyrąb, co prowadzi do odpowiedzialności za przestępstwo, jeżeli jest sprzeczne z przepisami leśnymi i obejmuje większy zakres. Do powołanych przepisów słowackiego kodeksu karnego, ten większy zakres należy rozumieć tak, że przywrócenie zniszczonego, uszkodzonego lub wyrąbanego lasu do stanu poprzedniego wymaga nakładów w kwocie co najmniej 2660 euro.

Przepisy słowackie przewidują typy kwalifikowane przestępstw leśnych. Są to przepisy słowackiego kodeksu karnego przewidujące typy kwalifikowane, określa się je mianem pierwszego i drugiego stopnia. Na pierwszym stopniu okolicznościami kwalifikowanymi są:

a) znaczny rozmiar, co zgodnie z kodeksem oznacza taki rozmiar, przy którym przywrócenie lasu do stanu poprzedniego wymaga nakładów w kwocie co najmniej 26 600 euro;

b) swoiście pojęta recydywa.

I tak, przez sprawcę skazanego¹² rozumie się takiego, który prawomocnym wyrokiem sądu został skazany, bez względu na to, czy kara została wykonana - tej kwalifikacji nie stosuje się, jeżeli nastąpiło zatarcie skazania. Natomiast sprawca sankcjonowany¹³ to taki, na którego została nałożona sankcja lub inny środek za wykroczenie lub delikt administracyjny - także tej kwalifikacji nie stosuje się, jeżeli nastąpiło zatarcie.

W obu wariantach uwzględnienie "recydywy" ograniczone jest terminem poprzedzających 24 miesięcy. Ale jeśli chodzi o:

- skazanie - bierze się pod uwagę tylko taki sam czyn;

- sankcjonowanie - bierze się pod uwagę czyn podobny, czyli przede wszystkim odpowiednie wykroczenia lub inne delikty administracyjne przewidziane w słowackiej ustawie leśnej.

Na drugim stopniu okolicznościami kwalifikującymi są:

a) popełnienie przestępstwa przez członka niebezpiecznej grupy, obejmując nim:

- grupę przestępczą odrębnie zdefiniowaną w słowackim kodeksie jako posiadającą odpowiednią strukturę grupy co najmniej trzech osób, powołaną w celu popełniania niektórych szczególnie poważnych przestępstw w celu osiągnięcia korzyści finansowych lub innych,

- grupę terrorystyczną odrębnie zdefiniowaną w słowackim kodeksie jako posiadającą odpowiednią strukturę grupy co najmniej trzech osób, powołaną w celu popełnienia przestępstw terroru lub zamachu terrorystycznego;

b) popełnienie czynu w wielkim rozmiarze, czyli jeżeli przywrócenie lasu do stanu właściwego wymaga poniesienia nakładów w wysokości co najmniej 133 000 euro.

Istotne jest, że w Słowacji przestępstwa leśne nie są traktowane jako przestępstwa przeciwko mieniu (inaczej jest w Polsce). W dwóch badanych kodeksach przestępstwa leśne są pomyślane jako ogólnosprawcze, których może dopuścić się każdy, ale sprawcą przestępstwa z art. 290 k.k nie może być właściciel lasu, który jeżeli dopuszcza się wyrębu drzewa we własnym lesie sprzecznie z

¹² Odsudeny w myśl § 128 ust. 6.

¹³ Postihnutý w myśl § 128 ust. 5.

odpowiednimi planami urządzenia lasu lub decyzjami, odpowiada za wykroczenie z art. 158 k.w., natomiast przestępstwa z słowackiego kodeksu może dopuścić się przede wszystkim właściciel lub zarządca lasu.

Od strony podmiotowej:

- przestępstwo z art. 290 § 1 k.k. może być popełnione tylko umyślnie z zamiarem bezpośrednim (w celu przywłaszczenia);
- przestępstwo z słowackiego kodeksu może być popełnione tylko umyślnie w obu postaciach zamiaru, natomiast okoliczności kwalifikujące mogą być objęte nieumyślnością.

Kończąc rozważania dotyczące przestępstw leśnych, należy postawić pytanie, czy zachowania stypizowane w słowackim kodeksie mogą być ścigane na podstawie przepisów polskiego prawa karnego. Natomiast nie ulega wątpliwości, że w pewnych sytuacjach zachowania te mogą być ścigane. Las jest bowiem elementem świata roślinnego, wobec czego spowodowanie w następstwie niewłaściwej gospodarki leśnej zniszczeń w lasach w znacznych rozmiarach może wyczerpywać znamiona przestępstwa z art. 181 § 1 lub 4 k.k.

Przestępstwa zanieczyszczenia środowiska

Przestępstwo zanieczyszczenia podstawowych komponentów środowiska, jakimi są woda, powietrze i ziemia (gleba bądź powierzchnia ziemi), można oceniać w kategorii archetypu przestępstwa przeciwko środowisku. Po przeanalizowaniu dokumentów międzynarodowych umieszczają one na pierwszym miejscu zanieczyszczenia. Badane kodeksy karne też podchodzą do tego w taki sam sposób, ale istnieje między nimi zasadnicza różnica. Otóż, zanieczyszczenia w rozumieniu słowackiego kodeksu mieszczą się w podstawowych przestępstwach, podczas gdy w polskim kodeksie karnym zanieczyszczenia zostały ujęte odrębnie a art. 182, a w postaciach kwalifikowanych w art. 185.

Przepis art. 182 polskiego k.k. stanowi, kto zanieczyszcza wodę, powietrze lub powierzchnię ziemi substancją lub promieniowaniem jonizującym w takiej ilości lub w takiej postaci, że może to zagrozić życiu lub zdrowiu człowieka lub spowodować istotne obniżenie jakości wody, powietrza lub powierzchni ziemi lub zniszczenie w świecie roślinnym lub zwierzęcym w znacznych rozmiarach, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5. Jeżeli sprawca czynu działa nieumyślnie, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2. Jeżeli czyn został popełniony w związku z eksploatacją instalacji działającej w ramach zakładu, w zakresie korzystania ze środowiska, na które wymagane jest pozwolenie, sprawca podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8. Jeżeli sprawca czynu określonego powyżej działa nieumyślnie, podlega karze pozbawienia wolności do lat 3.

Zgodnie z art. 185 polskiego k.k. jeżeli następstwem czynu określonego w art. 182 k.k. jest zniszczenie w świecie roślinnym lub zwierzęcym w znacznych rozmiarach lub istotne obniżenie jakości wody, powietrza lub powierzchni ziemi, sprawca podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8. Jeżeli następstwem czynu określonego w art. 182 jest ciężki uszczerbek na zdrowiu człowieka, sprawca podlega karze pozbawienia wolności od roku do lat 10 natomiast jeżeli następstwem czynu jest śmierć człowieka lub ciężki uszczerbek na zdrowiu wielu osób, sprawca podlega karze pozbawienia wolności od lat 2 do 12¹⁴.

Przestępstwa związane z postępowaniem z odpadami

Regulacje dotyczące postępowania z odpadami są wyodrębniającym się kierunkiem prawa ochrony środowiska, coraz ważniejszym i znajdującym odzwierciedlenie w specjalnych ustawach o

¹⁴ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997r. – Kodeks karny (Dz. U. z 2015 r. Nr 240, poz. 541 z późn. zm.).

odpadach. Zgodnie z przyjętym przez ustawodawcę słowackiego założeniem, że jedynym miejscem typizacji przestępstw są kodeksy, ustawy o odpadach żadnych przepisów o przestępstwach nie zawierają, bo zawierać nie mogą. Ale także w Polsce ani ustawa o odpadach, ani ustawa o międzynarodowym przemieszczaniu odpadów, ani żadna inna ustawa dotycząca odpadów nie typizuje przestępstw. Zespoły ustawowych znamion przestępstw związanych z postępowaniem z odpadami zostały ujęte w kodeksach karnych w sposób następujący:

Zgodnie z art. 183 polskiego k.k., kto wbrew przepisom składa, usuwa, przetwarza, dokonuje odzysku, unieszkodliwia albo transportuje odpady lub substancje w takich warunkach lub w taki sposób, że może to zagrozić życiu lub zdrowiu człowieka lub spowodować istotne obniżenie jakości wody, powietrza lub powierzchni ziemi lub zniszczenie w świecie roślinnym lub zwierzęcym w znacznych rozmiarach, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5. Tej samej karze podlega, kto wbrew przepisom przywozi z zagranicy substancje zagrażające środowisku, a także przywozi odpady za granicę lub wywozi odpady za granicę. Kto bez wymaganego zgłoszenia lub zezwolenia albo wbrew jego warunkom przywozi z zagranicy lub wywozi za granicę odpady niebezpieczne, podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8. Natomiast jeżeli sprawca czynu działa nieumyślnie, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2.

Według słowackiego kodeksu karnego, kto postępuje z odpadami w małym rozmiarze sprzecznie z powszechnie obowiązującymi przepisami prawnymi, zostanie ukarany pozbawieniem wolności do lat 2. Pozbawieniem wolności od 6 miesięcy do lat 3 zostanie sprawca ukarany, jeżeli popełni czyn określony powyżej w większym rozmiarze. Pozbawieniem wolności od roku do lat 5 zostanie sprawca ukarany, jeżeli popełni czyn w znacznym rozmiarze. Pozbawieniem wolności od lat 3 do 8 zostanie sprawca ukarany, jeżeli popełni czyn w wielkim rozmiarze.

W tych kodeksach mamy do czynienia z dyspozycjami blankietowymi odsyłającymi do innych przepisów. Są nimi podstawowe ustawy o odpadach¹⁵. Różnica polega na tym, że ustawa słowacka reguluje także kwestie międzynarodowego obrotu odpadami, podczas gdy w Polsce jest temu poświęcona odrębna ustawa¹⁶. Jednakże jeśli chodzi o kwestie międzynarodowe, to podstawowe znaczenie ma - obok konwencji bazylejskiej o kontroli transgranicznego przemieszczania i usuwania odpadów niebezpiecznych - bezpośrednio obowiązujące rozporządzenie unijne¹⁷.

Podsumowanie

Niewątpliwie można stwierdzić, że środowisko w współczesnym świecie ogrywa bardzo ważną rolę. Widzimy je praktycznie wszędzie, jak też z niego korzystamy dlatego tak ważne jest dbanie o jego czystość. Sankcje karne w różnych państwach za nieprzestrzeganie norm prawnych związanych z ochroną środowiska są różne. Coraz więcej z nas przywiązuje wagę do ekologicznego stylu życia – segregacji śmieci, oszczędzaniu wody i prądu czy też jedzeniu ekologicznych produktów. Ochrona środowiska w praktyce sprowadza się do przeciwdziałania skutkom zanieczyszczeń, jak i do przywracania właściwego stanu zniszczonym elementom środowiska naturalnego. To także gospodarowanie zasobami środowiska w sposób zrównoważony. W wymiarze praktycznym ochrona środowiska sprowadza się do przeciwdziałania zanieczyszczeniom, przywracania elementów przyrodniczych do stanu właściwego czy też gospodarowania zasobami zgodnie z zasadą zrównoważonego rozwoju i racjonalnego przekształcania środowiska.

¹⁵ W Polsce ustawa z dnia 14 grudnia 2012 r. o odpadach (Dz. U. z 2013 r. poz. 21).

¹⁶ Ustawa z dnia 29 czerwca 2007 r. o międzynarodowym przemieszczaniu odpadów (Dz. U. Nr 124, poz. 859 z późn. zm.).

¹⁷ Rozporządzenie (WE) nr 1013/2006 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 14 czerwca 2006 r. w sprawie przemieszczania odpadów (Dz. Urz. UE L 114 z 27 kwietnia 2006, s. 9).

BIBLIOGRAFIA

Literatura

1. Radecki W., *Ochrona zabytków w polskim, czeskim i słowackim prawie karnym*, Wyd. Zamkowa, Kraków 2005.
2. Radecki W., *Przestępstwa przeciwko środowisku. Rozdział XXII Kodeksu Karnego.*, Wyd. Lexis, Warszawa 2001.
3. Radecki W., *Ochrona środowiska w polskim, czeskim i słowackim prawie karnym. Studium porównawcze.*, Wyd. Lex a Wolters Kluwer business, Warszawa 2014.
4. Smulek M., *Kodeks karny*, Wyd. Lexis, Warszawa 1014.
5. Zahora J., *O przyrodniczych naturalnych wodach*, Wyd. Tresne, Bratysława 2012.

Akty prawne

1. Rozporządzenie (WE) nr 1013/2006 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 14 czerwca 2006 r. w sprawie przemieszczania odpadów (Dz. Urz. UE L 114 z 27 kwietnia 2006, s. 9).
2. Ustawa o substancjach chemicznych i ich mieszaninach z dnia 25 lutego 2011 r. (Dz. U. z 2011 Nr 63 poz. 322).
3. Ustawa z dnia 13 października 1995 r. o prawie łowieckim (Dz. U. 2005 Nr 127 poz. 1066).
4. Ustawa z dnia 14 grudnia 2012 r. o odpadach (Dz. U. z 2013 r. poz. 21).
5. Ustawa z dnia 18 kwietnia 1985 r. o rybactwie śródlądowym (Dz. U. 1985 Nr 21 poz. 91).
6. Ustawa z dnia 20 maja 2005 r. – słowacki kodeks karny (trestny zakon č. 300/2005 Z.z.).
7. Ustawa z dnia 20maja 1971r. – Kodeks wykroczeń (Dz.U. z 2010r. Nr 46, poz. 275 z późn.zm.).
8. Ustawa z dnia 28 września 1991 r. o lasach (Dz. U. z 2011 r. Nr 12, poz. 59 z późn. zm.).
9. Ustawa z dnia 29 czerwca 2007 r. o międzynarodowym przemieszczaniu odpadów (Dz. U. Nr 124, poz. 859 z późn. zm.).
10. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997r. – Kodeks karny (Dz. U. z 2015 r. Nr 240, poz. 541 z późn. zm.).

Informacje o autorach

Monika Ćwikła – studentka II roku prawa na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie.

Sebastian Drzewucki – absolwent Szczecińskiej Szkoły Wyższej Collegium Balticum, funkcjonariusz Komendy Wojewódzkiej Policji w Szczecinie.

Milena Gwara – studentka IV roku prawa na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie.

Marta Hołuj – doktorantka w Katedrze Kryminalistyki i Medycyny Sądowej na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie.

Kinga Jankowska – doktorantka w Katedrze Procesu Karnego na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie.

Magda Krasowska-Lis – studentka V roku prawa na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie.

Richard Lemonnier – student IV roku prawa na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie.

Iłona Oryl – studentka V roku prawa na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie.

Milena Powirska – studentka Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie.

Adam Rzeczkowski – student I roku prawa na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie.

Karolina Rzeczkowska – doktorantka w Katedrze Postępowania Cywilnego Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, aplikantka radcowska.

Karolina Serechocha – studentka II roku logopedii na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie.

Maja Ściechowicz – studentka II roku prawa na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie.

Mateusz Tubisz – student V roku prawa na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie.